

89788

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve
İnkılap Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Anabilim Dalı

DERSİM İSYANI (1937)

(Doktora Tezi)

89788

Danışman: Prof. Dr. Erol CİHAN

Hazırlayan: Necmi GÜNEL

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İstanbul, 1999

DERSİM İSYANI (1937)

Doktora tezi olarak sunduğum “DERSİM İSYANI-1937” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűsecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyamda gűsterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01.03.1999

Necmi GÜNEL

ÖZET

1937 Dersim İsyanı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihine damgasını vuran önemli bir olaydır. İsyanı tanık olan insanlar, bu acı olayın izlerini günümüze kadar taşıdılar. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı yöneticilerinden farklı olarak Dersim ve Doğu Anadolu üzerinde merkezi otoriteyi kurmaya başladı. Cumhuriyet hükümetinin amacı, bölgedeki feodal yapıyı ortadan kaldırarak tam ve kesin egemenlik kurmaktır. Çünkü, feodal beyler, bölge halkı üzerinde acımasız bir egemenlik kurarak halkın tüm haklarını ellerinde toplamışlardır.

1934 yılında çıkarılan İskan Kanunu ile özellikle 1935'de çıkarılan Tunceli Kanunu feodal beylerin, ağaların, seyitlerin yüzyıllardır süren egemenliklerine son veriyordu. Bu iki kanun uygulamaya konulunca bölgede bulunan toprak ağaları tedirgin olmaya başladılar. Seyit Rıza ile birlikte 6 aşiret lideri halk arasında mezhep etkenini de kullanarak devlete karşı ayaklandı. 20-21 Mart gecesi yani Nevruz (yeni gün-ilkbahar başlangıcı) günü isyan başladı. İsyanın amacı bağımsız Kürt Devleti kurmaktır.

Seyit Rıza'nın bu hareketinde zengin olan bu bölgede çıkarları olan İngiltere ve Fransa Devletinin etkisi oldu. Zaten isyanın başladığı sırada Fransa ile Türkiye arasında Hatay sorunu görüşülüyordu. Fransa'nın amacı Türkiye'yi bu isyan vasıtasıyla zor durumda bırakarak Hatay'ın Suriye'ye kalmasını sağlamaktır.

Bu sırada Başbakan olan İsmet İnönü aldığı askeri önlemlerle isyanı 10 Eylül 1937 tarihinde bastırdı. İsyan lideri Seyit Rıza yakalandı. Yapılan mahkeme sonucu isyanda etkili olan 11 kişi idama mahkum oldu ve bu kişiler Elazığ'da asıldılar.

İsmet İnönü hastalığı nedeniyle başbakanlıktan ayrıldı. Yerine Celal Bayar getirildi. Celal Bayar Dersim üzerine "1938 Tenkil Harekatı"nı başlattı. İsyanı katılan birçok aile Türkiye'nin batı bölgelerine yerleştirildi.

Öte yandan İngilizlerin Musul için oynadıkları oyunu oynamaya çalışan Fransa başarılı olamadı ve Hatay Türkiye'ye kaldı.

ABSTRACT

The 1937 the Dersim Uprising is a significant event which has left its mark on the history of the Turkish Republic. The people who had witnessed this event are still under its effect.

Unlike the Ottoman state rulers; the newly founded Turkish Republic started to established its central authority in Dersim and the eastern part of Turkish. The aim of the Turkish Republic was to establish its absolute sovereignty by removing the feudalistic structure. As the landlords had captured all the rights of the ruthless oppression.

“The Residence Law” which was passed in 1934 and especially “The Tunceli Law” which was passed in 1935 were taking away the authority which landowners and squires had been enjoying for centuries.

The French were aiming to keep Hatay to Syria by putting Turkey into a difficult situation.

Meanwhile İsmet İnönü, who was the prime minister at the time, brought the uprising to an end military measures. The rebel leader Seyit Rıza was captured and sentenced to death with his 11 friends. They were hanged in Elazığ.

İsmet İnönü was replaced by Celal Bayar due to his illness. Celal Bayar moved many of the people who participated in the uprising to the western parts of the country.

As the British did in the Musul Conflict, the French tried to play a trick on Turkey by they failed. Hatay was annexed to the motherland.

ÖNSÖZ

1920 yılından günümüze kadar toplam 30 Kürt isyanı gerçekleşti. Bunlardan özellikle üç tanesi son derece önemlidir. 1925 yılındaki Şeyh Said isyanı, 1937 Dersim isyanı ve son olarak 30 bin insanımızın ölümüne yol açan PKK isyanı.

1925 yılındaki Şeyh Said İsyanı İngiltere ile Türkiye arasındaki anlaşmazlık konularından biri olan Musul Sorunu sonucunu görüşmelerinin çıkmaza girmeye başladığı bir zamanda ortaya çıktı. İsmet İnönü'nün başbakanlığı dönemine denk gelen bu isyan çıkarılan "Takrir-i Sükün" yasası ve bir dizi önlem ile bastırıldı. Ama Misâk-ı Milli" sınırları içerisinde olmasına rağmen Musul topraklarını İngiltere'den alamadık.

İsyan sonunda ele geçirilen belgelerden isyanı İngiltere'nin desteklediği ortaya çıktı. İkinci önemli isyan 1937'de Seyit Rıza'nın Dersim'de çıkardığı isyandır. Bu isyana Dersim'de bulunan Aşiretlerden sadece 6 tanesi katılmıştır. Dersim isyanının çıkış zamanlaması da Fransa ile Türkiye arasında görüşülmekte olan "Hatay sorunu" na denk gelir. Türkiye bir yandan Fransa ile Hatay konusunu görüşürken öte yandan Dersim isyanı ile uğraşıyordu. Hatay'ın bağımsızlığı davası ortaya çıktığı gün Suriye sınırlarında yol kesicilik, soygunculuk, adam öldürme ve doğu bölgesinde başkaldırma olayları da başlamıştı. 1936 yılının son yarısında yeniden Güney sınırlarında türlü çetelerin saldırıları görülmüştü. Dışarıda hazırlanarak ve kışkırtılarak gönderilen bu saldırganlar da çoğunlukla temizlenmişlerdi ama 1937 yılı başından beri saldırılar daha çok artmış ve hızlanmıştı.

Hatay davası nedeniyle başlayan sınır olayları, Hatay'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra daha çok şiddetlendi ve hızla sınırlarımızın içine yerleşerek birer soygunculuk ve haydutluk olayı niteliğinden çıkıp bir ayaklanma niteliğine bürünmeye başladı. Ve böylece başlayan Dersim İsyanını sindirme harekati Eylül ortalarına kadar sürdü. Eylül 1937 de isyanın tamamen bastırılmasından sonra ortaya çıkan belgelerden bu isyanı özellikle İngiltere ve Fransa'nın desteklediği ortaya çıktı.

Mustafa Kemal: "Kürt Sorunu, karışık, çetin bir sorundur. Şunu dikkate almalısınız ki; Kürdistan, petrol, bakır, kömür, demir ve daha başka madenler

bakımından zengin bir ülkedir. Başta, başlıca düşmanımız İngiltere olmak üzere birçokları Kürdistan'a göz koymuş bulunuyorlar" demektedir (S.İ. Aralov, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları, 2.B., Ankara 1985, Birey ve Toplum yayınları s.119).

Son 15-16 yıldır yurdumuz için tam bir "belâ" olan PKK isyanı. Bu isyanın çıkış zamanı ise ötekilerden daha da ilginç, tam GAP'ın açılması arefesine denk geldi. GAP'ın açılması ile Doğu ve güneydoğu yapılacak olan Kültürel (okullaşma), ekonomik ve sosyal yatırımlar ile bu bölgelerimiz artık tam anlamıyla bir aydınlanma ve kalkınma sürecine girecekti. Böylece Cumhuriyetimizin ilk hükümetinden beri babadan oğula geçen Milletvekili saltanatlığı yıkılacak, Ağaların, Şeyhlerin, Seyitlerin halk üzerindeki koşulsuz egemenliği de yıkılacaktı. Kısaca, feodal yönetim büyük oranda yıkılacaktı. İşte bu korku birtakım insanları, bu arada TBMM'de görev yapan bazı Milletvekillerini hatta bakanlık yapan kişileri Türkiye'den ayrı bir bağımsız Kürt devleti, olmazsa federe bir Kürt Devleti kurmaya yöneltti. Bu amaçla da sözde "Kürt Parlamentosu" kurdular. Amaçları kuracakları Kürt Meclisi yoluyla bölge halkı üzerindeki egemenliklerini devam ettirmeyi planlıyorlardı.

Şeyh Said isyanı dini bir karakter taşımasına rağmen üçünün de ortak amacı "Bağımsız Kürt Devleti" kurmaktır. İsyancılar bastırılıp liderler (Şeyh Said, Seyid Rıza, Abdullah Öcalan) yakalandıktan sonra "Türkiye Cumhuriyetine bağlı olduklarını" açıklıyorlardı.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin İngiltere, Fransa, Yunanistan gibi sömürgeci devletlere karşı verdiği Bağımsızlık Savaşında Türk ve Kürtler birlikte savaşmışlar ve Sevr Andlaşmasının uygulanmasına izin vermemişlerdi. Oysa 21. yüzyıla girmek üzere olduğumuz bu günlerde aynı sömürgeci devletler Türkiye'yi dışarıdan yıkamayacaklarını anlayınca içten çökertmeye çalışmaktadırlar ve Sevr'i hiç gündemlerinden düşürmemektedirler. Bu devletler Kürt'leri kullanarak Ortadoğu'ya tam anlamıyla egemen olmak ve bu egemenliklerini devam ettirmek istemektedirler.

1920 TBMM'den başlayarak günümüze kadar kurulan tüm meclislerde birçok Kürt Milletvekili, Bakanı, Meclis Başkanı hatta Cumhurbaşkanı görev yaptı. Örneğin: Dersim Mebusu Diyar ağa, Mustafa Kemal'in her konuda en yakın

destekleyicisi oldu.

Bağımsız yaşayan bir devletin kendisini ortadan kaldırmayı amaçlayan olaylara, isyanlara karşı kendisini koruma hakkı vardır.

Prof.Dr. EROL CİHAN'ın saptadığı gibi, "Devletler birer canlı organizmalardır. Bu organizma kendisini rahatsız eden, kendisini yok etmeyi amaçlayan oluşumlara karşı korunmak içgüdüleriyle savunmaya geçer, bunda başarılı olamazsa zamanla yok olur. Bunun gibi, kendisine karşı yönelen hareketler karşısında devlette varlığını devam ettirebilmek için kendisini koruma hakkına sahiptir".

Olaylara tarafsız bir gözle bakamazsak yanlış sonuçlara ulaşırız, bu yanlış sonuçlar ise başka üzüntü veren olayların başlangıcı olur. Herhangi bir isyanın olduğu yerde yaşayan herkes dini-dili-ırkı ne olursa olsun zarar görür. Kısaca temelde bu üç isyana konulacak olan doğru teşhis (tanı) günümüzdeki siyaset ve sosyal sorunlara konulacak doğru teşhis olur.

Yaşanan bu acı olaylardan ders çıkararak milli bütünlük içerisinde tüm insanlarımızı kucaklayan bir çaba içinde olmak Türk ve Kürt aydınlarının temel görevi olmalıdır. Barış içinde birlikte yaşamının yollarını bulmak savaşmaktan daha kolaydır.

Tez çalışmamın I. Bölümünde; "Dersim'in Coğrafyası, Dersim Adı, Dersim Tarihi ve Kürdistan Deyiminin Doğuşu", II. Bölümde; Kürt Dernekleri", III.Bölümde; "Kürt İsyanları", IV.Bölümde; "Dersim İsyanının Nedenleri", V. Bölümde; "Dersim Hakkında Hazırlanan Raporlar", VI.Bölümde; "Dersim için Hazırlanan Kanunlar" işlenmiştir. VII. Bölümde "İsyan ve 1938 Tedip Harekatı" işlenmiştir. "Sonuç" ve "Ekler" bölümüyle sona ermektedir.

Bu tezin hazırlanmasında emeği geçen,

Prof.Dr. Erol CİHAN'a, Prof.Dr. Toktamış ATEŞ'e, Prof.Dr.İsmet GİRİTLİ'ye, Prof.Dr. Hikmet ALTUĞ'a, Prof.Dr. Meral ALPAY'a, Prof.Dr. Sabahattin Özel'e, Prof. Dr. Ali İhsan Genç'er'e ve Prof. Dr. Bihtern Dinçkol'a teşekkür ederim.

Necmi GÜNEL

İÇİNDEKİLER

Sayfa

DERSİM İSYANI (1937-1938)

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv

I. BÖLÜM

DERSİM'İN COĞRAFYASI, DERSİM'İN ADI, KÜRT TARİHİ, DERSİM TARİHİ, "KÜRDİSTAN" DEYİMİNİN DOĞUŞU X

a-Dersim'in Coğrafyası.....	1
b-Dersim Adı (Gümüş Kapı)	5
c-Kürt Tarihi.....	7
1-Kaldu-Karduk Kökenli Görüş	10
2-Med (İran) Kökenli Görüş	10
3-Arap Kökenli Görüş	13
4-Hint-Avrupa Kökenli Görüş	14
5-Gürcü - Ermeni Kökenli Görüş.....	16
6-Gutti- Sümer Kökenli Görüş.....	18
7-Kürtler Turan Asıllıdır Görüşü	20
d-Dersim'in Tarihi	25
e-"Kürdistan" Deyiminin Doğuşu.....	38

II. BÖLÜM

KÜRT DERNEKLERİ 41

a-Kürdistan Azm-î Kav-i Cemiyeti	42
b-Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti	43
c-Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti	43
d-Kürdistan Muhibban Cemiyeti	43
e-Kürdistan Teşrik-i Mesaîf Cemiyeti.....	43
f-Kürt Talebe Hevi Cemiyeti	44
g-Kürt İrşat ve İrtika Cemiyeti	44
h-Kürt Tamimi Maarif ve Neşriyat Cemiyeti	45
ı-Kürdistan Cemiyeti.....	45
i-Kürdistan Teâli Cemiyeti	45
j-Hoybun Cemiyeti.....	49

III. BÖLÜM

KÜRT İSYANLARI.....	53
1-Osmanlı Döneminde Kürt İsyamları.....	53
a-Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı.....	54
b-Babanzade Ahmet Paşa İsyanı.....	54
c-Zazaların İsyanı.....	54
d-Yezidilerin (Revanduz) İsyanı.....	55
e-Bedirhan İsyanı.....	55
f-Mir Muhammed İsyanı.....	55
g-Şerif Ahmed Han İsyanı.....	55
h-Garzan İsyanı.....	56
ı-Yezdan-ı Şir (Yezdan İzzeddin) İsyanı.....	56
i-Bedirhan Osman Paşa İsyanı.....	56
j-Şeyh Ubeydullah İsyanı ve Hamidiye Alayları.....	57
k-Emin Ali Bedirhan İsyanı.....	63
l-Bedirhaniler ile Halil ve Ali Remo Ağa İsyanı.....	63
m-Şeyh (Molla) Selim ve Şeyh Şehabettin İsyanı.....	64
n-Ali Batı İsyanı.....	66
2-Cumhuriyet Dönemi Kürt İsyamları.....	66

IV. BÖLÜM

DERSİM İSYANININ NEDENLERİ.....	69
1-İÇ NEDENLER.....	70
a-Aşiret Yapısı.....	70
b-Din ve Mezhep Faktörü.....	74
c-Kürtçülük Faktörü.....	76
2-DİŞ NEDENLER.....	81
a-İngiliz Etkileri.....	81
b-Fransız Etkileri.....	90
c-Rus Etkileri.....	94
d-Ermeni Etkileri.....	99
e-ABD Etkileri.....	106

V. BÖLÜM

DERSİM HAKKINDA HAZIRLANAN RAPORLAR.....	111
a-Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in Raporu.....	112
b-Diyabakır Valisi Ali Cernal Bey'in Raporu.....	113
c-İbrahim Tali Öngören'in Raporu.....	115
d-İsmet İnönü'nün Raporu.....	116
e-Mösyö Canadi'nin Raporu.....	124
f-Abidin Özmen'in Raporu.....	127
g-Öteki Raporlar.....	130

VI. BÖLÜM

DERSİM İÇİN HAZIRLANAN KANUNLAR 133

a-İskan Kanunu (21 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı Kanun) 133

b-Atatürk'ün Dersim'e Bakışı.....137

c-Tunceli Kanunu (25 Kanunievvel (Aralık) 1935 tarihli ve 2884 sayılı Kanun)140

VII. BÖLÜM

İSYAN..... 146

a-Seyit Rıza Kimdir? 146

b-İsyanın Başlaması 148

c-Bildiri 154

d-Hükümetin Tenkil Harekatı (8 Mayıs 1937) 155

e-İsyanın Bastırılması.....156

f-Seyit Rıza'nın Yakalanması ve Muhakemesi.....159

1938 TEDİP HAREKATI..... 166

SONUÇ..... 173

KAYNAKÇA..... 175

EKLER..... 188

I. BÖLÜM

DERSİM'İN COĞRAFYASI, DERSİM'İN ADI, KÜRT TARİHİ, DERSİM TARİHİ, "KÜRDİSTAN" DEYİMİNİN DOĞUŞU

a-Dersim'in Coğrafyası

Atasözleri Tunceli'de doğa insan ilişkilerini insanlara verilen değerleri, inanışları kısaca Tunceli'de insan yaşantısını ve yöre insanının dünya görüşünü yansıtır. Dersim'de sık kullanılan atasözlerinden biri şöyledir;

*"Her ot kendi kökü üzerinde yeşerir"*¹

Osmanlı imparatorluğundan, Türkiye Cumhuriyetine oradan da bugünüme kadar 30'a yakın isyanın merkezi olan Dersim'de acaba başka isyanlarda olur mu? sorusunu aklıma getirdi. Çünkü her isyanda başta Dersim halkı olmak üzere yurdumuzda yaşayan ve insan duyguları taşıyan herkes üzüntü duyuyor. İsyanın olduğu yerde savaş, savaşın olduğu yerde ise mutsuzluktan, yıkımdan, ölümden ve gözyaşından başka bir şey olmuyor. Oysa her insanın mutluluk içinde güzellikleri yaşamaya hakkı var.

Dersim türkülerinin hemen hepsinde acı, gözyaşı ve özlem vardır. Bir Dersim türküsünde şöyle deniyor.

"Dersim dört dağ içinde
Gülü bardak içinde
Dersimi hak saklasın
Bir yarım var içinde."

Dersim'in türküleri yaşadığı tarihi yansıtan en özlü tarih sayfalarıdır. Bu tarih sayfalarını dikkatlice okuyup, inceleyip olayları aklın süzgecinden geçirip "Dersim'in yaralarını bir an önce sarmalıyız. Yoksa yine hepimizi acılara götürecek sonuçlara ulaşırız. Bu konu birey olarak bizleri, kurum olarak da devleti çok yakından ilgilendirmelidir.

---

¹ ALİ KAYA, Tunceli Kültürü, 1.B, İstanbul 1995, Aydınlar Matbaa., s.182

Dersim 'in dört dağ içinde olduğu doğrudur, ama gülünün bardak içinde olduğunu söylemek zor. Dersim tarihsel bir dert içindedir aslında.² Doğu bölgemizde meydana gelen isyanların giderek neden Dersim'de odaklandığını ve bastırılmalarında neden zorluk çekildiğini anlamak için Dersim'in doğal yapısını bilmekte yarar var. "Tunceli" ili yurdumuzun çok dağlık olan köşelerinden biridir. Kuzeyinde Munzur-Mercan-Cemal dağlarının güney batıdan kuzeydoğuda doğru uzanan heybetli duvarı yükselir. Bu dağlar üzerinde bir çok noktaların yüksekliği 3.000 metreyi aşar. Tunceli Dağlarının arasında yer yer çeşitli boyutta ovalar bulunur. Bu ovaları dışarıya doğru bağlayan vadiler olarak dar boğazlar halindedir³.

Kurmay önyüzbaşı olarak Tunceli'de inceleme yapan Ahmet Hulki Aral'ın gözlemleri ise şöyledir; "Bu yeşil ve haşin diyarda son defa yapılmakta olan ıslahat dolayısı ile hareket yapan 17.tümen kurmaylığında muvakkaten bulunuşum bu mıntıkayı yakından tanımama vesile oldu.

"Fırat ve Murat ırmaklarının arasına sıkışmış yüksek bir arazi mıntikasının akıllara hayret verecek derecede kaynamasından ve bu kaynama dolayısıyla husule gelen derin vadilerden, sarp ve dik yamaçlarla kayalık burçlardan ibaret olan bu ülke, medeni mıntikalarla pek az temas etmiş, şimdiye kadar kendi âleminde kendi iptidailiği içinde kalmıştır. Hudutlardaki büyük nehirlerle bunların iç kısımlarında yükselen çetin dağlar, bu mıntikanın haricinde bulunan medeni mıntika halkının buralara serbestçe girerek medeniyet aşılmasına mani olduğu gibi içerisindeki halkın mühim kısmının da hariçteki medeniyet kaynaklarından istifade etmelerini güçleştirmiştir"⁴.

Dersim, sarp, yalçın dağlarla çevrelenmiş, kontrol edilmesi güç coğrafyası ve bu yapıya ayak uydurmuş savaşçı aşiretleri nedeniyle Osmanlıların da fark

² VECİHİ TİMURÖĞLU, Dersim Tarihi, 1.B, Ankara, 1991, Yurt-Kitap Yay., s.7

³ HAYAT ANSİKLOPEDİSİ, TUNCELİ Kültürü, 1.B., İstanbul 1995, Aydınlar Matbaa., s.182

⁴ AHMET HULKİ ARAL, Askeri Mecmua, 55.yıl, (1 Kasım 1937), sayı: 107, s.107

edemedikleri bir bölgeydi ⁵.

Dersim'deki "derin vadilerin isyan eden aşiretler için birer sığınak görevini yerine getirdiğini" belirten Kurmay Binbaşı Burhan Özkök bir başka açıdan yaklaşmaktadır. "Dağlarda şayanı hayret manzaralar vardır. Yüksek ve üzeri karla örtülü sivri ve yalçın tepeler arasında büyük ormanlar ve dik vadilerin içine sıkışmış gölcükler İsviçre'nin meşhur manzaralarına benzer. Munzur tepesinde yaz mevsiminde dahi karların erimediği ekseriyetle vakidir. Bu dağlardan çıkan Munzur çayı pek berrak ve yazın dahi soğuktur. Bu çaya atfedilen bazı hurafelere iman ve itikat eden Dersimli'ler Munzur çayını mukaddes bir varlık addederler. Dağlar arasında aşiretler için birer sığınak vazifesi görmüştür. Kudu ve Kalan vadileri bu meyanda zikredilebilir"⁶.

Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat bölümünde yer alan ve doğusunda Bingöl, Kuzeyinde Erzincan, Güneyinde Elazığ, batısında ise Malatya ile çevrili olan Dersim'in coğrafyasını Erzincan'ın eski valilerinden Ali Kemal bey yazdığı "Erzincan" isimli kitabında şöyle tanımlamaktadır. "Bu kısım kâmilten sarp dağlar, gözü karartan uçurumlar, dereler ve ormanlar. Günün ancak birkaç saatinde güneş yüzü gören kayalar, siyah birer ağız gibi açılmış mağaralar, yalnız yırtıcı hayvanlara mesken olduklarını fısıldayan geniş meşelikler. Bu korkunç ve vahşi muhit daima başboş daima âvare, her zaman itaat geriz (itaatsiz).... Derebeylik usulünün neticesi olarak, arazinin ekilebilecek kısımların hemen umumiyetle beylerin, ağaların yani aşiret reislerinin eline geçmiş olduğu için, bu halk ekseriyetle ne bir eve, ne bir parça toprağa malik değildir"⁷.

1973 Tunceli il yıllığında il merkezinin denizden yüksekliği 1050 metredir. Karasunun Kemah'tan ileride güneye doğru çizdiği ilk büyük dirseğin içinde diğer

---

⁵ CEMAL ALADAĞ "Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri, İstanbul 1978, Özgürlük Yay.s.110

⁶ BURHAN ÖZKÖK, Osmanlılar Devrinde Dersim İsyanları, İstanbul 1937, Askeri Matbaası, s.60

⁷ ADNAN ÖZBEK, Yaylaların Delisi, İstanbul 1950, Sinan Matbaası, s.7, s.27

tarafından Murat suyu ve Doğum yönünden de Kığı önlerinden geçen büyük su havzasını ayıran ve böylece her taraftan büyük sularla çevrilmiş olan Tunceli'nin sınırları belli olup, yüksek ve çok dağlık oluşu nedenleriyle akarsular tarafından derin vadilerle yarılmış olduğu görülür. Bu sebeple karışık engebeli bir hal almıştır" denilmektedir⁸.

1980 yılında Elazığ'dan Erzincan'a giderken Tunceli'den geçtim. Tunceli dağların doruklarında küçük bir düzlükte kurulmuş olan bir yerdi. Bunun yanında akarsu ile yarılmış çok derin bir vadi vardı. O vadi boyunca devam eden yol ise bir birine bağlı 10-15 tane çok kısa mesafeli tüneller ile kesiliyordu. Yolun genişliği ise çoğu yerde sadece bir arabanın geçebileceği durumdaydı. Yaşlı bir Tunceli'nin bana söylediğine göre Elazığ, Tunceli'ye, Pülümür'e ve Erzincan'a bağlayan bu yol Atatürk zamanında yapılmıştır. Tunceli'yi çevreleyen dağlarda yüzlerce mağara olduğu hatta birçok mağaranın birbirine çok dar geçitlerle bağlı olduğunu belirtmişti. Bu bölgede çıkan Dersim 1937 ve daha önceki isyanların o günün koşullarında güçlkle bastırılmasının bir nedeni de arazinin ve öteki coğrafi koşullarının elverişsiz olmasıdır.

O günlerden bu günlere kadar süregelen 30'a yakın isyanda, en çok sıkıntıyı çeken halk olmuştur. Çünkü, bir yanda coğrafi koşulların olumsuzluğu, tarım alanlarının yetersizliği, iklimin olumsuzluğu, endüstrinin gelişmemiş olması, öte yanda ise toprak ağalarının şeyhlerin, aşiret reislerinin meydana getirdiği feodal düzen halkı mutsuz etmiştir. Halk çaresizliğe itilmiştir.

1936 yılında gerçekleştirilmesi planlanan Toprak Reformu Atatürk'ün ölümü ile ortadan kalkmasıydı. TBMM'nin daha sonraki hükümetleri bu yasayı gerçekleştirebilseydi bu bölgenizdeki olumsuzlukları ve haksızlıkları bir ölçüde ortadan kaldırılabildik. Dersimde yaşayan insanların sıkıntılarına büyük oranda çözüm bulabilirdik.

---

⁸ TUNCELİ İL YILLIĞI 1973, Elazığ

Dersim son derece dağlık bir bölgedir. Sarp ve uçurumlu dağların yükseklikleri, çoğu kez dört ila beş bin metreyi bulur. Arazinin bu yapısı ve doğru dürüst ulaşım yollarının bulunmaması, eşkıya çetelerinin barınaklarına ulaşmayı hemen hemen imkansız kılmaktadır. Bu durum askeri hareketleri da güçleştirmektedir.

b-Dersim Adı (Gümüş Kapı)

“Dersim” kelimesi, Gümüş Kapı anlamına gelmekte olup, kelime kök itibarı ile Farsça’dır. Bölgede çeşitli madenlerin bulunması çok eski zamanlardan beri bilindiğinden bu ismin verildiği anlaşılmaktadır⁹.

Kürtlerden bir kısmı;“(Der) kapı, (sim) gümüş anlamında olduğu için, Dersim kelimesini Gümüş kapı diye tabir ederler. Milattan altı asır önce, Yunan tarih ve coğrafyacılarının Dersim havalisine Daranus adını verdikleri malum olduğu gibi, Dara’nın Bisutun kitabelerinden bu havalie Zuza adı verilmiş olması ve Zuza tabirinin Dersim ve havalisinde konuşulan Kürtçe lehçeye alalem olan Zaza kelimesine benzemesi dikkati çeker”¹⁰.

M.Kalman ise “Dersim isminin nereden geldiği konusunda bir netlik yok. Çoğunlukla Sim’den (gümüş) kaynaklandığı ileri sürülmektedir” diye ifade eder”¹¹. Dersim’in batı hududuna yerleşmiş olan Koçan Aşireti (Dersim) tabirini Kürdistan Kapısı anlamında tefsir ederek kendilerini de cengaverliklerine istinaden bu kapının muhafızı sayarlar”¹². “Dersim (Desim) ismi bir aşiret isminden kaynaklanmış olabileceği gibi aşiretler üstü konfederasyonun adı da olabilir”¹³. “Alalade halkın telakkisine göre ise, Dersim demek Kürdistan demektir. Bu

---

⁹ TUNCELİ İL YILLIĞI 1973, Elazığ

¹⁰ NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, 4.B., Diyarbakır, Dilan yay sayı:1, s.23

¹¹ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, 1.B., İstanbul 1995, Nüjen Yayın., s.13

¹² NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim,..... s.1

¹³ M.KALMAN, Dersim Direnişleri,..... s.13

sebeple başka bir memlekette Dersime döndüklerinde “Dersime Geldik” dedikleri gibi, birini hariçten Dersime davetlerinde “Kürdistan’a geliniz ve Kürdistan’ı görünüz derler¹⁴ diye ortaya koyduğu ifadesinde Nuri Dersimi Dersim’e, sade insanların Kürdistan diyerek bir coğrafi bölgeyi açıkladıklarını söylemektedir. ”

Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşivi Belgelerine dayanarak hazırladığı “Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatla adlı kitabında Dersimli (Dersimlül) aşiretinin Erzincan, Kilis, Kiğı Sancağ, Erzurum, Antakya Kazası (Halep Sancağı) Kuruçay Kazası (Dersim Sancağı) Kemah Kazası (Erzurum Sancağı) Çemişgezek Sancağı, Arabkir Sancağı , Harput (Harput) Sancağı Malatya Sancağı ve Çarsancak’ta¹⁵ yaşamış olduklarını belirtir.

“Dersim’e Ağustos 1866’da bir gezi yapmış olan Erzurum’daki İngiliz Konsolosu J.G. Taylor, “Ermenistan” ı işgal eden Xisutrus’un Sim adındaki oğlu işgal ettikleri ülkeyi gezmek amacıyla Kuzeybatıya gittiğini, sularını Asurya’ya taşıyan nehirlerin kestiği küçük bir ovaya vardığını ve bu nehrin havzasında kalıp oradaki dağa kendi adını verdiğini daha sonra bu bölgeden ayrılırsa da torunlarının gelip bu bölgeye yerleştiklerini ve Dersim adının buradan kaynaklandığını söylüyor”¹⁶. “Dersim isminin nereden geldiğine ilişkin örnekler çoğaltılabilir. Fakat büyük bir olasılıkla bölgeye geliş yerleşen veya yerleştirilen Dersimli veya Disimli olarak tanımlanan aşiretlerden dolayı bölgeye coğrafi bir ad olarak Dersim denilmiştir”¹⁷.

“25 Aralık 1935 tarihinde Meclis (T.B.M.M.), Tunceli vilayetinin idaresi hakkında 2884 nolu bir kanun kabul eder. Kanun 2 Ocak 1936’da 3195 sayılı Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girer. Kanuna göre Tunceli isimli bir vilayet kurulur”¹⁸. Yani Dersim adı Tunceli olur.

---

¹⁴ NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim,...s.1

¹⁵ CEVDET TÜRKAY, Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret, Cemaatlar, s.76

¹⁶ M.KALMAN, Dersim Direnişleri,...s.13

¹⁷ M.KALMAN, Dersim Direnişleri,...s.14

¹⁸ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, İstanbul 1992, Boğaziçi yayın., s.61

c-Kürt Tarihi

Hiçbir İran ve Aryani topluluğunda görülmeyen yalnız Oğuz Türk uruğları içinde olan “Kürt” uruğunun anlamı başta Macar dilcileri olmak üzere birçok Türkologlar tarafından Türkçe “Yatkın Kar, sertleşmiş kar” yazın dağ başlarında bulunan ve geç eriyen kar” anlamına geldiğini belirtmiştir¹⁹.

Prof.Dr. L.Rosany Macaristandaki Türk kökünden gelen oymakları sayarken “Kürt” oymağının adının “Kır Çığı” anlamında olduğunu söylemektedir. Prag Üniversitesi profesörlerinden Türkolog Yusuf Blaskovic (Kumanoğlu) “Çekoslavya topraklarında Eski Türk İzleri” adlı yazısında Çekoslavya’daki on köyün isminin Kert-Kürt olduğunu ve bunların Macaristan’da yerleşmiş Türk Asıllı bey olduğunu ve manasının da “Kar Çığı” olduğunu söyler²⁰. Türkistan, Kırım, Kafkas illerinde bugün de “Kar” anlamına “Kürt” sözü kullanılmaktadır.900 yıl önceleri yazılmış olan Kaşgarlı Mahmut’un Divan’ü Lügat-it Türk adlı eserinde “Kürt” deyimini dayanaklı nesnelerin yapımında kullanılan “Kayın ağacı” adı olarak geçer.

“12.yüzyıldan kalma Uygurca yazılı Oğuz Kağan destanında Ortaasyadaki Yüce Tanrı dağları bölgesinde yaşayan “Karluk/Kar-lık” Türklerinin burada “Karlı” yerlerde yaşadıkları için Oğuz Kağan tarafından verildiği” belirtilmektedir²¹. “Bu durumda Karluk ne anlamda ise bizim için bugün de Kürt deyimini aynı anlamadır. Sibir Türkleri Altay’ın karlı dağlarında yaşayan soydaşlarına “Kurdak/Kürdak” demektedirler²². “Dersim isyanları” adlı kitabın yazarı Burhan Özkök ise Kürt kelimesini başka şekilde açıklamaktadır. Ona göre Fırat ve Murat havzalarında “Kürt” demek “Kızılbaş” demektir. Esasen bunların Kızılbaş Türkmen oldukları da malumdur. Kürt denilen bu insanlar Türkçeyi Azerbaycan şivesi ile konuşurlar” demektedir²³.

¹⁹ FAHRETTİN KIRZIOĞLU, Kürtlerin Türklüğü, 2.B., İstanbul, 1995, Hamle yayınları, s.16

²⁰ REŞİT RAHMETİ ARAT, Türk Kültürünü Araştırma Der. s.2

²¹ F.KIRZIOĞLU, Kürtlerin Türklüğü, s.18

²² MAHMUT RIŞVANOĞLU,Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, İstanbul, 3.B., T.K. yayınları, s.17.

²³ BURHAN ÖZKÖK, Osmanlı Devrinde Dersim İsyanları, İstanbul 1937, s.4.

“Cengiz Han zamanında “Kürt” kelimesi “Bey” anlamında kullanılmakta idi. Moğolların bu kelimeyi “soylu” ve “Cesur” anlamında kullandıkları bilinmektedir²⁴. Doğu Anadolu’da damlar üzerinde biriken karların temizlenmesine karların “kürenmesi” denir ki bu kelimenin de “Kürt” kelimesi ile ilişkisi olduğu anlaşılır²⁵. Kıpçak Türklerinde “Kürt” sözünün “Ayva” anlamına geldiği ve yalnız Kıpçaklar’da kullanıldığı, Kıpçak Türklerinin sözlüğünü yazmış olan Abu Hayyam’ın kitabında görülmektedir”²⁶.

Şükrü Kaya Seferoğlu üç önemli kaynağı göstererek “Kürt” adına Göktürk anıtlarında da geçtiğini şöyle açıklamaktadır. Göktürk dikilitaşlarının Eleges yazıtındaki “(Men) Kürt El-Kan Alp Urungu, Altunlu okluğumu bağladım belde...” bulgusunu ilk defa Macar dil bilim adamları ortaya çıkarmışlardır. El-Kan kelimesi zamanla “İlhan” şeklini almış olabilir. İran’ı bir zaman hakimiyetleri altında tutan Türk-Moğol Hanlığının bu ünvanı taşıdığı malumdur.

“Kürt ayramat” adlı Macar kabilesinin yukarıda söz edilen “Kürt El-Kan”lığı ile bağlantısı olduğu kabul edilmektedir. Macar Türkologlarından Rasonyi, Macaristan’da kullanılan Türkçe kökenli bazı kelimeleri örnek alarak belirttikten sonra (Yormatı-yorumlayan, Kürt-Kar ve Çığ, Ker-Dev, Kesi-parça, Tarhan-rütbe) gibi Macaristan’daki Kürt boyunun, büyük olasılıkla Eleges yazıtındaki Yenisey bölgesinde gösterilen Türk konfederasyonuna bağlı Kürt kabilesinde kalıntısı olabileceğini öne sürmektedir”²⁷.

Yenisey ırmağının büyük kollarından Ulu-Kem Çayına karışan Eleges çayında batı yakasında bulunan anıt mezar niteliğindeki taşta bulunan cümlelerin tamamı şöyledir:

*“(Men) Kürt El-Kan Alp-Urungu,
Altunlug keşiğim bantım belde, el’m
Tokuz kırk yaşım”*

²⁴ H.KEMAL TÜRKÖZÜ, 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu, Ankara 1982, T.K.A. Enstitüsü yayınları, s.11.

²⁵ Ş.KAYA SEFEROĞLU, Anadolu’nun İlk Sakinleri Kürtler, s.1

²⁶ Ş.KAYA SEFEROĞLU, Anadolu’nun İlk Sakinleri Kürtler, s.8

²⁷ Ş.KAYA SEFEROĞLU, Anadolu’nun İlk Türk Sakinleri Kürtler,...s.8

Günümüz Türkçesi ile;

*Ben Kürt-İl-Hanı Alp-Urungu'yum,
Altından yapılmış okluğumu bağladım belime,
Milletim: Ben 49 yaşında öldüm.*

“Macar'lara Türk asıllı Kürt oymağı Göktürk hegemonyası çağında katılmış olabilirler. Adı geçen Türk asıllı Kürt oymağının Çekoslavakya topraklarına kadar uzanmış olduğunu şu dizelerden anlıyoruz. “Slovakya topraklarında Macarlarla da birçok Türk unsuru (Kabar ismiyle tanınan Kazar, Kürt, Kesik v.b.. gibi soyları) yerleşmiştir”²⁸.

“Kürt kelimesi tarihte ilk kez Yunanlı tarihçi ve komutanı Ksenefon tarafından “Onbinlerin Dönüşü” adlı eserinde yazılı olarak kullanılmıştır. Ksenefon bu eserinde M.Ö. 401-400 yılına şimdiki Kürdistan'da karşılaştığı Karduki (Carduchi) kavminden bilgi veriyor ve bunların şimdiki Botan'a kadar uzandığını yazıyor. Kürtler'in ataları olarak kabul edilen ve ilk kez Ksenefon tarafından yazılı olarak anılan bu Kardukiler, diğer birçok tarihçi tarafından da Kaynak olarak kullanılmıştır²⁹.

Türkçe'de bilinen adıyla “Onbinlerin Dönüşü” kitabında anlatılan bu savaşta, “Onbinlere” saldıranların Karduklar olduğu belirtilir. Geri çekilmek zorunda kalan ordu, Karduk ülkesinden geçmek zorunda kalmıştır. Ksenofhon, M.Ö. 401'de artık bölgede Medler'den ve Urartular'dan söz etmez. Medlerin daha önce yaşadığı bölgede yaşayan halka Karduk'lar Urartuların yaşadıkları yerdeki topluma ise Ermeniler derler.

Burhan Özkök, “Dersim İsyanları” adlı kitabında “Dersim³⁰ halkı kök itibarı ile Türk'tür” demektedir. Bugün Kürt dediğimiz halk, eski Hati Türkleri ile Orta

²⁸ MEHMET ERÖZ, Doğu Anadolu Hakkında Sosyo Kültürel Bir Araştırma, Ankara, s.9

²⁹ BOTAN AHMEDİ, Kürtler ve Kürdistan Tarihi, s.15

³⁰ MUHSİN KIZILKAYA, HALİL NEBİLER, Dünden Yanna Kürtler, Ankara 1991, Yurt kitap yayınları, s.16.

Asya'dan göç eden Türk göçmenlerinden ve Osmanlı idaresinde kendi kendilerine Kürt adını veren sunni ve Kızılbaş Türklerden ibarettir. Ahlak, seciye etnografik özellik Kamilen (tamamen) aynıdır³¹.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda Kürtler hakkında çok sayıda makale yazılmış kitap yayınlanmıştır. Bilim adamları Kürtlerin kökeni hakkında tam bir görüş birliğine varamamışlardır. Bazı bilim adamları Kürtlerin kökeninin Türk olduğunu ileri sürerken bazılarında İskit-Med kökenli olduklarını, kimileri de Arap, Gürcü, Hint-Avrupa Ermeni, Guti-Sümer kökenli olduklarını iddia etmektedirler.

1-Kaldu-Karduk Kökenli Görüş

Kürtlerin İ.Ö. başlarında şimdi yoğun bulundukları yerde yaşadıkları bilinen KARDU-KARDUK devletinin komutanlarından olduklarını ileri süren eser tarihi Yunan devletinin komutanlarından KSENEFON'un ANABASİS (Onbinlerin ricatı-Onbinlerin Dönüşü) isimli ünlü eseridir. Bu konu SSCB oryantalistlerinden Basil NİKİTİN'in KÜRTLER isimli eserinde de yer almıştır. Bu görüş bir, Ksenefon'un bu bölgede savaştığı toplumun adının Karduk olduğunu yazması bir de arkeolojik araştırmalar sonunda ASUR'lu taş yazıtı üzerinde KARDUKHOL kelimesinin saptanması sonunda bilim adamlarının uzun araştırmalarına neden olmuştur. Bu konuda en fazla araştırma yapan Türk bilim adamlarının yanısıra ünlü Oryantalistler M.Hartmann, T.Noldek ve Veisbach bu görüşü çürütmüştür.

2-MED (İran) Kökenli Görüş

Kürtlerin MED (İran) oldukları hakkındadır. Bu görüş esas görevi SSCB'de Doğu bilimleri uzmanı olan, aynı zamanda resmi görevi de, Kürtlerin Türklerle ilgisinin olmadığını kanıtlamak olduğu tahmin edilen Vilamidir MİNORSKY

---

³¹ BURHAN ÖZKÖK, Dersim İsyanları, s.4

tarafından ortaya atılmıştır”³².

“Kürtlerin İrani kavimlerinden sayılması, ırki olmaktan ziyade dil ve tarih mutalarına dayanmaktadır”³³. “Bunların bedeni vasıfları yer yer değişir. Kürtlerin şarktan (doğdan) garba (batıya) doğru yayılmış olmaları ihtimal dahilindedir. Bununla beraber, Kürtlerin merkezi sahaya yerleşmelerinden evvel burada isimleri kendiliklerine benzeyen (KARDÜ), fakat başka menşeli (kökenli) kavim yaşamış olduğunu ve bunların sonradan İran kökenli Kürtler ile karışmış bulunduğunu ileri sürmek de mümkündür”³⁴. Minorsky; “Kürtler” başlıklı bu yazısını, 1933’te (Almanca-Fransızca-İngilizce) 3 dilde İslam Ansiklopedisi’ne yazmıştı. Kendisine bu görev 1927’de verilmiştir. “Minorsky, bu olaydan onbir yıl sonra 1938’de Brüksel’de toplanan XX.Oryantalistler Kongresinde sunduğu bilimsel tebliğinde “kısmen İSKİT-MED asıllıdır diyerek ilk görüşünden kısmen vazgeçmiştir. Kürtlerin etnik yönden ziyade, dil benzerliği bakımından, İran’la ilgili görülebileceği anlamında açıklamada bulunmuştur. Yine, SSCB oryantalistlerden BASİL NİKİTİN’de Kürtçeyi, Fars diline oryantalistlerden başka hiçbir dayanağı olmayan bir kaçamak görüşü savunan başka ciddi bir kaynak göremedim”³⁵. “Mevlana ve Yavuz gibi devlet adamları şiirlerini Farsça yazdıklarına, şehirlerde yaşayan Osmanlı aydınlarının yazı ve konuşma dilindeki Farsça kelime oranının Türkçe kelime oranından çok fazla olduğuna, buradan yola çıkarak Türklerin de Farslı olduklarını iddia etmenin mantıksız olacağını belirtmektedir Sadi Koçaş”³⁶. “Diğer yandan Firdevsi’nin Şeyname adlı eserinde geçen “Demirci Kawa” efsanesinden hareketle Kürt menşei med’lere kadar indirilmiştir. Şerefname’den faydalanan Şeref Han, Şerefname adlı eserinde Kawa efsanesini tekrarlayarak Şerefname’de Türkistan Med’lere dayandırmaya çalışmıştır”³⁷. Şerefname’de Türkistan’ın en

³² SADI KOÇAŞ, Kürtlerin, Kökeni ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği, s.45.

³³ WLADİMİR MİNORSKY-Kürtler, Koral Yayınları, s.7

³⁴ WLADİMİR MİNORSKY-Kürtler, İslam Ansiklopedisi, s.69

³⁵ SADI KOÇAŞ, Kürtlerin, Kökeni...,s.46

³⁶ SADI KOÇAŞ, Kürtlerin, Kökeni...,s.47

³⁷ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Her Yönüyle Kürt Meselesi, s.37

büyük hükümdarlarından biri olan Oğuz Han, Medine’de yaşayan Hz.Muhammede Kürt büyüklerinden ve ileri gelenlerinden bir elçiyi gönderdiği belirtiliyor³⁸.

“Müslüman Arap ordularının Anadolu ve İran’ı ilk istilaları devirlerinden bahseden İslam müverrihleri (tarihçileri) Kürd (Arap’ca çoğul şekliyle Ekrad) olarak vasıflandırdıkları bazı topluluklardan söz etmektedirler. İslam tarihçilerinin kullandıkları bu Ekrad adlandırması, o dönemdeki İrani veya İranileştirilmiş aşiretler olarak söylenmiştir”³⁹.

“Kürtler’in İranlı oluşu görüldüğü gibi aşiret ağızları ile birtakım efsanelere dayandırılmış görünmektedir”⁴⁰.

F.Rodiger, A:F.Pott ve V.Minorsky gibi araştırmacılar “Kürtçe” olarak kabul edilen dilin İranî kökenli olması iddiasından hareketle bu toplulukların kökeni konusunda İran unsurunu da aramalarına sebep olmuş ve bu iddialarını dil bilimi ile desteklemeye çalışmışlardır. Kürt denilen toplulukların İranî sayılması ırki olmaktan ziyade bu topluluklarca konuşulan çeşitli diyalektlere dayanmaktadır⁴¹. Kürtlerin İranlı oluşu tartışmalı görüldüğü gibi aşiret ağızları ile birtakım efsanelere dayandırılmış görünmektedir⁴².

Şükrü Mehmet Sekban “Kürt Meselesi” adındaki eserinde “arkeolojik eserler Medler’in istilasından önce Kürdistan’da Kürtlerin varlıkları ispat edilmektedir, bu da Kürt halkının menşesine (kökenine) ışık tutmaktadır” diyerek Kürtlerin Medlerden önce de var olduğuna işaret etmektedir⁴³.

Aslen Bitlis’li olan Osmanlı Ordusunda yüzbaşılığa kadar yükselen, Şeyh Said İsyanına, Ağrı isyanına katılan Taşnak-Hoybun çeteleriyle işbirliği yapan

---

³⁸ ŞEREF HAN, Şerefname, s.25-25

³⁹ MINORSKY, İslam Ansiklopedisi “Kürt Maddesi, s.1089-1091

⁴⁰ ABDUL HALUK M.ÇAY-Her Yönüyle Kürt Meselesi, s.37

⁴¹ ABDUL HALUK M.ÇAY-Her Yönüyle Kürt Meselesi, s.36

⁴² ABDUL HALUK M.ÇAY-Her Yönüyle Kürt Meselesi, s.37

⁴³ MEHMET ŞÜKRÜ SEKBAN, Kürt Meselesi, Ankara 1979, Kon yayınları, s.18

isyanlarda başarısız olunca da İran'a kaçan İhsan Nuri' de Kürtler'i İran kökenli olarak göstermektedir.

3-Arap Kökenli Görüş

Kürtlerin Arap asıllı oldukları hakkında bazı Arap gezgin ve yazarları tarafından iler sürülen görüşte, sanırım 1597 yılında kendi tarihleri hakkında Şerefname isimli bir kitap yazan Bitlis Emiri Şerefhan bey tarafından çürütülmüştür. Bu görüş Arap Asıllı Müslüman büyüklerine yakınlık özentisi ile benimsemek isteyen bazı Kürt aydınları tarafından da tutulmuş, fakat bilimsel olarak tutar yeri olmadığından üzerinde durulmaya dahi gerek görülmemiştir⁴⁴.

Kürtlerin kökeni ve Kürdistan'daki varlıklarının tarihi hangi dönemden başladığı konusu tartışmalıdır. M.S.7.yüzyılda Doğuya yönelik Arap istilası Kürtleri bugünkü yurtlarında buldu. Araplar Kürtlerden tam da bugün kullanılan adıyla "Kurd", "Kurdi" ya da çoğuluyla "ekrad" (Kürtler) diye söz ettiler. Ancak Kürtlerden daha önceye ait tarihleri yeterince açık değil⁴⁵.

V.Minorsky'ye göre "Kürtler Milan Zilan diye ikiye ayrılmışlardır. Bunlardan birincileri (Milanlar) Arabistan'dan ikincileri de (Zilanlar) doğudan gelmiştir" demektedir⁴⁶.Gassanilerle olan sorunları nedeniyle Kürtler Araplarla olan ilişkilerini kesmişler ve dağlara çıkarak başka kavimlerle ilişkiye girmişler ve sanki böylelikle ana dilleri olan Arapça'yı unutmuşlardır⁴⁷.Minorsky Kürtlerin atalarının Arap olduğunu daha önce konuştukları dile bağlamaktadır.

Arap kökenden gelme meselesi birçok aşiretle benimsenmiş görünmektedir. Cezire'nin Kürt Beyleri Emeviler'den haiklerini ve dip atalarının Halid b.Velid olduğuna inanmakta idiler. Aynı şekilde Süleymani Beylerinin de Emevilerden

---

⁴⁴ SADİ KOÇAŞ, Kürtlerin Kökeni, s.48.

⁴⁵ KEMAL BURKAY, Kürtler ve Kürdistan, 1.Cilt, İstanbul, 1991, Deng Yay, s.47.

⁴⁶ W.MİNORSKY, Kürtler, 1.B., İstanbul 1992, Koral Yayınları, s.14

⁴⁷ W.MİNORSKY, Kürtler, s.13

geldikleri ileri sürülmektedir. Mirdasi Çemişkezek ve Hakkari Beyleri ise Abbasileri kendilerinin ataları olduğu inancındadırlar. Soraniler’de bir Arap çobanın neslinden geldiklerine inanmakra idiler⁴⁸.Ancak Arap aslından gelme meselesi İslami etkiden kaynaklanmış görünmektedir⁴⁹.M.Fany, Kürtlerin Arap kökenli olduğunu ileri sürerek Kürtler’in Yemenden sürülen Mousemma, Amir ve Muzaika’nın çocukları’dır demektedir⁵⁰.

Kürt’lerin kökeni araştırılırken Kürt ağızları (diyalektleri) üzerinde de duruluyor. Bu ağızların Modern Farsçayla yakınlık gösterdiği bunun da Sasani İran’ın Pehlevi diliyle aynı kaynaktan ileri geldiği görüşü ağırlık kazanıyor⁵¹.

4-Hint-Avrupa Kökenli Görüş

Kürtlerin Hint-Avrupa kökenli yani Ari oldukları görüşüdür. Özellikle İran şahları tarafından benimsenen bu görüş hiçbir bilimsel yönünün olmadığını dile getirmektedir. Sadi Koçaş⁵² aynı görüşü Cemşid Bender’de “Ari dil grubu vardır ancak ırk yoktur” diyerek “Kürtler” ari ırk olamaz” görüşü ileri sürmektedir⁵³. C.Bender, “Kürtlerin ari ırk olduğu, dolayısıyla ari dil konuşan halkın da Kuzeyden gelmiş olabileceği” tezine karşı çıkacak “Kürtlerin dışarıdan gelmediklerini yaşadıkları şimdiki yörenin en eski halkı olduğunu” vurgulamaktadır⁵⁴.

Kürt Teali Derneğinin kurucularından olan Dr.M.Şükrü Sekban şöyle bir değerlendirmede kullanmaktadır.

“Med krallığından önceki kendi tarih devirlerini bilmeyen Kürtler kendilerinin Med’lerden geldiklerini zannederlerdi. Med’ler Ari ırktan oldukları için, kendilerini

---

⁴⁸ MESSOUD FANY, La Nation Kurde et son Evaluation Sociale, Paris 1933, s.19-22

⁴⁹ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Her Yönüyle Kürt Meselesi, İstanbul 1994, Turan Kültür Vakfı Yayınları, s.38

⁵⁰ MESSEOD FANY, a.g.e., s.61-62

⁵¹ ALPAY KABACALI, Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmalar, İstanbul 1991, Cem yayın, s.12

⁵² SADİ KOÇAŞ, Kürtlerin Kökeni, s.48

⁵³ CEMŞİD BENDER, Korku ve Cesaret, Kürt Tarihine Sataşanlar, İstanbul 1996, Barfin Yayınları, s.34

⁵⁴ CEMŞİD BENDER, Korku ve Cesaret, s.34

de Ari sayarlardı. Kürt halkının kökeninin Ari ırk olduğu inancı bazı Avrupalı ve Amerikalı bilginler tarafından de paylaşıyor ve Kürt halkının tarihini bu yönden incelemeye yanaşmıyorlardı. Fakat Kürtlerin bugünkü memleketlerine, Med'lerin desteği ile Med imparatorluğunu kurmuşlardı. Tarihi kayıtlar yanında arkeolojik dökümanlarda- ispat ediyor ki, Medler Kürt'lerin yanlış inanışlarının aksine Kürt ecdadından değildirler. Sadece harikulade teşkilatları sayesinde bu topraklara yerleşip Kürtler'i hakimiyetleri altına almışlar ve bizzat Kürtlerin desteğiyle Med imparatorluğunu kurmuşlardır. Bugün biliniyor ki, Kürtler Kendi memleketlerine yerleştikten 1800 sene sonra, Medler bu memlekete gelmişlerdir"⁵⁵.

Ari ırkından olan Medler kendi dilini Kürtçeye aşlamıştı⁵⁶.

Hasan Yıldız yazdığı "Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler" adlı kitabında" Kürtlerin atalarının Med'ler olduğunu açıklamaktadır. İslam'ın yaygınlaşma döneminden sonra bu bölgeye giden Arap gezginleri Med ülkesindeki Kürtleri anlatmışlardır. Med aşiretleri bu dönemde açıkça boyları şeklinde anlatılmıştır. 1200 yıllarından sonra bölgeyi gezen Marko Polo kardeşleriyle diğer Avrupalı elçi ve gezginler (Ambriose, Confaremi, Moine, Bacon v.b.) bölgeyi anlatırken zaman zaman Kürt (Kurd, Kuroli, Şurd, Kurdulis, Kordis) zaman zaman Med ve Media diye anmaktadırlar. Anlatılanlar bölge ve halk olarak en çok ilişki de bulunan halk Aklomular yani Ermenilerdi"⁵⁷.

Kürt asıllı Muhammed Ali Avni, dilbilimsel kanıtlara dayanarak soydaşlarının Hint-Avrupa kökenden olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır⁵⁸.

---

⁵⁵ M.ŞÜKRÜ SEKBAN, Kürt Meselesi,...s.19

⁵⁶ M.ŞÜKRÜ SEKBAN, Kürt Meselesi,...s.24

⁵⁷ HASAN YILDIZ, Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler, 2.B., İstanbul 1991, Dicle-Fırat Yayınları, s.18

⁵⁸ BAZİL NİKİTİN, Kürtler, 4.B., İstanbul 1994, Deng Yayınları, s.47

5-Gürcü-Ermeni Kökenli Görüş

Bir iddia da Ermenilerin Kürtler'le akraba olduklarıdır. Ermenilerin arasındaki yaygın bir kanaate göre Kürtlerin bir kısmı Ermeni soyundandır. Aynı şekilde bazı Kürt aydınları da bu günkü Ermeniler'in çok eski çağlarda Kürtler'den ayrılmış kardeşleri olduğu inancındadırlar"⁵⁹. "Ancak bu iddiaların tamamen siyasi amaçlarla ortaya atıldığı anlaşılmaktadır. Daşnak Ermenistan'ının Sovyetize olmasından sonra İran'a sığınan Ermenilerin Daşnaksutiun'a mensup Ermeni aydınlar,İran'da Kürtlerle Ermenilerin İran Nijad kavimlerinden olduklarını ve İran Şahlığının şemsiyesi altında birleşmek lazım geldiğini propaganda ediyorlardı"⁶⁰. "Ermeni-Kürt Kardeşliği meselesi daha sonraki yıllarda Haybun Cemiyetinin temel unsuru haline gelecek propagandalarının odak noktasını teşkil edecektir"⁶¹.

Minorsky, Kürtçe üzerinde bir yanda Asyanik etkiler bulunabileceği kabul ederek "Ermenice ile Kürtçe arasında r ve l sesinin ortak bir özellik olduğunu belirtmektedir"⁶².

Vaktiyle Kürtlerin kökenleriyle ilgili egemen görüş, bunların Kaldelilerle akrabalıklarına dayanıyordu. Nitekim Kutsal Kitaptaki geleneğe göre bunlar Kürdistan'da oturuyorlardı. Marko Polo da aynı kanıdadır. Musul dağlarındaki Kürtlerin Hristiyanlığından da söz etmiştir. Ortaçağdaki Batı Avrupa biliminin Kürtler'i incildeki akıllı uslu Kaldelilerin torunları olarak görmeleri için başka kanıt gerekli değildi. Michaelis ve Schlötzer gibi 18.Yüzyıl sonunun büyük tarihçi ve dilleri, Kürtler'in dili ve kültürü konusunda kesin belgeler toplama gereği üzerinde durmakla birlikte yine de Ortaçağ bilim geleneğine uygun olarak, Kürtlerin Kaldeli kökenli varsayımını destekliyorlardı"⁶³.

---

⁵⁹ MESSEUD FANY, La Nation Kurde et son evolution Sociate Paris 1973, s.54-55

⁶⁰ MUHAMMED ZADE MİKZA BALA, Ermeniler ve İran, İstanbul 1922, s.45

⁶¹ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Her Yönüyle Kürt Meselesi, s.39

⁶² BAZİL NİKİTİN, Kürtler, Cilt 1-2, 4.B. Kasım 1994, İstanbul, Deng Yay., s.43

⁶³ BAZİL NİKİTİN, Kürtler,...s.30

Rus bilgini Kunik tarihi olgulara dayanarak Ön Asya'nın eski uygar kavimleriyle Kürtler'in tartışma götürmez bağına kanıtlarken, "Kürt dilinin İran diliyle akrabalığına ilişkin malzemeleri değil aynı zamanda bütün küçük Asya uygarlığının da İrani, dolayısıyla Ari kökenden olduğu sonucuna varmaktadır⁶⁴. Kısacası Kürtler'in kökenleri probleminde iki kez karşısındayız. Bunlardan biri Kürtler'in İrani (Hint-Avrupalı) kökenden olduğunu savunur ve İ.Ö.7.yüzyılda Urmiye gölü bölgesinden Botan'a (Kentrites) doğru göç ettiklerine inanır diğeri ise, Kürtlerin buranın yerlisi olduklarını, Khadlar, Gürcüler, Ermeniler gibi Asyanik (Ön Asya yerlisi) kavimlerle akraba olup, vaktiyle bunların dilini konuşmaktayken sonradan İrani bir dili benimsediklerini ileri sürer"⁶⁵.

Bu görüş; "(Kürtler Gürcü-Ermeni Kökenli) bilim adamı Nikole U.Marr tarafından ortaya atılmıştır. Basil Nikitin'de eserinde söz konusu etmiştir. Bu akrabalık tezlerine Türklerle ve mahalli Kürtlerle ilgileri olan Koluuzunoğullarından bir grubun Gregoriyan Hristiyan, yani Ermeni olması temel gösterilmektedir. Bu temel doğru ama küçük bir istisna nedeni ile tüm Koluuzunoğullarının (dolayısıyla Kürtlerin) Ermenilerle akraba olduklarını iddia etmenin bilimsellik, hatta ciddiyetle ilgisi olmadığı da açıktır"⁶⁶. "XIII.yüzyılda KIRAKOS ve Ermeni tarihçisi VARDAN tarafından yazılan eserlere göre, buradaki bazı Kürt kabile ve beyleri Gregoriyan Hristiyan olmuşlardır. Ani bölgesine hükmeden "Koluuzunoğulları" bunlardandır"⁶⁷. "Bu Kürt asıllı hükmeden Gregoriyan olunca, inançları ile beraber etnik özellikleri de değişmeyecektir (Bölge halkından Gregoriyan Hristiyan olanlarının farkları dikkat nazarına alınmadan Ermeni milletini teşkil ettikleri hakkındaki görüşün doğru olduğu sonucuna varılmıştır"⁶⁸

⁶⁴ BAZİL NİKİTİN, Kürtler,...s.31

⁶⁵ BAZİL NİKİTİN, Kürtler,...s.43.

⁶⁶ SADİ KOÇAŞ, Kürtler'in Kökeni, s.49.

⁶⁷ SADİ KOÇAŞ, Kürtlerin Kökeni, s.50

⁶⁸ SADİ KOÇAŞ, Kürtlerin Kökeni, s.50

⁶⁹ M.EMİN ZEKİ, Kürdistan Tarihi, İstanbul 1977, Komal Yay., s.42-43

6-Gutti-Sümer Kökenli Görüş

Guti'ler Zagros bölgesinde ilk kez yaşayanlardır. M.Ö. 2649 yıllarında Sümer ve Akadları yenerek ülkelerini işgal ettiler. M.Ö. 2574 yılında Urlar, Gutiler'e saldırdılar onları yenerek Zagros bölgesinin dağlık bölgesine çekilmek zorunda kaldılar. Elde edilen tabletlerden birinde Gutt-cutti sözcüğü okunuyor, yine elde edilen bir başka tablette de Kutilerin büyük bir aşireti kabul edilen Kaurni sözcüğü geçiyor. Bunun sonucu olarak da Kardaların ve Sümerler ile aynı devirde yaşamış Kardailerin şimdiki Kürtler'in asılları olduklarını kabul eder doğu bilimciler⁷⁰.

Ağrı isyanını yöneten yüzbaşı İhsan Nuri ise Farsça yazdığı "Kürtlerin Asıllarının Tarihi" kitabında "Kürtler'in asıllarını anonim hale gelmiş olan Guti-Gütü adında bir kavme bağlamakta bidayette Kafkas ve Şoşa bölgesinde yerleşmiş olan Gutiler'in İran'ın doğusundan Toroslara kadar geniş bir sahaya yayıldıklarını ifade etmektedir⁷¹.

Aynı görüşü paylaşan Botan Amedi ise "Kürt halkının en eski atalarından bir Guti topluluğudur. "Guti (Cuti, Cudi, Gutiyum) sözcüğü kahraman, savaşçı anlamına geliyor. Gutiler'in Zağraoslara ve Mezopotamya'ya gelip yerleşmeleri başlangıcı bilinmeyecek kadar eskiye dayanıyor. Gutiler günümüzden 10 bin yıl önce Gutiyum adlı şehri kurmuşlar. O dönemin toplumsal gelişmesi, üretim araçlarının gelişkinlik seviyesi gözönünde bulundurulduğunda, Kürt halkının en eski atası olan Gutilerin yerleşik bir toplum olarak 10 bin yıldan da hayli önce Mezopotamya'da yaşadıkları açıkça anlaşıyor" demektedir⁷².

Kürtlerin bölgede otoktan bir kavim olan Guti'lerle ilişkileri olduğu görüşü, galiba yalnız E.A. Speiser'in (Mezopotamyalıların Kökü) adlı eserinde belirtilmiştir.

---

⁷⁰ NAZMİ SEVGİN, D ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Ankara 1982, Türk Kültürünü Araştırma Ens. s. 8.

⁷¹ BOTAN AMEDİ, Kürtler ve Kürdistan Tarihi, 1.B., İstanbul 1991, Fırat Dizle yayınları, s.17

⁷² SADİ KOÇAŞ, Kürtlerin Kökeni ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği, s.51

Basil Nikitinde Kürtler adlı kitabında aynı görüşü dile getirmiştir. İleri sürülen bu tez bilim dünyasında hiç benimsenmemiştir.

“Çağın ve bölgenin birçok gerçekleri hakkında en güvenilir kaynak arkeolojik araştırmalarla bulunan ve incelenen Asurlu belgeleridir. Bu belgelerin hiçbirinde kürtler hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir”⁷³.

Abdülhaluk, M.Çay, Gutilerin, Kürtlerin atası olduğu yolundaki tezlere karşı çıkmaktadır. İhsan Nuri ve Botan Amedi'nin düşüncesine gelince; Sümer konusunu temel alarak Kürt tarihini yazmaya çalışan İhsan Nuri Sümer'lerin Aryani olduğunu, Sümerlerle birlikte Kürtlerin atası olarak nitelendirilen Gutiler'in Mezopotamya'da yaşadıklarını, Gutî padişahları arasında adı bilinenlerden Şerlek ve Tirikan adlarının Aryani dillerden geldiğini, Kusiler, Subariler, Neyriler, Muşkiler'in birer kürt olduklarını rahatça iddia ederken bir takım kelimeler üzerinde de etimolojik varsayımlarda bulunabilmektedir. Botan Amedi'nin eserinde Gutiler, Lulu'lar Kasif'ler, Mitanni'ler, Haldi (Urartu)'ler, Med'ler, Subariler Nayri'ler, Kardular eski çağlarda kurulmuş Kürt devletleri olarak takdim edilmektedir. Ona göre (Botan Amedi'ye) Kürtlerin atası olan Gutî'ler M.Ö. 8000 yıllarında Mezopotamya'da devlet kurmuşlardır. Dolayısıyla 10.000 yıllık bir Kürt tarihinden bahsetmek gerekmektedir. Ciddisizliğin bu kadarı da fazladır. Yazının icadı tarihin başlangıcıdır. Bu ise M.Ö. 5000 yıllarına kadar inmektedir. Diğer yandan Gutiler'den ancak M.Ö. 3000'lerden söz etmek mümkündür⁷⁴.

V.Minorsky, B.Nikitin vb. Oryantalistlerin eski Mezopotamya halkları ile Kürtler arasında ilişki kurulması konusunda ileri sürdükleri teorilerin hiçbir bilimsel temeli yoktur. Tarih, Arkeoloji antropoloji, coğrafya, etnografya, filoloji gibi sosyal bilimlerle ilgili mevcut her türlü kaynak ve buluntular “Kürt tarihi” ile ilgili en küçük bir geçmişe işaret etmemektedir⁷⁵.

⁷³ ABDÜLHALUK M. ÇAY, Her Yönüyle Kürt Dosyası, ...s.47-48

⁷⁴ ABDÜLHALUK M. ÇAY, Kürt Meselesi, s.46

⁷⁵ M.ŞÜKRÜ SEKBAN, Kürt Meselesi, s.38-39

7-Kürtler Turan Asıllıdır Görüşü

Bu teze sahip çıkan Şükrü Sekban; Türk Kürt birer isimden başka bir şey ifade etmezler; bizim aile adımız Turani'dir. Aynı ırktan olma hissi ve Turanilik gururu, onları, kendi canlılıkları içinde, geçmiştekenden çok daha parlak bir hayata, mukadderata götürecektir" diyerek birlikte olmanın ve yaşamının önemini açıklamaktadır." Kürtler de Türkler'le aynı ırktan olduklarına göre, birleşmekle, yeni Türk milletini teşkil edeceklerdir, bu milletin ruhu, bundan böyle sadece bir ideal için çarpan kalplere ateş ve canlılık verecektir. Hiçbir kuvvet "Kardeş çocukları" olan bu iki halkın birleşmesini ve kaynaşmasını engellemeyecekti"⁷⁶. Şükrü Sekban Kürtler'in kökeni hakkındaki emperyalist görüşlerin bu iki Türk uyuğunu parçalamak için ortaya atıldığını ve bu şekilde kendilerinin emperyalist planlarına alet edilmek istendiğini "Kürt Meselesi" adlı kitabında⁷⁷ açıklamıştır.

Ziya Gökalp, 1923'de Diyarbakır'da çıkardığı "Küçük Mecmua" adlı dergideki bir yazısında "Bir köylü Kürt ile Türkmeni konuşturmadıkça dış görünüşlerinden birbirini ayırtetmek imkansızdır. Kirmançiler ile Türkmanlar ki bu dış görünüş ile gövdelerindeki benzerlik, ruh ile duygularında da ayniliğinin delilidir" demektedir⁷⁸. Ziya Gökalp, antropolojik açıdan Türkler ile Kürt insanı arasında bir farkın olmadığına işaret etmektedir.

1071'deki Bizans bozgununu eleştiren Psellos; Kürt ile Türkmen kelimelerini eş anlamda kullanmıştır. Bu nedenle Sultan Alparslan için "Kurton Vesileus" (Kürt Hükümdarı) deyimini kullanarak "Kürt asıllı" olduğunu ileri sürmüştür. Halbuki Alparslan'ın Selçuklu hükümdarı ve Türkmen asıllı olduğunu kimse inkar edemez.

---

⁷⁶ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s.B. İstanbul, Türk Kültür Yayını, s.92

⁷⁷ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve..., s.92

⁷⁸ HIDİR ÖZÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, Ankara 1984, Türk Kültürünü Araştırma Ens. s.52

Buna değinmemdeki amaç; Psellos'un Kürtler'le Türkmenler'in aynı millet olduğunu belirttiği içindir⁷⁹.

Kürt dediğimiz Türklerin eski atalarının "Göktanricılık" dininden ve İç Asya inançlarından kalma izleri hâlâ mevcuttur. Göktanricılık izlerine özellikle "Alevi" Türklerde rastlanmaktadır. Gerek bu Türk boyları gerekse diğer Türk boyları İslamiyeti kabul ettikten sonra da bu eski inançlar ile İslami inançları birbiriyle bağdaştırarak devam ettirmişlerdir⁸⁰.

Büyük Türk soyu, ilk ve eski anayurdu olan Ortaasya yaylalarından Batı'ya doğru göç etmiş, birçok bölümlere ayrılmış, aynı anlama gelen boylar, oymaklar, aşiretler ve cemaatler meydana getirmiştir. Bunlar o kadar çoktur ki, daha önce de belirttiğimiz gibi, toplam olarak sayısı binleri aşmış (7230) bulunmaktadır. Adları Kürd, Kürdler, Karakürd, Karacakürd, Kürmanc olan oymak aşiret ve Cemaatler bile Türkmendir. Yani Oğuz Türklerindendir. Acı olan, bunların bir kısmının benliklerini daha doğrusu Türklüklerini unutarak veya unutturularak kendilerini Türk'ten ayrı bir soy imiş gibi göstermeleridir⁸¹.

Türkmenler ile Kürtler köken itibarı ile bir millettir. Çünkü Oğuzdur. Kürt dediğimiz kimseler Oğuzların "Bündüz" boyu ve uçok kolundandır. Kökenimiz Oğuz Han'dır⁸².

Prof. Sayce, Kürtlerin Ordeholar'ın torunları ve onlar gibi Turani bir kavim olduğunu söylemektedir.

Orta Asya'nın Yenisey bölgesindeki Kürt boyunun kullandığı Türkçe kelimeler ile Saka (İskit) Türkleri'nin kullandıklarına bakıldığında her iki kesimin de kökte birleştikleri anlaşılabacaktır⁸³.

---

⁷⁹ HIDIR ÖZÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s.54

⁸⁰ CEVDET TÜRKAY, Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, 1 B, İstanbul 1979, Tercüman yayınları, s.18

⁸¹ HIDIR ÖZÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s.51-54

⁸² HIDIR ÖZÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s.54

⁸³ MEHMET ERÖZ, Doğu Anadolu Hakkında Sosyo Kültürel Bir Araştırma, s.12-14

Şerefname, “Kürt Döğeri” isimli bir Kürt boyundan bahseder. Bilindiği gibi Döğeri veya Döğeri 24 Oğuz boyundan biridir. “Osmanlılar zamanında Kürtler Adana’nın Kozan ilçesinde beş köy halinde İskan edilmiştir. Bu köyler Asanlı, Havyalı, Hacılar, Üçdüt ve Hamam köyleridir. Bu köylerde yaşayan halk kendilerini Horasan’dan gelmiş Lek ve Kırıntı Kürtleri olarak isimlendirilmektedir. Adı geçen “Kırıntı” oymadığının ismini taşıyan köylerimizde vardır. Gümüşhane’nin Şiran kazasının Alevi Türkmenlerle Meskun “Kırıntı Köyü” ve Tarsus’a bağlı “Kırıntı Köyü (yeni adı çınarlı). Bu örnekten de anlaşılıyor ki dili Türkçe olan fakat uyruk veya ulus adı Kürt olan boylar ve oymaklar, Afganistan’da İran’da ve Türkiye’de vardır ve bunlar Göktürkler’le Kuman Türkleriyle akrabadırlar”⁸⁴:

“Kürtler ayrı bir ırk değildirler. Kürtler de Türklerle aynı ırktandır. Her ikisi de Ön-Asya’ya farklı tarihlerde gelmiş kardeş unsurlardır.. Kürtler için Proto-Türkler deyimi kullanılabilir”⁸⁵. Dr. Wolfram Eberhard “Çin Tarihi” adlı kitabında “M.Ö.300 yıllarında bugünkü Çin’in kuzeyinde birçok kültür vardı. Bunlardan Proto-Türk olanı hepsinden güçlü idi ve illerdeki gelişmede en önemli rolü oynayacaktı” demektedir.

Prof.Dr. Laszlo Rasoni’ye göre: “Orta Asya çıkışlı atlı kültür karakterli ve Türkler’in izlerinin belirlendiği coğrafyalarda yaşamış kardeş kavimlerin müşterek adı Proto-Türk’tür.Proto-Türk kültürünün din, coğrafya ve medeniyetlerin etkisinde çeşitli milletlerin doğmasına yol açtığı, bazı medeniyetlerin içinde başkalaşarak yok olurken, bazı toplumları da kendi genel karakteri doğrultusunda değiştirdiği görülmektedir”⁸⁶.

Anadolu’ya geliş tarihleri farklı olan ancak çıkış merkezleri, taşıdıkları kültür, temsil ettikleri medeniyet itibariyle aynı kaba konulabilecek olan Türkler ve Kürtler

---

⁸⁴ Ş.KAYA SEFEROĞLU, HALİL KEMAL TÜRÖZÜ, 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu, Ankara, 1982, s.3

⁸⁵ Ş.KAYA SEFEROĞLU, HALİL KEMAL TÜRÖZÜ, 101 Soruda Türklerin..., s.3

⁸⁶ M.EMİN ZEKLİ, Kürdistan Tarihi, 1.B., İstanbul 1977, Komal Yay., s.19

Proto-Türkler'in Orta Doğu'da (mevzii) oturdukları yere göre farklılıklar gösteren iki koludurlar.

M.Emin Zeki, "Kürdistan Tarihi" adlı eserinde "Kuşkusuz Kürdistan'da Arap, Ermeni, Türkler'den oluşan ayrı uluslarda bulunmaktadır. Bunlar gerçekte Kürt ulusuna oranla azınlıktadırlar. Bunlar Kürdistan'ı zaman zaman işgal eden ulusların buralarda görevli olan yada çeşitli nedenlerle burada kalmayı uygun bulmuş ailelerden oluşmuştur. Bunların çoğu da Kürtleşmiştir. Bu gerçeğe karşılık Kürdistan'ın bugün nüfusunu oluşturan halkın azımsanmayacak bir bölümünün kendisini Türk kabul ettiğini de görüyoruz" demektedir⁸⁷.

Burhan Özkök, "Kürtçe diye kullanılan ve konuşulan dildeki bir çok kelimenin aslı Türkçe"dir⁸⁸ diyerek Kürtler'in Türk asıllı olduğunu vurgulamaktadır.

7.yüzyılın ilk yarısında Yenisey Irmağı bölgesinde "Altı Oğuzlar" ile komşu olan bir ilhanlık vardı. Çok güçlü olan bu ilhanlığı İskit-Sakalar'ın "Kürt" isimli uyruğu kurmuştu. Doğu Göktürkler ile çağdaş idiler ve Göktürkler'e ait 39 harfli alfabeyi kullanıyorlardı. O civarda bulunan Yenisey Yazıtı ve ortaya çıkartılan 32 mezar taşındaki yazılar bu alfabe ile yazılmıştır. Bu yazıt; Kürt Elkanlığına (ilhanlığına) ve hükümdar Alp Urunga'ya aittir ve "Eleges Yazıtı" diye anılmaktadır⁸⁹. Yenisey yazıtlarının en büyüğü olan, üzerinde 12 satır kitabesi bulunan yazıt, ilk kez 1839 yılında Dr.W.Radlof tarafından yayınlanan "Arbetien der Orchan Experidition Atlas der Alt-o her tümer der Mongolei" adlı atlasta yer almıştır. Prof.Dr. Hüseyin Namık Orkun ise 1940 yılında bu belgeyi Eski Türk Yazıtları" adlı eseriyle türkçeleştirmiştir⁹⁰.

Mezar anıtı niteliğindeki bu taş üzerinde yazıtta;

---

⁸⁷ BURHAN ÖZKÖK, Dersim İsyanları, 1937, Askeri İstanbul Matbaası, s.5

⁸⁸ Ş.KAYA SEFEROĞLU, HALİL KEMAL TÜRÖZÜ, 101 Soruda Türklerin..., s.7

⁸⁹ M.SADİ KOÇAŞ, Kütlerin Kökeni ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği, s.52

⁹⁰ Ş.KAYA ŞEREFİOĞLU, a.g.e., s.8

“(Men) Kürt Ek-Kan Alp-Urungu,
Altunlug keşigim bantım belde el'im
Tokuz kırk yaşım”

Günümüz Türkçesi ile, (Ben Kürt İl-Hanı Alp-Urungu'yum 49 yaşında öldüm”.Bu yazıt Kürtlerin'in kökeni tartışmalarına son vermiştir⁹¹.

İsmail Beşikçi'nin değerlendirmesine gelince; “Kürtler hiçbir yerde Kürt sayılmıyorlar. Türkiye’de Türk, İran’da Fars, Irak’ta Arap, Suriye’de Arap sayılıyorlar: Ona göre bu ülkelerde yaşayan Kürtler “İkinci sınıf insan olarak kabul ediliyorlar⁹².

Abdülhaluk M.Çay “Kürt” konusunda bir değerlendirme yaparak şöyle diyor; “Günümüzde “Kürt” adı altında toplanmak istenen unsurların yaşadığı coğrafya, en erken antik çağlardan beri birçok istilalara maruz kalmıştır. En eski dönemlerden günümüze kadar bölgeye damgasını vuran iki siyasi olay vardır. Bunlarda ilki M.Ö.IV.yüzyıl başlarında İskender’in Hindistan’a kadar uzanan istila hareketidir. Makedonya’lı İskender’in bölgeye ihraç ettiği Hellenis tarafından gittikçe tereddi (yozlaştırmak) suretiyle devam ettirilmiştir. Öte yandan VI.yüzyıllarda Kafkasya’dan gelen Turani unsurların tehditleri yanında Bizanslıları Sasanilerin mücadeleleri ve VII yüzyılın ortalarına doğru Müslüman Arap ordularının bölgedeki istila savaşları, bölgenin siyasi etnik, kültürel ve ekonomik yapısını, alt üst etmiştir. Söylemek gerekir ki, V.yüzyıldan XII yüzyıla kadar bölge tam bir kaos içinde bulunuyordu⁹³.

Bu karışık dönemden sonra bölgeye denge ve yeni bir kimlik geldiği yüzyıl olarak XI yüzyıl olarak gösteren M.Abdülhaluk Çay bu kimliğin Türk kimliği olduğunu belirtmektedir. Bu kimlik başlangıcı ise Oğuz Türkleridir.

XI.yüzyıl başlarında başlayan büyük Oğuz göçü ve bölgeye yeni bir kimlik

---

⁹¹ M.SADİ KOÇAŞ,a.g.e., s.52

⁹² İSMAİL BEŞİKÇİ, Devletlerarası Sömürge Kürdistan, 1B., Ankara 1991, Yurt-Kitap yayınları, s.15

⁹³ M.ABDÜLHALUK ÇAY, Kürt Meselesi, s.101

kazandırmıştır. Bu yeni kimlik “Türk kimliği”dir. XI.yüzyıldan itibaren bölgedeki Türk kimliği ve Türk damgası Küçük Asya’nın etnik, siyasi, kültürel ve ekonomik yapısını şekillendirmiş ve bu yapı günümüze kadar gelişerek özünden bir şey kaybetmeden gelmiştir. Anadolu’nun Kafkasya’nın Mezopotamya’nın kısaca Ortadoğu’nun bu siyasi yapısı içinde “Kürt” adı altında toplanan unsurlar tamamen Türk tarihinin tabii seyri içinde yer almışlardır⁹⁴.

Kürtlerin kökenine ilişkin ortaya sürülen görüşler çok değişiklik göstermektedir. Bu değişik görüşlerin ortaya çıkmasındaki temel etken bölgenin Doğu ile Batı arasında bir köprü olması, yani insan topluluklarının ve kültürlerinin sürekli olarak göçlerinden, kültürlerin kaynaşmasından dolayıdır. Bu bölgede yaşayan insan topluluklarının kendi öz kültürlerinin yanında başka kültür izlerini taşıdıkları da görülmektedir. Doğu Anadolu bölgesinde Müslümanlıktan önceki Şamanizm dininin etkileri ve gelenekleri de devam etmektedir. Örneğin Ateş’in ve Su’yun kutsal sayılması gibi. Bu gelenekler eski Türklerde Göktanrı (Şaman) dininin temel özellikleridir. Kuşkusuz yapılacak olan daha derinlemesine araştırmalar bu konuya daha kesinlik kazandıracaktır.

Ancak hangi kökenden olursa olsun bugün üzerinde yaşadığımız topraklar hepimizindir. Birlikte yaşadığımıza göre barışça daha mutlu yaşamının yollarını bulmalıyız. Barış içinde birbirimizin haklarına saygılı olarak ve mutlu yaşamının yollarını bulmak, savaşmaktan, birbirimize acı çektirmekten daha kolaydır.

d-Dersim’in Tarihi

Doğu Anadolu Bölgesinde Fırat havzasında kalan Tunceli (Dersim) ili belirgin doğal sınırlarla kuşatılmış yüksek bir bölgedir⁹⁵. Doğusunda Bingöl, Batısında Malatya, Kuzeyinde Erzincan, Güneyinde Elazığ illeri arasında kalan

---

⁹⁴ M.ABDÜLHALUK ÇAY, Kürt Meselesi, s.102

⁹⁵ YURT ANSİKLOPEDİSİ, 10.cild İstanbul, 1984, Anadolu yayınları, s.7282

7774 km²'lik alana sahip küçük bir il görünümündedir⁹⁶.

Doğu Anadolu'nun İç Anadolu ile birleştiği yerde oldukça engebeli sınırlarda çevrili bir bölge olan Tunceli, Kuzeyinde Munzur dağları ve kısmen Karasu nehri, doğusunda Peri-Büyüksu, güneyinde Murat suyu, batıda Karasu ile çevrilidir. Bölgenin en eski yerleşim merkezleri, Çemişgezek, Mazgirt, Pertek ve Hozat olup tarihte de bu bölge Dersim adıyla bilinmektedir⁹⁷. Birçok dağlarla çevrilmiş vadilerle yarılmış, yoldan yoksun erişilmesi pek güç bir yöre meydana getiriyordu⁹⁸.

Zengin maden yataklarının varlığı nedeniyle yöreye Farsça "gümüş kapı" anlamına gelen Dersim adının verildiği sanılmakta, yörenin görünümü de bu sanıyı doğrulamaktadır. Tunceli'ye (Dersim) Zihingediği, Sıçangediği, Mercan Boğazı gibi belirli kapı ve geçitlerden girildiğinde camgöbeği rengindeki som kayadan oluşan Munzur dağları ile karşı karşıya gelinir. Dağın gümüşü andıran rengi ile ana geçit veren çeşitli kapıların varlığı bir arada düşünüldüğünde Dersim adının nesnel dayanağı olduğu görülmektedir⁹⁹. "Dersim" adı ilkçağ ve Ortaçağ kaynaklarında geçmez¹⁰⁰.

Dersim'in Selçuklulardan önceki tarihi hakkında pek fazla bir bilgi yoktur. Ancak tarihin en eski dönemlerinden beri bölgenin yerleşim merkezi olduğu şüphesizdir. Fırat Irmağı üstünde kurulan Keban Barajının oluşturduğu gölün altında kalan topraklarda, gölün dolmasından önce yapılan yüzey araştırmaları sırasında saptanan Pulur (Sakyol) Höyüğü Tunceli ilinin Yazılı Tarih öncesi dönemlerini bir ölçüde aydınlatmaktadır. İlin Çemişgezek ilçesine bağlı Pulur köyü (Sakyol) yakınlarındaki Pulur Höyüğünde saptanan kültür katmanı, en

---

⁹⁶ TUNCELİ YILLIĞI, Ankara 1977

⁹⁷ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Tunceli Mezartaşları ve Türk Kültüründeki Yeri, Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl XXIII/1-2, Ankara 1985, s.154

⁹⁸ BÜYÜK LUGAT VE ANSİKLOPEDİSİ, 3.Cilt İstanbul, Meydan yay, s.583.

⁹⁹ YURT ANSİKLOPEDİSİ, 10.cild İstanbul, 1984, Anadolu yayınları, s.7293

¹⁰⁰ BÜYÜK LUGAT VE ANSİKLOPEDİSİ, 3.Cilt İstanbul, Meydan yay, s.583.

üstten başlayarak ilk Tunç Çağ/Son Kalkolitik ve ilk Kalkolitik/Son Neolitik olarak sıralanmaktadır¹⁰¹Yurt Ansiklopedisi'nin ilgili bölümünde aynı bölgede ve Hamit Zübeyr Koşay'ın yönetiminde yapılan kazılarda Laluşağı köyü ve Yeniköy Höyüklerine de rastlanmıştır ve Dersim tarihine ışık tutan birçok belge ortaya çıkartılmıştır. Bu bölgenin eski bir yerleşim alanı olduğu ve bunun M.Ö. III'ne kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Bir takım kaynaklar, Dersim'e önce Sümerler'in daha sonra da Asurlular'ın hakim olduğu kaydedilmektedir¹⁰².

Avrupa'nın meşhur tarihçilerinden Maspero ile De Morgan milattan önce Tunceli'de Turani bir ırkın varlığından söz etmiştir. Anadolu birliğini kuran Hititler'de Tunceliyi sınırlar içine almıştır.Hurriler'le Babil ve Asur imparatorlukları uzun süren Tunceli'ye egemen olmuşlardır. M.Ö. 7.yüzyılda Part'lar döneminde Tunceli tamamen İran egemenliğine geçmiş, bu egemenlik uzun zaman devam etmiştir¹⁰³. Dersim sırasıyla, Med, Pers ve Makedonyalılar'ın eline geçmiş Ortaasya kökenli olan Part'ların bir dizi hakimiyet mücadelesi sonucu bölgeye egemen olmaları Roma egemenliği ile son bulmuş, Büyük Roma Devleti'nin 395'te ikiye ayrılması üzerine Dersim, Doğu Roma Devleti'nin sınırları içinde kalmıştır¹⁰⁴. Ama Roma imparatorluğuna ve Bizans'a hiçbir zaman bağlanmamıştır¹⁰⁵. Bizans imparatorluğu zamanında Sasani'yada Müslüman Arap savaşında sınır üzerinde bulunan ve Fırat dirseğinin doğusunda kalan Dersim, doğudan gelecek olan saldırılara karşı Bizanslılarca meydana getirilen tampon yerli ..renolıklar yönetiminde bırakılmıştı. Şebın Karahisar'ın doğusunda Salata'dan başlayarak Malatya'ya inen askeri yol üzerinde kurulmuş bulunan Bizans kalelerinden bazıları Dersim bölgesi içinde bulunmakta idi¹⁰⁶.

¹⁰¹ YURT ANSİKLOPEDİSİ, 10.cild İstanbul, 1984, Anadolu yayınları, s.7293

¹⁰² ÖMER KEMAL AĞAR, Tunceli-Dersim Coğrafyası, İstanbul 1940, s.2

¹⁰³ HİDİR ÖZTÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s.1

¹⁰⁴ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, İstanbul 1992, Boğaziçi yayını, s.10

¹⁰⁵ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, C.XIII, Ankara 1966, Milli Eğitim Yayın, s.109

¹⁰⁶ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Dersim Maddesi" s.109

Aral gölünün doğusunda bulunan Cent'te bir devlet kurmuş olan Selçuk bey'in komutanları çevresindeki toplulukları egemenlikleri altına alarak hızlı bir şekilde güneye doğru inmeye başlamışlardı. 1040 yılında Gaznelilerle yaptıkları Dandanakan savaşını kazanarak sınırlarını Hindistan'ın ortalarından İran'ın Horasan bölgesine kadar genişletmişlerdir. Sınırları genişledikçe başkentlerini de değiştiriyorlardı. Cent ilk başkentleriyken sonra Rey, Merv ve İsfahan olmuştur. Artık Selçuklu akınları İran ve Anadolu topraklarına girmişlerdi. Selçuklular'ın tarihte kendilerini göstermesiyle Doğu Anadolu, Dersim ve Anadolu yeni bir çehreye bürünüyordu.

Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah zamanlarında Anadolu'ya dalga dalga Türkmen (Oğuz) akınları olmaktaydı. Önceleri Abbasi ordularında İslam sınır boylarında s
artık yurt
düzenlemek

Danda
seçilen Tuğr
Bu ordular İ

Çağrı Bey'in 1018'de yaptığı keşif seferinden sonra Arslan Yabgu, Oğuzları birkaç defa Anadolu'ya girmişler, 1028'deki bir seferle Azerbaycan'a Ermeni ve Bizans beldelerine ve Diyarbakır bölgesine kadar yayılmışlardır. 1038'de Yabaylar, Anadolu'ya üçüncü kez girerler, 1042'de de büyük bir kuvvetle Van gölü ve çevresine girmişler ve Anadolu'nun keşfi bu şekilde tamamlanmıştı¹⁰⁹.

Komutanlardan İbrahim Yinal komutasındaki bir Selçuklu ordusu Erzurum Ovasına kadar ilerledi ve Pasinler'de Gürcü Prensi Liparit tarafından desteklenen 50.000 kişilik Bizans ordusunu 1048 yılında yendi. Tarihimizde Hasankale savaşı

¹⁰⁷ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimiz,... s.11

¹⁰⁸ ÇOŞKUN ALPTEKİN, Ortaçağ Türk İslam Devletleri, Eskişehir Anadolu Üniversitesi yayınları, s.148

¹⁰⁹ OSMAN TURAN, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul, 1990, s.119

olarak geçen bu savaştan sonra Doğu Anadolu kapıları Türkler'e açılmaya başladı¹¹⁰. Tuğrul Bey'in İbrahim Yınalı Bizans'a karşı Anadolu seferine memur etmesi ve İbrahim Yınalı'nın da Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümünü başarıyla fethetmesi Türk tarihi bakımından önemli bir dönüm noktası olarak dikkate değerdir. Çünkü Hristiyan ve İslam kaynaklarının da belirttiği gibi Türkmenler'in büyük göç dalgaları şeklinde Anadolu'nun içlerine doğru yaptığı yürüyüş Oğuz Türkleri'nin bu bölgeleri yurt edinmelerini ortaya koyması bakımından önemlidir¹¹¹.

İşte 1057 yılında başlayan ve 1071 yılına kadar devam eden yoğun Türkmen göçleri sırasında Dersim ve çevresi Oğuz Türklerinin sürekli olarak etki alanı içinde kalır. 1071 yılında Bizans İmparatorluğu ve Büyük Selçuklu imparatorluğu arasında yapılan Malazgirt zaferinden sonra ise bu göçler artarak devam eder. Bu zaferin ardından Doğu Anadolu'da Danişmendiler (Sivas-Malatya), Mengücekler (Erzincan), Saltuklar (Erzurum), Artukoğulları (Diyarbakır-Harput) gibi beylikler kurulur. Bu durum Doğu Anadolu'da yeni bir yönetim biçimi getirir.

Türkler 'in Dersime ilk girmeleri, Emir Saltuk'un 1057 seferi ile başladı. Aynı yıl içinde Yakuti, Kemah ile batı Dersimi almıştı. 1071 yıl içinde Yakuti Malazgirt savaşından sonra ise Emir Mengücek bütün bölgeyi kesin olarak elden geçirdi. Bundan sonra Dersim, Doğu Anadolu Türk boyları arasındaki iç savaşlarda elde ele geçti. XVI.yüzyıla kadar Dersim bölgesinde yerleşmiş bulunan Türk boyları Yiva, Ağaçeri, Çavundur, Döğer, Çepni ve Eymie olarak tesbit olunmaktadır. XVII.yüzyıl içinde ise, Uluyörük ve Bozoklu oymaklarının da aynı bölgede toplandığını görüyoruz¹¹². Nazimiye ve civarı da Saltuklular'ın egemenlik alanına

---

¹¹⁰ ÇOŞKUN ALPTEKİN, Ortaçağ Türk İslam Devletleri,.... s.148

¹¹¹ OSMAN TURAN, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Devletleri s.119,122,123

¹¹² TÜRK İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, XIII.Cild, Ankara 1966, M.E. Bak.Yay. S.109

girer¹¹³.

1075 yılında kurulan Anadolu Selçuklu devletinin en güçlü hükümdarı Aleaddin Keykubat Anadolu siyasi birliğini sağlamak amacıyla ordusunu Erzincan'a gönderdi. Mengücek Kale ve kentleri birer birer ele geçirildi¹¹⁴. Alaeddin Keykubat Erzincan, Kemah ve Şarki kasabaları aldı (1288'de). Buraların beylerine birer dirlik vererek Kemah-Erzincan koluna sol verdi¹¹⁵.

Böylece Dersim ve çevresi tamamen Anadolu Selçuklu Devleti'nin egemenlik alanına girdi.

Anadolu'nun doğusundaki Türk beylik ve aşiretleri Anadolu Selçukluları zamanında özellikle de Sultan Alaedin Keykubat tarafından büyük himaye görür. Türkistan ve Horasandan doğu illerine gelen bir kısmı Alevi olan Türkmen aşiretler bölge için dinamik bir unsur halien gelir. Bu aşiretler Dersim ve Erzincan çevresindeki dağ etekleri başta olmak üzere birçok bölgeye yayılmaya başlarlar¹¹⁶.

Selçuklular devrinde Türkçe ve Dersim'in içine girdikten sonra da Zazaca konuşmaya başlayan bu Türk aşiretleri Moğollar'ın Anadolu harekatı sonucu Dersim'in sarp dağlarına sığınır. Erzincan, Erzurum, Palu ve çevresinde bulunan sayısız Türk aşiretleri Dersim'in kuytu köşelerine çekilirler. Erzincan şehrindeki birçok oymakta batı Dersim'sığınır.¹¹⁷

Bundan sonra Anadolu'nun doğuşu Moğolların önünden çekilen Harzemşah Devleti; kuvvetlerinin akınına uğradı. Moğol serdarı Çırmagan Noyan Celalettin Harşemşah ordusunu 1229 yılında "Azerbaycan'da bozmuş ve Bitlis istikametinde takip etmişti"¹¹⁸. Sultan Alaeddin Keykubat'ın Harzemşah hükümdarı Celaleddin Harşemşah'ı 1230 yılında Erzincan yakınlarında Yassı Çimen

¹¹³ ÖMER KEMAL AĞAR, Tunceli ve Dersim Coğrafyası, İstanbul, 1940, s.2.

¹¹⁴ ALİ SEVİM, YAŞAR YÜCEL, Türkiye Tarihi, Ankara 1989, TK, Dil ve Tarih yayınları, s.159

¹¹⁵ EKREM UYKUCU, HÜSEYİN SALMAN, Türkiye Tarihi II, Ankara 1976, Yaykur yayınları, s.19

¹¹⁶ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları... s.13

¹¹⁷ M.ŞERİF FIRAT, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara 1983, s.85

¹¹⁸ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor. İstanbul 1939, Cumhuriyet Matbaası, s.17

savaşında yenmiş, tamamen dağılmalarına ve bir daha toparlanamamalarına neden olur¹¹⁹. Bunlardan bir kısmı Selçuklu hükümdarı Alaeddin'e katılarak Antalya ve Fethiye taraflarına yerleşmiş, bir kısmını da esasen Türk Yatağı ve istilalar önünden kaçanların daimi sığınağı olan Dersim'e kaçırmıştır¹²⁰.

Harzemşahlar'dan sonra Anadolu'da Moğollar'ı görmekteyiz. Cengiz Han Liderliğinde Ortaasya'da kurulan Moğol imparatorluğu (XIII.yüzyılda) tüm Ortaasya topraklarını egemenliği altına aldıktan sonra batıya doğru ilerledi. Karahataylılar ve Harzemşahlar devletlerini yıktı. Kıpçak ve İran'ın büyük bir bölümünü aldı. Bayco Noyan komutasındaki Moğol ordusu Anadolu'ya girdi.

1243 yılında Moğollar'la Anadolu Selçuklu Devleti arasında Köseadağ Savaşı, Anadolu Türk Tarihi için bir dönüm noktası oldu. Bu savaşta Sultan II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in beceriksiz hareketi, Moğol baskısının Anadolu üzerine bir kabus gibi çökmesine neden oldu¹²¹.

Anadolu Selçuklu'ları 1243'te Moğollara yenilip vergi veren bir devlet durumuna düştüklerinde, Tunceli ve yöresi de Moğollara bağlandı.Moğolların baskısı altında Tunceli büyük sıkıntı çekti, ağır vergiler altında ezildi. 1318'de Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra Anadolu'da çok sayıda beylik ortaya çıktı¹²².

Tunceli yöresi 1340'ta bağımsızlığını ilan eden Eretna Bey'in eline geçti. Onun ölümünden sonra Beyliğin toprakları bağımsız hareket eden yöneticiler arasında bölüşüldü. 1379'da Erzincan ve yöresinin yönetimini elinde bulunduran Pir Hüseyin'in ölümü üzerine kentin yönetimi Mutahharaten adlı bir kişinin eline geçti. Mutahharaten kısa zamanda Tunceli ve yöresini de alarak etkinlik alanını genişletti. 1381'de ise bağımsızlığını ilan eden Kadı Burhaneddin 1385'te

---

¹¹⁹ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları..., s.13

¹²⁰ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s.17

¹²¹ BAYRAM ŞEN, Türkiye Tarihi, Ankara 1976, Yaykur Yay, s.35

¹²² YURT ANSİKLOPEDİSİ, 10 cilt, İstanbul 1984, Anadolu yayını, s.7296

Mutahharaten'i kendisine bağladı¹²³. Böylece Tunceli ve çevresi Kadı Burhaneddin'e geçmiş oldu.

1400 yılından itibaren ise Doğu Anadolu'nun Timur İmparatorluğunun egemenlik alanına girdiğini görüyoruz.

Timur, 1400 yılında topladığı kurultayda Gürcistan'a savaş açılmasına karar aldı. Büyük bir ordunun başında olduğu halde Gürcistan'a girdi. Birçok kaleleri ele geçirdi. Gürcü Kralı boyun eğdi. Timur 1400 yılı yazında Anadolu'ya yürüdü. Sivas'ı Malatya'yı ve Antep'i aldı¹²⁴. Timur daha sonra Memlük devleti üzerine yürüyünce bu arada daha önce Timur tarafından alınan Sivas ve Erzincan'ı Yıldırım Beyazıt tekrar ele geçirir. Bunun üzerine Timur yeniden Erzurum, Erzincan ve Kamah'ı geri aldı ve Yıldırım ile yaptığı savaşı kazandı. Yıldırım tutsak oldu.

Timur'un 1400 yılında Anadolu'yu istilası önünde Dersim toprakları yine en emin sığınak vazifesini gördü. Timur'un zulmünden korkan Türkmen'ler yığın yığın Dersim topraklarına kaçtılar ¹²⁵. 1402 Ankara Savaşından sonra Tunceli ve çevresinde Osmanlı egemenliğini pek görmüyoruz. Osmanlı ordusunun yenilgisinden sonra Timur uğradığı yerlerde Türk kabile ve boylarının üzerine yüklenir. Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde aşiret ve beylikler arasında savaşlar başlar. Dersim'deki Türk aşiretleri de birbirleriyle çatışır. Nazimi'ye civarında Hormeklilerle Haydaran ve Alan aşiretleri arasında Çetin boğuşmalar olur. Yakup adındaki bir Dersim'li Dersim kabilelerini idaresi altında toplar ve ilbeyi ünvanını alır¹²⁶: Ankara Savaşı'ndan sonra, Osmanlı'lar yöre egemenliği için süren savaşımelerde uzun süre söz sahibi olamadılar. Varlıklarını ancak II.Mehmet'in (Fatih) 1473 Otlukbeli Savaşında Akkoyunlular'ı saf dışı bırakmasıyla

¹²³ YURT ANSİKLOPEDİSİ, 10 cilt, İstanbul 1984, Anadolu yayını, s.7296

¹²⁴ SÜLEYMAN DUYGU, Türk Tarihi, Ankara 1975, Yaykur, yay.s.11

¹²⁵ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, İstanbul 1939, Cumhuriyet Yat. S.18

¹²⁶ M.ŞERİF FIRAT, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara 1983, s.91

gösterebildiler. Tunceli ve yöresi bu tarihten sonra Osmanlı topraklarına katıldı ve bir süre barış içinde yaşadı¹²⁷.

XVI.yüzyıldan başlayarak Doğu Anadolu üzerindeki savaşta Osmanlı egemenliğine karşı olan Mutezileler ve Türk boyları Dersim'i kendileri için iyi bir barınak olarak kullandılar¹²⁸.

Osmanlı imparatorluğu, Constantinopolis'i alıp Bizans İmparatorluğu'nun yerine geçip batıya doğru hızla yayılırken, doğuda Akkoyun'lu Türkmenler, Kürtler ve Farslar arasında savaşlar sürmekteydi. Osmanlı'lar henüz dikkatlerini doğuya çevirmeden önce İran'da Safavi Şahları, canlı bir şekilde ortaya çıkmış ve Şah İsmail 1502'de Akkoyunlu'lara karşı mücadelede birbirini takip eden galibiyetlerden sonra Şarur'da onları kesin bir yenilgiye uğratıp Ermenistan'ı almıştı. Bununla yetinmeyen Şah İsmail savaşa devam ederek Akkoyunlu'ların kalıntılarını da ortadan kaldırdıktan sonra Bağdat'tan Maraş'a kadar uzanan bölgelere sahip oldu. Safavi'lerin bu denli güçlü bir şekilde ortaya çıkışları, yakın doğunun kaderi üzerinde köklü değişikliklere neden oldu. Çünkü 300 yıldan beri devam edegelmiş olan savaşlara ve karışıklıklara bir son veriliyordu. Böylece İran ve Osmanlı imparatorlukları Ortadoğu'nun siyasi sahnesinde esas rol oynayan yegane güçler olarak kalıyor ve diğer güçlerse geri planda bırakılıyordu¹²⁹.

İran'da Safavi tarikat ilkelerine dayanan bir devletin kurulması Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir bunalımın kaynağı olmuştur¹³⁰.

İran'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan ve Anadolu'yu mezhep yoluyla ele geçirmeye çalışan Şah İsmail 1502 tarihinde tahta geçer. Bu durum Osmanlılar tarafından büyük bir tehdit unsurudur. Şah İsmail özellikle doğu illerindeki

---

¹²⁷ YURT ANSİKLOPEDİSİ, 10 cilt, İstanbul 1984, Anadolu yayını, s.7296

¹²⁸ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Dersim maddesi" s.109

¹²⁹ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.yy.'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri, III.B, İstanbul, Med, Yayın, s.23

¹³⁰ ZEKİ ARIKAN, Osmanlı Tarihi, Eskişehir 1991, Anadolu Üniversitesi Yayınları s.92

Aleviler'i ve Dersim'deki kabileleri kendisine çekmeye çalışır¹³¹. Safavi Devletinin mezhebi olan Şiilik, Dersim de yankı bulur. Bu nedenle Safaviler'i, Dersimliler kendilerine yakın hissetmişlerdir. Öyle ki; Kemah Kalesi'nin Safavi'lerin eline geçmesi sırasında Şah İsmail'e yardımcı olurlar¹³².

Ancak Şah İsmail Doğu Anadolu'da tam olarak hakimiyet tesis edemez. Fakat birçok Alevi aşireti Şah İsmail'n tarafını tutar¹³³. Dersim, mezhep farklılığında Yavuz Sultan Selim'le çelişmesine rağmen, Padişah, Dersimli'leri büyük bir tehlike olarak görmez. Bu nedenle üzerine askeri bir hareket yapılmaz¹³⁴. Şah İsmail 1502'de Tebriz'de hutbeyi 12 imam ve kendi adına okuttu. Safavi tarikatı siyasal bir eyleme dönüşmüş oldu. Safavi şeyhleri öteden beri böyle bir amaç güdüyorlardı. Bu bağlamda Azerbaycan, Anadolu ve Suriye'de yaşayan Oğuz boylarının çok geniş desteğini gördüler¹³⁵.

Şah İsmail'in Doğu Anadolu bölgesinde Osmanlı İmparatorluğunun zararına yaptığı çalışmaları ortadan kaldırmak amacıyla Yavuz Sultan Selim ordusuyla Doğu Anadolu'ya girer.

Sultan I.Selim (Yavuz) Çaldıran seferine çıkarken Kürt Beylerini ortadan kaldırmak istediye de başarılı olamadı. Bunun üzerine Kürt beyleriyle dost geçinme politikası izledi. Bu konuda Kürt Beylerinden İdris'i Bitlis'inin büyük yardımlarını gördü. İdris'e bir fermanla birlikte bağımsızlıklarını belirten beylere dağıtılmak üzere on yedi sancak, sırma işlemeli beş yüz hilaf (giysi), yirmi beş bin duka altını gönder di¹³⁶.

Osmanlılar için büyük bir tehlike olan Şah İsmail ve Safevi meselesi Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihinde Çaldıran zaferiyle son bulur. Yavuz Sultan Selim,

---

¹³¹ MEHMET ŞERİF FIRAT, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, s.53

¹³² M.KALMAN, Dersim Direnişleri, 1.B., İstanbul 1995, Nujen Yayıncılık, s.53

¹³³ MEHMET ŞERİF FIRAT, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, s.92

¹³⁴ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri..., s.29

¹³⁵ ZEKİ ARIKAN, Osmanlı Tarihi, s.61

¹³⁶ ALPAY KABACALI, Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmalar, İstanbul 1991, Cem yayınevi, s.13

Şah İsmail'e yardım eden birçok aşiret gruplarını cezalandırır. Canlarını kurtaranların birçoğu Dersim dağlarına kendilerini atarlar. O günden beri Dersim bölgesi merkezi otoriteye karşı potansiyel birçok defa da aktif tehdit merkezi olur¹³⁷.

Şah İsmail'in yenilgisiyle şu sonuçlar ortaya çıkar:

A-Sultan Selim, Kürt Beyliklerinin özerkliklerini tanıdı ve fermanlarla onayladı.

B-Sultan Selim, Kürt Beylikleri ile bir andlaşma imzaladı. Bu andlaşmaya göre Kürtler, Osmanlı Devletinin müttefiki olarak onların komşu ülkelerinden herhangi birine karşı yapacakları savaşa katılmaya mecburdurlar.

Bu andlaşmanın metni şöyledir:

1-Bu andlaşmayı imzalayan Beyliklerin her biri kendi bağımsızlıklarını koruyacaklardır.

2-Kürt Emirliklerinde yönetim babadan oğula geçecek veya eskiden beri devam etmekte olan, oranın örf ve adetlerine dayanılarak yeni Emir seçilecek ve Padişah'tan onaylanacak fermanla bu Emrin yetkisi kabul edilecek.

3-Kürtler Osmanlılar'ın bütün savaşlarına katılacaklardır.

4-Osmanlılar, Kürt Beyliklerini bütün dış saldırılardan koruyacaklardır.

5-Kürtler, devlete verilmesi gereken her türlü vergiyi ödeyeceklerdir¹³⁸.

Yavuz Sultan Selim ile imzalanan andlaşma metnini yazan İdris'tir. İdris bu andlaşmanın metnini Kürt Beyliklerine ayrı ayrı imzalattıktan sonra onu Sultan'ın onayına sunmuştur¹³⁹.

---

¹³⁷ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri..., 34

¹³⁸ Ş.KAYA SEFEROĞLU, 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu, Ankara 1982, Türk Kültürünü Araştırma Yayınları, s.53

¹³⁹ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri..., s.26

Bu andlaşmadan sonra Kürtler'in yaşadığı bölge çok sayıda Sancağa bölündü.

1514'te Çaldıran Savaşın'da Şah İsmail'e karşı kazanılan zafer Anadolu birliğini klasik sınırlarına ulaştırmış, böylece Kura ve Aras ırmakları ile Zağros dağlarının batı yamaçlarına dayanan bir bütün haline gelmesini sağlamıştır. Anadolu'da gerçek bir beylik kurma çabasında olan Osmanlılar, bölgedeki boy ve oymakların yayılışına bakmadan askeri ve coğrafi koşulların gereğine göre imparatorluklarının esas direkleri olan İl ve Sancak kuruluşlarını meydana getirmişlerdi. Ancak bu kuruluşları yaparken öteden beri değer verdikleri mahalli gelenek ve anlayışları da kullanarak özel kuruluşlar ortaya koymuşlardır. Bu çalışmanın sonunda imparatorluğun doğu bölgesinde Çıldır, Erzurum, Van, Diyarbakır ve Zor eyaletleri sınır bölümünü oluşturmaktaydılar. Bu beylerbeylikleri toprakları üzerinde mahalli idarelere kısmen özgür beyliklere de izin verilmiştir¹⁴⁰:

Osmanlı imparatorluğu Doğu Anadolu'yu toprakları içine kattıktan sonra buradaki eski düzenle ilgili yasalardan sadece kendi yasalarına uyabilenlerin uygulamasına izin vermiş, imparatorluğun genel ilkeleri dışında kalanları kesin olarak yasaklamıştır. İmparatorluk tarihi boyunca, Kanuni devrinde kısa bir süre hariç tamamen yerli bir idare içinde yönetilen Bitlis Hanlığı dahi Kanuni Osmani'nin yani imparatorluk yasasının dışında kalamamıştır¹⁴¹

Osmanlı İmparatorluğunun merkezi yönetiminin zayıf olduğu dönemde Doğu Anadolu'da Feodal yönetim biçimini görüyoruz. Böyle dönemlerde Feodal Bey'lerin oldukça güçlü görünüyor. Bu güçlerini kullanarak halkın üzerinde kesin bir egemenlik kurmaktadırlar.

---

¹⁴⁰ İSMET PARMAKSIZOĞLU, Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler, Ankara 1983, Türk Kültürünü Araş., Enst., s.48

¹⁴¹ İSMET PARMAKSIZOĞLU, Tarih Boyunca Kürttürkleri..., s.49

Tanzimat'a gelinceye kadar Dersim'deki beylerin hakimiyeti altında, merkezi otoritenin etkisinden uzak bir şekilde yönetiliyor¹⁴². Tunceli yöresi, XIX.yüzyılın ilk çeyreğinde görece önemsiz küçük bir yerleşim yeri idi. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra yörede ıslahat çalışmaları başladı¹⁴³. Tanzimattan sonraki idari teşkilatlanmada Dersim'e bölgede egemen olan Şeyh ve Ağa'lardan atama yapılmaktaydı. Bu durum ise Dersim üzerine hükümetce yapılacak olan ıslahat ve dedip hareketlerine karşı etki ediyor; bölge kaymakamları, mutasarrıf ve memurları bu hareketleri önlemeye veya geçiştirmeye çalışıyorlardı¹⁴⁴.

Dersim, 1847'de Hozat merkez olmak üzere yöre, Dersim Livası adıyla sancağa yükseltilerek, Erzurum Vilayetine bağlandı. 1879 da ise ayrı bir vilayet, Dersim vilayeti olarak Erzurum'dan ayrıldı. Dersim 1886'da yeniden Mutasarrıflığa indirildi¹⁴⁵.

1888'de merkez Hozat olmak üzere Ovacık, Çemişgezek, Çarşancak, Mazgirt, Pertek, Kuzican, Nazimiye ve Pah kasabalarıyla Mamurev-Aziz (Elazığ-Harput) vilayetinin bir sancağı haline dönüştürülür. Dersim bir Sancak olarak Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar bu durumunu devam ettirmiştir¹⁴⁶.

Yalnız Dersim güçlü direnişi ile, kendi küçük yöresel bağımsızlığını 18.yüzyıl ortalarına kadar korumaya muaffak olabilmisti. O dönemde Hozat'ta babadan oğula burayı idare eden beyler vardı. Kısaca 1639 yılından itibaren Osmanlı-Kürt iyi ilişkilerinin bozulduğunu ve yerini düşmanlığa terk ettiğini görmekteyiz¹⁴⁷.

---

¹⁴² ÖMER KEMAL AĞAR, Tunceli, Dersim Coğrafyası, İstanbul, 1940, s.26

¹⁴³ YURT ANSİKLOPEDİSİ, s.7296

¹⁴⁴ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler,... s.17

¹⁴⁵ YURT ANSİKLOPEDİSİ, s.7296

¹⁴⁶ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler,... s.17

¹⁴⁷ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.yüzyıldan günümüze Ermeni-Kürt ilişkileri, İstanbul 1992, Med yayınları, s.36

e-“Kürdistan” Deyiminin Doğuşu

Bu terim ilk defa 12.yüzyılda Büyük Selçuklu Sultanı Sencer (1117-1157) zamanında kullanılmıştır. Bu dönemde Sultan Sencer tarafından Irak'ta Hamedan'ın Kuzeydoğusundaki, Bahar şehrinin merkez olarak kabul edildiği bir “Kürdistan Eyaleti” oluşturulmuş, valiliğine de Sultan Sencer'in yeğeni Süleyman Şah atanmıştır¹⁴⁸.

Sultan Sencer zamanında merkezi Bahar olarak oluşturulan “Kürdistan Eyaleti”nin sınırları daha sonraları maskatlı ve sun'i bir çabayla zaman zaman genişletilip daraltılmış ve sınırlar Türkiye'ye doğru kaydırılmıştır. Ne var ki Kürdistan'ın haritadaki yeri belirli istek, arzu ve amaçlara göre hayalen çizildiğinden tam olarak tespit edilememektedir. Zira Kürtçülük ideolojisiyle hazırlananan Kürdistan haritalarının hiçbirisi diğerinin aynı değildir¹⁴⁹.

Şeref Han'ın yazdığı Şerefname'de “Kürdistan” deyiminin Kürtler arasında sadece Çemişgezek için geçtiği açıklanır.

Çemişgezek hükümlarlarının bu melik Şah soyundan gelmiş olmaları ve “Melik Şah” sözünün Kürt dilinde “Melkis” biçiminde değişmiş olması muhtemeldir. Öte yandan Çemişgezek hükümdarlarının adları da onların Türkler'in çocuklarından ve torunlarından olduklarını kanıtlar. Çünkü adlarını hiçbir nedenle Arap ve Kürt adlarına benzemez... Ülkeleri ise genişlik ve önem bakımından uzak yakın herkesce “Kürdistan” özel adıyla tanındı öyleki; berat ve emirnamelerde ve öteki sultanlık belgelerinde bu ad geçtiği zaman yalnız bu önemli vilayet anlaşılır. Ayrıca; Kürtler arasında “Kürdistan” sözcüğü geçtikçe bundan yalnız Çemişgezek vilayeti kastedilir¹⁵⁰.

Ünlü seyyahımız Evliya Çelebi ise “Seyahatnamesinde”; “Bir ucu Kuzeyden Erzurum, Van, Hakkari, Cizre, İmadiye, Musul, Şehizardan Ardihan, Bağdat,

¹⁴⁸ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, İstanbul 1992, Yeni Asya Yay, s.171

¹⁴⁹ H.KEMAL TÜRÖZÜ, Türkmen Ülkesi, Doğu Anadolu ve Emperyalizmin Etkileri, İstanbul 1982, s.17

¹⁵⁰ ŞEREF HAN, Şerefname, 3.B., İstanbul, 1990, s.189-190

Derne, Dertenk veya Basra'ya varıncaya kadar yetmiş konak yer, Kürdistan sayılır" sözleriyle bu bölgeyi daha geniş tutmaktadır¹⁵¹

Osmanlılar döneminde ise Kürdistan" bir devlet adı değil Kürtlerin diğer yerlere nazaran biraz daha fazla olduğunu belirtecek şekilde coğrafi bir terim olarak kullanılmıştır¹⁵².

"Doğu illeri ve Varto" tarihi isimli kitabında M.Şerif Fırat Doğu Anadolu Bölgesi konusundaki tutumlarından dolayı Yavuz Sultan Selim ile Abdülhamiti eleştirmektedir. Padişah Yavuz Döneminden başlayarak Sultan Hamit devrinde tam olarak kökleşen kara siyasetin milli birliği sarsan, milli duyguları din ve hilafete feda eden kötü bir rejimin sonuçlarıydı. Yavuz, Şiiliği ve Şah İsmail'i durdurmak için doğu illerimizdeki "Kürt-baba" dağlı Türklere, Kürt ve doğu illerine "Kürdistan" adlarını takmış, bunları takviye etmek için Anadolu'dan birçok Türk aşiretini kaldırıp doğu illerine göndermişti. Sultan Hamit saltanat ve istibdadını yürütmek için bu yakınçağ, Türk aşiretlerine "Kormanco" adını takarak onlardan 36 derebeylik ve Hamidiye Alayını kurmuş, kendilerine "siz benim evlatlarım ve Kürtlerimsiniz" diye yabancı fikirlere sürüklemişti¹⁵³.

Osmanlı imparatorluğunun Doğu Anadolu hakkındaki genel siyaseti her zaman böyle olmuştur. Aşiretler olay çıkarmaksızın, özerk bir yapıda yaşasın, dış saldırılara karşı o bölgeyi Osmanlı adına korusun ve en önemlisi devlete olan yıllık vergisini versin. Aşiret reislerinin halktan ne kadar vergi aldığı ve onları nasıl yönettiği ise yöneticileri pek ilgilendirmiyordu.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı Francois'e yazdığı bir mektuptan, Kürdistan denilen bir coğrafi bölge olarak nitelendirdiği açıkça görülmektedir.

"Ben ki... Akdeniz'in, Karadeniz'in, Rumeli'nin, Anadolu'nun, Karaman'ın

---

¹⁵¹ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, İstanbul 1992, Yeni Asya Yay., s.171

¹⁵² ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, s.172

¹⁵³ MEHMET ŞERİF FIRAT, Doğu illeri ve Varto Tarihi, Ankara, 1981, Türk Kültürünü Araştırma yayınları, s.172

ve Rum'un ve Vilayet-i Dulkadiiriye'nin ve Diyarbakır'ın ve Kürdistan'ın ve Azerbaycan'ın ve Acem'in ve Halep'in ve Mısır'ın ve Mekke'nin ve Medine'nin... ve nice diyarın Sultanı ve padişahı Sultan Beyazıt Han oğlu, Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han'ım¹⁵⁴

Kürdistan coğrafi deyiminin 19.yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı mülkü idare taksimatına (bölünmesine) geçildiği görülmektedir. Osmalı arşivlerindeki belgelerde sık sık bu deyime rastlanmakta ve 1842 tarihinden itibaren tutulan belgelerin kayıtları "Mesal-i Mühümme-i Kürdistan" başlıklı bir defterde toplanmaktadır. 1840'taki Osmanlı Mülki bölünmesinde de "Kürdsitan" adı altında gösterilen eyaletin beş liva (Sancak)'dan meydana geldiği kayıtlıdır¹⁵⁵. Daha sonra bu ismin amaçlı bir şekilde siyasi mahiyetle kökleştirilmeye çalışılması üzerine tedbir alınması lüzumunu hissederek, 1876 tarihli "Vilayet Nizamnamesi"nde "Kürdistan Vilayeti" deyimini "Diyarbakır Vilayeti" olarak değiştirilmiştir. 1908'den sonra da "Vilayet-i Şarkıyye" adıyla yeniden düzenlenmiştir¹⁵⁶.

Mim Kemal Öke ise İngiliz yazışmalarında "Kürdistan" ile Musul'u ima ettiklerini belirtmektedir" Yazışmalarda Güney Kürdistan ile Musul ima edilmek istenmektedir ama bu bölgenin ne ölçüde İran'a ve Anadolu'ya taşıdığı açığa kavuşturulamamıştır. Zaten İngilizlerde, 1920'lerden itibaren Kürdistan yerine Musul terimini tercih edecekler, birinci yerine ikinciye yazışmalarda kullanacaklardır" diye belirtmektedir¹⁵⁷.

---

¹⁵⁴ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, s.172

¹⁵⁵ H.KEMAL TÜRKÖZÜ, Türkmen Ülkesi..., s.20

¹⁵⁶ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, s.1723

¹⁵⁷ M.KEMAL ÖKE, İngiliz Ajansı Binbaşı, E.W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu" (1919) İstanbul 1992, Boğaziçi Yayınları, s.2

II. BÖLÜM

KÜRT DERNEKLERİ

1800'lü yıllar boyunca süregelen Kürt hareketleri ve isyanlarında daha çok aşiret ilişkilerinin ön plana çıktığını 1900'lü yıllar yaklaşırken bu durumun milliyetçi bir kisveye bürünmeye başladığını görürüz. İlk "Kürtçe yayın" olan "Kürdistan" gazetesi bu gelişmelerin bir ürünü olarak 9 Nisan 1898 (9 Nisan 1314) tarihinde Bedirhan Bey'in torunlarından Mithat Bey tarafından Kahire'de yayınlandı¹⁵⁸.

20.yüzyılın başlarında İstanbul kenti önemli bir Kürdoloji merkezi haline dönüşmüştür. Osmanlı imparatorluğunun çöküş yıllarına rastlayan bu dönemde birçok Kürt aydını yazar ve araştırmacı, Kürtler ve Kürdistan üzerine çeşitli çalışmalarda bulundular. Açılan çeşitli dernek ve örgütler, çıkan yayın organları etrafında kümelenen araştırmacı ve yazarlar Kürt Kültürü'nün geliştirilmesi için yoğun bir çalışma içine girdiler. Bu dönemde "Kürt periyodik Basını en parlak dönemlerinden birisini yaşadı¹⁵⁹.

II.Meşrutiyet sonrası, "Kürtçülük" faaliyetlerini değerlendiren M.Şükrü Sekban, bu derneklerle amaçlarının Doğu Anadolu'ya ıslahat yapılması olduğunu ve asla bir Kürt devletinin kurulmasının düşünülmediğini, çünkü Osmanlı'dan ayrı bir "Kürdistan"ın yaşamayacağını, bu siyasi ünitenin derhal Büyük Güçler tarafından yutulacağına inandıklarını yazacaktı. Onlar, hürriyet ortamından yararlanarak, bazı kültürel haklar talep etmekteydiler¹⁶⁰.

Meşrutiyetin ilanından sonra Genç Türkler, iktidara geldikleri zaman Dini siyaseti bırakarak milliyetçi bir siyaset izlemeye başladılar ve Türk ırkının bir

---

¹⁵⁸HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, 1.B., İstanbul 1991, Alan Yay., s.2

¹⁵⁹ ROHAT, Kürdoloji Biliminin 200 yıllık Geçmişi (1787-1987), s.B., İstanbul 1991, Deng yayınları,s.198

¹⁶⁰ M.KEMAL ÖKE, İngiliz Ajansı Binbaşı,... s.11

toplumsal durumunu yükselterek onları gerçekten hâkim bir konuma çıkarmağa çalıştılar. İttihat ve Terakkinin bu program ve çalışmalarından imparatorluğun diğer unsurları tabiatıyla memnun olmadı. Tepkiler başladı ve diğer unsurlarda kendi milliyetlerini korumak için ayrı ayrı dernekler oluşturarak çalışmaya başladılar¹⁶¹.

II.Meşrutiyetin ilan yılı olan 1908'den başlayarak 1920 yılına kadar Osmanlı imparatorluğu siyasal, Kültürel, devletler arası ilişkiler, etnik çalışmalar bakımından çok hareketli olan bir dönem yaşıyordu. 1911 Trablusgarb savaşı I ve II. Balkan savaşları, daha sonra ise 1914'te başlayıp 1918'de Osmanlı imparatorluğunun yenilgisiyle sona eren I.Dünya savaşı, 1918 Mondros Ateşkesi ile Osmanlı topraklarının paylaşılması, Sevr'le ise tamamen yok edilmek istenen Anadolu toprakları Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunduğu bu zor durumdan yararlanmak isteyen etnik gruplar kendi çıkarları doğrultusunda birçok dernek kurarak örgütlenmeye başladılar.

Birçoğunun düşüncesi Wilson ilkelerine dayanarak çoğunlukla yaşadıkları bölgelerde birer devlet kurmaktı. Kürtler'de bu amaçla birçok dernek kurdu. Bu derneklerin başlıcaları ve yayın organları şunlardır:

a-KÜRDİSTAN AZM-İ-KAVİ CEMİYETİ:1900 yılında Diyarbakır'lı Fikri Efendi tarafından kuruldu. Cemiyet üyeleri II.Abdülhamit'in saltanatının yıkılması için uğraşan Jön Türk'le de işbirliği içerisindeydiler. Bu yıllarda, doğu bölgelerinde yönetime karşı bazı ayaklanmalar gösterdi. Bu ayaklanmaların nedeni Hamidiye Alaylarının, bölgede uyguladıkları baskıydı. 22-24 Haziran 1906 tarihinde, Bitlis'de bir ayaklanma oldu ve isyan eden halk Sultan Abdülhamit'ten valinin azlini (görevden alınmasını) istedi. Vali'nin azledilmesi üzerine isyan kendiliğinden yatıştı¹⁶².

¹⁶¹ NESİMİ FIRATLI, "Kürt Hareketleri II Deng Dergisi, Yıl:2, s.12 (Haziran 1991)

¹⁶² HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.24

b-KÜRT TEAVÜN VE TERAKKİ CEMİYETİ:İstanbul'da oturan bazı Kürt'ler ilk defa 19 Eylül 1324 (1908) yılında bu derneği kurdular¹⁶³ Meşrutiyetin ilanına kadar Osmanlı imparatorluğuna hizmet eden Kürt Emir ve Paşaları, meşrutiyeyin ilanıyla birlikte rütbelerini kaybettiler. Rütbesiz kalınca kendilerini ortada bulan ve çaresizlikten be yapacaklarını şaşırان emir ve paşalar sonuçta "Kürtlük" çatısı altına sığındılar¹⁶⁴. Kürt çocuklarını okutmak için bir okul ve Cemiyete bağlı bir basımevi kurdu. "Kürdistan" gazetesi istanbul'da basılmaya başlandı. Derneğin kurucuları arasında Seyid Abdülkadir "Bedirhanlı Emin Ali" Şerif Paşa, Halil Hayali'nin yer aldığı bu cemiyet Seyid Abdülkadir ile Bedihanlılar'ın anlaşamaması üzerine kısa zamanda dağıldı. Cemiyetin dağılmasıyla birlikte okul kapatılırken, gazetenin de basımına son verildi¹⁶⁵.

c-KÜRT NEŞR-İ MAARİF CEMİYETİ:Kürtler 1326 (M.1910) yılında İstanbul'da Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti adıyla bir dernek kurdular. Dernek tüzüğünün 2. Maddesi; "ülke içinde en çok eğitim nimetinden yoksun olan Kürtler arasında eğitim ve sanayiye yayıp geliştirmek olduğunu" 3.maddesinde de "derneğin şimdilik İstanbul'da Kürt çocuklarına özgü ilkokullar açacağını ve mali durumu dernek mensupları ve yardımsevelerin katkılarıyla yeterli düzeye gelince sakinlerinin çoğunluğu Kürt olan kasaba ve köylerde ve öncelikle mazlum bir halde kalan aşiret ve kabileler arasında okullar kurup yoğunlaştırılarak cehaletlerini gidermeye çalışmak olduğu" yazılmıştır¹⁶⁶.

d-KÜRDİSTAN MUHİBBAN CEMİYETİ: 1912 yılının sonlarına doğru kurulan dernek kısa ömürlü oldu¹⁶⁷.

e-KÜRDİSTAN TEŞRİK-İ MESAI CEMİYETİ:1912 yılında kurulmuştur. Dernek tüzüğünün 3.maddesi "Dernek zorunlu olmadıkça genel siyasetle

¹⁶³ NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri..., s.32

¹⁶⁴ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil,s.25

¹⁶⁵ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.25

¹⁶⁶ NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri..., s.32

¹⁶⁷ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.26

kesinlikle uğraşmayacaktır” denilmektedir.

2.maddesi ise: Osmanlılık yüce sıfatını her zaman koruyarak din, devlet ve milletin başlıca ilerleme kaynağı ve yaşam kurtuluşu bulunan meşrutiyet ve meşveret usulünü (Parlamentar sistem) koruyarak geliştirdikçe yüce hilafet ve padişahlık makamına Kürtler’in bağlılıklarını arttırmak ....” diye açıklamaktadır¹⁶⁸.

f-KÜRT TALEBE HEVİ (ÜMİT) CEMİYETİ:İstanbul’da bulunan Kürt öğrenciler Numune-i Terakki Mektebi’nin camisinde bir araya gelerek Cemiyetin tüzüğünü hazırladılar. Uzunca bir süre Meşrutiyet ortamının sağladığı rahatlıktan yararlanarak kuruluş hazırlıklarını tamamladılar. 1912 yılında hükümete başvurdular ve cemiyetin kuruluşunu resmen ilan ettiler¹⁶⁹. Derneğin tüzüğünün E maddesi, “özetle Kürtler’in bilimsel ve toplumsal ilerleme ve gelişmesi yolunda çaba göstermek olduğunu” belirtir. 4.Maddesi ise; “Derneğin amacının salt bilimsel ve toplumsal olup siyaset alanının dışında olduğu” yazılıdır¹⁷⁰. Mustafa Kemal’in İstanbul hükümetini düşürmesinden sonra kapatıldı¹⁷¹.

g-KÜRT İRŞAD VE İRTİKA CEMİYETİ: Bu dernek Kürt Teşrik-i Mesai Cemiyeti” ile “Kürt Talebe Hevi Cemiyeti” nin birleşmesinden ortaya çıkan yeni bir dernektir. Kürdistan Teşrik-i Mesai Genel sekreteri, Palu’lu Abdullah Sadi imzasıyla Kürt Talebe Hevi Cemiyeti’ne yazılan 17 Aralık 1912 tarihli yazısı ve önerisiyle bu iki dernek 1328 (M.1912) yılında “Kürt İrşad ve irtika Cemiyeti “Kürt Aydınlatma ve Yükseltme Derneği) adıyla yeni dernek oluşturulmuştur. Derneğin 3.maddesinde “Cemiyet zorunlu ve gerçek bir gerekçe olmadıkça kesinlikle, genel siyasetle uğraşmayacaktır” denilmiştir. Dikkat edilirse bu derneğin, milli emellerini zamanın izni çerçevesinde bu nizamnamesinde belirtmiş olduğu anlaşılır.

Bu dernekler Kürt ulusal duygularını aşlamaya ve propogandaların yaymaya

¹⁶⁸ NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri..., s.32

¹⁶⁹ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyân-Tenkil, s.26

¹⁷⁰ NESİMİ FIRAT, Kürt Hareketleri..., s.33

¹⁷¹ M.EMİN ZEKLİ, Kürdistan Tarihi, 1..b., İstanbul 1977, Komal yayın, s.179

gizliden gizliye ve özenle devam ettiler¹⁷².

İ-KÜRT TAMİM-İ MAARİF VE NEŞRİYAT CEMİYETİ: Bu dernek 1334 (M.1918) yılında “Kürt Eğitim ve Yayınları Yayma Derneği” adıyla kuruldu. Bu derneğin amacı Nizamnamesinin (Tüzük) birinci maddesinde” Kürt dil, tarih ve coğrafyası ile toplumsal ve ekonomik yapısına ilişkin inceleme-araştırma ve yayında bulunmak, Kürtler arasında modern bilimleri yaymak” olduğu yazılıdır¹⁷³.

İ-KÜRDİSTAN CEMİYETİ: Bu cemiyet 1334 (M.1919) yılında İstanbul’da kuruldu. Amacı da Nizamnamesinin (Tüzüğünün) birinci maddesinde; “Kürt Milletinin siyasal ekonomik, toplumsal, hukuksal, tarihsel ve ırksal yararlarının sağlanması ve gelişmesinin kolaylaştırılması” olarak gösterilmiş ve “Kürdistan”da ve gerektiğinde diğer yerlerde şubeler açacağı ve aynı amaçla çalışacak dernek ve diğer uluslarla ortak çalışma yapacağı” da eklenmiştir. Bu nedenle bu dernekler o tarihe kadar gizlemiş bulundukları siyasal amaçlarını açığa vurmuşlardır¹⁷⁴.

İ-KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ: 1335 (M.1919) yılında merkezi İstanbul’da olmak üzere “Kürdistan Teali Cemiyeti” (Kürdistan Yükseltme Derneği) kurulmuştur¹⁷⁵.

Osmanlı imparatorluğunun fiilen dağılmakta olduğu Birinci Dünya Savaşının politik karmaşa ortamında, kaderleri ile başbaşa bırakmış mazlum uluslardan olan Kürtlerin aydın unsurlarının ilk kurmuş olduğu siyasi örgüt olan KTC (Kürdistan Teali Cemiyeti), kısa sürede en etkili cemiyetler arasında yerini almıştır¹⁷⁶. Derneğin tüzüğünün birinci maddesinde; Kürtler’in genel çıkarlarının sağlanması ve kolaylaştırılması, gelişimlerinin sağlanması amacıyla kurulduğu” ve “Kürdistan’la gerektiğinde diğer yerlerde şubeler açabileceği ve aynı amaçla

¹⁷² NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri..., s.34

¹⁷³ NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri..., s.35

¹⁷⁴ NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri..., s.36

¹⁷⁵ NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri..., s.36

¹⁷⁶ İSMAİL GÖLDAŞ, Kürdistan Teali Cemiyeti, 2.B. İstanbul 1991, s.12

çalışacak diğer dernek ve halklarla ortak çalışmalar yapabileceği” belirtilmiştir¹⁷⁷.

Mutarekede kurulan “Kürdistan Teali Cemiyeti” Kürtler’i ayrı bir kavim addederek Osmanlı Devletinin can çekişme safhalarında Wilson prensiplerinden faydalanmalarını sağlamak isteyen inifradçı, milliyetçi ve yüzde yüz siyasi gaye takip etmiş olan bir cemiyettir¹⁷⁸.

Osmanlı imparatorluğunu paylaştığı bu sıralarda gerek Anadolu’da gerek İstanbul’da birçok cemiyet ve dernek kurulmaktaydı. Bu cemiyet ve Derneklerin amacı işgal altındaki Osmanlı yönetiminin güçsüzlüğünden yararlanarak bölgede bir Kürt devleti kurmaktı¹⁷⁹.

Kürdistan Teali Cemiyeti, İstanbul’daki merkezi dışında Diyarbakir, Bitlis, Elazığ vilayetlerinde şubeler teşkiline muavfak olmuştur. (Bu şubeler çok geçmeden kapanmıştır). Cemiyetin fikirleri “Jin” ve “Kürdistan” dergileri tarafından neşredilmiştir¹⁸⁰.

Osmanlı Saltanatı’nın çökmekte olduğunu gören Kürt aydınları ileri gelenleri Kürdistanın kurulması yolundaki bir çabaya sıcak bakmaktaydılar. Kendi varlıklarını ve geleceklerini Kürdistan’da gören bütün Kürtler İstanbul da kurulan Kürt Teali Cemiyetine destek verdiler. Cemiyetin üye sayısı çok kısa sürede büyük artış gösterdi¹⁸¹.

Kürdistan Teali Cemiyeti’nin “Diyarbakır’da açılan şubesi halk arasında “Kürt Kulübü” olarak tanınıyordu¹⁸². Kürdistan Teali Cemiyetinin kuruluşundan az sonra takip edilecek stratejinin tayininde cemiyet mensupları arasında ikilik çıkmıştı. Gençlerden oluşan bir grup, Mondros mütarekesinin ardından Anadolu’da oluşan havadan istifade ederek Kürdistan’ın istiklalinin ilan edilmesini

---

¹⁷⁷ NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri..., s.36

¹⁷⁸ TARIK ZAFER TUNAYA, Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952) 2. B. İstanbul 1995, Arba Yay., s.433

¹⁷⁹ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.30

¹⁸⁰ TARIK ZAFER TUNAYA, Türkiye’de Siyasi Partiler..., s.430

¹⁸¹ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.30

¹⁸² İBRAHİM ETEM GÜRSEL, Kürtçülük Gerçeği, 1.B. Ankara 1977, Kömen yayınları, s.46

isteyince Cemiyet reisi Seyid Abdülkadir bu iş için zamanın uygun olmadığını belirterek mualefet etmişti. Bunun üzerine bir bölünme ortaya çıkmış ve Seyid Abdülkadir'in görüşüne katılmayan bir grup gençlerden oluşan Kürtçü'ler Kürt Teali Cemiyetinden ayrılarak "Teşkilat-ı İctimaiyye" adı altında yeni bir teşkilat meydana getirmişlerdir¹⁸³.

Kürtler Osmanlı bürokrasisi içinde yükselen ve iyi mevki sahibi olabilen bürokrat Kürtlerin de Kürdistan Teali Cemiyeti'ne üye olmuş, çalışmalarına katılmış, Kürdistan'da şubeler açmasına çaba harcamış, çıkardığı gazete ve dergilerine yazılar yazmış ve cemiyetin gelişmesine katkıda bulunmuş oldukça geniş bir Kürt çevresinin olduğu görülüyor¹⁸⁴. Bu cemiyet, ilk önceleri Osmanlı Anayasasına ve Osmanlılık idealine bağlı bir hayır cemiyeti gibi görülüyor idi ise de asıl maksadın ayrıcalık davası olduğu anlaşıyordu¹⁸⁵. Kürdistan Teali Cemiyeti'ne kayıtlı üyelerin isim ve kimlikleri, Derneğin Şark İstiklal Mahkemesi doyalarında tutulan bir defterinde kayıtlıdır¹⁸⁶.

Bu derneğin ilk yönetim kurulu şöyleydi:

Reis : Seyid Abdülkadir

Reis Vekili : Emin Ali Bedirhan

Reis Vekili : Ferik Fuat Paşa

Umumi Katip : Ferik Hamdi Paşa

Muhasebeci : Seyid Abdullah

Azalar(üyeler) : Mehmet Ali Bedirhan

Süleymaniyeli Mehmet Emin Bey

Hoca Şükrü Sekban

Arvas'lı Şefik

Babanzade Şükrü (Tercüman gazetesi başyazarı)

Babanzade Fuat

Tüccar Fettullah Efendi¹⁸⁷

¹⁸³ İBRAHİM ETEM GÜRSEL, Kürtçülük Gerçeği, s.39

¹⁸⁴ İSMAİL GÖLDAŞ, Kürdistan Teali Cemiyeti, s.155

¹⁸⁵ MEHMET ŞÜKRÜ SEKBAN, Kürt Meselesi, s.155

¹⁸⁶ NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri.. , s.36

¹⁸⁷ MEHMET ŞÜKRÜ SEKBAN, Kürt Meselesi, s.155

“Kürt Teali Cemiyeti’nin tüm üyelerini tesbit etmek mümkün değildir” diyen “Kürdistan Teali Cemiyeti” adlı eserin yazarı “İsmail Göldaş’ın belirlediği üye sayısı 167’dir.

Bu üyelerden birçok kişi önemli Kürt ayaklanmalarında hep ön sırada yer almışlardır. Bunlardan bazılarının önemli özellikleri ya da katıldıkları olaylar şöyledir:

1-Seyid Abdülkadir:bu derneğin üyeliğini yaptığı sırada “Şürai Devlet” reisi idi. Danıştay daire başkanı olan bu şahsın bölücü ve parçalayıcı faaliyetlerini amaç edinen bu gaye için kurulan böyle bir derneğin başkanı olması, o günkü İstanbul gazetelerinde kınanmış, bu konu ile ilgili yazılmıştı. Milli Mücadele sırasında Doğu Anadolu’nun Ermeniler’e verileceği söylentileri ortaya çıktığı zaman, “Vilayet’-i Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” Kürt Teali Cemiyeti başkanı Seyid Abdülkadir’i uyarmış, işbirliğine davet etmiş, fakat bundan bir sonuç alamamıştı. Seyid Abdülkadir daha sonraları Sevr Andlaşmasının imzacıları arasında bulunmuş Şeyh Said isyanında çalışmaları görülerek, bu isyanın diğer sanıkları ile birlikte idam edilmiştir¹⁸⁸.

2-Bediüzzaman Molla Sait (Said-i Kürdi-Said-‘i Nursi)

3-Çolakzade Mehmet Nuri: Koçgiri ve Dersim hareketlerinin ideolog liderlerinden

4-Mehmet Şükrü Sekban; Derneğin etkin üyelerinden ve ideologlarından

5-Yüzbaşı İhsan; Ağrı isyanının lideri

6-Abdullah Sadi; Kürdistan Teşrik’-i Mesai Cemiyeti Genel Sekreteri Şeyh Said isyanında idam edildi.

7-Diyarbakir’li Cemil Paşazade Ekrem; isyanla ilgili olarak yargılandı.

---

¹⁸⁸ MEHMET ŞÜKRÜ SEKBAN, Kürt Meselesi, s.156

8-Kemal Fevzi; üsteğmen, Şeyh Said isyanında idam edildi¹⁸⁹

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. “Dikkat edilirse bu derneklerin kurucularının hemen hemen aynı kişiler olduğu ve tüzüklerinin aynı olduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁰.

Cemiyetin amaçları arasında “İngilizlere derin ve samimi bir itimadla bağlanmak” olarak açıklayan Tarık Zafer Tuna’ya, Anadolu hareketinin muvaffakiyeti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin kuruluşu ile sona ermiştir¹⁹¹ demektedir.

Kuşkusuz o dönemde kurulan Kürt örgütleri yalnız bunlardan ibaret değildir.

-Kürt Kadınlar Teali Cemiyeti (1919)

-Osmanlı-Kürt İttihad ve Terakki Cemiyeti (1910)

-İstihzas-ı Kürdistan Cemiyeti (Kürdistan Kurtuluş Derneği) gibi başka derneklerde kurulmuştur¹⁹². Adı geçen kuruluşlar içinde görev alan birçok kişi daha sonraki yıllarda ve Cumhuriyet Türkiye’sinde ortaya çıkan Kürt hareketleri içinde yine görülmüştür. Nitekim, Cumhuriyet’in ilanından 1940 yılına kadar geçen zaman içerisinde küçüklü büyüklü 25 kadar Kürt isyanı olmuştur¹⁹³.

J-HOYBUN (BAĞIMSIZLIK) CEMİYETİ: Şeyh Said isyanından sonra, önce bir cemiyet olarak kurulan “Hoybun Cemiyeti” zaman içinde partileşme sürecine girdi. Asıl amacı Bağımsız bir Kürt devleti kurmak olan bu dernek Kürtlerin bu amaçla kurduğu en güçlü derneklerden biriydi. İlk Genel Kurultayını 1927 yılında Lübnan’ın Bihamdin kentinde gerçekleştirdi.

Şükrü Kaya Seferoğlu’na göre Hoybun (Hoybon) kelimesi “Benlik” anlamındadır¹⁹⁴. Mehmet Emin Zeki’ye göre ise Bağımsızlık” anlamındadır¹⁹⁵.

¹⁸⁹ NESİMİ FIRATLI, Kürt Hareketleri..., s.36

¹⁹⁰ NESİMİ FIRATLI, Kürt İsyancıları, s.36

¹⁹¹ TARIK ZAFER TUNAYA, Türkiyede Siyasi Partiler..., s.431

¹⁹² NESİMİ FIRATLI, Kürt İsyancıları, s.38

¹⁹³ İBRAHİM ETHEM GÜRSEL, Kürtçülük Gerçeği, s.46

¹⁹⁴ ŞÜKRÜ KAYA SEFEROĞLU, Anadolu’nun İlk Sakinleri Kürtler, s.69

Hoybun kelimesini Ermeni Hıncak derneği de “Eski Ermeni Yurdu” olarak isimlendiriyordu¹⁹⁶.

Suriye, Mısır ve Irak’a iltica eden Kürt vatanileri tarafından kurulmuştu. Bihamdun’daki kongreye Ermeni Taşnak Cemiyeti lideri Van’lı Vahan Papazyan (Goms) da katılmıştı. Haybun, Kürdistan’ın Türkler elinde bulunan parçasını Türk idaresinden kurtarmayı amaç edinmiştir¹⁹⁷.

Şeyh Said isyanı ile bilindiği gibi Doğu Anadolu’nun masum dağlı Türk halkı ve aynı milletin askeri yabancı tahriki sonucu karşı karşıya getirilmiş, memleketin birçok evladı peşlerine takıldıkları maceracıların kurbanı olmuşlardır. Bu arada elebaşlarından yurt dışına kaçabilenler de olmuştu. Gelişmeleri başlangıcından beri tezgahlayan İngilizler dağlı Türkler’in devlete isyanda başarılı olamadığını görünce başka bir kanaldan organize ettikleri Ermeniler’ce dağlı Türkler’i aynı safta mücadeleye sevk etmeyi denediler. Ermeni ve dağlı Türkler’i bir araya getirecek örgütün ismi Hoybun olarak ortaya çıktı ¹⁹⁸.

Kürt ve Ermeni siyasi liderleri 1926-1927 yıllarında devamlı bir çaba göstererek, düşüncelerini yaydılar, aralarında çelişki halinde bulunan, güçlerini barıştırdılar ve bunun sonucunda 1927 yazında birçok bölgesel toplantılar ve tartışma oturumları yapabildiler. Daha sonra aynı senenin sonbaharında Kürt Milli Genel Kurultayı yapıldı. Bu kurultay şekil bakımından Kürt Ulusunun o zamana kadar hiçbir zaman sahip olamadığı ilk ciddi siyasi ve devrimci bir kurultaydı. Bu kurultay “Hoybun” ulusal siyasi partisinin temelini attı¹⁹⁹.

Hoybun siyasi partisinin siyasi çizgisi şöyleydi. Öncelikle İran Devletine, Irak ve Suriye’deki Arap halkına ve onların himayecilerine (İngiliz ve Fransız) karşı

---

¹⁹⁵ MEHMET EMİN ZEKİ , Kürdistan Tarihi, s.69

¹⁹⁶ ŞÜKRÜ KAYA SEFEROĞLU, Anadolu’nun İlk Sakinleri Kürtler, s.179

¹⁹⁷ NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, 4.B., 1992, Dilan yay. s.234

¹⁹⁸ ŞÜKRÜ KAYA SEFEROĞLU, Anadolu’nun İlk Sakinleri Kürtler, s.69

¹⁹⁹ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri 3.B. İstanbul, s.202.

dostane bir tutum takınarak o yerlerdeki büyük Kürt bölgelerinin barış ve refahını garanti altına almak²⁰⁰.

Sonra da aynı kadere sahip olan Ermeni Ulusuyla dostluk kurarak, ortak düşmana karşı (Türkiye'ye) karşı işbirliği yapmak, Ermenistan ve Kürdistan'ın bağımsızlığının toprak bütünlüklerinin karşılıklı olarak kabul edilmesini tartışma götürmez temel bir prensip olarak kabul etmek²⁰¹.

Başkanlığını Ermeni Vahan Papazyan'ın yaptığı Hoybun Cemiyetinin üyeleri arasında Şeyh Said'in Kardeşi Ali Rıza'da bulunmaktadır. İlk toplantısını Irak'ta 1927 de yapan Hoybun Cemiyetinin bu toplantısında İngiliz devletini temsilen Yüzbaşı Moltfoitre' de katılmıştır.

Bu ilk toplantıda Türkiye'de yapılması düşünülen isyanın planları ele alınmıştı. Buna göre;

1-İngilizler,Kürtler'e para yardımı yanında lüzumu halinde silah ve muhimmat yardımı da yapacaklardı.

2-Nasturiler, Kürt Kıyafeti giymek suretiyle, Kürtlerin yanında isyana katılacaklardı.

3-İsyan öncesi hazırlıklar tamamlanacak ve ondan sonra harekete geçilecekti.

4-Hoybun isyanı Şemdinli, Yüksekova'dan başlatacak ve hedef Van'ın ele geçirilmesi olacaktı. Van'ın düşmesinden sonra İngiltere söz verdiği para ve silah yardımını yapmaya başlayacaktı²⁰².

Haybun'un Türkiye'de çıkartmayı planladığı ayaklanmalara Yunanistan ve İtalya'nın yardım yapacağı açıklanmaktadır. Bu konuda Iraktaki Kürt Devrim Komitesinin temsilcisi olan Ali İlmi yoluyla Papazyan'dan "Yunanlılar ve

---

²⁰⁰ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri 3.B. İstanbul, s.202.

²⁰¹ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri 3.B. İstanbul, s.202.

²⁰² YAŞAR KALAFAT, Şark Meselesi Işığında Şeyh Said olayı Karakteri Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, Ankara 1992, s.136

İtalyanlar ne gibi finans ve diğer malzeme desteği sağlayacaklar?²⁰³ sorusuna” cevap vermesini istemektedir.

Sonuçta 1926 yılında başlayan ve 1930 sonlarına kadar devam eden Ağrı isyanlarının perde arkasında başta İngilizler olmak üzere İtalya ve Yunanistan’ın Hoybun’a desteği olmuştur. Bu arada Fransızlar’ın da bölgede etkili olmaya başladığını anlıyoruz.

Beyrut’ta (Lübnan) yapılan toplantıda Ermeni Papazyan başkan seçilince “Ali Rıza ve arkadaşları buna itiraz ettiler. Abdülkerim “Reis bir Kürt” olmalı ve tercihan Ali Rıza seçilmeli” dedi²⁰⁴. İngilizler desteğinde Bağımsız bir Ermeni devleti kurulmasının amaçlandığı anlaşıncı;

“Ali Rıza’nın amcası, Şeyh Mehdi ayağa kalkarak haritayı masanın üzerine fırlattı ve dediki; Buraya kadar oynanan oyunun mahiyeti artık anlaşılmıştır. Şu şekle bakınız ki, Ermenistan ve ortada iki yumruk ortasında kalmış bir Kürdistan bunu kim kabul eder. Bu da gösteriyor ki siz bizi ortadan kaldırmak için gizlice uçuruma sürüklemek istiyorsunuz. Bu kararı kabul etmiyoruz”²⁰⁵.

Ermeni Komiteleri gayelerine ulaşmak için İngiliz ve Fransız desteğini sağlamakla beraber, Rusya ve Türkiye üzerinde müessir olmak üzere Avrupadaki Beyaz Rusya ve Türkiye dışındaki Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerine de başvurdular. Bu ara Hoybun’un Suriyedeki çalışmalarını Fransız gizli örgütü sevk ve idare ediyordu”²⁰⁶.

Hoybun Cemiyetinin organize etmeye çalıştığı en önemli isyan Ağrı bölgesinde çıkan ve onu destekleme şeklinde diğer bölgelerde görülen birtakım olaylardır. Şeyh Said isyanı sonrasında bu bölge dört yıl kadar devam edecek asayişsizlik ve çapulculuk olaylarına sahne olmuştur²⁰⁷. Bu cemiyet (Hoybun Cemiyeti) 1939 yılına kadar varlığını devam ettirdi²⁰⁸.

---

²⁰³ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Kürt Dosyası, s.409

²⁰⁴ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s.276

²⁰⁵ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s.277

²⁰⁶ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s.277

²⁰⁷ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Kürt Dosyası, s.411

²⁰⁸ HIDİR GÖKTAŞ, Kürtler, isyan-Tenkil, 1.B., İstanbul 1991, Alan yayıncılık s.92

III.BÖLÜM

KÜRT İSYANLARI

1-Osmanlı Döneminde Kürt İsyanları

1908 Meşrutiyetin ilanından sonra, İngiliz emperyalizminin emrinde, merkezleri İstanbul'da olmak üzere birtakım fesat ve fitne yuvası cemiyetlerin kurulmasıyla birlikte; Doğu'da ayrılık tohumları da atılmış oldu. Bir zaman sonra bu tohumlar filizlenerek, yeşerecek ve ardından meyveler vermeden kökü kurutulacak, fakat suçlu-suçsuz binlerce insan bu arada her biri birer çalı dibinde kaderleriyle başbaşa bırakılacak, yaş ile kuru bir arada yanacaktı²⁰⁹.

Kürt ayaklanmaları, 19.yüzyıla girildiği sıralarda Osmanlı egemenliğine karşı başladı.

Ergun Aybars, "Yakın Tarihimizde Anadolu Ayaklanmaları" adlı kitabında Ayaklanmaların nedenlerini şöyle açıklıyor. "Genelde Türkiye'de ortaya çıkan ayaklanmaları, özellikle de yalnızca Doğu Anadolu'daki ayaklanmaları incelendiğinde, bunların, Türklerin Anadolu'yu vatan yapışları kadar eski olduklarını görürüz. Özellikle 19.yüzyıla kadar olan ayaklanmaların sosyo-ekonomik bakımdan birbirine çok benzediklerini ve h emen hepsinde de dini faktörün etkili bir biçimde istismar edildiği gözlenmektedir. 19.yüzyılda özellikle Türkiye topraklarında Avrupa devletince paylaşılması, mücadelesinin yöntemlerinde yoğunlaştığını görüyoruz. Bu tarihe kadar gördüğümüz ayaklama olayları, yalnızca Osmanlı Devletinin bir iç meselesi iken Osmanlı İmparatorluğunun çöküntü yüzyılı olan 19.yüzyılda çıkan her çeşit ayaklanma dış

---

²⁰⁹ VEDAT ŞADİLLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, Ankara Cilt I, Kon yayınları s.5.

güçlerin siyasi ekonomik, stratejik çıkarları ile bağlantılıdır²¹⁰.

1806 isyanından günümüze kadar ortaya çıkan ve sayıları yaklaşık 30'u bulan Kürt ayaklanmalarının her biri başlıbaşına bir araştırma konusudur. Bu nedenle bu isyanların çok önemlilerinin isimlerini ve kısaca nedenlerini vererek 1938 Dersim İsyanına geleceğiz.

a-BABANZADE ABDURRAHMAN PAŞA İSYANI: Büyük çapta ilk isyan Babanzade Abdurrahman Paşa'nın 1806-1808 yılları arasındaki isyanıdır. İsyanın sebebi olarak görünüşte Süleymaniye valisi Babanzade İbrahim Paşa'nın üzerine yerine yine aynı aileden Babanzade Halit Paşa'nın atanması ve bu atamayı Abdurrahman Paşa'nın kabul etmeyerek ayaklanmasıdır. Gerçekte ise Vahabi isyanının bastırılmasında görevlendirilen Abdurrahman Paşa, aynı görevle birlikte hareket ettiği Köysancak Mutasarrıfı Mehmet Paşa'yı düşmanlığından dolayı bizzat öldürmesi Halit Paşa'nın Süleymaniye valiliğine tayininde en önemli etken olmuştur. Devlet asi mizaçlı ve canı ruhlu Abdurrahman Paşa'yı bu göreve getirmeyi uygun bulmamıştır²¹¹. Siyasi Kürtçüler bu ihaneti "İlk Milli Başkanları" olarak alkışlamaktadırlar²¹².

b-BABANZADE AHMET PAŞA İSYANI: İkinci isyan gene Babanzadelerden Ahmet Paşa'nın 1812 tarihindeki ayaklanmasıdır. 1806-1812 Türk-Rus savaşının sonlarına doğru ve Batıda çıkan Sırp isyanıyla (1804-1817) Devletin meşgul olduğu bir dönemde, görünüşte yeğeni Abdurrahman Paşa'nın intikamını almak üzere harekete geçen Babanzade Ahmet Paşa'nın makam hırsından kaynaklanan bu ayaklanması²¹³ kısa sürede bastırılmıştır.

c-ZAZALAR'IN İSYANI: Zaza beylerinin vergi ödememeleri üzerine beyler

---

²¹⁰ ERGUN AYBARS, Yakın Tarihimizde Anadolu Ayaklanmaları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, s.55.

²¹¹ NAZMİ SEVGİN, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türk Beylikleri, Ankara 1982, s.182-185.

²¹² ABDÜLHALUK M.ÇAY, Her Yönüyle Kürt Dosyası, s.348

²¹³ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.14

(ağalar) ile hükümet zabitleri arasında çıkan bir anlaşmazlıktan doğmuştur²¹⁴.

d-YEZİDİLER'İN (REVANDUZ) İSYANI: Revanduz isyanı, Hakkari, Revanduz ve bugün Irak sınırları içinde kalan Sincar Dağı bölgesinde 1830 yılında çıkan isyan 3 yıl sürdü. Bu bölgede yaşayan Yezidiler o tarihte yapılmak istenilen bazı düzenlemeleri kabul etmediklerinden direnmişlerdir²¹⁵. Revanduzlu Mehmet Paşa'nın çıkardığı bu ayaklanmayı Sivas valisi Reşit Paşa bastırdı. Mehmet Paşa yakalandı ve idam edildi²¹⁶.

e-BEDİRHAN İSYANI:(1831). Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve yeni bir ordu kurma hazırlıklarının başlaması üzerine Doğu illerinden asker toplanıyordu. Fakat bazı aşiret reisleri bu işe karşı çıktı. Cezireli Bedirhan Bey bu aşiret reisleri arasında başı çekiyordu. Bu sırada Nizip'te Osmanlı ordusunun Mısır kuvvetleri karşısında yenilmesi üzerine, bunu fırsat bilen Bedirhan Bey baş kaldırmıştır. Osmanlı Ordusunu epey uğraştıran bu isyanı Topal Osman Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri bastırmıştır. Bedirhan Bey 1847 yılında Eruh Kalesinde teslim olmuş ve Kandiye şehrine sürgün edilmiştir. 1868 yılında ölmüştür²¹⁷.

*f-MİR MUHAMMED İSYANI:*Mısır Valisi Kavalalı Ali Paşa'nın 1832 yılı baharında isyan etmesi ve oğlu İbrahim Paşa komutasında gönderdiği Kuvvetlerin Osmanlı ordusunu yenmesi aşiret reislerine cesaret vermişti. Bunlardan birisi de Soran aşireti reisi Mir Muhammed idi. Ancak başta Molla Hadi olmak üzere bölgedeki dini liderlerin tepkisi Mir Muhammed'i engellemiş ve Osmanlı kuvvetlerine teslim olmak zorunda kalmıştır²¹⁸.

g-ŞERİF AHMET HAN İSYANI (1834): Osmanlı İmparatorluğu'nun görkemli gücünü kaybetmeye başlamış olması egemenliği altındaki bölgelerde de istediği denetimi kuramaması sonucunu doğurdu. Ortadoğu'da 1800'lü yıllar

²¹⁴ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.27

²¹⁵ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.28

²¹⁶ ALPAY KAPAÇALI, Tarihimde Kürtler ve Ayaklanmaları, s.15

²¹⁷ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.28

²¹⁸ ABDULHALUK M.ÇAY, Her Yönüyle Kürt Doyası, s.348-349

boyunca çıkan ayaklanmaların temel nedenlerinden biri budur. Bu duruma en güzel örnek; Bitlis ve çevresinde vergi vermek istemeyen şeyhlerin başını çeken Şerif Ahmet Han'ın isyanı'dır²¹⁹. Bitlis'te 1834 yılında baş kaldıran Şerif Ahmet Han daha sonra adamlarıyla birlikte yakalanarak tutuklandı.

h-GARZAN İSYANI:Diyarbakır'ın Garzan bölgesindeki aşiretler, 1839 yılında aşiret reislerinin elebaşılığında o bölgeyi ilgilendiren bir andlaşmazlığı bahane ederek isyan ettiler. Hafız Paşa komutasındaki birlikler tarafından ayaklanma kısa bir zamanda batırıldı²²⁰.

ı-YEZDAN-I ŞİR (YEZDAN İZEDDİN ŞER) AYAKLANMASI (1855): 1853 yılında Osmanlıların Rusya'ya savaş ilan etmelerinden sonra, Rusların tahrikleriyle ordunun sınırlarda dolaşmasını fırsat bilerek daha önceleri 1831 yılında isyan eden Bedirhan Bey'in yeğeni Yezdan'ı Şir 1855'te Bitlis'te başkaldırmıştır. Musul'a kadar birçok Doğu şehirlerini işgal etmiş ve isyan hareketi giderek yayılmıştır²²¹. İzzettin Şer, Rusya'ya haber göndererek birleşme önerisinde bulunmasına karşın bir karşılık alamadı. Rusya'dan istenilen desyek sağlanamazken Nasturi ve Mesihî'ler İzzettin Şer'in isyan hareketine destek verdiler. Osmanlı güçleri de bu gelişmeler karşısında başarı şanslarının azaldığını görünce, İngilizlerinde bu hareketten hoşnut olmamasından yararlanmak istedi. İngiltere'nin Musul konsoloslüğünde görevli bulunan Risam Yezdan İzzettin Şer ile görüşmelerde bulunmak ve arabuluculuk yapmak üzere harekete geçti. Ancak İstanbuldan geçen hükümet temsilcisi ile İzzettin Şer'i görüştürecektir olan Rişam'ın ustaca oyunu sonucunda yakalanan İzzettin Şer, İstanbul'a götürülürken; yöneticisiz kalan hareket de dağıldı²²².

ı-BEDİRHAN OSMAN PAŞA İSYANI (1877): Doğu bölgesinde meydana

---

²¹⁹ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.16-17

²²⁰ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.29

²²¹ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.30

²²² HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.17

gelen ayaklanmalar dur durak bilmiyordu. Ayaklanmaların birisi bastırılmadan bir diğeri başgöstermekte gecikmiyordu²²³. Mardin'in Cizre ve Midyat bölgelerinden, 1877'de çıkan bu isyana Bedirhan Osman Paşa ve kardeşi Hüseyin Kenan Paşa elebaşılık ediyordu²²⁴. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Dersim'de başlayan ayaklanma Samih, Kürt (Kürt) İsmail, Ahmet Muhtar ve Ali Şefik Paşaları uzun zaman uğraştıran hareketler sonucu bastırılabilirdi²²⁵.

j-ŞEYH UBEYDULLAH İSYANI VE HAMİDİYE ALAYLARI (1880): Şeyh Ubeydullah kimdi? Celile Celil "Kürt Ayaklanmaları" adlı kitabında Şeyh Ubeydullah'ın kişiliğini şöyle tanımlamaktadır. "Ubeydullah'ın itibarının gittikçe artması sunni mülümanlar arasında Sultan Mekke şeriatına karşı daha yüce biri olarak görülmesine yol açıyordu. Binlerce müslüman Allah'ın yeni bir elçisi olarak, O'nu takip etmeye hazırды. Komşu Hristiyan ahali arasında da ubeydullah itibar sahibiydi. Çünkü, Hristiyanlara karşı tamamen dostça bir tutum takınıyordu. Wilson'un belirttiklerine göre, Ubeydullah daima idaresi altında bulunan Hristiyanların da Müslümanların sahip olacağı bütün haklara sahip olacaklarını vurguluyordu²²⁶. Şeyh Ubeydullah Nakşibendi tarikatına mensup şeyhtir. 1880 yılındaki isyanı görünüşte İran'da yaşamakta olan Kürtlerin kendisinden yardım istemesidir²²⁷. Bu tarihe kadar yapılan isyanların en büyüğü Şeyh Ubeydullah hareketidir. İsyana katılım milli duygulardan değil tamamen şeyhe bağlılıktan kaynaklanmaktadır²²⁸.

Osmanlı-Rus savaşının sona ermesinin ardından çevresindeki aşiretleri büyük ölçüde etkilemiş olan Şeyh Ubeydullah'ın önderliğinde Şemdinan'da (Şemdinli) yeni bir ayaklanma patlak verdi (1880). Kürt Kabilelerinin dinsel inanışlarını da körükleyen şeyh, çevresindeki köylere ele geçirip, aşiretleri İran

---

²²³ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyân-Tenkil, s.17

²²⁴ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyânlar, s.30

²²⁵ ALPAY KAPAÇALI, Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmalar, s.16

²²⁶ CELİLE CELİL, Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması, Cev.M.Aras ,3.B, İstanbul 1998, s.81

²²⁷ M. VAN BRUİNESSEN, Kürtler Arasında Bir Siyasi Protesto Aracı Olarak Nakşibendi Tarikatı. Çev.

Leyla Keskiner, s.90

²²⁸ M.VAN BRUİNESSEN, a.g.e.,s.187-188

sınırındaki Şiiler üzerinde gönderdi. Bu bölgedeki İranlılar öldürüldü. Tebriz'e doğru yürüyüş başladı. İran ve Rusya, Şeyhi buraya Osmanlıların yönelttiğini savunuyorlardı. İran'ın zayıflığından yararlanarak gücünü ortaya koyan şeyh batıya doğru ilerledi. Tam bu sırada Osmanlı birlikleri İran'la bağlantısını kesip çevresini kuşattılar. Kimi kaynaklar, Ubeydullah'ı İran'a Abdülhamid'in gönderdiğini ve Rusya baskı yapınca üzerine birlik yollamak zorunda kaldığını ileri sürüyorlar²²⁹. Osmanlıların da bölgeye askeri güçlerini göndermesiyle birlikte iki ateş arasında kalan şeyh Ubeydullah güç duruma düştü. Rusya'nın da harekete doğrudan müdahale etmemekle birlikte bölgesine asker yığması üzerine gidecek yeri kalmayan Şeyh Osmanlı güçlerine teslim oldu ve İstanbul'a gönderildi. Böylece ilk "Milli Kürt Hareketi" bastırılırken, Milli anlamda ilk lider Şeyh Ubeydullah da teslim olmak durumunda kaldı. Osmanlı yönetimi üzerinde de nüfuzu bulunan Şeyh Ubeydullah 1882 yılında İstanbul'dan kaçıp tekrar bölgeye gelerek yeni bir ayaklanma başlatmak istediye de üzerine gönderilen birlikler karşısında tutunamadı ve başarı sağlayamadı. Bir kez daha yakalanan Şeyh ailesi ile birlikte yakınlarıyla Mekke'ye sürgün edildi. Şeyh aynı yıl Mekke'de ölürken kendisiyle birlikte gönderilenler 1908 yılında Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte Serbest bırakıldılar²³⁰.

Şeyh Ubeydullah'ın ailesi İstanbul'da değişik bir hava içinde karşılandı. Şeyh'in büyük oğlu Seyid Abdülkadir, Osmanlı Ayan Meclis üyeliğine (senatörlük) getirildi. Bu kişi daha sonra 1918'in Mayıs ayında kurulan Kürt Teali Cemiyetinin başkanlığını yapacak, 1925'teki Şeyh Said isyanından dolayı idam edilecek, oğlu Abdullah ise babasının intikamını almak için 1926 yılının Haziranında Şemdinli İsyanını başlatacaktı²³¹.

Doğu Anadolu'da aşiret düzeni egemendir. Şeyhlik babadan oğula geçer.

---

²²⁹ ALPAY KAPAÇALI, Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları, s.17-18

²³⁰ HIDIR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.19

²³¹ VEDAT ŞADİLLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.30

Dolayısıyla isyan liderlikleri de babadan oğula veya en yakın akrabaya geçiyor.

1800'lü yıllar boyunca meydana gelen Kürt ayaklanmalarının tamamına yakını aşiret ilişkilerinden ileri gidemezken, aynı zamanda aşiret çıkarlarından öte bir amaç taşımaktaydı. Aşiretlerin bölgede kendi egemenliklerini kurmak istemeleri, Osmanlı yönetiminin vergi ve yeni kurulacak askeri sistem için asker toplamak istemesi üzerine yer yer geniş çaplı yer yer ise küçük çaplı ve yöresel ayaklanmalar başgösterdi. Osmanlı yönetimi ise içinde bulunduğu koşulların ortaya çıkardığı durumlara göre bu isyanları bazen kolaylıkla bastırırken, bazen de oldukça uğraşmak ve büyük kayıplar vermek durumunda kaldı²³². Ancak 1800'lü yıllarda meydana gelen iki büyük ayaklanma daha ileri de doğuracakları sonuçlar bakımından önemlidir. Bunlardan birincisi ilk milli özelliklerin belirmeye başladığı, Bedirhan Bey ayaklanması, ikincisi ise birçok kaynak tarafından Kürtlerin "Milli bir Devlet" amacıyla başlattıkları ilk ayaklanma olarak kabul edilen Şeyh Ubeydullah ayaklanmasıdır²³³.

Tüm bu gelişmelerden sonra II.Abdülhamit kendi açısından başarı kazanan yeni bir Kürt politikası izlemeye koyuldu. "Aşiret Alayları" oluşturdu.

Hamidiye Alayları'nın kuruluş gerekçesi ise kaynaklara göre değişmektedir. Abdülhaluk M.Çay'a göre: Sultan II.Abdülhamit Rusya ve İngiltere'nin Ermeni toplumu üzerindeki politikaları karşısında Doğu Anadolu'daki aşiretlerden oluşan alaylar kurulmasını emretmişti. 4.Ordu komutanı Zeki Paşa 1891 yılında Hamidiye Alaylarını kurdu. Tamamen Doğu Anadolu'nun müdafası için düşünülmüş olan Hamidiye Alayları'nın kurulmasının İstanbuldaki 5 yıllık Aşiret Mektebinin kurulması takip etti²³⁴.

---

²³² HIDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.20

²³³ HIDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.20

²³⁴ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Kürt Dosyası, s.359

Bayram Kodaman'a göre ise; "Hamidiye Alayları" merkezi otoriteyi tesis etmek, Doğu Anadolu'da devletin etkin olabileceği yeni bir sosyo-politik denge kurmak, aşiretlerden askeri güç olarak faydalanmak, Ermenilerin çalışmalarına engel olmak ve Müslüman halka Ermeniler arasında güç dengesini temin etmek, Rusların saldırısından ve İngiliz politikasından Doğu Anadolu'yu korumak, panislamizm politikasını yürütmek" amacı ile kurulmuştur²³⁵.

Abdülhamit en dağınık ve isyana yatkın aşiretleri Hamidiye Alayları adı altında askeri bir disiplin altına hem olası bir Rus istilasına karşı düzenli süvari alayları meydana getirmeyi ve gerektiğinde bu güçlerden bölge için kolluk kuvvetleri olarak yararlanmayı, hem de aşiretleri iskan ettirmeyi, aşiret kavgalarına son vermeyi, böylelikle meydana gelecek güç birikimini, yol köprü, okul, hükümet binası, hastahane vs yaparak kullanmayı düşünüyordu²³⁶.

Müşir (Mareşal) Şakir Paşa'ya kurdurulan bu alaylardan her biri 1200 atlıdan oluşuyordu. Başlangıçta 39 olan aşiret alayı sayısı giderek 56'ya ulaştı. Bunlar padişahın bağışlar "iltifat"lar aldılar ve kendi bölgelerinde hiçbir otoriteye bağlı olmayan birer güç olarak varlıklarını sürdürdüler. Soygunlar ve Ermenilere baskılar yaptılar, zaman zaman da birbirleriyle çatıştılar. Abdülhamit'in alayları kurdurmadaki amaçlarından biri de Ermenileri baskı altında tutmaktır. Alaylarda görevli olanların çocuklarına İstanbul ve Bağdat'ta kurulan "Aşiret Mektepleri'nde öğretim verildi. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra "Hamidiye Alayları" yerine "Aşiret Alayları" diye adlandırılan bu birlikler I.Dünya Savaşına kadar varlıklarını korudular²³⁷.

Hamidiye Alayları, Doğu Anadolu'nun Sunni mezhepli Gur aşiretlerinden kurulmuştur. Anadolu'nun aynı kesiminde yaşayan ve Zaza olarak tanınan Kürt

---

²³⁵ BAYRAM KODAMAN, Hamidiye Hafif Süvari Alayları, (II.Abdülhamit ve Doğu Anadolu Aşiretleri) Tarih Dergisi, sayı:32.

²³⁶ İSMAİL ALPASLAN, Atatürk Yılında Ağrı. Ayyıldız Matbaası, Ekim 1982, s.129

²³⁷ ALPAY KAPAÇALI, Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları, s.19

aşiretleri çoğunlukla Alevi inançlı vatandaşlarımızdan meydana gelmiştir. İnanç taassubu devletin çıkarları için silahlandırılmış, memleket evlatlarının yekdiğerine baskısına yol açmıştır.

Zamanla bu güçler devlet içinde devlet görünümü arzitmeye yüz tuttu. Merkezi otoriteye baskı unsuru olma temayülü gösterdi Yetkilerini kötüye kullanarak çevre vatandaşların devlete bağlılıklarını sarstılar. Aralarındaki çıkar kavgası da huzuru bozdu²³⁸.

İsmail Beşikçi'nin değerdendirmesine gelince, Her biri en az 512 en fazla 1152 kişilik silahlı Kürt Kuvvetlerinden oluşan bu alayların en temel özelliğı,alay komutanlıklarının aşiret reislerine verilmiş olmasıydı. Bir diğerd özellik ise bu alayların tamamının "Sunni Kürt" aşiretlerinden meydana gelmesiydi. Hükümet alay kurma hakkını verirken bir takım ölçülere dikkat etmekte idi. Özellikle zayıf sadık, itaatkar ve sunni aşiretler seçiliyordu. Böylece aşiret reisleri Osmalı yönetimi tarafından dağıtılan "Kaymakamlık", Paşalık", "Binbaşılık" gibi rütbe ve makamların sahipleri oldular. Bu durum aşiret reislerinin iyice artan yetkileriyle bölgede istedikleri gibi at oynatacakları anlamına gelmekteydi. Nitekim öyle de oldu ve sunni olmayan (Alevi) Türk ve Kürt aşiretleri üzerinde yoğun bir baskı uygulandı²³⁹.

Bölgede Hamidiye Alayları dışında kalan kesime uygulanan bu baskılar, "Doğru illerinde Sultan Hamit'in ve kara kuvvetin birer müstebit ve kanlı kolları gibi uzanan Hamidiye Alayları, doğunun bütün dağ ve derbentlerinde yollar kestiler, kervanlar soydular, halkın malına, canına kıydılar". Hamidiye alaylarının İstanbuldan aldığı kara fikirler artık doğru illerin rengini tamamen değıştirmiş, bağımsız hareket eden 36 kanlı beylik yaratmıştı. Bu beylikler, kendilerini yalnız Sultan Hamit'in Kürtleri ve oğulları, din ve şariat'ın arkaları, insanların en

²³⁸ Ş.KAYA SEFEROĞLU-H.KEMAL TÜRKÖZÜ, 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu Türk Kültürünü A.E., Ankara 1982, Ayyıldız Mat.

²³⁹ İSMAİL BEŞİKÇİ, Doğru Anadolu'nun Düzeni, C.1, 1.B., Ankara 1992, Yurt Kitap Yayınları, s.317-318.

kutsalları, Türklüğün düşmanları ve yurdun Jön Türklere karşı koruyucuları sayar ve kendilerini hiçbir kanuna tabi tutmadan doğunun diğer kabile ve halkını karşılarında köle ve kul biliyorlardı. Sultan Hamit'in bu kara siyaseti, Osmanlı imparatorluğunun hakimiyeti altında bulunan doğu illerinde 36 derebeylikten ibaret olan bir Kürdistan yaratmıştı. Bu siyaset Türkleri Kürt diye vasıflandıran, onlara bu adla mennus (uğursuz) bir iftihar takındıran, Türk'ün malını, canını, adını, ırkını, milli varlığını, hiçe sayan iğrenç bir siyasetti. Bu siyaset doğuda çok feci kötülükler yaratmış saymakla bitmeyen bu kötülükler ve Türk düşmanlığı Meşrutiyet devrine ve Şeyh Sait isyanına kadar babadan oğula irsi bir hastalık gibi geçmişti²⁴⁰. Bu düzenlemenin amacı Kürtleri disipline zorlamak ve Osmanlı Devletine bağlamaktı. Deneyler, olumlu sonuç vermediğinden Hamidiye alayları hafif süvari birlikleri haline getirildi. Hamidiye Alayları'nın inşa edilmesi, Kürtlere verilen rol ve uyandırdığı hırslarla önemli olgulara yol açtı ve aşiretler arasında kanlı çatışmalar oldu²⁴¹.

Doğuda devlet otoritesini tesis etmek için kurulan Hamidiye Alayları ellerinde devlet tarafından verilen silahlarla birer "potansiyel tehlike" olarak ortaya çıkmışlardır. Aşiret Alayları her ne kadar Birinci Dünya Savaşında "Rus Cephesinde" kullanılmışsa da bu sıralarda bile Kürt örgütlenmelerine kaynaklık etmişlerdir²⁴².

Hamidiye Alayları'nın kuruluşu, kuruluş gerekçeleri ve çalışmaları sürekli tartışılan bir konudur. Askeri tarihçi albay Reşat Hallı'nın konu hakkında değerlendirmesi ise son derece önemlidir. Şöyle demektedir Reşat Hallı: "Osmanlı İmparatorluğu son yüzyıllarda, özellikle Ermeni Meselesinin Ruslar tarafından ele alınması üzerine Doğu illerinde Rusya'ya dayanan Hristiyan Ermeni azınlığa karşı Abdülhamit'in saltanatı sırasında, Kürt aşiretleri ve bunların beyleri çok şımartılmış

---

²⁴⁰ M.ŞERİF FIRAT, Doğu İlleri ve Varto Tarihi 4.B., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1981, s.135-136-137

²⁴¹ MINORSKY, Kürtler, İstanbul, 1992, Koral yayınları

²⁴² HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.23

ve bazı beyler vezirlik ve paşalık rütbelerine yükseltilmişlerdi. Bu dönemde Babıali tarafından tutulan ve yükseltilecek birçok Kürt ileri gelenlerinin çocukları iyi eğitim görmüşler ve Batı'daki milliyetçi cereyanlarla temasa geçmişlerdir. Denilebilir ki Abdülhamit devri ve bu padişahın “ayır ve hükmet” siyaseti Kürt Bağımsızlık Hareketinin başlangıcını temsil eder²⁴³.

k-EMİN ALİ BEDİRHAN İSYANI (1889): Osmanlı imparatorluğunda liderliği babadan oğula geçen isyanlardan biridi de Emin Ali Bedirhan isyanıdır.

1831-1847 yılları arasında Osmanlı hükümetine baş kaldırıp isyan eden Bedirhan Bey'in oğullarından Emin Ali ve Kardeşi Mithat, 1889 yılında Erzincan ve çevresinde yakınları aracılığı ile bölgeden topladıkları silahlı adamların başına geçip, isyanı hemen başlattılar. Bayburt yöresindeki silahlı çarpışma sırasında Emin Ali ve Kardeşi Mithat adamlarını ateş arasında bırakıp kaçtılar ve uzun süre dağlarda gizlendiler²⁴⁴.

İsyancıların yakınları İstanbul'da Saray çevresinde etkili oluyorlar ve isyancıların affedilerek İstanbul'a dönmelerini sağlıyorlar. Emin Ali ve Kardeşi İstanbul'a döndükten sonra da bağımsız bir Kürt Devleti kurmak için gizli çalışmalara başladılar. Mithat izlendiğini anlayınca Mısır'a kaçtı ve orada “Kürdistan” adlı dergi çıkarmaya başladı.

Emin Ali Bedirhan ise 1918'de Seyid Abdülkadir'in başkanlığını yaptığı “Kürt Teali Cemiyeti”nden görev alacak ve “Başkan Vekili” olacaktı²⁴⁵.

İ-BEDİRHANİLER İLE HALİL VE ALİ REMO AĞA İSYANI (1912): İstanbul'da yüksek okullarda okuyan Kürt öğrencilerinin 1908'de temelini attıkları ve 1912 yılında çalışmaya başlayan HEV “Ümit” adında bir dernek kurdu. Kurucularının amacı bağımsız bir Kürt devleti kurmaktır. Bedirhanlı Hasan ile Halil

---

²⁴³ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1928)

²⁴⁴ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.32

²⁴⁵ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.33

ve Ali “Remo”nun elebaşılılık ettikleri ve Mardin’deki Arabyan Aşiretinin katıldığı bu ufak çaptaki isyan sadece bir deneydi. Doğu halkının ülkeye bağlılık derecesi ölçmek istiyorlardı, arkalarında Rusya vardı. Cumhuriyet döneminde ise bu kıskırtma işini Ruslardan İngilizler devralacaktı. 1912 yılı başlarında Cezire’den gelen Bedirhanlı Hasan, yeğenleri Süleyman ve Abdülrezzak Botan’da halkı isyana çağırıyor ancak destek bulamıyordu. Bunun üzerine Bedirhanlı Hasan ve yeğenleri Multgat’a Arabyan aşireti ve Bedirhanilerin katılmasıyla isyan başladı ve 4 ay sürdü. Hükümet kuvvetleri ve Mardin ağaları isyancılara karşı işbirliği yapınca isyan bastırılıyordu. Hasan Bitlis’e Abdülrezzak ise Rusya’ya kaçtı. Mütarekeden sonra yine İstanbul’a döndüler²⁴⁶.

m-SEYH (MOLLA) SELİM VE ŞEYH ŞEHABETTİN İSYANI (1912): Osmanlı imparatorluğunun içinde bulunduğu karışık durumdan yararlanmak isteyen batılı devletler (Başta İngiltere ve Fransa) ile Çarlık Rusyası, Doğu Anadolu’daki Ermeniler ve Kürtler üzerine birtakım planlar kurmaktaydı. Bu plan çerçevesinde özellikle Meşrutiyet ortamının yarattığı havadan hoşnut olmayan aşiretler desteklenmekte ve ayaklanmaya teşvik edilmekteydi²⁴⁷.

Osmanlı Devletinin Doğu vilayetlerinde ıslahat yapılması ile ilgili olarak Batılı Devletin Türk Hükümetine yaptıkları baskılar ve özellikle Çarlık Rusyasının yayılması politikalarına Ermeniler’i alet etme çabaları, hükümetin Doğu vilayetlerinde ıslahat için harekete geçirmesine sebep olmuştu. Ermeniler’e paralel olarak bölgede bir isyan için Rusya’dan yardım talebinde bulunan irşad mensuplarından Bitlis’li Molla Selim hazırlıklarını daha önceden başlatmak için ortamı uygun bulmuş ve harekete geçmişti²⁴⁸.

Celile Celil’e göre Balkan Savaşı sonrasında devletin ek vergi talebi halkta geniş bir hoşnutsuzluk yaratmış yer yer bölge halkı ile hükümet memurları

---

²⁴⁶VEDAT ŞADİLLİ, Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.34

²⁴⁷HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.27

²⁴⁸ABDÜLHALUK M. ÇAY, Kürt Dosyası, s.372

arasında srtmeler görülmeye balamıtır²⁴⁹. İttihat Terakkicilere ve onların uygulamalarına karşı olan Molla Selim, ayaklanma hazırlıklarına giriti ve önce İngiliz konsolosluğuna başvurarak destek istedi. İngilizlerin soğuk davranması üzerine bu kez arlık Rusyasından yardım isteminde bulundu. Ruslar o dönemde İngilizlerin Ermeniler'e sahip çıkması nedeniyle, bölgedeki denetimi ancak Kürtler aracılığı ile ellerinde tutabileceklerini inanmaktaydılar. Bu nedenle Molla Selim Ruslardan beklediği desteği elde etti.. Ancak, Molla Selim'in 1913 yılında Siirt ve Bitlis çevresinde başlattığı ayaklanma yöredeki diğer airetlerden destek bulamadı. İsyanın baını çeken Ŗeyh Ŗahabettin ve kardeşi Ŗeyh Ali yakalandı. İsyanın nde gelenleri yargılandılar ve Osmanlı Ceza Kanunamesinin 55.maddesi gereğince idam edildiler²⁵⁰.

İsyan elebaısı durumunda olan Molla Selim'in daha önceki yıllarda Ermeni komutanları ile temasta olduğu ve Ermenilerin desteğinin temin edildiği değişik kaynaklardan doğrulanmaktadır. İsyanın arka plandaki lideri Hızanlı Ŗeyh Said Ali daha önceleri Ermeni komutanlarla bir anlama yapmış, aynı Ŗekilde 1913 yılında Molla Selim, Ŗeyh Said adına harekete geçerek Mu yakınlarındaki Surp Garabet adlı Ermeni manastırında Tanak Liderlerinden Vartan Varlabet ile ortak hareket konusunda işbirliğinde anlamıtır²⁵¹.

İsyanın bastırılmasından sonra Molla Selim Bitlis'deki Rus konsolosluğuna sığınmış, I.Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu Rusya karşısında savaşa girince, konsolosluk basılıp Molla Selim teslim alınmıştır.Bu olay yine MustafaBalcioğlu'nun değerlendirilmesine göre "Rus konsolosluğunda balayıp, Rus konsolosluğunda biten bir isyandır" der²⁵².

²⁴⁹ CELİLE CELİL, XIX.Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler, s.204

²⁵⁰ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyân-Tenkil, s.27-28

²⁵¹ MUSTAFA BALCIOğLU, I.Dünya Savaşı ncesinde Bir Rus Komplosu Ŗeyh Selim Ayaklanması, Türk Kültürü, sayı:350, (Haziran 1992).

²⁵² MUSTAFA BALCIOğLU, I.Dünya Savaşı ncesinde Bir Rus..., s.365

n-ALİ BATI İSYANI (1919): Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra eli kolu iyice bağlanan ve çaresiz kalan Osmanlı yönetimi ipleri tamamen elinden kaçırmıştı. Bu sıralarda Midyat'ın güneyindeki aşiret reisi olan Ali Batı bu boşluğu değerlendirmek istedi. Mardin, Savur, Cizre, Nusaybin bölgesindeki aşiretlerin bir kısmını da etkisi altına alan Ali Batı, 11 Mayıs 1919 günü emrindeki adamlarıyla birlikte Nusaybin'e geldi. Bir Kürdistan kurmak amacıyla olan Ali Batı cezaevindeki hükümlüleri serbest bırakmakla başladı²⁵³.

Askeri önlemlerin alındığını sezinleyen Ali Batı adamlarıyla birlikte dağlık bölgeye çekildi. Nusaybin ve Midyat bölgelerinde şiddetli çarpışmalar oldu. Sonuçta, 18 Ağustos 1914 günü Medah bölgesinde kısıtlanan Ali Batı, öldürülürken, isyan da son bulmuş oldu²⁵⁴.

2-Cumhuriyet Dönemi Kürt İsyanları

Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan 28 isyanın herbiri başlıbaşına bir araştırma konusudur. Bu ayaklanmaların gerçek nedenlerini ortaya doğru koymak gerekir.

Hemen hemen bütün dünya milletlerinde dini bir fanatizm gibi gösterilmek istenen olayların altında çok kez ya bir hanedanın, ya da bir milletin, diğeri üzerinde egemenliğini kurma veya devam ettirmek gibi gerçek nedenler yatmaktadır. Bütün tarih boyunca din bundan faydalanmak isteyenlerin elinde bir vasıta, bir perde olarak kullanılmıştır²⁵⁵.

Doğudan batıya, kuzeyden güneye topyekün bütün millet fertleri Türkiye'yi çevreleyen çemberi kırmak, emperyalizmin paslı zincirlerini paramparça etmek için başa baş, dişe diş mücadele verdiği sıralarda memleketin doğusunda beliren

²⁵³ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s.34-35

²⁵⁴ Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921) c.B, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı, Ankara 1974, s.41-43.

²⁵⁵ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, c.1, I.B, İstanbul 1992, Kaynak yayınları, s.15

ajanlar, provakörler de emperyalizmin imdadına koşuyor ve zulme karşı direnen bir milletin evlatlarını arkadan hançerliyorlardı. İngiliz, Fransız, Rus, Amerikan, Ermeni ve Siyon ajanları²⁵⁶.

Genelde Türkiye’de meydana gelen ayaklanmaları, özellikle de yalnızca Doğu Anadolu’daki ayaklanmaları incelediğimizde, bunların Türklerin’in Anadolu’yu vatan yapışları kadar eski olduklarını görürüz. Özellikle 19.yüzyıla kadar olan ayaklanmaların sosyo-kültürel bakımdan birbirine çok benzediklerini ve hemen hepsinde de dini faktörün etkili bir biçimde istismar edildiği gözlenmektedir.19.yüzyılda özellikle Türkiye topraklarının Avrupa büyük devletlerince paylaşılması mücadelesinin yönetimlerinin de yoğunlaştığını görüyoruz. Bu tarihe kadar gördüğümüz ayaklanma olayları, yalnızca Osmanlı devletinin bir iç meselesi iken, Osmanlı İmparatorluğunun çöküntü yüzyılı olan 19.yüzyılda çıkan her çeşit ayaklanma dış güçlerin siyasi ekonomik, stratejik çıkarları ile bağlantılıdır²⁵⁷.

Olaylar, hiçbir zaman meydana geldikleri zamanlara ait nedenlere dayanmazlar. Onların nedenleri, olayın cins ve çapına, sıfatına göre çok eskilere kadar gider. Eğer nedenler yalınkat olarak düşünülür ve tarihten kopup gelen aynı acı olaylarla tekrar karşılaşılabılır. Aksi takdirde tarihten beklenen amaç gerçekleşmemiş olur²⁵⁸.

Ayaklanma bir devlet yönetimine karşı gösterilen bir tepki olduğu gibi, altında kişisel çıkar ve art düşüncelerin yattığı bir olay da olabilir. Hangi şekil ile olursa olsun ayaklanmalar devletler için büyük önem taşırlar. O kadar ki bir devleti bazen yıllarca geriletebildiği gibi, bir ulusu bağımsızlığından da edebilir²⁵⁹.

---

²⁵⁶ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.5

²⁵⁷ ERGUN AYBARS, Yakın Tarihimize Anadolu Ayaklanmaları, s.5

²⁵⁸ Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), 6.Cild, Ankara 1974, Genelkurmay yayınları, s.1

²⁵⁹ ATIF ERÇİKAN, Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921),6.Cild, s.1

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ORTAYA ÇIKAN İSYANLARIN YILLARA GÖRE DAĞILIMI

1. Koçgiri isyanı	1920
2. Nasturi isyanı	1924
3. Zilan isyanı	1925
4. Şey Said isyanı	1925
5. Şemdinli isyanı	1925
6. Raçkatan ve Raman isyanı	1925
7. Eruhlu Yakup Ağa ve Oğulları isyanı	1926
8. Pervari isyanı	1926
9. Güven isyanı Çöremelik baskını	1926
10. Havo isyanı	1926
11. Koçuşağı isyanı	1926
12. Hakkari-Beytülşebap isyanı	1926
13. I.Ağrı isyanı	1926
14. Koçuşağı isyanı	1926
15. Mutki isyanı	1927
16. 2.Ağrı isyanı	1927
17. Biçar isyanı	1927
18. Zilanlı Resul isyanı	1928
19. Zeylan isyanı	1930
20. Tutaklı isyanı	1930
21. Oramar isyanı	1930
22. 3.Ağrı isyanı	1930
23. Pülümür isyanı	1930
24. Buba isyanı	1934
25. Abdülkuddüs isyanı	1935
26. Abdurrahman isyanı	1935
27. Sason isyanı	1935
28. Dersim isyanı	1937-1938 ²⁶⁰

İsyanların yıllara göre sıralaması, Vedat ŞADİLLİLİ'nin (Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar c.1) adlı kitabından ve Genelkurmay Belgelerinde Kürt isyanları, CI-II) kaynaklarından alınmıştır.

---

²⁶⁰ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s.

IV-BÖLÜM

DERSİM İSYANININ NEDENLERİ

Gerek Osmanlı döneminde, gerek Milli Mücadele sırasında gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında hep sorun teşkil etmiş olan Dersim konusu, sürekli gündemde kalmış fakat kesin bir çözüme kavuşturulamamıştır. Dersim bölgesinde ıslah yapılması gerektiğine inanan önce Osmanlı Devleti sonra Türkiye Cumhuriyeti, birtakım iç ve dış nedenler dolayısı ile buna fırsat bulamamıştır. Fakat her zaman Dersim'de köklü bir ıslahat ve askeri hareket için hazırlıklar yapmış, raporlar hazırlamışlardı. Ancak kesin bir teşebbüste bulunulmamış veya kısmı birtakım düzenlemelerle yetinilmek zorunda kalınmıştı²⁶¹.

Cumhuriyet rejiminin; hazırlanan raporlar, yapılan araştırma ve çalışmalar, uygulanan kanunlar sonucu Dersim'de otorite kurmaya başlaması üzerine birtakım iç ve dış etkenler, bu nüfuz etme meselesinin önüne engel teşkil etmiştir. Bu engellerin bir kısmı Dersim'in doğal durumundan yani, coğrafya, kültür, sosyal, ekonomik ve dini yapısından kaynaklanıyordu. Dersim'in ve Dersimli'nin doğal yapısı isyana uygun bir halde kalmış, en ufak bir uyarılmayla isyan halini almıştır²⁶²

Dersim sorunun yıllarca sürmesi ve merkezi otoriteyi zorlamasını Hıdır Göktaş şöyle açıklamaktadır. "Yüzyıllar boyunca bu bölgenin korunabilmiş olmasına, isyanlara kaynaklık etmesinde, stratejik ve taktik uygulamalara elverişli bir arazi yapısına sahip olmasında yatmaktadır."²⁶³

²⁶¹ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 69.

²⁶² SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 70.

²⁶³ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I., s. 116.

Öteki ısyarlarda olduğu gibi Dersim isyananında sadece bir nedene bağlamak mümkün değildir. Nedenler çok çeşitlidir. Bunların iç ve dış nedenler olarak irdelenmesi yerinde olur. Hem iç hemde dış nedenler birbirleriyle dolaylı veya doğrudan ilgilidir. İç nedenler genel olarak Feodal yapı, şeyhlik, dini ve kültürel yapı çok etkilidir. Dış etkenler ise özellikle, Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşını kaybetmesinden sonra Mondros ateşkes andlaşmasını imzalayarak her bakımdan güçsüz kalması ve devamında Anadolu'nun paylaşılmasının gündeme getirilmesinde birinci derecede etkili olan İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya gibi devletlerin Doğu Anadolu'daki çıkarlarıdır. Bu çıkarlarını gerçekleştirmek için Sevr andlaşmasını gündeme getirmeleridir. Öte yandan ABD'inde aynı doğrultudaki istekleri nedeniyle Kürt isyanlarını İngilizler yoluyla desteklemiş olmalarıdır. ABD'nin Dersim bölgesinde yıllar öncesine dayanan araştırmalar yaptığı bilinmektedir.

1- İÇ NEDENLER

a- Aşiret Yapısı

Dersim'de meydana gelen isyanların hepsinde Aşiret yapısının büyük önemi olmuştur. Dersim'de Aşiretlerin, liderleri olan şeyhler, Ağalar ve Seyitler'dir. Bu liderler aşiretlerini feodal bir sistemle yönetiyorlardı. Geçmişte ortaya çıkmış olan isyanlarda olduğu gibi 1937 yılında başgösteren Dersim isyanında da aşiret yönetimi ve sosyal yapı etkili olmuştur.

Dersim bölgesine daha önce yerleşmiş olan aşiretler, bölgeye daha sonra gelip yerleşen Türk aşiretleri ile birlikte yaşamaya başladılar. Bu aşiretler kendilerine özgü sosyal yaşayışlarını korumuşlar, zaman zaman merkezi otoriteye gerekse öteki aşiretlerle anlaşmazlıklar yaşamışlar, uyuşmazlıklar ve çatışmalar meydana getirmişlerdir. Bu anlaşmazlıkların temelinde toprak sorunu hayvancılık ve göçer kültürü vardır. Bu sürtüşmeleri aşiret reisleri, ağalar, şeyhler veya seyitler yönlendirmiştir.

Osmanlı döneminde toprak tamamen devletin hüküm ve tasarrufundaydı. Reaya toprakları, tımar, zeamet ve has olarak yararlanabilmekteydi. Doğu'da bazı aşiret reisleri, savaşlardaki başarılarından dolayı tımar olarak bir kısım beylere de yurtluk, ocaklık adı altında malikhaneler verilmişti²⁶⁴.

Osmanlı imparatorluğu devrinde Dersim bölgesi daima birtakım imtiyazlara sahipti. XVI. Yüzyılda imparatorluğa ilhak edilince bölge aşiret, reisleri, yurtluk, ocaklık suretiyle azil ve nasp (atama) kabul edilmez şekilde aşiret sancakbeyleri olarak tanındılar. Hatta bazıları "Hükümet" tabiriyle sahip oldukları bölgeyi mülkiyet üzere zapt ve tasarruf ettiler. Bu yüzden devletin kuvvetli zamanlarında otoriteye boyun eğerken zayıf zamanlarında başkaldırdılar²⁶⁵.

Tanzimatın Doğu Anadolu'da uygulaması sırasında merkezi yönetime bağlılığını güçlendirmek için Dersim'de Hozat merkez olmak üzere Dersim sancağı adıyla Erzurum Eyaletine bağlandı. Ancak şeyhlik, ocaklık, ağalık gibi sistemlere bağlı bölge halkı, yeni düzene karşı direndi. Hükümet bu durum karşısında denetimi sağlamak, asker ve vergi toplayabilmek için aşiret reislerine rütbe ve nişanlar dağıtarak onları elde etmeye çalıştı. Devlet otoritesinin bölgede yaygınlaştırılmasından rahatsız olan aşiret reisleri topluca ayaklandılar²⁶⁶. Tanzimatla birlikte aşiret ağaları topraklarını kendi üzerine geçirmeye başladılar. Dersim halkı ağaların zoruyla, Hozat, Mazgirt, Pertek tapu idarelerine gidip arazinin ağanın olduğunu söylemek zorunda kalırlar²⁶⁷.

Toprak aşirete aitti ve ağa toprağın adil kullanımından ve komşu aşiretlerle çıkan toprak anlaşmazlıklarının çözülmesinden sorumlu idi. Kürt bölgesindeki siyasal ekonominin temelini aşiretçilik oluşturduğu sürece bu tatmin edici bir sistemdi. Ancak 19.yüzyılın ikinci yarısında hükümet toprakla ilgili hakları ve

---

²⁶⁴ İSMAİL BEŞİKÇİ, Doğu Anadolu'da Sosyal ve Siyasal Değişmeye Etki Eden Dinamikler.

²⁶⁵ Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 3. C, İstanbul, Meydan Yayınevi, s. 583.

²⁶⁶ Büyük Larousse Ansiklopedisi, 6.c, Milliyet Yayınları, s. 3073.

²⁶⁷ HAKKI NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, İstanbul 1939, s. 91.

toprağın kullanımını daha yakından denetlemeye başlayınca bu sistem de dağılmaya başladı. Toprak genellikle hükümetle temas halinde olan aşiret reisinin adına kaydediliyordu. Böylece aşiretin toprağı yasal olarak elinde tutulması yada ona salıp olması uygulamasına son verildi, kişisel mülkiyete devredildi²⁶⁸.

Bugüne kadar Dersim, Türkiye'nin ulusal ekonomisinin dışında kalmaktaydı. Az gelişmiş olan ticaret, tamamen aşiret reislerinin ve onların adamlarının aracılığıyla yürütülüyordu.... Dersim'de devlet otoritesi sadece kağıt üzerlerinde kalıyordu. Feodal aşiret reisleri her fırsatta, devleti hiçe sayarlardı. Devletin Dersim'de askerlik yükümlüğünü gerçekleştirmesi ve yasal vergileri toplaması bugüne kadar mümkün olmamıştır. Bu iki sorun, daima, şeyhler ve ağalar tarafından toptan hallediliyordu. Ağalar, kendi yönetim ve yargı yetkileri altında bulunan ahaliden işlerine geldiği gibi vergi alıyor ve bunun ancak küçük bir kısmını hazineye devrediyorlardı. Böylece gençlerinin büyük bir kısmı, askere gidecek yerde aşiret reislerinin muhafız birliklerine fedai olarak giriyor, yani aslında eşkiya çeteleri oluşturuyorlardı²⁶⁹.

Bugün on binlerce vatandaşımızın, sayıları birkaç yüzü geçmeyen reislerin, seyyitlerin ve bunların akrabalarının kuşaktan kuşağa elden ele geçen oyuncağı olma bahtsızlığına uğramış durumdadır. Bu vatandaşlara uygarca yaşamının, onların şimdiki yaşayışlarından tamamen farklı birşey olduğunu anlatabilmek için herşeyden önce onları, bu bir avuç eşkiyanın kölesi olma durumundan ve egemenliğinden kurtarmak ve bu vatandaşlara özgür olma hakkını ve hayatlarını kazanma hakkını vermek gerekir²⁷⁰. Bey bütün kudret ve heybet-i ile müessestir (kurulmuştur). Bir köy, beş köy, on beş köy, kırk köy, seksen bir köy, yüz altmış dokuz köy.... Öz malıdır. Köyün toprağı, evleri, havası, suyu, rüzgarı, içindeki insanlar, hayvanlar, sapanlar, inekler, öküzler birbirinden farksız olarak beyin

²⁶⁸ KREYENBRDEK-SPERL, Kürtler, Cev. Yavuz Alogan, 1.B., İstanbul 1992, Cep yayınları, s. 23-24.

²⁶⁹ BASEL RUNDSCHAU, Komintern Belgelerinde Türkiye 3, Kürt Sorunu, Cev. Rasim Davaz, 1. B., İstanbul 1994, Kaynak Yayınları, s. 67.

²⁷⁰ NAŞİT HAKKI, Derebeyi ve Dersim, Ankara, Teşrinievvel 1931, s. 9.

malıdır²⁷¹. Tunceli'nden bugüne kadar sürüp gelen aşiret hayatı, şeklen Orta Asya'da yaşayan "Pederşahi" kabile hayatının devamından başka bir şey değildir. Vaktiyle aşiretin müşterek malı olan servet, bugün aşiret ağalarının eline geçmiştir²⁷². Dersim'li aşiret reisinin esiri idi. Onu kurtarmak için aşiret hayatını yıkmak lazımdır²⁷³.

İsmet İnönü hatıralarında şöyle bir değerlendirme yapmaktadır. "daimi bir huzursuzluk yuvası da Dersim'di memleketin öteden beri Dersim Meselesi diye bir derdi vardı. İmparatorluk Dersim ayaklanmaları karşısında aciz kalmıştı... iyi niyetli vatansever Dersim Halkının şeyhlere ve reislere sözünü geçirmesi mümkün değildi."²⁷⁴

Cumhuriyetin ilanı ile Dersim'de ağanın, beyin elindeki tapulu malı olmuş, aşiret hayatı yıkılamamıştı. Üstelik Dersim aşiretleri sosyal yapısını aynen korumuş aşiretler arasındaki sürtüşmeler devam etmiştir²⁷⁵. Yine Cumhuriyete şekavette (soygunculukta) bulunuyordu²⁷⁶. Bunun içinde bu gibi müesseselerin kaldırılması seyit ve reislerin batıya sürülmesi teklif ediliyordu²⁷⁷.

14 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen İskan Kanununun 10. Maddesiyle aşirete hükmi şahiyet tanımaz, aşiret reisliği şeyhliği, beyliği ve ağalığı ortadan kaldırır. Topraklarına ve tasarrufları altındaki mallara el konulur. Aşiret efradının göç ettirilmesine veya devletin istediği bölgelerde iskan ve yerleşme politikası uygulanmasına karar verilir. Bir kısım bölgelerde aşiretlerin yerleşmesinin ve yaşamasının yasaklanması kanun haline getirilir²⁷⁸.

Bu yasa ile aşiret yaşayışının sona erdirilmesi için en önemli ilk adım atılmış

²⁷¹ NAŞİT HAKKI, Derebeyi ve Dersim, Ankara Teşrinievvel 1931, s. 10.

²⁷² NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, İstanbul 1939, Cumhuriyet Matbaası, s. 91.

²⁷³ NAŞİT ULUĞ Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 91.

²⁷⁴ İSMET İNÖNÜ, Hatıralar, 2. C., İstanbul, Temmuz 1992, Bilgi yayınevi, s. 268-269.

²⁷⁵ İSMAİL BEŞİKÇİ, Doğu Anadolu'da Sosyal ve Siyasal Değişmeye Etki Eden Dinamikler, s. 416.

²⁷⁶ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 200.

²⁷⁷ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 73.

²⁷⁸ Düstur, 3. Tertip, C.15, Ankara Başvekâlet Matbaası, Teşrinievvel 1934, s. 1158-1159.

olunur.

Falih Rifki Atay'a göre ise 25 Aralık 1935 tarihli Tunceli Vilayeti'nin idaresi Hakkında Kanun'la da Anadolu'nun son derebeyleri tasfiye edilir²⁷⁹.

Dersim'de son derebeyler tasfiye edilmişti ama bu bölgede geleneksel yapı yine devam etmekteydi. Çünkü uzun yıllar toprak ağaları ve bunların artık meşrû haline gelmiş hakları sonucu etkisiz haldeydi. Dersim ve civarındaki birçok bölge aşiretlerin nüfuz sahaları olarak aralarında paylaşılmıştı²⁸⁰.

Dersim aşiretlerini isyana sürükleyen gelişimin sonuncusu reislerinin elinde bulunan halka ait malların incelemesi ve tespit edilmesine ilişkin hükümet tedbirlerin uygulanmaya başlamasıdır. Böylece aşiret reisleri, ağalar yani derebeyler, kendi egemenliklerinden ekonomik temellerini kaybetmekle karşı karşıya kalmışlardı²⁸¹.

Hızla ilerlemekte olan devlet nüfuzuna karşı aşiret reisleri de boş durmuyorlardı. Yukarı Abbasuşağı Reisi Seyit Rıza, Mazgirt'in doğusunda bulunan Kürpik'te Haydaran, Yusufan, Demenan aşiretleri reisleriyle bir toplantı yaparak isyana karar verirler²⁸².

Gerçektende isyan ortamının oluşmasında, gelişmesinde ve ilerlemesinde, Dersim'in, sosyal yapısının ve aşiret yaşantısının büyük rolü vardır. Çünkü, tüm isyan boyunca Seyit Rıza'nın önderliğinde birçok aşiret reisleri etkilenmiş ve yönlenmişlerdir.

b- Din ve Mezhep Faktörü

Dersimli'lerin büyük bir çoğunluğu Alevi'dir. Bektaşilik Anadolu'da yayılmaya başladığında, Seyit denilen önderlerinin bazıları Dersim'e yerleşince;

²⁷⁹ FALİH RIFKI ATAY, "Tunceli", Ulus Gazetesi, 26 İlkanun 1935.

²⁸⁰ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 74

²⁸¹ KOMİTERN, Belgelerinde Kürt Milli Mücadelesi, Aydınlık Yayın. s. 85.

²⁸² HASSAN ARFA, The Kurds, Londra 1968, s. 43.

Bektaşilik, Zerdüştlük, Şiilik karışımı Dersim'e özgü Alevilik'te ortaya çıkar. Her sınıflı toplumda görüldüğü gibi Dersim Alevileri'nin ruhani liderleri kendilerini yüceltmek, halk arasında erişilmez noktada olduklarını kanıtlamak için kendilerini olağanüstü gösterdikleri gibi Halife Ali ve Hacı Bektaş soyundan geldiklerini söyleyerek halkı etkilemişlerdir²⁸³.

Gazeteci-Yazar Naşit Uluğ 1925 yılında Dersim'de yaptığı bir araştırmada halktan, "Biz peygamber sülalesiyiz", "Biz İmâm-ı Cafer evletlarıyız", "Biz Ahmet Yesevi evlâdıyız" gibi cevaplar aldığını ifade etmektedir. Aynı şekilde halk Horasan'dan geldiklerindeki de açıklamaktadır²⁸⁴. Bölgeye çeşitli zaman dilimleri içinde ve çeşitli nedenlerle birçok Türkmen aşiretleri ve boyları yerleşmişlerdi²⁸⁵. Dersim'de birçok aşiretin yaşayışı, kültürü büyük benzerlikler görülür. Örneğin; Türkistan'ın her bölgesinde Buda Orta Asya Türk kültürü ve inanç sisteminin Dersim ve civarındaki aşiretlerde bir hayli yaygın olduğunu ortaya koyar²⁸⁶. Dersim aşiretlerinin bu kültür yapısı dini ve mezhepi yapısınanda etki etmiştir. Tunceli aşiretlerinin büyük bir çoğunluğu Alevi olup, pek az sayıda sunni halk mevcuttu. Sunni köylüler ile Alevi seyitler arasında sürekli sürtüşmeler oluyordu²⁸⁷.

Yavuz S.Selim ile Safevi devletinin hükümdarı arasında 1514 yılında, yapılan Çaldıran Savaşını Yavuz kazanır. Şah ismail'den korkarak dağlara ve korunaklı, yerlere sığınarak, canlarını kurtarırlar. Bu yerlerden son derece korunaklı olan Dersim böylece "Aleviliğin kalesi" olur.

Öte yandan yabancı güçler Dersim'in dini yapısı ve mezhep meselesi ile ilgili çeşitli çalışmalar yapmakta, birtakım olayların çıkmasına zemîn hazırlamaktaydılar. "Birinci Dünya Savaşı, sıralarında 1916 yılında Dersim

²⁸³ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 196-198.

²⁸⁴ H.NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 40-41.

²⁸⁵ NAZMÎ SEVGİN, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Ankara 1982, s. 3.

²⁸⁶ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Kürt Dosyası, s. 157.

²⁸⁷ Ö.KEMAL AĞAR, Tunceli, Dersim Coğrafyası, İstanbul 1940, s. 43.

bölgesindeki birtakım aşiretlerin isyanına Ermenilerinde yardımda bulundukları tesbit edilir²⁸⁸. 1925 yılında ortaya çıkan Şeyh said ayaklanması sırasında Şeyh Sait çıkardığı isyana Alevi aşiretlerinin de katmaya çalışmıştır. Bu nedenle Dersim yöresine çok önem vermiştir. “Adamları vasıtasıyla Dersim’i kendi tarafına çekmek ister fakat bunda başarılı olamaz. Bu başarısızlığın temel gerekçesi,” Dersim aşiretlerinin Alevilik inancını taşımalarından değil, Şeyh Said isyanının farklı nitelikte olmasındandır²⁸⁹.

İsmet İnönü hatıralarında, Dersim reislerinin mezhep tahriklerinden istifade ederek daimi huzursuzluklar yarattıklarını belirtir. Aynı şekilde; “Mesele aslında kültür, meselesi ve iktisadi mesele idi. Halk darlıktan sıkıntı içindedir. Herkes geçimini dışarıda arar. Dersim halkının görgülü olanı çoktur. Bunlar dışarıda İstanbul’da yetişmiştir. Ama dışarıdan yerlerine döndükleri vakit, kabile reislerinin, din reislerinin yani şeyhlerin tesirine ve teşvikine maruz kalırlar. Bu teşviklerle büyük hareket yaparlar.”²⁹⁰ diyerek halkın dini duygularının sömürülmesinin tehlikesine dikkat çekiyor.

Görüldüğü gibi 1937 Dersim isyanını dini değerleri sömürülen aşiret reisleri çıkarmışlardır²⁹¹. Ancak hareketin dini etkisine bakıpta isyanı dinci-gerici gibi nitelendirmek yanlış olsa gerekir²⁹².

c- Kürtçülük Faktörü

1937-1938 Tunceli-Dersim isyanı Koçgırı, Şeyh Sait ve Ağrı isyanlarının çıkışını ve gelişmesini etkileyen birçok faktörle benzerlik göstermektedir. Bu dört isyandaki ortak noktalardan en önemlisi Kürtçülük faktörüdür. Yine bu dört

---

²⁸⁸ BURHAN ÖZKÖK, Osmanlı Döneminde Dersim İsyanları, İstanbul 1939, Askeri Matbaası, s. 35.

²⁸⁹ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), Ankara 1972, Genelkurmay Basımevi, s. 115.

²⁹⁰ İSMET İNÖNÜ, Hatıralar, 2.C, s. 268-269.

²⁹¹ Devrimci Sol Yayınları, Kürdistan ve Türkiye’de Kürt Sorunu, Eylül 1979, s. 83.

²⁹² SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 80

isyanda da bu faktörü yabancı devletlerin kışkırttığını ve yönlendirdiğini görüyoruz. Öyleyse; 1937-1938 Büyük Dersim isyanı'nın oluşumunda ve gelişmesinde rol oynayan Kürtçülük meselesinin ardında da yabancı güçleri aramak doğru olur²⁹³. Osmanlı Döneminde Dersim'de ortaya çıkan ayaklanmaların temel nedeni aşiret yapısından kaynaklanan feodal yönetimi idi. Oysa 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra başta Rusya olmak üzere İngiltere, Fransa ve Amerika'nın bölgede araştırma yapmaya başladıkları çalışmaların sonuçlarını kendi ülkelerine gönderiyorlardı. Bu yabancıların araştırmaları sırasında kendilerine yardımcı olan en önemli güç Ermenilmer ve Hristiyan azınlıklardı.

O zamanın Dersim Mutasarrıfı (Kaymakam) Arif Bey, 1903 yılında Dahiliye Vekaletine yazdığı raporda Dersim'in kürtleşmekte olduğunu belirtir²⁹⁴.

Dersim'de Kürtçülük hareketlerinin yoğunlaşmaya başladığı dönem Mayıs 1919'da İngilizlerin desteği ile kurulmuş olan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin çalışmaya başladığı dönemdir. "Kürdistan muhtariyeti gayesi ile çalışan bu cemiyet.., Kürtleri ayrı bir kavim addederek, Osmanlı Devletinin cân çekişme safhasında Wilson Prensiplerinden faydalanmalarını sağlamak isteyen inifradcı milliyetçi ve yüzde yüz siyasi gaye takip etmiş olan bir cemiyettir²⁹⁵.

Koçgiri isyanının çıkmasına zemîn hazırlayan Alışir, Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi Seyit Abdülkadir ile ilişki içindeydi. Ayrıca Dersim'in içinde de çeşitli teşkilatlanmalara gidiliyordu. Koçgiri isyanının elebaşlarından, Haydar ve Alışan Bey'lerle de Kürdistan Teali Cemiyeti ile bağlantı halindeydiler. Haydar Bey Dersim'deki aşiret reisleri ve nüfuz sahiplerini ayrıca çevresini Kürtlük davası tesiri çevresindekilere okutuyordu²⁹⁶.

---

²⁹³ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 81

²⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devleti Vekâleti jandarma Umum Komutanlığı, Dersim, s. 197.

²⁹⁵ TARIK ZAFER TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler, (1859-1952), 2.B., İstanbul 1995, Arba Yayınları, s. 430.

²⁹⁶ SUAT AKGÜN, Yakın Tarihimizde Dersim ..., s. 83.

Koçgiri isyanı devam ettiği sırada Kürt liderler Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne bir telgraf, göndererek; Sevr andlaşması doğrultusunda bağımsız bir Kürdistan devleti kurulmasını isterler. Aksi halde bunu zorla yapacaklarını belirtirler²⁹⁷. Metnin aslı şöyledir;

Elaziz vilayeti Vasıtasıyla

Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Sevre muahedesi mucibince Diyarbakır, Elaziz, Van ve Bitlis Vilayetlerinde müstakil bir Kürdistan teşekkül etmesi lazım geliyor, bindenaleyh bu teşkil edilmelidir, aksi taktirde bu hakkı silah kuvvetiyle almağa mecbur kalacağımızı beyan eyleriz.

İmza

25 Teşrin Sani 1336

(Garbi Dersim Aşair Ruesası)

Türkiye cumhuriyeti Devleti bu sıralarda henüz yeni kurulmuştu. İsyan devleti zor durumda bırakmaya başlar. Bunun üzerine Nurettin Paşa komutasındaki Merkez Ordusu isyancılar üzerine gönderilir ve isyan bastırılır. İsyanıdan sonra Dersim'de, belli bir sessizlik başlar, kürtçülük hareketleri ise gizli gizli devam eder.

1920 yılının Kasım ayında Cıbranlı Aşiret Reisi Albay Halid, Bitlis Mebusu Ali Rıza ve Kemal, Fevzi Bey'ler ile meşhur Şeyh Said Nakşibendi'nin yönetiminde bir iç örgüt kurmaya yöneldiler bu örgüt kürt ulusu içine yavaş yavaş kök salarak, birkaç yıllık çalışmadan sonra mükemmel bir ağ halinde bütün kürdistan'ı sardı... kurulan iç örgüt; Kürdistan Bağımsızlık Komitesi'di²⁹⁸. 1925 yılında patlak veren Kürt ayaklanması, lideri Şeyh Said'in adıyla anılır. Türkiye'de

²⁹⁷ NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, 4. B., 1992. Yön Mat., s. 126.

²⁹⁸ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.y.y'dan Günümüze Ermeni Kürt İlikileri, İstanbul 1992, Med Yayınları, s. 183.

resmi ağızlar, bu ayaklanmayı Cumhuriyet'e ve atılan ilerici adımlara karşı gerici bir başkaldırı olarak nitelemişler ve hareketin "ulusal" özünü gizlemişlerdir²⁹⁹. "Kürdistan Bağımsızlık Komitesi ulusal amacına varmak ve genel bir isyanı organize etmek için durmadan çalışıyordu. Komite, gerici hareketi 1925 yılının Haziran ayında başlatacaktı, fakat bazı olaylar "Büyük Kürt İsyanını" kararlaştırılan tarihten daha önce başlatmaya mecbur etti"³⁰⁰.

Metin Toker'in isyan hakkındaki değerlendirmesi şöyledir; "Şeyh Said'in kişisel kararları ve ürkekliği olayı bir "piran vakası" haline indirmiştir. Ancak irticai telkinlerin ve şeriatçılığın o bölgedeki etkileridir ki, Şeyh Said kuvvetlerine hareketin başlangıcındaki geçici başarıları sağlamış, Savaşın kaderi dönmüştür³⁰¹. Metin Toker'e göre bu isyan bir gerici ve şeriatçı bir isyandır.

İsyan bastırıldıktan sonra Şeyh Said mahkemede savcı (Mazhar Müfit Bey)'yâ sorulan soru üzerine; "imam ne zaman şeriat kurallarını uygulamazsa üzerine kıyam vaciptir. Hükümete şeriat sorununu anlatmak istedik. Hiç olmazsa şeriatın bir kısmının uygulanmasını isteyecektik"³⁰² demektedir. Görülüyorki şeriat duygusu ve isteğinde bu isyanda çok önemli bir etkindir.

Şeyh Said ve diğer önderler idam edildi. Ayaklanma şiddetle bastırıldı. Fakat sorun hiçte basit bir şekilde ortadan kalkmış olmadı. 1920'lerin sonlarında ve 1930'ların başlarında başka Kürt isyanları başladı. Kürtler bağımsızlık ya da muhtariyet isteklerinden vazgeçmemişlerdi³⁰³. Şeyh Said isyanının bastırılmasından sonra kaçabilenler Suriye-İran gibi devletlere kaçarak çalışmalarına bu devletlerde devam ettiler.

1927 yılında Kürt ve Ermeni siyasi liderlerinin çabası sonucu Kürt Milli Genel Kurultayı yapılır. Bu kurultay Hoybun örgütünün temelini atar. Bu örgütün

---

²⁹⁹ CEMAL ALADAĞ, Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri, İstanbul 1978, özgürlük Yolu Yayınları, s. 99.

³⁰⁰ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri..., s. 186.

³⁰¹ METİN TOKER, Şeyh Said ve İsyanı, 2.B., İstanbul 1994, Bilgi Yayınevi, s. 9.

³⁰² UĞUR MUMCU, Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925), 1.B., Ankara 1991, Tekin Yayınevi, s. 131.

³⁰³ ROBERT OLSON, Kürt milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı, Cev. Bülent Peker, Ankara 1992, Özge Yayın., s. 16.

amacı Kürdistan'ın bağımsızlığını sağlamaktı. Örgüt İran, Irak, Suriye, Fransa ve Fransa'ya dostane dilek ve iltifatlarda bulunuyordu. Hoybun aynı zamanda Ermenilerle'de ittifak kurar³⁰⁴. İngiliz ve Fransız güdümündeki bu Kürt-Ermeni örgütü Doğu Anadolu'daki bir takım isyanların hazırlayıcısı ve yönlendiricisi olur. Düşündükleri kürdistan bölgesine Dersim'ide dahil ederler³⁰⁵. Örgüt Ağrı isyanının bastırılmasından sonra gücünü büyük oranda kaybetmişse de tamamen ortadan kalktığı söylemez, Hoybun örgütü 1933 ve 1934 yıllarında Dersim'e Ermeni Bogos ve M.Nuri, Dersim'yi gönderir. Bu kişiler Dersim'de birbuçuk yıl gizli çalışmalarda bulunmuşlardı. Hoybun kampanyası da sürdürülüyordu. Bu arada Türkiye Hatay meselesi ile uğraşıyordu. Hatay'ı emperyalizmin pençesinden koparmaya çalışıyor, Hatay'ı Anavatan'a dahil etmeye çalışıyordu³⁰⁶. 1937 Dersim isyanının çıkmasındaki en büyük etkenlerden birisi Kürt-Ermeni dostluğuna dayalı Hoybun örgütü olmuştur³⁰⁷.

Dersim bölgesindeki isyanlara genel olarak baktığımızda Kürtçülük çalışmalarının ve birtakım kürt örgütlerinin etkili olduklarını görüyoruz. Bu etki 1937 Dersim isyanında da kendini göstermiştir³⁰⁸.

Güneydoğu ve Doğuda Kürtler ve Kürt isyanları hakkında araştırma yapan birçok kaynak 1937 Dersim isyanının bir "Ulusal Kürt Hareketi" olarak nitelendirirler. Dersim isyanının gerici ve feodal bir isyan olarak gösterilmesine karşı çıkarlar.

Dersim'deki 56 Aşiretten sadece 6 aşiret bu isyana katılmıştır. O zaman bu isyana "Ulusal Kürt Hareketi" demek doğru olur mu?

---

³⁰⁴ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri..., s. 183-184.

³⁰⁵ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Kürt İsyânları ve Gerçekler, s. 85.

³⁰⁶ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri..., s. 148-149.

³⁰⁷ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, İstanbul 1976, Türk KültürYayınları, s. 278

³⁰⁸ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyânları ve Gerçekler, s. 86.

2- DIŞ NEDENLER

a-İngiliz Etkileri

Türkiye Cumhuriyeti, ilk yıllarından beri, zaman zaman bir “Kürt Sorunu” ile karşı karşıya kalmış veya bırakılmıştır. Bu “sorun” 1925’te Şeyh Sait, 1930’da Ağrı ve 1937’de, Dersim (Tunceli) ayaklanmaları biçiminde patlak vermiş ve Cumhuriyet Hükümetlerimizi ciddi olarak uğraştırmıştır. İngiltere Kürt sorunu ile ilgilene gelmiş ülkelerden birisidir. Kürtler’le ilgili maddeleride bulunan Sevr andlaşmasının baş mimarı İngiltere idi. İki Dünya savaşı arasındaki dönemde İngiltere Mandeter devlet sıfatıyla Irak’ın yönetiminde katılmış ve orada Kürt sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye-Irak Sınırı ve Musul yüzünden Türkiye ve İngiltere arasında diplomatik bir kavga olmuştur. Sonra, Kürtlerin yaşadıkları bölgeler geniş anlamda petrol bölgeleridir ve İngiltere petrol çakan her bölgeye ilgi duymuştur³⁰⁹. İngiltere Halifeyi ve çevresindeki feodal ve ulema kesimi daha çok direnmeye kışkırtıyordu. Burada İngiliz emperyalistleri için önemli olan yalnızca boğazların yada Musul’daki Petrol yataklarının denetimi değil, aynı zamanda, İngiliz uyruğu Hintli müslümanları, Türkiye Cumhuriyeti’nin politikasını destekleyen müslümanları egemenliği altına almaktı. Çünkü İngiliz hükümeti, bağımsızlık düşüncelerinin bulaşması tehlikesini kestiriyordu³¹⁰.

İngilizler Musul meselesinden bahsolundukça, bu arazide Türk’ten çok Kürt bulunduğunu ileri sürüyorlar. Bu nedenle Musul meselesinin daha ziyade Kürtler’in çıkarına göre çözümlenmesi gerektiğini iddia ediyorlar³¹¹. Örgütün (Kürt Teali Derneği) amacı İngiliz mandası altında bağımsız bir Kürt Devleti kurmaktır³¹². Bu vesile ile İngiltere’yi sahnede görüyoruz. İngiltere, daima Türkiye içindeki

³⁰⁹ BİLAL N.ŞİMŞİR, İngiliz Belgeleriyle Türkiye’de Kürt Sorunu (1924-1938), Ankara 1975, s. 5 (önsöz).

³¹⁰ DOĞU PERİNÇEK, Komintern, Belgelerinde Türkiye 2, Kemalist Cumhuriyet, 1.B., İstanbul 1994, Kaynak yayınları, s. 26.

³¹¹ ZİYA GÖKALP, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, İstanbul 1992 Sosyal Yayınları, s. 131.

³¹² BEHÇET CEMAL, Şeyh Said İsyanı, İstanbul 1955, Sel yay., s. 14.

memnun olmayan halk kütlelerini kışkırtıp, Dünya Kamuoyuna Türkiye'yi kendi iç yapısında durulmamış bir memleket gibi göstermeye çalışıyordu. İngiltere, Intelligente Service'in Doğu'ya özel bütün yöntemlerini seferber ederek Türkiye'yi karıştırmaktan bir dakika bile geri durmuyordu. İngiltere'nin bu politikasında başarılı olduğunu kabul etmek, tarihi olayların gelişmesi karşısında zorunludur³¹³.

İstiklal Harbi sırasında da ingilizlerin Musul ve İran Aşiretlerini bağımsız Kürdistan kurulacağı süzöyle harekete geçirmeğe çalıştıkları görülmüyordu³¹⁴. Bir taraftan da aynı propoganda, İngiliz binbaşı Nowil tarafından güney illerimizde yapılmakta ve İstanbul hükümetinin yardımı ile buralarda milli mücadeleye karşı ayaklanmalar düzenlemekte idi. 15. Kolordu bölgesinde de İngilizler, Hakkari ve Van dolaylarında Seyit Talha ve Simko'yu elde etmişlerse de Van valisi Haydar'ın uygun tedbir ve öğütleri ile emellerine erişememişlerdi. Çünkü, bu yerinde uygulamalarla, İngilizlerin gayretlerinin gizliliği arkasında Ermenistan planının yattığını Kürt ileri gelenleri ve aşiret ağaları bir Ermeni istilasının getireceği büyük zararları düşünerek Türk-Kürt birliğine sarılmışlardı³¹⁵.

18. yüzyılın sonlarından başlayarak Kürdistan, İran ile Osmanlı imparatorluğu arasında rekabet alanı olmaya başladı. İki tarafta burada yaşayan Kürtlere güçlü bir şekilde egemen olmak istiyordu. Mücadele meydanına 19.yüzyılda katıldı. Kürdistan bölgesi İran ve Osmanlı devletinin arasında bulunuyor ve gelecek için, aynı zamanda ingiliz sömürgeciliğinin gelişmesine olanaklar vaadediyordu. İngiliz yöneticiler ve onlara bağlı olarak Doğu, Hindistan şirketi doğudaki etkinliklerini arttırmak için Kürt aşiretleri arasında propogandalar yapmaya ve Kürdistan'da taraftar kazanmak amacı ile çalışmaya başlamıştı. Bu amacın gerçekleşmesi için İngiltere'den Kürdistan'a diplomatlar, casuslar ve arkeologlar gelmeye başladılar. Bunlar çeşitli fırsatlarla aşiret reislerini, nüfuz

³¹³ Türk İstiklal Harbi (İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1924), C.6, Ankara 1974, s. 15.

³¹⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, 3. C., Doğu Cehhesi (1919-1921), Ankara 1965, Genel Kurmay Basımevi, s. 25.

³¹⁵ Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), s. 15.

sahiplerini satın alıyor, ondan sonra, politik amaçları üzerinde çalışmalara başlıyorlardı. Bir yandan da, Kürtlerin savaş yeteneğini ve ulaşma uygun yolları inceliyorlardı³¹⁶. İngilizlerin Kürt sorunu yaşatmaları Türkleri'in aleyhine sonuçlanınca, İngilizler'in ayırımıcılıkta oynadıkları rol pasifizasyona dönüştü³¹⁷.

İngiliz ajanı Noel "Kürtlerin Hakkında Bir Not" adı altında yirmi sayfalık bir rapor hazırlayarak Bağdat'daki amirlerine Temmuzda sunacaktı. Çalışmasına Kürtlerin kökeni, dilleri ve tarihlerini inceleyerek başlayan Noel, "Kürtlerin milli özelliklerine" değinerek Avrupa'daki Ermeni yanlısı kesimlerin kanatlerinin aksine, bu milletin cesur, teşkilatçı, medeniyete açık, ilerici insanlar olduğuna işaret etmektedir... Noel'e bakılırsa, İngiltere Kürt iddialarına sahip çıkmalıdır. Noel aşiretlere bağımsızlıkları doğrultusunda bazı vaadlerde bulunacaktır. Ancak, İngilizler Kürdistan konusunda bir çözüme gidebilmenin ne güç bir sorun olduğunuda görmekten aciz değillerdi³¹⁸.

İngiltere, Doğu ve Güneydoğu Analodu'da kurulacak kukla bir Ermenistan ve Kürdistan devleti ile Irak'taki yeni sömürgesini kuzeyden gelebilecek saldırılara karşı emniyete almayı amaçlamaktadır. İngiltere politikası gereği Mütakere sonrasında ve Milli Mücadele yıllarında Kürtler'le olan yakın ilgisini sürdürmüştür. Bu durum Robeo'nın Lord Curzan'a gönderdiği raporlarda açıkça görülür³¹⁹.

Emperyalist güçler ne kadar zalimce davranırlarsa davranırlar, Diyarbakır ve çevresini Ermenilere kolayca veremezlerdi. Verirlerse kamuoyunun kandıramazlardı. İngiliz diplomasisi bu gerçeği görmüştü. Fakat zengin doğal kaynaklara sahip bu bölge Türk egemenliğenede bırakılamazdı. Ne yapmak gerekiyordu? Bunun için hazırlanmış İngiliz planı şöyle özetlenebilir. Bu çevrede,

---

³¹⁶ HALFİN, XIX. Yüzyılda Kürdistan üzerinde Mücadeleler, 2.B, İstanbul 1992, Kemal Yayınları, s. 29.

³¹⁷ Ş.KAYA SEFEROĞLU-H.KEMAL TÜRKÖZÜ, 101 Soruda Türklerin Kürt Boy, Ankara 1982, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 87.

³¹⁸ M.KEMAL ÖKE, İngiliz Ajanı binbaşı .W.C. Noel'in "Kürdistan Misyonu" (1919), 4.B., İstanbul 1992, Boğaziçi yay., s. 52-65.

³¹⁹ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, OlaylarOyunlar Çözümler, İstanbul 199.. Yeni Asya Yayınları, s. 77.

görünürde bağımsız, gerçekte İngiltere'nin oyuncağı olacak bir Kürt Devleti kurmak ve böylece bölgenin doğal kaynaklarını sömürmek. Bölgede Kürt nüfusu da çok yoğun olduğundan, Kürtlerin bağımsızlık peşinde koşmalarını dünya kamuoyu yadırgamaz³²⁰.

İngiliz istihbaratının ana görevleri arasında, Doğu ve Güneydoğu'da etnik grupları harekete geçirmek, padişah çevresini ve İngiliz desteğini sağlayacak kuruluşları oluşturmakta vardı. "İ.C.İstanbul Merkezi"nin çalışma alanı içindeki muhbir ve ajanlar, mesleğinin erbâb-i İngilizler, Yunan uyruklular ve Rumlar İngiliz kültürü ve himayesi görmüş Hintliler, Ermeniler, Araplar ile Türk ve diğer işbirlikçilerdi. Albay Nelson, yüzbaşı Bennet, Yüzbaşı Gordon, Binbaşı Hey, Binbaşı Edward Noel, Teğmen Bland, Binbaşı Henry, merkezin önemli askeri ajanlarıydı. Word, Frew Robenson ve Pandikyan (çift taraflı), Mustafa Sagir, Vedova Sivil ajanlardı. Rahip Frew'in görünen işi bir hayır cemiyetinin başkanı olmaktı. Noel'de kimsesiz ve öksüz çocuklara, oyuncak gönderirken, Anadolu'nun 8 bölgesine de ajan göndermeyi ihmal etmemişti. Tâbı ki Said Molla ile işbirliğini de ihmal etmeyecekti³²¹.

Kürt Teali Derneğinin başkanı Van'lı Seyit Abdülkadir, İngiliz istihbarat örgütünün içinde doludizgin çalışıyordu... İngiltere'nin "kuklası", destekci ve yardımcısı işgal kuvvetlerine mensup İngiliz zabıtlarıydı³²².

İngiltere öylesine bir yoğun çalışma içine girmişti ki; "İntelligence Service" içinde önemli rol oynayan 50 casusun yanısıra aralarında sempaticanlar ve satın alınmışlar da vardı ve bunların sayısı 500'ü buluyordu. Mustafa Kemal'in değişti ile " Haince teşebbüsler içinde gizli bir kol"du³²³.

---

³²⁰ KAMİL ERDEHA, Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul 1975, Remzi Kitabevi, s. 146.

³²¹ ERGÜN HİÇYILMAZ, Osmanlıdan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, 1.B., İstanbul 1994, Altın Kitaplar Yayınevi, s. 112-113-114.

³²² ATILLA İLHAN, Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ağustos 1998.

³²³ ERGÜN HİÇYILMAZ, Osmanlıdan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, 1.B. İstanbul, 1994,Altın Kitaplar yayını, s.113.

1815 yılında Van-Bayezid bölgesinde meydana gelen karışıklıklarda Helne, Brother, Rich adlı İngilizler tarafından Türkmen aşiretleri ve Ermeniler kışkırtılır. 1829, yılından itibaren de yine İngilizler tarafından Türkiye’de misyoner okulları faaliyete geçer³²⁴. Harput’un bu misyoner okullarının önemli bir merkezi olduğu bilinmektedir.

1834 – 1836 yılları arasında Sir Henry Rowlinson İran ordusunda Kürtler tarafından oluşturulan birliğin kumandanlığında bulunarak bölge üzerinde İngiliz emellerinin en önemli temeli atılmış olur³²⁵. 1877-1878 Türk-Rus savaşı sırasında bir İngiliz subay ve sivil elemanı Türkiye’ye göndererek Doğu Anadolu ve aşiretler üzerinde çeşitli araştırmalar yaparlar³²⁶. 1911 yılında Dersim’i baştan sona gezen İngiliz yüzbaşı L.Molyneuse-Seel bölge hakkında önemli tarihi, sosyolojik ve coğrafi bilgiler elde eder³²⁷. 1914 yılında Bitlis’te meydana gelen hareketin liderlerinin İngiltere’den yardım istemelerine rağmen, Kürtçülüğün henüz başarılı bir isyan çıkartabilecek kadar olgunlaşmadığı düşüncesiyle destek vermezler. Bitlis’teki birtakım aşiretlerle İngilizler’in temasta olduklarından Osmanlı yönetiminin de haberi vardı³²⁸.

Birinci Dünya Savaşı’nın Osmanlı Devleti’nin yenilgisiyle sonuçlanması ve 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’nin Osmanlı topraklarını itilaf Devletleri’nin paylaşımına açık bir duruma getirilmesinden sonra, Dersim yöresindeki ayrılıkçı çalışmalarda hızlandı. İngilizler’in desteğini alan ve ayrılıkçılık temelinde kurulan Kürt Teali Cemiyeti’in etkinlik alanlarından biri bu yöre idi. Gerek bu örgütün üyeleri gerek İngiliz propoganda ve örgütlenme çalışması yürütüyor, ayrılıkçı bir ayaklanmanın hazırlıklarını yapıyorlardı. İngiltere’nin Musul’da ki siyasal temsilci Mr.Nowill (Noel), Dersim yöresine oldukça sık gelip

³²⁴ BAHATTİN ÖGEL, Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, Ankara 1985, s. 164.

³²⁵ SUAT AKGÜL, Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 87.

³²⁶ BAHATTİN ÖGEL, Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, s. 165.

³²⁷ SUAT AKGÜL, Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 87

³²⁸ M.KEMAL ÖKE, İngilterenin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve E.W.C. Noel’in faaliyetleri (1919), Ankara 1988, s. 15.

gidiyordu³²⁹. Kürt Teali Cemiyeti'nin çalışma programı içinde "İngilizler'e derin ve samimi bir itimadla bağlanmak"ta³³⁰ vardı.

Gerek Kürdistan Teali Cemiyeti'nin gerekse Haybun Cemiyeti'nin çalışmaları sonucu birtakım isyan, karışıklık ve teşkilatlanmalar olur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da İngilizler'in güdümündeki vasıtasıyla içinde Dersim bölgesinde bulunduğu bir Kürdistan kurulması için faaliyetler yoğunlaşır³³¹.

Bu çalışmalar sonucu Koçgiri isyanı ile birlikte yine İngilizler tarafından çıkarılan 1924 yılındaki Nasturi İsyanı³³², Musul ve petrol sornu dolayısıyla çıkarılan Şeyh Said isyanı³³³. Türkiye'deki Cumhuriyet yönetimini büyük sarsıntılara uğrattır. Özellikle İngilizler'in kışkırtılmaıyla çıkan şeyh Said isyanı Türkiye'ye, güç anlar yaşattırken Musul'unda tamamen elinden gitmesine yol açar³³⁴. Şeyh Said isyanının bastırılmasından sonra yeniden teşkilatlanan Kürtler, İngilizler'in yardımıyla Haybun Cemiyeti'ne yeni bir, canlılık kazandırır. Bu cemiyetin faaliyetleri ve Suriye'de İngiliz ajanları ile irtibat sağlayan İhsan Nuri, Ağrı isyanlarının çıkmasına neden olur. Birtakım kaynaklar ve dönemin, Türk gazeteleri İngiliz casusu Albay Lawrens'in 1930 yılında Ağrı'da faaliyette bulunduğunu bildirir. Lawrens'in amacı Kürt ayaklanmasını planlamak, Kürt Teali Cemiyeti ve Vilayet-i Şitte Kürt Cemiyeti gibi kuruluşları yeniden organize etmektir. İngiltere'nin bu çabaları sonucu, Kürt ileri gelenlerinden, bir komisyon oluşturularak milletler Cemiyeti'nin gözetimi altında bir Kürt Hükümetinin Kurulması istenir. Kürt hareketlerini organize etmeye yönelen Bedirhan'a da İngilizler çeşitli yardımlarda bulunur³³⁵. Suriye ve Irak'ta yoğun bir faaliyet gösteren hatta Ağrı'da çeşitli girişimlerde bulunan İngiltere, bu bölgede büyük

³²⁹ Yurt Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1984, Anadolu Yayıncılık, s. 7299.

³³⁰ TARIK ZAFER TUNAYA, Türkiye'de Siyasi partiler, s. 431.

³³¹ SUAT AKGÜL, Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 89.

³³² REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, s. 16.

³³³ AYDINLIK YAYINLARI, Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye II, İstanbul 1977, s.83.

³³⁴ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 90.

³³⁵ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 91.

bir isyanın çıkmasına sebep olur³³⁶.

Emin Karaca'nın, 10 Temmuz 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinin verdiği habere dayanarak, "Maruf İngiliz casusu "Lawrens"in geçen sene İran ve Irak hudutları üzerinde görüldüğü yazılmıştı. Şimdiki hadiseler bu şeytan ruhlu adamın hakikaten oralarda gezdiğini ispat ediyor. Lawrens'in boşuna dolaşmayacağı; Hicaz'ı ve Afganistan'ı alt-üst eden bu casusun bir harekat hazırlamaya çalışacağı onu bilenlerce bellidir"³³⁷ demektedir.

Komuntern yayın organında (Presse-Korrespondenz-Enternasyonal Basın Haberleri) İngilizleri'in Ağrı isyanındaki çalışmaları ve amaçları hakkında çarpıcı bilgi verilmektedir. Şöyle ki; "Türkiye'de ve İran'da patlak veren ve kuzey Irak'ta Musul bölgesinde bile "Kürdistan'a özgürlük" sloganı altında çıkma eğilimi gösteren bu ayaklanmalar, ingiltere tarafından kışkırtılmış, silahlandırılmış ve finanse edilmiştir. Amaç, Türkiye, İran, Irak ve Sovyetler Birliğine karşı askeri bir üs görevini yerine getiren tampon bir savaş üssü olarak hizmet etmek için İngiliz hakimiyeti altında "Kurdistan Devleti" kurmaktır. İngiliz manda yönetiminin desteği ile bir komisyon kuruldu. bu komisyon ingilizler'in satın aldıkları Kürt ajanlarından oluşuyordu. Bu komisyon, 26 Temmuz'da Cenevre'deki Milletler Cemiyeti sekreterine Londra'daki Sömürgeler Bakanına, Bağdat'taki Yüksek Komiser ile Başbakana ve Süleymaniye'deki İdari makamlara başvurarak, Milletler Cemiyeti'nin gözetimi altında bir Kürt Hükümeti kurmak istemektedir"³³⁸.

26 Mart 1920 tarihinde Amiral Sîr FG.'de Robeck'ten Lord Curzon'a yazılan raporda, "Kürdistan Türkiye'den tamamen ayrılıp özerk olmalıdır. Ermenilerle Kürtlerin çıkarlarını bağdaştırabiliriz. İstanbul'daki Kürt Kulübü başkanı Said Abdülkadir ve Paris'teki Kürt delegesi Şerif paşa emrimizdedir."

³³⁶ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s. 305.

³³⁷ EMİN KARACA, Ağrı Eteklerindeki Ateş, İstanbul 1991, Alan yayıncılık, s. 54-55.

³³⁸ DOĞU PERİNÇEK, Komintern Belgelerinde Türkiye II, s.56,57.

demektedir³³⁹. 28 Temmuz 1920 de yazılan bir raporda ise; “Kürt Meselesi hakkında sizin fikrinizi biliyorum, daha kesin bir karara varmanız için bunu yazıyorum. Damat Ferit bana geldi, sulh andlaşmasına göre Kürtler ayrı bir devlet olacaklardır, Kürt liderleri Mustafa Kemal’i sevmezler çünkü o Bolşevikliği getirmek istiyor. Siz Mustafa Kemal’den nefret ediyorsunuz, çünkü o sizin yaptığınız anlaşmayı kabul etmiyor, o halde Kürtler’i Mustafa Kemal’e karşı birlikte kullanalım dedi”³⁴⁰ denilmektedir.

Ünlü İngiliz tarihçisi Toynbe İngilizler’in planları hakkında şunları söylemektedir:

“İngilizler Musul’u işgal ettikleri andan itibaren Kürtleri, isyana teşvike koyulmuşlardır. Nedeni de İngilizler’in Kürtleri sevmelerinden değil, Türk hükümetine karşı kışkırtıcı bir üs olarak kullanmak istemelerindendir”³⁴¹.

28 Kasım 1919 tarihinde Mr. Kitston’dan Sir E.Crowe’a yazılan raporda “Kürtler’e her ne kadar inanmazsakta onları kullanmamız menfaalarımız icabıdır” denilmektedir. Yine 27 Ağustos 1919 tarihinde Mr. Hohler’den Mr. C.Kerr’e yazdığı raporda ise; “Kürtlerin ve Ermenilerin diğer meseleleri beni ilgilendirmez. Bizim Kürt meselesine verdiğimiz ehemmiyet Mezopotamya’daki kaynaklarımız içindir. Diğer taraftan Wilson beni korkutuyor, ajanları devamlı hatalar yapıyor.” denilmektedir³⁴².

İngiltere, Doğu Anadolu’daki gelişmeleri titiz bir şekilde incelemeye ve takibe devam etmekteydi. İngiliz politikası, Türkiye ve Ortadoğu üzerindeki emellerini Kürtçülük yoluyla gerçekleştirmenin mümkün olacağını, en azından bir Kürt sorunu ile Türkiye’yi meşgul edeceğini düşünüyordu. Dersim sorununu işte

---

³³⁹ EROL ULUBELEN, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1982, Çağdaş yayınları, s. 257.

³⁴⁰ EROL ULUBELEN, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1982, s. 264-265.

³⁴¹ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, 3.B., İstanbul Türk Kültür Yayını, s. 220.

³⁴² MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s. 221.

bu yüzden yıllardır yakından izliyordu³⁴³.

Büyükelçi Loraine de dışişleri bakanı Eden'e Ankara'dan 3 Ocak 1936, tarihinde gönderdiği raporda, "Maslahatgüzer Morganın tahminlerinin doğrulandığını, hükümetin Dersim'de uygulamayacağı, bir yandan uzlaşmayı öte yandan idari ve askeri önlemleri içeren politikasının açıklığa kavuştuğunu söyler³⁴⁴. Büyükelçi Trabzon Konsololuğundan, aldığı raporu, 17 Mayıs 1937 tarihinde Dışişleri Bakanına bildirir. Raporunda, "Dersim bölgesinde önemli karışıklıklar olduğunu, bazı subayların Kürt isyancılar tarafından öldürüldüğünü olayları bastırmak için Erzincan'a asker yığıldığını, böylece de içişleri Bakanı'nın Meclis'te yaptığı, bölge durumunun sakin olduğuna dair konuşmanın gereklere uymadığını, hükümetin elinde bulunan kuvvetlerle olayların bastırılmasının ve sükunetin sağlanmasının güçlüklerle karşılaşacağı bildirilir. Büyükelçi Loraihe, Trabzon Konsolosundan aldığı raporları³⁴⁵ hükümete göndermeye devam eder. 22 Mayıs 1937 tarihli raporunda; "İsyancıların sayısının 1500"ü aştığı çatışmaların devam ettiği, Türk hükümetininin Erzincan'da 3000 kişilik bir kuvvet topladığı, Diyarbakır'dan da uçakların gönderildiğini" bildirir³⁴⁶. İngiltere'de bu gelişmeler olurken Dersim'de isyanın gittikçe sönmeye ve asilerin teslim olmaya başlamaları üzerine Seyit Rıza, aralarında İngiltere'nin de olduğu birtakım ülkelerin yardımını sağlamak amacıyla Alişir'i yurt dışına göndermeye karar verir. Ancak Alişir'in 9 Temmuz'da öldürülmesi üzerine bu girişim bir sonuç vermez³⁴⁷. Dersim isyanın lideri Seyit Rıza, 30 Temmuz 1937'de İngiliz dışişleri Bakanlığına gönderdiği Dersim Generali imzalı mektubunda bu ülkeden yardım talebinde bulunuyordu. Seyit Rıza Ekselansları'nâ seslenerek "Hükümetlerinin Yüksek manevi etkisinden Kürt halkının yararlandırılmasını istiyordu³⁴⁸. Ama İngiltere 5 Ekim'de "Türk

³⁴³ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 92.

³⁴⁴ BİLAL ŞİMŞİR, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu (1924-1938), Ankara 1975, s. 298-299.

³⁴⁵ BİLAL ŞİMŞİR, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu, s. 300-301.

³⁴⁶ BİLAL ŞİMŞİR, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu, s. 302

³⁴⁷ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 276.

³⁴⁸ Nokta, Dersim 1937-1938 Yarım Yüzyıl Sonra Dersim İsyanı, 28 Haziran 1987, s. 14.

Hükümeti'nin bilgilendirilmesi ve İngiltere'nin bu yardım talebini dikkate almadığı konusunun özellikle vurgulanması" isteniyordu³⁴⁹. Bu cevap Ankara'ya ulaşmadan önce, Seyit Rıza teslim olmuştu.

İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı sıralarda Ortadoğu'da, güç odakları oluşturmaya çalışan Avrupa Devletleri, Türkiye'nin Hatay ve Dersim meselesi gibi önemli olaylar karşısındaki tutumunu dikkatle takip etmekteydi. İngiltere 16 milyon sterlin tutarındaki krediyle Türkiye'yi batı ülkelerine daha da yaklaştırmayı düşünürken, ortadoğu'daki Alman nüfuzunun kuvvetlenmesini de önlemeye çalışıyordu³⁵⁰.

1962-1973 yılları arasında parlamentoda milletvekili olan ve Nihat Erim hükümeti sırasında Başbakan yardımcısı olan Emekli Albay Sadi Koçaş'la Dersim isyanının İngilizler'in tarihleri sonucunda çıktığını açıklamaktadır³⁵¹.

b- Fransız Etkileri

Fransız oryantalistleri "Küçük Asya" "Mezopotamya", "Anadolu", "Ermenistan" olarak nitelendirdikleri bölgelerde yaptıkları araştırmaları, daha çok Hristiyanlık ve Hristiyan mazhepleriyle ilgili göstermeye çalışmışlardır. Böylece Hristiyanlık Kültürünün koruyucusu hüviyetine bürünebilecekler, bölge üzerindeki emperyalist emellerini gerçekleştirebileceklerdi. Ayrıca İngiltere'nin sömürge politikası, ezeli düşman Almanya'nın birliğini sağladıktan sonra gelişmeye, başlaması hatta italya'nın bile sömürgeler elde etme girişimleri Fransızları'da harekete geçirir. Çözölmeye yüz tutan Osmanlı imparatorluğunu ve bundan pay kapmak isteyen Rusya, Avrupa emperyalist devletlerin ilgisini Osmanlı toprakları üzerine çeker³⁵².

³⁴⁹ Nokta, Dersim 1937-1938 Yarım Yüzyıl Sonra Dersim İsyanı, 28 Haziran 1987, s. 15.

³⁵⁰ SUAT AKGÖL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyancıları ve Gerçekler, s. 97.

³⁵¹ SADİ KOÇAŞ, Nokta, Dersim 1937-1938 Yarım Yüzyıl Sonra Dersim İsyanı, s. 17

³⁵² SUAT AKGÖL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyancıları ve Gerçekler, s. 98-99.

Anadolu ve Ortadoğu bölgesinde araştırmalar yapan Fransızlar yayın çalışmalarına başlar. Fransa'da ilk olarak 1865 yılında G.Perrot tarafından, Kürtler'ler ilgili bir yazı yayınlanır. Hemen ardından 1866'da yine Fransızca olarak A.Clement tarafından Osmanlı Kürdistan'ı ile ilgili Cenevre'de bir makale daha çıkar³⁵³.

Birinci dünya Savaşı'nın çıkmasından önce Fransa, İtalya, İngiltere arasında üçlü itilaf kurulur. "Üçlü itilafın, ikinci halkasını İngiltere ve Fransa arasında 1904 yılında sömürgeler konusunda imzalanmış olan anlaşma meydana gelmiştir. Yıllardan beri devam eden İngiliz-Fransız mücadele ve çatışmaları sona eriyor ve iki devlet arasında çok sıkı ve yakın ilişkiler, devresi başlıyordu³⁵⁴". Yani elde edecekleri sömürgeleri kendi aralarında çıkarları doğrultusunda kullanabileceklerdi.

21 Ekim 1915'de İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Londradaki Fransız Büyükelçisini çağırarak "Osmanlı Devleti'nin Asya kıtasındaki topraklarından ne şekilde yararlanacaklarını da görüşme ile çözümlemeyi" istedi³⁵⁵ 16 Nisan 1916 da imzalamayan Sykes-Picot andlaşması ile Fransa ve Rusya Anadolu'nun Kuzey doğusunu aralarında pay ettiler. Buna göre, Erzurum, Bitlis, Van kentleri ile Kürtler, Nasturiler, ... Büyük bir kısmını Rusya himayesine alıyordu. Güney Anadolu'da ise Kilikya (Adana) Fransaya veriliyordu³⁵⁶. Bu andlaşma ile Fransa Türk topraklarının başlıca varisi haline gelmişti. Fransa Mondros ateşkes andlaşmasına dayanarak Mersin, Antep, Maraş, Urfa, Tarsus, Adana ve Pozantı'yı işgal etti³⁵⁷.

26 Aralık 1919 tarihinde Amiral Sir F.de Robeck'ten Lord Curzon'a yazılan

---

³⁵³ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 99.

³⁵⁴ FAHİR ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), C.1, Ankara 1991, T.İş Bankası Yayınları, s. 30.

³⁵⁵ KEMAL MELEK, Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, İstanbul 1985, Der yayınları, s. 31.

³⁵⁶ KEMAL MELEK, Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, s. 32.

³⁵⁷ R.SALAHİ SONYEL, Türk Kurtuluş savaşı ve Dış Politika, I. C., Ankara 1973, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 2-17.

raporda “Türk kabileleri İngiliz ve Fransız hakimiyetine konacak, Kürdistan’da hiçbir şekilde Türk bırakılmayacak. Bir tek Kürt Devletini bir çok küçük Kürt Devleti’nin kurulacağı düşünülecek. Ermeniler’e Amerikalılar kanalıyla silah temin edilecek” denilmektedir³⁵⁸.

Fransa’nın, Balkanlardaki Hristiyan ulusları Osmanlı egemenliğinden kurtarma düşüncesini meredeyse bir saplantı haline getirdi³⁵⁹. Öte yandan Ermeniler’in altı vilayet için öne sürdükleri yerel özerklik talebini desteklemeye yöneltti³⁶⁰. Fransa Ortadoğu’da Osmanlı mirasından daha fazla pay alabilmek için sömürdüğü Ermeni meselesi ile birlikte suni Kürt meselesini de istismar etmiştir³⁶¹.

10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr andlaşmasına göre ise Fransız nüfuz bölgesi olarak Siirt, Elazığ, Malatya, Sivas, Kayseri, Mersin; Adana, Maraş, Diyarbakır illeri olarak belirlenmişti³⁶². Yine aynı andlaşmaya göre, İngiltere, Fransa, İtalya hükümetleri tarafından Fırat’ın doğusunda bulunan ve sınırları ileride saptanacak Ermenistan’ın güneyi ile, Türkiye, Suriye ve mezopotamya’nın kuzeyi arasında belirtilmiş bulunan bölge için otonomi planı hazırlanacaktı³⁶³. Bu plan, bu bölgeler içinde bulunan Süryani, Keldani ve diğer etnik, dini toplulukların tüm azınlık haklarını garanti altına almak zorundadır ve bu amaçla İngiliz, Fransız, İtalyan, Acem ve Kürtleri temsilen kurulacak bir komisyon, bizzat yerinde incelemelerde bulunacaktır³⁶⁴.

16 Mayıs 1926 tarihinde, başlayan ve aralıklarla dört yıl süren Ağrı isyanlarını Rus, İngiliz ve Fransız desteği ile kurulan Hoybun Cemiyeti düzenlemişti³⁶⁵. Haybun Suriye’deki çalışmalarını Fransız gizli örgütü sevk ve

³⁵⁸ ALİ KEMAL MERAM, Belgelerle Türkİngiliz İlişkileri Tarihi, İstanbul 1969, Kıtış yayınları, s. 231.

³⁵⁹ KREYNBROEK, Sperl, Kürtler, 1.B., İstanbul 1992, Cep Yayınları, s. 199...

³⁶⁰ KREYNBROEK, Sperl, Kürtler, s. 199.

³⁶¹ ABDULHALUK M.ÇAY, Kürt Dosyası, s. 475.

³⁶² ENVER KARTEKİN, Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi, 2. B., İstanbul İtimat Kitabevi, s. 159.

³⁶³ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimize Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 101.

³⁶⁴ R.SALAHİ SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, s. 202.

³⁶⁵ İRFAN YILMAZ, Güneydoğu Şer İttifakı, Ankara 1996, Ocak Yayın., s. 15.

idare etmekte, Tük şehirlerine Suriye'den planlı bir şekilde Ermeni ailelerini yerleştirmekteydi. Bu Ermeniler de Fransız çıkarlarına hizmet etmekteydiler³⁶⁶. Fransa'nın Türkiye'ye yönelik propogandaları Paris'ten yönlendirilerek Suriye içinde aktarılıyor, böylece Fransız ajanları yoluyla Anadolu'ya ulaştırılıyordu. Bu durum Dersim isyanında rol oynayacaktı³⁶⁷.

Ortadoğudaki İngiliz-Rus politikası karşısında fazla birşey yapamayan Fransa, Hatay meselesinde Türkiye'nin başına bir problem olarak çıkan 1937 Dersim olaylarına büyük ölçüde karışmıştır³⁶⁸. 1937 yılında Türkiye Antakya sorunu ile ilgili olarak yoğun siyasi çalışmalar içindedir. Fransız sömürgecilerin elinde bir Türk ili olan Hatay'ın kurtarılması için gerekli girişimler yapılmakta ve her türlü baskılara taviz verilmeğe çalışılmaktadır. Durumun kendi aleyhine döndüğünü hisseden Fransız sömürgecileri, Musul sorununda İngilizler'in Ağrı isyanını çıkartarak Türkiye'yi güç durumda bırakıp, isteklerini kabul ettirdikleri gibi, kendileride Hatay sorununda, Türk hükümetini güç duruma düşürüp bu isteklerinden vazgeçirmektir. Fransızlar bu amaçla Suriye'deki Hoybun Cemiyetinin çalışmalarına hız verirler ve Ajanları olan İzzettin vasıtasıyla Dersim'e dini lider olan Seyit Rıza ile bağlantı kurarlar. İzzettin devamlı olarak Suriye'deki Cemiyeti ile Seyid Rıza arasında çalışmalar yaparak Dersim'i kaynayan kazan haline getirdiler³⁶⁹. Bir Alevi lideri olan Seyit Rıza'nın elde edilmesi Fransızlar için çok önemliydi çünkü böylece Dersim'de bir isyan çıkartabilecekleri gibi Alevi-Sunni çatışmasında yaratarak Türkiye'yi zor durumda bırakarak Hatay'ı da ele geçirebileceklerdi.

Dersim isyanına Suriye'de bulunan Fransızların destek vermesinin nedenlerinden biri de Kürt Milli hareketine yakınlık duymalarından kaynaklanıyordu. İsyanın sönmeye yüz tuttuğu sıralarda Suriye'den bir grup Kürt

---

³⁶⁶ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s. 276.

³⁶⁷ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s. 278.

³⁶⁸ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Kürt Dosyası, s. 475.

³⁶⁹ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s. 286-287.

isyanı güneyli Kürtler arasında yaymak ve bu yolla Tunceli'deki isyancılara yardım etmek için Türkiye'ye geçmeye çalıştılar. Fakat bunda başarılı olamayıp geride birkaç ölü bırakarak püskürtüldüler. Ölenler arasında Şeyh Said'in ağabeyi Şeyh Abdürrahim ve Kör Cemil Şeyda da vardı³⁷⁰.

Suriyeli'leri Ermenileri ve Kurmançları Türkiye aleyhinde harekete geçiren Fransız emperlalizmi, uzun yıllardır yürütmüş olduğu çalışmalar ve yapmış olduğu propagandaları Suriye "toprakları üzerinden Anadolu içlerine yöneltmiş, Türkiye için tehdit haline getirmiştir³⁷¹. Fransız planı, Fransız silahı ve Fransız senaryosuyla Dersimi'de Anadolu'da büyük acılara neden oldular³⁷².

Anadolu'nun birliğini bozma çalışmalarında bulunmuş yabancı güçlerin bu tutumlarının sonuç vermeyeceğini açık olduğunu ve İstanbul Bağdat ve diğer yerlerde yaptığı incelemelerde Kürtler'e temsil edebilecek hiç kimse bulunmadığını, Kürtleri Türkler'den ayırmanın çok zor olduğunu ve bu işin ancak İngiltere ve Fransa tarafından halledebileceğini" söylemektedir³⁷³.

Yabancı diplomatlar, Türkiye'yi ele geçirebilmenin tek yolunun Türkiye'nin iç birliğini bozmaya dayandığını belirtmektedirler. Buna en çarpıcı örnek ise italyan Devlet adamı Machiauel "Le Prince" adlı kitabında; "Türkler'i dışardan işgal etmeye kalkmayın, yenemezsiniz. Ama bir kere içeriden ele geçirdiniz mi, herşeyi kabul ettirebilirsiniz" demektedir³⁷⁴.

c- Rusya Etkileri

Ruslar 1804-1805 yıllarında ilk kez Kürtler'le yakından ilgilenmeye başladılar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu toprakları üzerindeki ilgileri yakından

³⁷⁰ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 104-105.

³⁷¹ Kurun, 22 Haziran 1937.

³⁷² VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s. 149.

³⁷³ Ş.KAYA SEFEROĞLU-H.KEMAL TÜRKÖZÜ, 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu, s. 90.

³⁷⁴ Ş.KAYA SEFEROĞLU-H.KEMAL TÜRKÖZÜ, 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu, s. 89.

doğmaya başladı. Bu etkileri 1828-1829 ve 1853-1858 Osmanlı-Rus savaşlarında daha da artmaya başladı. Ruslar ilk kez 1829 Osmanlı-Rus savaşında Kürtler'den kurulu bir ordu meydana getirdiler. Kırım Savaşında da yine Kürtler'den iki alay oluşturdular³⁷⁵.

Ruslar'ın sıcak denizlere inmesi için Osmanlı devleti'nin parçalanması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin yanında bir Kürt devletinin de kurulması ile mümkün olabilecekti. Rusya, bu koridoru oluşturabilmek amacıyla İngilizler'le çok defa çıkar çatışmalarına girmekle birlikte, genelde bu devletle birlikte Kürtçülük ve Ermeni çalışmalarına destek olmayı Ortadoğu politikasının temeli yapmıştı³⁷⁶. Bu gelişmelerden sonra, Rusya'da çok yoğun bir Kürt politikası oluşturma çabalarına girişilir. Özellikle Doğu Türk illerinde görevlendirdikleri konsolosları yoluyla birtakım bilimsel ve siyasi çalışmalar yapar³⁷⁷. 20.yüzyıl başlarından itibaren Ruslar Kürt sorununa tamamen Kültürel açıdan yaklaşmaya başlamıştır. Bu politika Rusya'nın Sovyatize olmasından sonra da devam edecektir. Çarlık Rusya'sının Kürt politikası ve Petersburg'daki bilimsel çalışmalar yeni rejime Sovyet Rusya'ya miras olarak kalmıştır³⁷⁸. Sovyetler Birliği'nin Kürt meselesiyle ilgili bilimsel çalışmalarının temeli Frejmanın ve I.A.Orbeli tarafından atılmıştır. Orbeli bazı kesintilerle 1914-1935 yılları arasında Petrograd Leningrad Ünivestesinde "Kürt Dili" bölümünde görev yapmıştır³⁷⁹. Çarlık Rusyası'nın önde gelen şarkiyatçılarından Wladimir Minorsky'in Kürt konusuyla ilgili çalışmaları "Kürt Politikasının şekillenmesinde" büyük öneme sahiptir. Rusya'nın çabaları ile Revandüz'de bir Kürt Koleji açılacaktır³⁸⁰.

---

³⁷⁵ WİLADİMİR MİNORSKY, "Kürtler", İslam Ansiklopedisi, 6. C., 55 Cüz, İstanbul 1952, milli Eğitim Basımevi, s. 1106.

³⁷⁶ ABDÜLHALUK M. ÇAY, Kürt Dosyası, s. 467-468.

³⁷⁷ BAHATTİN ÖGEL, Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu, s. 167.

³⁷⁸ ABDÜLHALUK M. ÇAY, Kürt Dosyası, s. 470.

³⁷⁹ ABDÜLHALUK M. ÇAY, Kürt Dosyası, s. 470.

³⁸⁰ ABDÜLHALUK M. ÇAY, Kürt Dosyası, s. 471-472.

İki büyük devlet (Rusya ve İngiltere) Doğudaki etkinliklerini arttırmayı amaçlayarak, bu politikalarını gerçekleştirmede Kürt sorununu, araç olarak kullanıyorlardı³⁸¹. Özellikle Ruslar ve İngilizler Kürtler'e büyük önem veriyorlar ve birçok emeller besliyorlardı³⁸².

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Ruslar, Kürt aşiretlerinden yararlanmışlar. 1828-1829 savaşında o zamanda kadar Osmanlı ordusunun yanında yer alan Botan, Revanduz ve Hakkari Aşiret reisleri bu savaşa katılmamışlardır³⁸³.

Ruslar'la Dersimliler arasında Kürdistan teşkilatı hakkında, müzakereler başlamıştı. Koçgirili Alişer Erzincan'a gelmiş ve bu hususta Rus kumandanıyla müzakerede bulunarak Rus Subaylarıyla birlikte Koçgiri yöresine dönmüştü³⁸⁴. Ağrı isyanı İngiliz, Rus, Fransız ve İran'ın açıkca destekledikleri belli olmuştu³⁸⁵.

Ruslar uzmanlaşmış olan ajanlarını Kürtler'in yaşadığı bölgelere gönderiyor ve onlara birçok yardımlarda bulunuyordu. Bu ajanlar daha çok bilim adamı görüntüsünde oldukları gibi belli merkezlere gönderilen konsolos statüsünde kişiler olarakta, propoganda yapıyorlardı³⁸⁶. Önceleri Ermeni problemini yaratarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlayan Rusya, daha sonra buna bir de Kürt sorununu eklemiştir. Ve çok defa ortadoğu politikasına bu açıdan bakmaya başlamıştır³⁸⁷.

1856 yılında Erzurum'da Rus Konsolosu olarak görev yapan Aleksandr Jaba, Petersburg ilimler Akademisinin desteği ile Zaza ve Kırmacı dillerini inceleyerek bir Kürt dili oluşturmuştur³⁸⁸. Yine Rusya, 1860-1862 yıllarında ilk

---

³⁸¹ HALFİN, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, 2.B., İstanbul 1992, Kemal Yayınları, s. 68.

³⁸² KAZIM KARABEKİR, Kürt Meselesi, İstanbul 1994, Emre yayınları, s. 171.

³⁸³ TEKİN ERER, Kürtçülük Meselesi, İstanbul 1994, Boğaziçi Yayınları, s. 31.

³⁸⁴ M.NURİ DERSİMLİ, Dersim Tarihi, s. 102.

³⁸⁵ İRFAN YILMAZ GÜNEYDOĞU Şer İttifakı, s. 152.

³⁸⁶ TEKİN ERER, Kürtçülük Meselesi, s. 32.

³⁸⁷ TEKİN ERER, Kürtçülük Meselesi, s. 34.

³⁸⁸ WİLADİMİR MİNORSKY, Kürtler, s. 1114.

Kürt tarihi sayılabilecek “Şerefname”yi Farsca 1868 yılında ise Fransızca yayınladılar³⁸⁹. 1857-1858 yılında P.Lerch tarafından Petersburg’da “Kürtler üzerine araştırmalar” adlı bir kitap yayınlanır.

Bütün bu yayınlardan anlaşılacağı gibi, Ruslar’ın Kırım savaşında yenilgisinden ve Sivastopol’un Osmanlılar’ın eline geçmesinden sonra Kürtler ile ilgili büyük bir yayın çalışmasına girdikleri görülür. Bu çalışmalar 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı başlamadan hemen önce etkisini gösterir. Mazgirt kaymakamı Dersimli Nafiz Bey ve Reislerden Munzur Bey Erzuruma giderek Rus konsolosuna muharebe olursa Dersim’in yardım edeceğini³⁹⁰. Ruslar’ın kışkırtmaları sonucunda Sason, Muş ve Van’da isyan başlar, Ruslar’ın amacı Ermeni-Kürt birleşmesini sağlayarak bölgede bağımsız Ermeni ve Kürt Devletlerinin kurulmasını sağlamaktı. Ancak isyan bastırılır.

1914’te Rusya’nın Paris elçisi Sazonof, Ermeni temsilcileri Dr. Zavirof ve Nubay Paşa ile yaptığı görüşmelerde bir yanı Rusya veya üç yanı Rusya, İngiltere ve Fransa’nın himayesinde bağımsız, Ermenistan içinde bulunacak yarı bağımsız Kürdistan konusunda anlaştılar³⁹¹. Rusların bu politikasını destekleyen en önemli çalışma 1915 yılında yayınlanan Minorsky’nin “Kürtler” adlı kitabıdır. Bu kitap, Ruslar’ın İskenderun ve Basra Körfezine doğru nasıl ilerleyeceğini ve bölge halkının nasıl yararlanacağını göstermiştir³⁹².

Ruslar Erzincan’ı işgal ettikten sonra Dersim ile olan ilişkileri daha da güçlendi. Koçgirili Alişir ve Mustafa, Erzincan’a gelerek Ruslardan bir takım hediyeler aldılar. Ayrıca bu kişilere Nahiye Müdürlüğü ve Kaymakamlık sözü verildi³⁹³.

---

³⁸⁹ WİLADİMİR MİNORSKY, Kürtler, s. 1108.

³⁹⁰ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 108.

³⁹¹ İSMET PARMAKSIZOĞLU, Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler, Ankara 1983, Türk Kültürünü Araştırma Yay., s. 65.

³⁹² MAHMUT ÇAPAR, Doğu İllerimizdeki Aşiretlerin Türklüğü, İstanbul 1972, Haşmet Matbaası, s. 65.

³⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Vekâleti Jandarma Umum Komutanlığı, Dersim, s. 163.

Şubat 1916 yılında Rus generali Lahof'un Dersim bölgesinde Ermenileri'de kullanarak, yaptığı katliamlar, Dersimliler tarafından kaygıyla izlendi. Öte yandan Ermeniler'in Ruslar tarafından işgal edilmiş olan Erzincan ve çevresindeki katliamları Dersimlileri harekete geçirir. Oluşturulan Dersim Milisleri Ermeni ve Ruslara karşı harekete geçerek Ermeni ve Ruslara karşı savaşırlar. Sonunda 1917 yılında Ruslar Erzincan'ın terketmek zorunda kalırlar³⁹⁴.

1917 yılının Ekim ayında Rusya'da Lenin Liderliğinde Çarlık yönetimi yıkılarak Rus Devrimi gerçekleşti. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruldu. Bolşevikler yönetime geldi. Yeni yönetimden yaptıkları ilk çalışmalar arasında "Çar Rusya'sının dış politikasını reddetmek oldu. Dünya'ya ilan edilen bildirilerin ilkinin Lenin'in kendisi kaleme aldı. Kasım 1917'deki bu bildiride barışın (I. Dünya Savaşı sırası) hemen yapılabilmesi için Toprak ilhaklarının ve tazminatların durdurulması" isteniyordu³⁹⁵. 1917 Bolşevik Devrimi ile bir zaman kendi problemlerine dönem Ruslar, bu tarihin üzerinden çok geçmeden yine ortadoğu ve yine Kürt sorunu ile ilgilenmeye başlamışlardır³⁹⁶. Sovyet iktidarının oluşmasının ilk günlerinden itibaren aralarında Kürt halkınınında bulunduğu Yakındoğu ve Ortadoğu halkları Sovyet Rusya'dan moral-politik ve diplomatik destek almışlardır. Bu destek sadece bilinen propaganda-politik çalışmalardan ibaret değildir³⁹⁷. 1917 Bolşevik Devriminin etkisiyle Ruslar bir zaman kendi iç işleriyle uğraşmak zorunda kaldılar. Ayrıca Türk Milli Mücadelerinin batılı sömürgeci devletlere karşı yapılıyor olması, Ruslar'la Türkler arasında yakınlaşmalara, yol açar. Türkiye ve Ortadoğu üzerindeki İngiliz istekleri Ruslar'ı doğal olarak Türkiye'ye yaklaştırdı. Yeni Türk Devleti'nin kurulup, Cumhuriyeti ilan etmesi üzerine Türkiye'yi ilk tanıyan devletlerden birisi de Rusya'dır³⁹⁸.

³⁹⁴ HİDİR ÖZTÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s. 20.

³⁹⁵ KEMAL MELEK, Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, s. 40.

³⁹⁶ TEKİN ERER, Kürtçülük Meselesi, s. 37.

³⁹⁷ M.S.LAZEREV, Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923), Çev. Mehmet Demir, 1.B., Moskova 1983, Özge Yayınları, s. 28.

³⁹⁸ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 113.

Tarihin genel akışına baktığımızda, Rusya'nın Ermeniler'i Türklere'e karşı her zaman çeşitli şekillerde destekledikleri ortaya çıkmaktadır. "1896'dan beri Erzincan'lı Keri adlı çete reisi, Taşnaksutyun'un propagandacısı olarak Dersim'de yerleşmiş, bir kaç yıl o bölgede Kürt'ler arasında telkinlerde bulunmuştur. Komitelerin amacı aşiret reislerini elde etmek, kendileriyle anlaşıp çıkarılacak isyanlarda yardımlarını veya hiç olmazsa tarafsız kalmalarını temin etmektir. Bunun için özellikle Van-Muş yöresinde çalışmışlardı. Taşnaksutyun, Diyarbakır'da İbrahim paşa ve pencanaran, Alikan aşiretleri reisleri ve Ermenistan yaylasında büyük itibarları olan Siverek Kürt aşiretleriyle de anlaşmak istemiş ve bunlardan bazılarına hediyeler vermişti³⁹⁹. Hemen daima Türkiye'yi hedef tutan ve Rus tahrikleri ile yapılan bu hareketlerin başında her zaman millet önünde dini yönden büyük nüfuz sahibi olan Hristiyan din adamlarını görüyoruz⁴⁰⁰. Ruslar'la çok öncelere dayalı ilişkisi olan, hatta onlardan birtakım hediyeler ve nişanlarda alan Alişir'in Dersim isyanındaki etkinliğini gözönünde bulundurmanız gerekmektedir. Alişir, Ruslar'la ticari ilişkilere de girmiş olan bir kişiydi. Bu amaçla da Rusya ile bir yakınlığı ve bağı vardı⁴⁰¹.

Dersim isyanı dolayısıyla toplanan mahkemede, Seyit Rıza'nın sorgulamasını yapan harp divanı reisi, isyanda Rus subaylarının yer aldıklarını ve Ruslar'ın cephane ve silah gönderdiklerini belirtmiştir⁴⁰².

d- Ermeni Etkileri

Ünlü Ermeni tarihçisi Leo, 19.yüzyılın sonlarında 20. Yüzyılın başlarında yaşanan tüm acı olaylara rağmen su gerçeği dile getiriyor "yüzyıllar süren sağlam ilişkiler, kuşku yok, her iki ulusunu (Ermeniler ve Kürtler) üzerinde derin izler

³⁹⁹ ESAT URAS, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, 2. B., İstanbul 1987, Belge Yayınları, s. 540.

⁴⁰⁰ ESAT URAS, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s. 744.

⁴⁰¹ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 114.

⁴⁰² M.NURİ DERSİMLİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 262-263.

bırakmış, onların kültürel yaşamını birbirine çok yaklaştırmıştır.” Başka bir Ermeni tarihçi Şvod ise; Türkiye Ermenistanının coğrafi yapısı ve Ermenilerle Kürtler arasında yüzlerce yıldır süregelen amcazade ilişkileri öyle nitelikler yaratmış ki her iki halkı birbirine oldukça benzetmiş” demektedir⁴⁰³.

1895 yılına kadar Ermeniler’in Osmanlı ülkesindeki sıkıntıları hep hayali, abartılmış uydurmalarıdır. Osmanlı ülkesindeki Ermeniler’in başka yerlerde yaşayan Ermenilerden daha aşağı bir yaşantıları yoktur. Fakat Ermeni ihtilalcilerinin yağmacılıkları savaş ve başka halleri iddia ettikleri bütün durumları maalesef Kafkasya’da da vardır⁴⁰⁴. 1895-1896 yılları arasında şüphesiz Kürtler ile Ermeniler arasında artan bazı olaylardan dolayı düşmanlıklar olmuştur. Fakat bu olay iki milletin arasında sonsuza kadar devam edemez. Çünkü bu iki millet asırlarca beraber yaşayarak gelmişlerdir. Bu nifak tohumu komiticaların hayal ettikleri ve yaşayışa geçirdikleri bir olgudur⁴⁰⁵.

İngiliz ve Fransız ajanları, misyonerlerin bütün eylemlerini ve din değiştirme şikayetlerini yasal yollardan desteklerken, Ermeniler bu işlerini kendi mezheplerinden yaşlı kimselere ya da aşağılanmış meclis üyeleriyle yürütmeye terk edilmiş ve böylece zorunlu olarak başka bir devletin himayesini sağlamak için, her şeyi yapmaya itilmişlerdir⁴⁰⁶.

Ermeniler, Osmanlı yönetimindeki Doğu eyaletlerinde, bir anlam da Türkiye Kürdistanı’nda “Ulusal Bilince” ulaşan ilk halklardandırılar. Çok yerde Kürtlerle içiçe yaşadı ve ortak mücadele etti. Ermeniler, örneğin; 1890’lı yıllardaki Kürt Sason ayaklanmasını Hinçak adlı bir Ermeni örgütünün kurucularından ve kod adı Şeyh Muradyan olan bir lider örgütledi. Şimdiki Siirt ili ve İran sınırına yakın dağlık bir bölge olan Sason yöresindeki bu köylü isyanına, Ermeni-Kürtler

⁴⁰³ KEMAL BURKAY, Kürtler ve Kürdistan, C.1, 1.B., İstanbul 1992, Deng Yayınları, s. 415.

⁴⁰⁴ MAYEVRSRİY M.T., Kürt-Ermeni İlişkileri, Çev. Haydar Varlı, 1997, Sipan Yayıncılık, s. 183.

⁴⁰⁵ MAYEVRSRİY M.T., Kürt-Ermeni İlişkileri, s. 183.

⁴⁰⁶ FAİK BULUT, Dar Üçgende Üç İsyan, İstanbul 1992, Belge Yayınları, s. 396.

birlikte katıldılar. Osmanlı yönetimine karşı birlikte başkaldırdılar⁴⁰⁷.

Fransız Hükemiti'nin İstanbul'daki Büyükelçici M.Cabon, şöyle diyordu. "Ermenileri ayaklandırmak için öncelikle içlerine bağımsızlık ve milli amaç düşüncelerinin sokulması gerekiyordu."⁴⁰⁸

Bu konuda Rus Generali Montevski de özeltte öyle diyor; "Ermeni din adamlarının din konusunda uğraşları çok azdır. Buna karşı ihtilal düşüncelerinin geliştirilmesinde büyük çabaları vardır. Yüzyıllardan beri bu gibi düşünceler, kiliselerin içinde oluşmuş ve gelişmiştir. Kiliselerde dini ayinler yerine Müslüman-Hristiyan düşmanlığı yaratmıştır. Ermeni okulları da buna yardımcı olmuşlardır. Zamanla dini taassupluk yerine, düşmanlık duyguları yerleşmiştir.

Ermeni din adamlarından başka Rus Ermenileri de Türkiye'ye gelerek isyanları hazırlamışlar ve yürürlüğe koymuşlar; sıkıştıkları zaman da yabancı devletlere sığınmak suretiyle kurtulmak olanağı bulmuşlar"⁴⁰⁹.

Ermeni derneklerinde görev yapan en önemli görevleri olanlar, yine Rusya'dan gelen Ermenilerdi, çalışmalarını yurt dışından yönetiyorlardı. Bu dernekler için silah, cephane, gereç ve para yardımı da yine dışardan gönderiliyordu⁴¹⁰.

Rus konsolosu General Manyevski Van isyanı hakkında şunları anlatıyor. "1895'te Van ihtilalcileri, Avrupa'nın Ermeni sorununa dikkatlerini çekebilmek için çalıştılar. Ermeni zenginlerden para istediler ve bunları ölümle tehdit ettiler. Bu zaman içinde Van Ermeni Komitesinin emiriyle siyasi cinayetler işlediler. Papaz Boğos, serserilerin hareketlerine karşı çıktığı için öldürüldü"⁴¹¹.

⁴⁰⁷ FAİK BULUT, Türk Basınında Kürtler, İstanbul 1992, Melsa Yayınları, s. 85.

⁴⁰⁸ Belgelerle Ermeni Sorunu, Ankara 1983, Askeri Tarih Yayınları, Genel Kurmay Basımevi, 1983, s. 73.

⁴⁰⁹ Belgelerle Ermeni Sorunu, s. 74.

⁴¹⁰ SADİ KOÇAŞ, Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri, Ankara 1967, Altınok Matbası, s. 124-125.

⁴¹¹ OSMAN KARABIYIK, Türk Ermeni Münasebetlerinin Dünü-Bugünü, İstanbul 1984, Hakikat Kitabevi, s. 90.

1906 yılında Mikael Ohannesyan, Tiflis'te bastırıldığı "Taşnaksutyun ve Muhalifleri" isimli eserinde "Ruslar gibi muthiş bir canavara karşı koymak güçtür. Türkiye faaliyet için daha elverişlidir." diyordu⁴¹². Çünkü Osmanlı Devleti, o tarihlerde savaştan yeni çıkmış, harap olmuş ve güçsüzleşmişti. Yabancı devletlerin içişlerine karışmalarını gerektirecek en uygun zaman ve ortamdı. Rusya'daki Ermenilerin'in Türk uyruklu olan Ermenileri özendirme, kışkırtması, yönetimi ve her türlü yardımıyla başlayan ve yıllarca süren Ermeni sorununun doğurmuş olduğu ıstıraplardan Rusya'daki Ermenilerle Çarlık Rusya'nın sorumlu olduğu açıkça görülür.

Daima Türkiye'yi hedef tutan ve Rus tahrikleri ile yapılan hareketlerin başında her zaman Millet önünde dini yönden büyük nüfuz sahibi olan patrikleri-Papazları görüyoruz. Birde sırf çıkar sağlamak için bu işte önayak olmuş kimseler, komitacılar vardır⁴¹³. Ermeniler gerçekte çalışkan idiler. Ama zenginlik ve nüfuzları arttıkça idealleride değişmiş, şöhret ve gelecek sahibi olmak arzuları artmıştı. İhtirasları çok büyümüş, yeni bir "Ermenistan" kurmak için bambaşka siyasetlerle uğraşmaya başlamıştı⁴¹⁴.

Salahi R.Sonyel, Türk-Ermeni ilişkileri ve Musevi Soykırımı adlı yazısında İngiliz Devlet Arşivine dayanarak verdiği bilgide şöyle demektedir. "Ermeni ihtilal örgütleri, meydana gelen karışıklıktan yararlanarak, nüfusunun üstün çoğunluğu Müslüman olan bir bölgede, şiddet yoluyla bir Ermeni devleti kurmak amacındaydı." demektedir⁴¹⁵.

Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilmiş ve çökmüş olan Osmanlı imparatorluğundan herkes pay almak için yarışyordu. Öte yandan Ermeniler'de Doğu Anadolu'da büyük Ermenistan kurma hayalini gerçekleştirme yolunda galip

---

⁴¹² Belgelerle Ermeni Sorunu, Askeri Tarih Yayınları, Genel Kurmay Basımevi , 1983, s. 75.

⁴¹³ ESAT URAS, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Melesesi, s. 744.

⁴¹⁴ HİDİR ÖZTÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s. 21.

⁴¹⁵ SAHALİ R.SONYEL, Türk Ermeni İlişkileri, ve Musevi Soykırımı, Belleten, LIV. Cilt, Sayı 210, Ankara 1990, T.T.K. Basımevi s. 753.

devletler ile bağlarını devam ettiriyorlardı. Ermeni liderlerinin Kürtçülük için çalışacaklarını sandıkları bazı aşiret başkanlarına yaptıkları telkinler ve 30 Ağustos 1919'a Haçadar Ağa'nın bu aşiret başkanlarına yazdığı, mektup çok dikkat çekici görülmüştü. Bu telkinler o bölgede iç ayaklanmaları körüklemiş ve Kürtçülük sorunu ortaya çıkmıştı⁴¹⁶. Birinci dünya savaşı boyunca; Rusya-Osmanlı imparatorluğu arasındaki savaşlarda Ermeni ulusalcı birlikleri Osmanlılara karşı, Rus orduları yanında savaştılar. Yerli Ermenilerin durumlarından kuşku duyan Osmanlı imparatorluğu yönetimindeki ittihatçılar Ermenilerin Suriye'nin kuzeyindeki yörelerine göç etmelerine karar verdiler⁴¹⁷. 19.yüzyılın ikinci yarısında Ermeni uluscu hareketi Doğu Türkiye'deki altı vilayet (Erzurum-Bitlis-Diyarbakır-Mamuret-ül Aziz (Elazığ-Tunceli-Malatya ve Sivas) üzerinde hâk iddia etti. Bu vilayetlerin Avrupa kamuoyuna "Ermeni Vilayetleri" olarak takdim edilmelerine rağmen, Çağdaş Osmanlı istatistiklerine göre buralarda yaşayan nüfusun sadece %17 si Ermeni idi⁴¹⁸.

İngiliz Dışişleri sorumlularından Kirston, Paris'teki Crowe'ye yolladığı mektubunda (28 Kasım 1919) Ermeni sorununa ilişkin düşüncelerini şöyle yazar. "Ermenileri silahlandırmak tehlikelidir. Müslüman komşularını kesebilirler. Büyük Ermenistan'ı kurmak mümkün değil. Doğu illerinde Kürt ve Ermeni mandalarını kurmak için kuvvete ihtiyaç var. Oysa elde yeteri kadar kuvvetiniz yok. Ayağımızı yorganımıza göre uzatalım. Kürtlere her ne kadar inanmasakta, onları kullanmak çıkarımız gereğidir."⁴¹⁹. İngiliz Yüksek Komiserliği memurlarından Mr. Hotiler'in Mr. Elerk Cerr'e yolladığı 26 Ağustos 1919 tarihli mektupta ise şöyle demektedir. "Kürtlerin ve Ermenilerin durumu beni hiç ilgilendirmez. Kürtlere ilişkin politikamızın temeli, mezopotamya'ya tatmin edici tampon oluşturulması olmalı.

⁴¹⁶ KENAN ESENGİL, Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar, 2. B., İstanbul 1975, Ağrı Yayınları, S. 201.

⁴¹⁷ NACİ KUTLAY, İttihat Terakki ve Kürtler, 3. B., Ankara 1992, Beybün Yayınları, s. 259

⁴¹⁸ KREYNERDEK, SPERL, Kürtler, s. 199-200.

⁴¹⁹ M. KALMAN, Batı Ermenistan (Kürt İlişkileri) ve Jenosid, İstanbul 1994, Zel yayınları, s. 181.

Böyle bir sınır düzlükte değil, Kürdistan dağlarında olur.”⁴²⁰ Bu raporlara bakıldığında bölge ile ilgili sorunlar sömürgeci devletlerin çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir.

Çarlık Rusyası’nın 1916 yılında yani I.Dünya Savaşından önce ve sonra yaptığı gibi çok güzel Türkçe konuşan Ermenileri Dersim’e göndererek onları isyana teşvik etmişlerdir⁴²¹.

Erzincan’ın Ruslar eline geçmesi üzerine, Ermeni gönüllü Alay Kumandanlarından Gövdinli Murat Paşa ve Rus generali Lahof, Ermenileri “Kardeşimiz” diye koruyan ve onlarla sığınacak yer veren Dersimliler’le işbirliği yapılmasını ve Türk ordularına karşı birlikte hücum edilmesine çalışırlar⁴²². Ermenilerle Dersimliler Rusların kışkırtması ile Türk Ordusuna karşı faaliyete geçerler. 29-30 Ağustos 1916 da bir kısım Dersim aşireti ile Ermeni çeteleri birleşerek Çenişgezek’e saldırırlar. Yöre halkı başka yerlere göç etmek zorunda kalır⁴²³.

Dersim dağlarının yamaçlarından Bingöl’e Sasun dağlarından Van’ın Çatak kazasına kadar olan yöreler, 1916-1918 yılları arasında Rus ve Ermeni hakimiyeti altına girmişti. 1917 nin sonları ile 1918’in başlarında ise bu bölgeler yalnız Ermeni hakimeyeti altına girer. İşte bu zaman diliminde bölge halkı büyük acılara ve haksızlıklara uğrar⁴²⁴.

Sevr andlaşmasının sınırlarını ve prensiplerini gözönünde tutan Ermeniler ve Kürtler (Tashnak Partisi ve Kürt Milli Komitesi) arasında 1920 de bir anlaşma yapıldı. Ermeni ve Kürt ilişkileri çalışmalarına hız verdiler. Ermeni-Kürt ilişkileri devam ederken 1925 yılında Şeyh Sait isyanı patlak verdi⁴²⁵.

---

⁴²⁰ M. KALMAN, Batı Ermenistan (Kürt İlişkileri) ve Jenosid, s. 182.

⁴²¹ BURHAN ÖZKÖK, Osmanlılar Devrinde Dersim İsyanları, 1937, İstanbul Askeri Matbaası, s. 35.

⁴²² M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 113.

⁴²³ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 117.

⁴²⁴ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri..., s. 164.

⁴²⁵ GARO SASUNİ, Kürt Ulusal Hareketleri..., s. 184.

Suriye'den gelen Ermeni Kışkırtıcıların, Tunceline girerek, Koçgiri aşiretinin iyi eğitim görmüş şairi Ali Şir'in yanında propaganda yapmaları bir gerçektir⁴²⁶. 1921 yılında meydana gelen Koçgiri isyanında birtakım Ermenilerin kuryelik görevi yaptıkları belirlenir. Ermeniler ile bu ilişkileri düzenleyen kişi Alışir idi. Alışir, Migirdiç adlı bir Ermeni sayesinde Kürt Teali Cemiyeti ile, irtibat sağlardı⁴²⁷. Alışir Hoybun bildirilerini Dersim ortam hazırlıyordu. Sonuçta Seyit Rıza, Ağrı isyanına paralel olarak Dersim'de direnişe geçer⁴²⁸.

Hoybun Cemiyeti tarafından 1933 ve 1934 yıllarında Türkiye'ye gönderilen Ermeni Bogos ve M.Nuri Dersimi, Dersim çevresinde birbuçuk yıl gizli çalışmalarda bulunmuşlardı. Hoybun Cemiyeti ile işbirliği sonucu bütün yurttan yoğun bir Kürtçülük kampanyasında sürüyordu⁴²⁹.

16 Haziran 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesi Dersim isyanının başlamasından hemen önce kimliği belirsiz dört kişinin Suriye'den Dersime geldiğini ve daha sonra isyanın başladığını belirtir. "cenubdan hüviyeti mechul dört komitacı gelmiş ve Pertek kazasında yedi mühür bastırarak, Tunceli'nin içlerine gitmiş ve bir müddet sonra isyan emareleri, gözükmeğe başlamıştır. Gümüş madeni havalisinde, şüpheli ve genç bir adam yakalanmış ve casus olduğu tahmin edilen bu adam Elazığ'a götürülmüştür⁴³⁰. İsyanın ilk başlangıcı sayılan Kahmut Köprüsü'nün yakılmasını da Ermeni asıllı Demirci Mustafa gerçekleştirmiştir⁴³¹. Yine Cumhuriyet'in 28 Haziran 1937 tarihli sayısında isyanın sonlarına doğru Hozat'ın Sin nahiyesinde Horen adında bir Ermeni yakalanıp tutuklanır⁴³². İsyan bastarıldıktan sonra Seyit Rıza yakalanır ve çadırında yapılan aramada Ermenice kitaplar ve üzerinde Ermenice yazılı olan bir tane taç

⁴²⁶ VECİHİ TİMURÖĞLU, DersimTarihi, İstanbul 1991, Yurt Yayınları, s. 56.

⁴²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devleti Vekaleti J.U.K., Dersim, s. 179.

⁴²⁸ Türk Ansiklopedisi, s. 109.

⁴²⁹ VEDAT ŞADİLLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s. 148.

⁴³⁰ Cumhuriyet, Tunceli İsyanının İyüzü, 16 Haziran 1937, s. 7.

⁴³¹ HİDİR ÖZTÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s. 32.

⁴³² Cumhuriyet, Tunceli Mıntıkasında..., (28 Haziran 1937), s. 3.

bulunur⁴³³.

Fransızların, Suriye'den yönlendirdikleri Ermeniler Dersim'in içlerine kadar ulaşarak gizli çalışmalarına hız veriyorlardı. Bu sırada Türkiye'nin Fransızlarla devam eden Hatay sorunu vardı. Fransızlar Dersim isyanını destekleyerek Hatay'ın Suriyede kalmasını sağlamaya çalışıyorlardı⁴³⁴.

Rusya dışında, Avrupalı misyonerler, imparatorluktaki halkın duygularını sistemli bir şekilde tahrik ediyorlardı. Ülkenin her yerinde karışıklıklar ve devamlı ayaklanmalar baş gösterdi. İlk Ermeni hareketi 1862 yılında Maraş yakınlarında dağlık ve arızalı bir bölge içindeki Süleyman'lı (Zeytun) kasabasında meydana geldi. Ayaklanma çabuk bastırıldı ve "Doğu Hristiyanlarının koruyucusu sıfatıyla", 3. Napolyon'un Ermeniler lehinde müdahalesine yol açtı⁴³⁵.

1862 yılından 1937 ye kadar başta Fransız devleti olmak üzere öteki sömürgeci devletler önce Osmanlı imparatorluğunu sonra da Türkiye Cumhuriyetini içerden zayıflatıp ortadan kaldırmak için her zaman Ermenilerle kışkırttılar ve desteklediler. Doğu Anadolu ve Ortadoğudaki çıkarlarını korumak için, 1937 ye gelindiğinde ise Fransa ile Türkiye arasında sürüp giden Hatay sorunu çözümsüzlüğe ulaşmaya başladığı bir sırada Dersim isyanı ortaya çıktı.

Hatay sorununun arefesinde yaratılan ve yine dış merkezlerin organize ettikleri Dersim Kürt isyanının başında seyit Rıza'yı görmekteyiz⁴³⁶.

e- ABD Etkileri

Ortadoğu'da ABD'nin çalışmaları 1810 yılına kadar iner. 19.yüzyıl boyunca daha çok misyoner çalışmaları şeklinde görülen ABD politikası, "American

---

⁴³³ Haber, 8 ikinci teşrin 1937.

⁴³⁴ MAHMUT RIŞVANOĞLU, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s. 278.

⁴³⁵ MESUD FANİ BİLGİLİ, Kürtler ve Sosyal Gelişimleri, Çeviri; Azmi Süslü, 1.B., Ankara 1993, Tanmak Yayınları, s. 66.

⁴³⁶ İBRAHİM ETHEM Gürsel, Kürtçülük Gerçeği, Ankara 1977, Kömen Yayınları, s. 58.

Board” müessesesi tarafından desteklenmiştir. Başlangıçta Amerikan misyoneri, bölgedeki Rus ve İngilizlere yardımcı olur şeklinde çalışmalar yaptılar. Örneğin 1880 yılında çıkan Şeyh Ubeydullah olayında Ruslar’a 1887’de ise İngiliz Lash’ın Musul bölgesindeki çalışmalara yardımcı olmuşlardır⁴³⁷.

ABD’nin ortadoğudaki etkinliği ikinci Dünya Savaşından sonra hissedilir bir durum almıştı. Özellikle ortadoğunun zengin petrol yataklarını denetim altında bulundurma politikası çerçevesinde İran faktörü önemli bir unsur olmuştur⁴³⁸. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğuna gelmeye başlayan Hristiyan misyonerlerin de Osmanlılarla yüzlerce yıl yanyana, şikayetsiz yaşamış olan Ermeniler’i etkilediği kuşkusuzdur. Misyonerlerin gerek okulları kanalıyla gerek, konuşmalar yaparak etkiledikleri Ermeniler, çok geçmeden bir yandan kökenlerini araştırıp bir yandan da ulusal duygularını geliştirmeye başladılar. Ayrıca, Amerikan misyonerin Türkiye’deki Ermenilerin durumları hakkında, acıklı dillerle kendi ülkelerine gönderdikleri raporlar, gelişen ulusal duygularla ortaya çıkmaya başlayan Ermeni ihtilalcilerinin de dayanağı ve itici gücü olmuşlardır⁴³⁹.

Ermeni yurdunu kurmak için Ruslardan önce Amerikalılar tarafından çok emek harcandığı açıktır⁴⁴⁰.

19 Ağustos 1919 tarihinde Amiral Webb’den Lord Curzon’a bir rapor yazılır. Bu raporda, “Amerika, Trabzon ve Erzurum’u içine alan bir Ermenistan’ı himaye edecek, geri kalan dört vilayeti de Kürt devleti olarak İngilizlerin koruyuculuğuna bırakıyor” denilmektedir⁴⁴¹.

Türkiye üzerinde mezhep, sınıf, ırk bölücülüğü oyunları her zaman oynanmıştır. Yakın tarihimizde tekrarlandığı ve bundan sonra da oynanacağı

---

⁴³⁷ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, İstanbul 1992, Yeni Asya Yayınları, s. 82.

⁴³⁸ ABDÜLHALUK M.ÇAY, Kürt Dosyası, s. 476.

⁴³⁹ SEÇİL AKGÜN General Harbord’un Anadolu Gezisi ve Raoru, İstanbul 1981, Kervan Kitapçılık Yayınları, s. 17.

⁴⁴⁰ RAHİMİ APAK, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Ankara, E.U. Basımevi, s. 272.

⁴⁴¹ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s. 6.

görülmektedir. “Doğu ihmal ediliyor” sloganları ile birde bölgecilik propagandaları yapılmaktadır. Türkiye Cumhuriyetininin kurulduğu ilk yıllarda çıkan Şeyh Said ayaklanması sırasında da bu suçlamalar yapıldı. Doğu Anadolu sorunu bir elıştırisi malzemesi olarak kullanıldı. Kuşkusuz Doğu Anadolu Türkiye’nin batısına göre bu gün birçok hizmetler yönünden daha geridir. Ancak unutmamalıdır ki bu ekonominin yasasıdır. Ağrı’lı, Siirt’li, Van’lı Diyarbakır’lı bir iş adamı sermayesini, ekonominin cazibesiyle İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlere yatırmaktadır. Bunun doğal bir sonucu Doğu Anadolu’nun insanı batıya gelip yerleşmekte ve vatanın bu parçasında hayatını, ekmeğini kazanmaktadır. Dünyadaki bütün gelişmiş ülkelerde gelişme süreci içinde benzer sıkıntılar yaşadılar⁴⁴².

Dersim hakkında hazırlanan Islah Kanunu ile Tunceli kanunu hazırlanıncaya kadar bölgede birtakım çalışmalar yapılır ve raporlar hazırlanılır. Genelkurmay belgelerinde Dersim ve çevresine ilişkin değerlendirme şöyledir;

Dersim’in asayiş durumuna genel olarak bakılacak olursa görülür ki, Osmanlı Devleti’nin Dersim’e hakim olmaya çalıştığı 1860 yılından Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Dersim’de birçok olaylar olmuş ve bunlardan bazıları tenkil hareketanı gerektirmişti. Ayrıca bu süre içinde Dersim’in ıslahı için zamana göre iyi ve ayrıntılı esaslar düşünülmüş fakat maksat ve gaye elde edilememişti. 1877 den bu yana yapılan tedip hareketleri arasında 1907-1908 yıllarında yapılanlar iyi düşünülecek düzenlenmiş ve fakat bunlarında sonuçlarından yararlanamıyarak Dersim’n özellikle Birinci Dünya Savaşında eline geçirdiği silahlarla daha zararlı bir duruma girmesine yolaçmıştı. Bu nedenle Dersim’in asayiş bakımından dikkate değer cephesi I. Dünya Savaşı ve takipeden senelerdeki durumudur⁴⁴³.

Padişah hükümeti döneminde Türk Milleti’nin tarihine kültürüne medeniyetine birlik ve beraberliğine önem verilmedi. Özellikle Tunceli yöresindeki

---

⁴⁴² ERGUN AYBARS, Yakın Tarihimizde Anadolu Ayaklanmaları, s. 78-79.

⁴⁴³ Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 164.

vatandaşlar gözden, gönülden uzak tutulmakla beraber tamamen başıboş bırakılmıştı. Ziraate elverişli arazi yoktu. Yolu olmayan ve iş alanları da bulunmayan Tunceli'nin dışa açılan kapısı daima kapalı bulunduruluyordu. Karnı aç, üstü yırtık insanlar sağa sola saldırmaktan başka ne yapabilirlerdi? Yoksul halk derebeyin, ağanın, Seyyidin ve şeyhin kölesi durumuna getirilmişti⁴⁴⁴.

Dersim'li beşyüz sene önce nasıl yaşıyorsa yine öyle yaşıyor. Dersim'de doğa asidir. Tarih asidir. Görenek asidir. Bu doğal, tarihsel ve toplumsal üçlünün elinde, Dersimli çevresini talanlayan tip olmuştur⁴⁴⁵.

Cumhuriyet döneminde özellikle 1934'ten başlayarak Dersim ile ilgili bir dizi iyileştirme çalışmaları başlatıldı. Yörede hükümet görevlileri tarafından çok yönlü incelemeler yapıldı.

Cumhuriyetin ilanını izleyen senelerde özellikle Şeyh Said ayaklanmasından sonra öteki doğu illeri ile beraber Dersim'de önemle dikkate alınmış ve kesin ıslahat esaslarının belirlenmesi için incemelerine başlanmıştı⁴⁴⁶. Cumhuriyet idaresi kurulunca, Tunceli'ni bağlayan ipler çözülmeye başladı. Padişah'tan çırıl çıplak bir vatan, tamtakır bir hazine, gırtlığa kadar borç mirası alınmıştı. Bu şartlar altında bile yörenin yol ve okul meselesine el atıldı. Tunceli, Elazığ'dan ayrılıp (1936) yeni bir vilayetimiz haline getirildi⁴⁴⁷.

1937 yılının 21-22 Mart gecesi başlayan Dersim isyanına giden yolun son iki yılına baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkar. Ama hiç bir olay bir önceki olaydan bağımsız değildir. Hatta kökü daha derinlere kadar uzanır.

1934 yılından itibaren planlı ve kararlı bir şekilde Dersim sorunu üzerine eğilen hükümet bunun olumlu sonuçlarını da görmeye başladı. 1935 Kasımında Atatürk'ün gündeme getirdiği ve aynı senenin son günlerinde kabul edilen Tunceli

---

⁴⁴⁴ HİDİR ÖZTÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s. 31.

⁴⁴⁵ NAŞİT ULUĞ, Derebeyi ve Dersim, s. 21.

⁴⁴⁶ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 164.

⁴⁴⁷ HİDİR ÖZTÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s. 31.

kanunu ile Dersim gelişme ve ilerleme yönünde önemli aşamalar kaydeder. 1936 yılından itibaren Tunceli’de aşiret, seyitlik ve ağalık yönetiminin yıkılarak derebeyliğe son verilmesiyle çıkarı zedelenen zümreler ortaya çıktı. Merkez otoritenin Tunceli’de gittikçe güç kazanması üzerine birtakım iç ve dış etkenler sonucu aşiretler arasında ağa, şeyh ve seyitlerin yönlendirdiği huzursuzluklar meydana geldi. Böylece çıkarı zedelenen aşiret ileri gelenleri tekrar eski itibarını kazanmak amacıyla çeşitli oyunlara baş vururlar⁴⁴⁸.

Dersim isyanının gerekçesini belkide, Barbaros Baykara “Tunceli 38” adlı eserinde bir cümle ile çok acılı bir şekilde özetlemiştir.

“Gerçekte Devlet-Ağa çatışması sonucu ezilen insanların dramıdır Tunceli 38”⁴⁴⁹.

---

⁴⁴⁸ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 123.

⁴⁴⁹ BARBAROS BAYKARA, Tunceli 38, İstanbul 1975, AkyarYayınları, s. 5.

V. BÖLÜM

DERSİM HAKKINDA HAZIRLANAN RAPORLAR

Cumhuriyet döneminde Dersim'e yönelik bir hareketin ilk hazırlıkları 1926 yılına kadar dayanmaktadır. Şeyh Said isyanıyla birlikte ilan edilen sıkıyönetimin kaldırılması ile doğan boşluğu doldurmak için "Genel Müfettişlik" ilanı için çalışma alanı içinde Dersim hareketine yönelik hazırlıklarda vardı⁴⁵⁰. Dersim ile ilgili yapılan çalışmalardan kalıcı bir sonuç alınamayınca, hükümet yeni idari yapılanmaya gider. Bu amaçla Türkiye'de üç tane "Umumi Müfettişlik" kurulur. Bu Umumi Müfettişlik'lerin merkezleri Trakya, Diyarbakır, Erzurum idi. 3. Umumi Müfettişlik sınırları içinde Elazığ, Van, Muş, Bitlis, Hakkari ve Diyarbakır vardı.

Daha sonra 6 Kanunisanı 1936 (6 Ocak 1936) da 4. Umumi Müfettişlik kuruldu. Bu dördüncü Umumi Müfettişlik 3207 sayılı kararname ile yayınlanır. Bu Müfettişliğin kapsadığı alan ise Tunceli, Bingöl ve Elazığ idi. Bu müfettişliğin merkezi Elazığ olarak seçilmişti.

Cumhuriyetin ilanını izleyen senelerde özellikle Şeyh Said isyanından sonra öteki doğu illeri ile beraber Dersim'de önemle dikkate alınmış ve kesin ıslahat esaslarının belirlenmesi, için incelenmesine başlanmıştı⁴⁵¹. Bu amaçla bölgede görevli olan etkin görevlilerden bölge hakkında ayrıntılı rapor istenir. Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in 2 Şubat 1926 da içişleri Bakanlığına sunduğu rapordur. Bu raporda Dersim hakkında kısaca şöyle denilmektedir.

---

⁴⁵⁰ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 118.

⁴⁵¹ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 164.

a- Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in Raporu

"Hükümeti, senelerden beri meşgul etmekte olan Dersim meselesi eski idarenin seyyiat (suçu ve günahı) mirasından başka birşey değildir. Yeni hükümetin bazen adil davranış, bazen sayıf ve bazende dengesiz ve faydasız politikası Dersim'i daimi bir hercümerc (Kargaşa) yuvası haline getirmiştir. Sivil ve asker büyüklerin ıslahat ve tedibat (uslandırma) gibi zıd fikir ve düşünceleri defalarca ve tehdit etmek iktidarında olmayan eski idare merkezlerini devamlı surette işgal etmiştir⁴⁵². Dersim Cumhuriyet hükümetinin bir çıbandır, bu çıban üzerinde kesin bir ameliyat yapılmalıdır. Sonderece zeki, kurnaz ve derras (aldatıcı) olan Dersim'li hükümetin zayıf ve kuvvetli bulunduğuna göre saldırgan ve itâkârdır⁴⁵³. Okul açmak, yol yapmak, halkın refahını sağlayarak fabrikalar yapmak, kendilerini uğraştırmak, çeşitli sanayi işlerinde işçi olarak çalıştırmak kısaca medenileştirmek suretiyle ıslahata çalışmak, imkansız bir hayalden başka bir şey değildir⁴⁵⁴. Cehaletin geçim darlığının, iç ve dış aldatmaların, Kürtlük eğilimlerinin, son irtica hareketini dedipten doğan intikam hislerinin dini ve toplumsal devrimler yoluyla kara kuvvetlerin uyandırdığı kötü telkinlerin etkisi altında bulunan avam halk, reis, şeyh, bey ve ağanın esîr ve oyuncağıdır. İkilik bunların kışkırtmasıyla olmaktadır⁴⁵⁵. Dersim için zaman geçirilmeden önlem alınmalıdır. Silah toplanmalı. Silah toplandıktan sonra ağaları, şeyhleri, seyitleri sürmeli, halka toprak verilmeli, üreticiyi korumalı, Dersim'de boş yerlere iskan yapılmalı, yolları yaptırmalı ve milli ideali aşılacak memurlarla 25 sene çalışılmalıdır⁴⁵⁶.

⁴⁵² Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 165.

⁴⁵³ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 142.

⁴⁵⁴ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 125.

⁴⁵⁵ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 165.

⁴⁵⁶ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 142.

b-Diyarbakır Valisi Ali Cemal Bey'in Raporu

Cumhuriyet Hükümeti doğuya ilişkin işleri esaslı olarak incelemek kararını almıştır. Dersimi bir de içinden dinlemek ihtiyacını duymuş ve Hükümet, Diyarbakır valisi Ali Cemal Bardakcı'yı incelemeler yapmak için görevlendirmişti⁴⁵⁷. Ali Cemal, Dersim'deki gelişmeleri yerinde öğrenmek için bizzat Seyit Rıza'nın Yanına giderek yöredeki seyitleri davet eder Ali Cemal, Alevi olduğunu Dersimlileri sevip, saydığını Ezrinca-Elazığ arasındaki Ermenilere ait taşınmaz malları, evleri ve arazileri Dersimlilere verdireceğini, hatta Alevi geleneklerine uygun olarak okullar açtıracağını, Koçgirililer hakkında da genel af çıkarılacağını sözlerini verir⁴⁵⁸. Bu raporda Dersim halkının yoksul olduğunu, halkın Elazığ ve Malatya ovalarına yerleştirileceği konularına yerverir⁴⁵⁹. Kürt ve Arap aşiretleri ile Türkmen aşiretleri arasında bir benzerlik yoktur. Türkmen aşiretleri Teşkilatı Kanuni Süleyman'dan sonra bozulmaya başlamıştır. Dersim'de Türkmen aşiretleri ile yerleşik diğer yerlerde ara sıra meydana gelen isyankar durumların nedeni ve sonuçları aynı değildir. Alevi ve özbeöz Türk olan Türkmenler, Yavuz zamanından beri, müthiş baskılara uğramış ve on binlercesi merhametsizce öldürülmüştür. Dersim kargaşalıkları büyük-küçük memur ve tutucu hocaların tahrik ve teşvikiyle, cahil sunni halk tarafından haklarında uygun görülen kötü davranışlardan şikayetçidirler⁴⁶⁰. Bu layık olmayan davranış Alevi Türkmenler arasında kuvvetli birlik ve toplumsal yükümlülükler meydana getirmiştir. Dersim gezilerinde, Türkçe bilmeyene ve Kürt tipine rastlamadım. Sünniler, Aleviler'e Kürt, Aleviler'de sünnilere Türk derler. Kürtlerle komşu olan Dersim Alevilerin de Türkten başka bir millet oldukları kanısı vardır ve memurlar dahi bu hataya düşmüşlerdir⁴⁶¹. Dersimliler, ölüm ve göçten korkuyorlar. Geçmiş memurlar asılsız kanaatları yok edememişlerdir. Aşiret ve kabileler arasındaki düşmanlık gasp ve yağmalamalar devam etmekte ve düşmanlıkların devamına

⁴⁵⁷ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 142.

⁴⁵⁸ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 125.

⁴⁵⁹ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyân-Tenkil I, s. 118.

⁴⁶⁰ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyânları II., s. 166.

⁴⁶¹ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyânları II., s. 166.

neden olmaktadır. Üçbeş şahıs dışında ağalar ve reislerde dahil, bütün Dersimliler müthiş bir yoksulluk içinde çırpınmaktadır. Gasp ve yağmanın nedeni yaşamak hissi ve endişesidir. Her Dersimli hayatını malını koruma endişesiyle silah bulundurma zorunda kalmıştır⁴⁶². Mezhep çelişkisi, Dersimli'yi kötüleme ve bastırma aracı olmamalı. Mezhep kavgaları yok edilmeye çalışılmalıdır⁴⁶³. Vali Cemal Bey, Alevi olduğundan Dersimliler'ce sempati ile karşılanır. O şiddetten çok eğitimle dersimliler'in Türkleştirilmesini ister. Doğu ve Güney Dersim aşiretleri zaten devlete karşı sessizdiler. Kendileri açısından sorunlu bölge Ovacık ve Hozat taraflarıydı. Vali Cemal, birçok aşiret reisini ikna ettiğini yalnızca eski bir Osmanlı geleneğinin kurnazca taktığı olarak Koç Uşakları üzerine tedip yapılmasını ister. Koç Uşaklarla diğer aşiretlerin çelişkisinden yargılanmasını ister. Koç Uşaklarla diğer aşiretleri çelişkisinden yargılanılmak istenilir⁴⁶⁴. Vali Cemal Beyi "Baskılar son bulur ve şuurlu bir şekilde hareket edilirse Dersimli'ler , Cumhuriyet'in çok sadık ve fedakar unsurları olabilirler demektedir⁴⁶⁵.

Devlet doğu işini hiçbir zaman kuru bir tedip konusu olarak görmüyordu. Cumhuriyetin maddi imkan bakımından bugüne göre çok kısır olduğu günlerinde bile, konu her zaman ve daima halkın korunmasını ve derebeylerinin, toprak ağalarının, aşiret reislerinin elinden kurtarılmasını şeklinde düşünülüyor ve "bir damla kan yerine bir parça daha kurtarma" bu çalışmaların bilinçli bir genel kural olarak görüyordu⁴⁶⁶. Bu amaçlada , Dersimi de içine almak, Doğu illerimizin bir kısmında kalıcı ıslahatı başarmak üzere Birinci Umum Müfettişlik kuruldu⁴⁶⁷. Birinci Umum Müfettişlik Diyarbakır'daydı. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından İbrahim Tali Öngören bu göreve getirilmişti⁴⁶⁸.

---

⁴⁶² M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 128.

⁴⁶³ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 167.

⁴⁶⁴ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 129.

⁴⁶⁵ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 166.

⁴⁶⁶ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 143.

⁴⁶⁷ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 143.

⁴⁶⁸ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 136.

c- İbrahim Tali Öngören'in Raporu

“Dr.İbrahim Tali Öngören, Milli Mücadeleye baş olacak Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde 19 Mayıs sabahı, Bandırma Vapuru'ndan Samsun'a çıkan 18 subaydan biridir.9.Ordu Müfettişliği Sıhhiye Reisi olarak vazifelendirilmiş bulunan Tabib Albay Tali Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında Milli Mücadele'ye inanmış; bağlılığı, hizmetleri ve öngörüllüğü ile Atatürk'ün daima güven ve takdirini kazanarak Önderi tarafından kendisine (Öngören) soyadının verilmesini hak etmiş mutlu bir kimsedir”⁴⁶⁹.

İbrahim Tali Öngören 1928, 1930 ve 1931 yıllarında hükümete üç rapor gönderir.

1928 yılı raporunda; “Dersim'de hükümet otoritesinin zayıf olduğunu ve bunun ıslah edilmesi gerektiğini, bu halkın bazı tedbirlerle Cumhuriyet'e tamamen kazandırılabilceğini, halkı toprağa bağlamanın yolunun reisleriyle olan ilişkilerini gevşetmekle mümkün olacağını” belirtmişti⁴⁷⁰. 1930 yılı raporunda; “Dersimin dışla ilişkisini keserek bu yüzden saldırı ve ticaretine engel olmak, her tarafı esaslı şekilde kapatarak kuşatma çemberini aşamalı olarak darlaştırmak ve kötülüklerinden dolayı yakalananları hemen Dersim'den batıya göç ettirmek.”⁴⁷¹. Tali Öngören raporunda ileri sürdüğü düşüncelerin gerçekleşmesi için de Elazığ'a yerleştirilecek olan “bomba tayyre filosu” ile sağlanabileceğini düşünmektedir.

1931 yılı raporunda ise şu görüşleri ileri sürüyordu; “Dersim'de yapılacak hareketlerin kapsamlı olmasına iki yıl içinde tüm silahların toplanmasına eski, davranışlarını devam eden ağa ve reislerin çakırılmasına, taraftar olmuştur. Tali Öngerer; derdi aşiret rejiminin devamında görmüş, halk çok yoksul bulmuş, tarıma elverişli azlığı dolayısı ile birçok ailelerin birkaç keçinin ürünü ile yaşadığını belirlemiştir⁴⁷².

---

⁴⁶⁹ FETHİ TEVETOĞLU, Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, 1.B, Ankara, 31 Ocak 1971, s.141

⁴⁷⁰ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 138.

⁴⁷¹ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 139.

⁴⁷² NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 143.

d-İsmet İnönü'nün Raporu (21 Ağustos 1935)

İsmet İnönü bu raporu yazmadan önce Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerini kapsayan uzun bir inceleme gezisine çıkıyor. Bu bölgelerde Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Kars, Van, Erzincan, Erzurum, Artvin, Trabzon, Rize, Gümüşhane ve Dersim illerini ve birçok ilçeyi dolaşarak incelemede bulunuyor. Elde ettiği bilgileri ve gözlemlerini 21 Ağustos 1935 tarihini taşıyan raporunu Mustafa Kemal Atatürk ile Bakanlar Kurulu'na sunuyor.

İsmet Paşa "Bu raporu yazarken Reisicumhur Atatürk'e ve Cumhuriyet'in icra vekilleri'ne vaziyetleri samimi olarak söylemek başlıca düşüncem olmuştur. Vaziyeti az zamanda toparlayacağımıza, düşünülen tedbirleri tatbik edeceğimize inanıyorum. Asırlık eksikleri düzeltmeye çalışmakla müteselli olabiliriz"⁴⁷³ demiştir.

Bölgeyi samimi olarak değerlendirmek problemlerin çözümünü de kolaylaştıracaktır. Yüzyıllarca ihmal edilmiş, içinden çıkılmaz gibi görünen sorunların çözümü herşeye rağmen imkansız değildir.

İnönü, Mardin'de genel olarak Fransız sınırı sorunu ile uğraştığını belirtiyor. Abdurrahman Mihi'nin bölge için yaptığı zararları anlatıyor.

"Asayiş noktasından, bu günlerde cenuba (güneye) kaçan haydutlardan Abdurrahman Mihi'nin şimale (kuzeye) geçmiş olması günün vakası (olayı) idi. Denildiğine göre haydut, Nisan ortasında şimale geçmiş bir soygun yapmış, sonra izi kaybolmuştu. Mardin ve Siirt vilayetleri, ciddi bir haber almaya dayanmaksızın, bol jandarma müfrezeleri ile haydutu takip etmeye çalışıyorlardı. Bu reis haydutlar, hudut üzerinde otururlar ve bir iki senede bir defa bizzat içeri girerek, köylerinden hakları saydıkları alacak ve gelirlerini toplayarak geri dönerler. Abdurrahman Mihi'nin bu takip olunduğu temmuz zaten huduttan geri geçmiş olduğu sabit olmuş ve bir rivayete göre 6000 mecrediye toplanmıştır. Bu hadiseyi ilerideki misallerle de teşvik edeceğim (belgeleyeceğim) vehiçle, idaremizin Arap

---

⁴⁷³SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa'nın Kürt Raporu (21 Ağustos 1935), Hürriyet 7 Eylül 1992, s.7.

ve Kürt mıntıkasında köylere ve halka nüfuz etmediğine, bir kabuğun üstünde ve halktan ayrı olarak yalnız kuvvetle idare etmeye çalıştığımıza ilişkin delillerden biri olarak sunuyorum”⁴⁷⁴.

İnönü, devletin bu yörede sadece askeri açıdan halk üzerinde etkili olduğunu oysa idari açıdan da halkla birlikte olmasının gerekliliği üzerinde duruyor. Öte yandan “Fransız ajanları Kürt çetelerini istedikleri zaman saldırtmaya muhtedirdir” diyerek bölgenin çok hassas bir durumda olduğunu ve meydana gelebilecek bir olaya karşı önlen alınması konusunda hükümeti uyarıyor. İnönü daha Suriye’deki Fransızlarla genç Cumhuriyet’in ilişkilerini anlatıyor ve siyasi durumu şöyle belirtiyor.

“Suriye hududunda Fransız Politikası’nı bizimle mücadele halinde görmemek mümkün değildir. Denilebilir ki kuvvetli bir Türkiye Cumhuriyeti’nin er geç vuku bulacak taşmasına karşı, Suriye’yi muhafaza edebilmek Fransa’nın başlıca kaygısıdır”⁴⁷⁵. İnönü Dersim isyanının çıkmasında çok etkili olan Fransa’nın bu bölgede yaptığı çalışmaları özlü biçimde şöyle anlatıyor. “Fransızlar hudut ahalisine menfaat temin ederek taraftar peyda etmiş ve ta Karadeniz sahiline kadar hükümetle mücadele edecek haydut kolları yetiştirmiş oluyorlar. Fransızlar’ın elindeki üstün bir mücadele vasıtası da hudut üzerinde vücuda getirdikleri düşman anasır (unsurlar) perdesidir. Senelerden beri türlü vakalardan kaçan Kürt ve Arap reisleri ve adamlarıdır. Fransız istihbarat zabitleri her istedikleri anda Kürt reislerini çeteler halinde memleketimize saldırtmaya muktedirdirler. Fransızlar’ın Kürtler’i kullanma hevesine mukabil biz de Araplar’ı iyi muamele ile elde tutabiliriz”⁴⁷⁶. İsmet İnönü, çözümü şöyle görüyor: “Mardin vilayetinden çıkarılacak Hristiyan ve Arapların yerlerini Kürtler derhal dolduracaklardır. Bu hal bizim için pek zararlıdır. Diğer taraftan Suriye’deki Fransız Kirt siyasına karşı bu

---

⁴⁷⁴ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁷⁵ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁷⁶ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

Araplar bizim mukabil vasıtamız olacaktır”⁴⁷⁷.

İsmet İnönü, Doğu Anadolu bölgesinde yaptığı incelemeler sonunda raporunda, Dersim (Tunceli) vilayeti hakkında geniş bir değerlendirme yaparak bu ilin geliştirilmesi için bir dizi program önerir. Bu öneriler adli, askeri, yönetim, eğitim ve sağlık konularını kapsar.

“Dersim Vilayeti’nin yeniden teşkili askeri bir idare kurulması ve Dersim’in islahının bi programa bağlanması lazımdır. Kazalarda bazı değişiklikler ve yeni kazalar yapılması da zaruridir. Bunlar Genel Müfettişlikle birlikte yapılmalıdır. Genel Müfettişlerin asayiş, iskan ve program hususlarında vekaletlerin (Bakanlıkların) yegane muhatabı olması başlıca meseledir. Bununla beraber Genel inspektörlerin (Genel Müfettişlerin) müdahale edemeyecekleri iş olmayacaktır. Genel Müfettişler, olumlu ve acil gördükleri anda, mıntıkaları dahilindeki herhangi bir mıntikalara tedbiri durdurmaya, tadil etmeye ehliyeti olacaklardır. Böyle bir mesele hangi vekalet (bakanlığa) talluk ederse o mesele icap ederse hükümetçe mütalaa olunacaktır. Genel Müfettişlerin müracaatı devlet kuvvetleri üzerinde de aynı hükmü haiz olacaktır”⁴⁷⁸.

İsmet İnönü’nün önerdiği idari yapılanmada Genel Müfettişlere verilmesi öngörülen yetkiler son derece geniş tutuluyor. Genel Müfettiş herhangi bir bakandan daha yetkili duruma geliyor. Askerlere emir verme yetkisine sahip oluyor. Yaptığı işlerden dolayı sadece hükümete karşı sorumlu oluyor.

Adli konuda ise İnönü şöyle diyor.

“Doğu illerinde tatbik edilmek üzere özel bir adliye rejimi kanun ile tayin olunacaktır. Böyle bir proje bilhassa, Birinci Genel Müfettiş’te birlikte hazırlanacaktır. Adliye memurları üzerinde Birinci ve Üçüncü Genel inspektörlerin kati selahiyetleri olacaktır. Genel inspektörlerin aleumum (genellikle) sivil devlet

---

⁴⁷⁷ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁷⁸ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu (21 Ağustos 1935), Hürriyet 10 Eylül 1992, s.7.

memurları üzerindeki sicilleri esas mahiyetine haiz olacaktır”⁴⁷⁹.

Anlaşıldığı gibi Genel Müfettişler hakim- savcı ve öteki adli memurlar üzerinde tam hakimiyet kuruyor. Aynı şekilde tüm memurların sicillerini de elinde tutuyor. İnönü daha sonra “tali ve idari” işlerin yapılmasını anlatarak gerekli nitelikleri taşıyan devlet memuru bulunmadığından yakınıyor. Çözüm olarak ise; “Mektebi Mülkiye’yi harbiye gibi genişletelim. Ama normal yoldan memur bulmak 10 sene sürer. O halde intikali devrede idare amirlerini (vali-kaymakam gibi) bulmak için ordudan çekilenlerden istifade etmek tek çare”⁴⁸⁰ diye düşünüyor.

İsmet İnönü’nün “Dersim Islahı” adı altında verdiği program ana hatlarıyla üç aşamada öngörülüyor. Hazırlık-Silahtan Tecrit ve İskan. Hazırlık ve silahsızlanma üç senede gerçekleşecektir.

“Dersim vilayetini yeni usulde teşkil edeceğiz. Muvazzaf bir kolordu komutanı, vali ve üniformalı muvazzaf zabıtlar kaza kaymakamları olacaktır. Keza memurlardan hiçbirisi yerli olmayacaktır. Bulundukça mütekait zabıtlar (emekli subaylar) tali memuriyetlere tayin olunacaktır”⁴⁸¹.

“İlbaylık dairesi bir kolordu karagahı gibi fakat maksada elverişli olarak teşkil oluncaktır. Asayiş, yol, maliye, ekonomi, adliye, kültür, sağlık şubeleri olacaktır. İdama kadar infaz ilbaylıkla bitecektir. Adliye usulü basit, hususi ve kesin olacaktır”⁴⁸².

Dikkat edilirse mülki amirler subaylardan öteki memurlar ise emekli subaylardan seçiliyor. Üstelik memurlardan hiçbirinin yerli olmamasına karar veriliyor. Kurulacak olan “ilbaylık dairesi” de askeri örgütlenme biçiminde olacak. Dersim’in her türlü işini yapacak şekilde planlanacak. İlbaylıkca yargılamaya ilişkin tüm kararlar “kesin” olacak. Bu olağan bir durum değildir. O günün

⁴⁷⁹ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁸⁰ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁸¹ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁸² SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

koşulları içinde, devletin karşı karşıya bulunduğu tehlike karşısında almış olan olağanüstü kararlardır.

İsmet İnönü bölgeyi askeri açıdan da güçlendirmek istiyor. Şöyle devam ediyor;

“İlbaylığın emrinde 7 seyyar jandarma taburu bulunacaktır. Sabit jandarma ayıdır. İlbaylığa yardım etmek Genel Müfettişlerin vazifesidir. İlbaylık bu teşkilatı ile idareyi alacaktır. 1935 ve 36’da yolları, Karakolları yaptıracaktır. 1937 ilkbaharına kadar hazır olursa mürettep (düzenlenmiş) seferber iki fırka kuvvet ilbaylığın emrine 1937 ilkbaharında verilecektir. Sûratle bütün Dersim silahtan tecrit olunacak, ilbaylığın o zamana kadar tetkiki neticesinde kuvvetle yapılmasını tasavvur ettiği, hükümete bildirdiği icraat da yapılacaktır. Bundan sonra Dersim’e verilecek şeklin safhası başlayacaktır. Bütün bu tasavurlar gizlidir. İlbaylık yol, orman işletme, çabuk ve kesin adalet gibi bir idare ile işe başlayacaktır”⁴⁸³.

“İlbaylığın lüzum göstereceği diğer ihtiyaçları temin etmek ve eğer Dersimli’ler bizim düşündüğümüz zamandan evvel harekete kalkarlarsa programı acilen tatbik etmek zaruridir. Bu tasavvurları, icra vekilleri ve Genelkurmay Başkanı ile Kamutay (TBMM) Başkanı’ndan başka yalnız ilbay, iki Genel Müfettiş ve 3.Ordu Müfettişi şahsen bileceklerdir. Maliyet memurları bilmeyeceklerdir”⁴⁸⁴.

İnönü raporunda “iskan” konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklıyor. “Van, Muş ve Erzincan ovaları Kürt yayılmasına açıktır. Van ve Erzincan’da acele olarak, Muş ovasında tedricen (aşamalı) bir de Elazığ ovasında kuvvetli Türk kitleleri vücuda getirmek zorundayız. Yalnız Erzincan için, Dersim islahından sonra karar vereceğiz. Şarkta iskan kaynağı başlıca Karadeniz halkıdır. Bu yüzden Karadenizden getirdiğimiz ilk göçmenleri memnun etmeliyiz”⁴⁸⁵.

⁴⁸³ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁸⁴ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁸⁵ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

İnönü, muhtelif ovalara kendiliğinden gelip yerleşen Kürtlere dokunulmayacağını söylüyor. Raporunda; sayım vergisinde indirim yapılmasını, Trabzon limanının yapımına başlanılmasını, Doğu ve Güneydoğu'da acil olarak yapılması gereken yollara başlanılması, Van, Diyarbakır ve Erzurum'un birer büyük medeniyet merkezleri durumuna getirilmesinin gerekli olduğuna değiniyor. Bölge halkının Eğitim-Öğretim ve okullaşma konusunda ise şöyle diyor;

"Kürtler'e okutma yapılıp yapılmayacağı şimdiye kadar bir politika olarak müteala edilmiştir. Biz bundan hiç istifade edemediğimiz halde mahzurunu çekiyoruz. Daha Türk köylerindeki mektepleri yapamamışken ve en nihayet yüzde ona (%10'a) varmayan okutmada bir hususi siyasayı halkın diline düşmekte hiçbir fayda yoktur. Sonra, ilk tahsil okutmada faydamızın daha yüksek olduğu mütalaasındayım. Kürtleşmiş ve kolayca Türklüğe dönecek yerleri okutmak, hatta Kürtlere Türkçe öğreterek Türklüğe çekmek için ilk tahsil ve onun iyi hocası çok müessir vasıtasıdır. Memur yetiştirecek büyük müesseseler cenupta (güneyde) yoktur. Orta mektebe girecekler içerisinde Kürtlerden de müracaat eden olursa, onları da reddetmemeliyiz"⁴⁸⁶.

Sağlık konusunda gördüğü yetersizliklerden⁴⁸⁷ yola çıkarak; "iyice içlerine girmek istediğimiz Kürt merkezlerine seyyar doktorlarla girmek çok müessir olacaktır"⁴⁸⁸ demektedir.

"Türkler ve Kürtler'i ayrı ayrı okutmakta yarar yoktur. İlk tahsili birlikte yapmalıdırlar. Bu, Kürtler'i Türkleştirmek için etkili olacaktır"⁴⁸⁹

İsmet İnönü bu gezisi sırasında incelemede bulunduğu Erzurum ve Erzincan hakkındaki görüş ve düşünceleri şöyledir:

"Erzurum, bu sefer bütün şarkta gördüğüm merkezlerin en fena halde

---

⁴⁸⁶ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa'nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁸⁷ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa'nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁸⁸ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa'nın Kürt Raporu, s.7.

⁴⁸⁹ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa'nın Kürt Raporu, s.7.

olanlarından biri ve vilayet olarak en az hizmet edilmiştir. Trahom ve Sifilis (Frengi) vilayeti tahrip etmektedir. Erzurumun asayışı bile ciddi bir ilgi görmemiştir. Erzurumun kalkınmasını az senelerdir temin edebilirsek, şimalde hududa karşı ve içeride Türklüğe karşı sağlam bir türk merkezini yeniden kurmuş oluruz”⁴⁹⁰.

“Erzincan yanındaki boş köyler Dersim’in semizve mütehakkim (hükmetmeye çalışan) halkı ile süratle dolmaktadır. Erzincan beyleri arazilerinde işlemek için Dersimlileri maraba adı altında kullanmaktadırlar. Bu, beylerin bir nevi Dersimli himayesine sığınmasıdır. Bu köyler ve marabalar, Dersim çapulcu kollarının içeri yayılması için menzin ve yatak rolü yapmaktadırlar. Az zamanda Erzincan’ın Kürt merkezi olmasıyla asıl korkunç Kürdistan’ın meydana gelmesinde ciddi olarak kaygılanmak yerindedir”⁴⁹¹.

İsmet İnönü Dersimli göçlerin zamanla Erzincan’ı bir Kürt merkezi yapacağını düşünerek buna karşı Erzurum’un her bakımdan güçlendirilmesinin yararlı olacağını belirtmektedir. İnönü ayrıca Muş, Van, Kars, Ardahan, Malazgirt, Samsun, Gümüşhane, Bayburt, Artvin ve Trabzonu gezerek incelemelerde bulunuyor. Bu illerin ihtiyaçlarını belirliyor ve yapılması gereken çözüm yollarını raporunda ilgililere sunuyor.

İsmet İnönü’nün hazırladığı raporun “Netice” başlığı altındaki bölümü şu şekildedir:

“Eğer yüce heyet bu raporda arz ettiğim tedbirleri muvafık (uygun) bulursa esas olarak bir kabul kararı verilmesini rica ederim. Bunun üzerine derhal yapılacak işlere başlanacak ve plana bağlanacak işler hazırlanacaktır. Ayrıca bir mali planın hazırlanması lazımdır ki, bunu vekaletlerden alacağımız iş planları üzerinde yapacağız. Bu raporu yazarken Reisicumhur Atatürk’e ve Cumhuriyetin

---

⁴⁹⁰ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu (21 Ağustos 1935), Hürriyet 9 Eylül 1992, s.7.

⁴⁹¹ SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s.7.

icra vekillerine vaziyetleri samimi olarak söylemek başlıca düşüncem olmuştur. Vaziyeti en kısa zamanda toparlayacağımıza, düşünülen tedbirleri tatbik edebileceğimize inanıyorum. Asırlık eksiklikleri düzeltmeye çalışmakla müteselli olabiliriz”⁴⁹².

Yüzyıllarca ihmal edilen Doğu Anadolu’nun asırlık eksiklikleri kısa zaman içerisinde çözmek mümkün değildi. Bu eksikliklerin neler olduğu ve nereden - nasıl kaynaklandığını anlamak için devletin görevlileri tarafından çok sayıda raporlar hazırlandı. Bu raporlar çeşitli nedenlerle tam olarak uygulamaya konulamadı. Bölgede yaşayan insanların barınma, sağlık, okul, eğitim, kültür, yol, elektrik, su gibi temel ihtiyaçları bile zamanında sağlanamadı. Devlet bölge halkını oraya götüreceği hizmetleri ile kucaklayabilir. Bir yanı zayıf bırakılan insanları, başkaları rahatça kullanabilir. Buna fırsat verilmemeli.

---

⁴⁹² SAYGI ÖZTÜRK, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu (21 Ağustos 1935), Hürriyet 10 Eylül 1992, s.7.

e-Mösyö Canadi'nin Raporu

Türkiye'nin genel politikasında olduğu gibi Birinci Umumi Müfettiş Dr. İbrahim Tali Bey'in de üç ana politikasından biri tarımdı. Tali Bey bu çalışmalarına sembolikte olsa önce bölgedeki halka toprak dağıtmakla başlamıştı. Bölgede ziraatin geliştirilmesini köylüye kredi sağlamakla teşvik eden Tali Bey; halkın eğitimsizliği nedeniyle ilk yıllarda kooperatifleşmede de başarılı olamadı. Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey sorumluluk mıntikasında günümüzde dahi uygulamada zorluk çekilen ve hatta birçoğu gerçekleştirilemeyen güzel örnek çalışmalarla işe koyuldu⁴⁹³.

Birinci Umum Müfettişliğin kuruluşu ile birlikte, hükümet bölge'de tarımda da eski yöntemleri bırakıp ilmi tesbit ve incelemeler yaparak verimi arttırmak amacı ile Macaristan Krallığı Ziraat Başmüşsavirliği ve Ser (Baş) Müfettişlerinden CANADI ile yanına da Macaristan Krallığı Yüksek Mimar Mektebi memurlarından Osman Fehmi'yi Müfettişlik bölgesinde görevlendirdi⁴⁹⁴.

Sahasında uzman Canadi kendisine yardımcı olan Osman Fehmi Bey ile birlikte, bölgede iki yıl süre ile ekonomik alanda, özellikle zirai alanda bilimsel araştırma ve incelemelerle tesbit edilen verileri ve yapılması gereken üretim çalışmalarından en yüksek verimin nasıl alınacağı hususunda Diyarbakır'da hazırladığı raporunu 21.7.1930 tarihinde Birinci Umumi Müfettişliğe sundu⁴⁹⁵.

Mösyö Canadi'nin hazırladığı rapor iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Umumi Kısım I" başlığını taşımaktadır. Birinci Bölüm'de Müfettişlik mıntikasındaki Hakkari, Van, Muş, Beyazıt, Siirt, Elazığ, Urfa, Diyarbakır, Mardin vilayetleri toplam nüfusunu 1.193.225 olarak verdikten sonra bir km²'ye düşen insan miktarının tesbitini verdikten ve şehirlerin nüfusunun kafi olduğuna işaret

⁴⁹³ HÜSEYİN KOCA, Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu Politikaları, Konya, s.346,347

⁴⁹⁴ MÖSYÖ CANADI, "Zirai Rapor". Birinci Umumi Müfettişlik Ziraat Mütihazası, Diyarbakır Matbaası, Diyarbakır, 1930

⁴⁹⁵ HÜSEYİN KOCA, Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu Politikaları, Konya, s.348.

ettikten sonra, şehirlerarası uzak yerlerde bazen at sırtında yarım gün gitmesine rağmen işlenmiş toprağa rastlayamadığını, bölge nüfusunun Muhtelif Türkler, Zazalar, Araplar, Süryaniler az da olsa Ermeni, Yahudi ve Çingene'den oluştuğunu, bunların sosyal ve mesleki durumlarının tesbitlerini vererek bölgenin arazi vaziyetini, ziraat ve ulaşım imkanlarını açıkladıktan sonra ormanlara geçmektedir. Mintika ormanlarında mevcut ağaç cinsleri ile yetiştirilebilecek sahaları da tesbit edip bölgenin durumunu verdikten sonra toprağın cinsi, verimi ve yetiştirilecek ürünleri sıralamaktadır. Çiftçinin halihazır mali durumdan memnun olmadığını, bunun ise bankalardan çiftçiliğini yapabilecek miktarda kredi alamamaktan kaynaklandığına işaret ettikten sonra bankalar hakkında da bilgiler vermektedir"⁴⁹⁶.

"Osmanlı Bankası: Tüccarlara pek yüksek faizle kredi vermesine rağmen, bankaya yatırılan paraya faiz vermez". "Ziraat Bankası; çiftçilerle iştigal eder. Hükümet dairelerinin parasını hıfz (koruma), nakil ve devreder, canlı hayvan, hububat ve zahire hasılatı, şeker ve şekerleme, nebati yağlar (hesabı açık), tütün ihracatı, ham deri, pamuk mallarının hesabı, keten, kendir, ip vs. mamûlatları , yün örme dokumacılığı, hazır boya ve boya ilacı nebati gübreler, bölgedeki haşasat ve alınması gerekli tedbirler, nebati hastalıklar, hayvanat hastalıkları vs.'nin tesbitlerini yıllara göre yapmakta, detaylı incelemeler ile üretilen ve verimin arttırılması için tavsiyeler de bulunmaktadır"⁴⁹⁷.

Raporun ikinci bölümü, "İkinci Kısım", "Şark vilayetlerinin Toprağı işletmesi" başlığı ile devam etmektedir.

"Toprağı işletecek alet ve toprak özellikleri, kış rutubetinin toprakta muhafazası, tırmık yerine su vermek, bölgedeki ekilebilir arazi miktarı, vergiler, bölgede nebatat yetiştirme, buğdaydan evvel ekilen nebatat, buğday toprağının

---

⁴⁹⁶ HÜSEYİN KOCA, Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu Politikaları, Konya, s.350.

⁴⁹⁷ HÜSEYİN KOCA, Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu Politikaları, Konya, s.351.

ihzarı (hazırlamak) ve buğday, zer'i, buğday muhafaza ve tedavisi, buğdayın biçilmesi, buğdayın harman edilmesi, buğday haricinde ekilip biçilen tahıllar, baklagiller ve diğer bitkiler, hayvanlara yedirmek için ekilip biçilen bitkiler, iaşesine ait nebatat, bahçe ziraati ve meyvalar. Bölgede yetiştirilen büyük ve küçük baş hayvanlar. Kümes hayvan yetiştiriciliği, balıkçılık, arıcılık, doğu vilayetleri ziraatinin geliştirilmesi için yapılması lazım olan idari teşkilatlanma, Malumat-ı Ziraiyenin Terakkisi, Askeri Ziraat (Askeri birlikte insan, hayvan ve makine gücü mevcut olduğu için üretim yapabilecekleri husus) ile bunlardan, derhal yapılması lazım gelen işler” ve “tedricen yapılması lazım gelen işleri sıralamaktadır”⁴⁹⁸.

---

⁴⁹⁸ HÜSEYİN KOCA, Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu Politikaları, Konya, s.351.

f-Abidin Özmen'in Raporu

Abidin Özmen, Birinci Umumi Müfettişliği'ne Bakanlar Kurulu Kararı ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün onayı ile 11.6.1935 tarihinde atanmıştır.

"Açık olan Umumi Müfettişliği Aydın Sayları Abidin Özmen'in tayini; Dahiliye Vekilliğinin 11.6.1935 tarih ve 5159 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 11.6.1935'de onanmıştır"⁴⁹⁹.

Birinci Genel Müfettiş Abidin Özmen, Ağustos 1936 sularında Birinci Genel Müfettişlik bölgesindeki toplumsal ve siyasal durumlarla ilgili bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor Başbakanlık'a ve bu kanal aracılığı ile Milli Emniyet Başkanlığına gönderilmiştir. "Gizli" kaydıyla gönderilmiş bir rapordur. Abidin Özmen, raporun birinci sayfasında daha önceki görevlerini sayarken "15 aydan beri de umumi müfettişlik ödevini ifaya çalışıyorum." demektedir. Bu ifadeden hareket ederek, raporun Ağustos 1936 sularında yazıldığı söylenebilir⁵⁰⁰.

Raporda , cumhuriyetin ilk yıllarında tek parti döneminde devletin, Kürdistan'da yürüttüğü politikalar ve uygulamalar hakkında Kürt toplumundaki siyasal ve toplumsal eğilimler konusunda önemli bilgiler veriyor⁵⁰¹.

Rapor şöyle başlıyor:

"İlk sözde netice ve gayemi derhal bildirmek isterim; raporun hedefi Kürtlük işinin herhangi bir hal şekline iktiran ettirerek (ulaştırılarak) tabiatın birçok varlıklar ve zenginliklerle doldurulmuş olduğu bu bölgenin, daima Türk vatanının öz ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasını temindir."⁵⁰²

"Abidin Özmen'in Birinci Umumi Müfettişlik bölgesindeki Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkari, Muş, Mardin, Urfa, Siirt vilayetlerinin iç siyasi durumları hakkında

⁴⁹⁹ TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi D.77/6 K2/2746

⁵⁰⁰ İSMAİL BEŞİKÇİ, Başkaldırının Koşulları, Yurt Kitap Yayınları, 1.Baskı, Ankara 1991, s.74.

⁵⁰¹ İSMAİL BEŞİKÇİ, Başkaldırının Koşulları, Yurt Kitap Yayınları, 1.Baskı, Ankara 1991, s.75.

⁵⁰² İSMAİL BEŞİKÇİ, Başkaldırının Koşulları, Yurt Kitap Yayınları, 1.Baskı, Ankara 1991, s.75.

rapordur” başlığı ile toplantıya sunduğu ve toplantıda kendisinin “siyah rapor” diye isimlendirdiği rapor 15 sayfadır”⁵⁰³.

Abidin Özmen bu raporunda:

“Bu raporumda arzedilen hususlardan Umumi Müfettişlikçe yapılabilecekler yapılmakta ve takip edilmekte olmakla beraber, Türk’ü büyük saadetlere kavuşturan ve Türk vatanını her gün fersahlarca ileri götüren büyük hükümet şefi İsmet İnönü’den memleketin görebildiği bir derdinin hal ve takibi için direktifler alabilmek gayesini güderek yazdığımı arz eylerim”⁵⁰⁴ demektedir.

Abidin Özmen bölgede yapacağı çalışmalar sırasında Başbakan İsmet İnönü’nün direktiflerini gözönünde bulunduracağını belirtmektedir. Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde ortaya çıkan olayların kökeninde Kürtlük Mefkuresi’nin önemli bir özellik olduğunu iddia etmektedir. Bu raporda şu görüşlere yer verilir:

“Şeyh Sait hadisesi Kürtlük duygusunun besleyip büyüttüğü bir vak’adır. Haço’nun Sasonların , muhtelif semtlerindeki muhtelif şahısların ayaklanmaya kalkışması bir pilin verdiği cereyanın tesirinden başka bir şekilde açıklanamaz. Ağrı vakası da aynı mefkureye istinat etti. Zeylan vakasını körükleyenler Kürtlüğe dayanmışlardır. 80-100 avanesiyle hükümet kuvvetlerini senelere meşgul eden Ali Can, Seyithan çeteleri bu gaye uğrunda çalıştılar. Malefanlı Mehmet Ali Yunus’un oğlu Abdurrahman’ın bugün bazı Sasonlular’a akıl hocalığı yapması ve Sason yasak bölgesinde bir beylik kurmaya çalışması Kürtlük duygu ve beylik ananesinin yarattığı bir hadisedir”⁵⁰⁵.

Abidin Özmen’in Dersim’de meydana gelen olayların nedenlerine ilişkin değerlendirmesi şöyledir:

“Dersim vaziyetine temas etmek istedim. Bence Kürtlük cereyanları ve

⁵⁰³ HÜSEYİN KOCA, Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu Politikaları, Konya, s.458.

⁵⁰⁴ HÜSEYİN KOCA, Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu Politikaları, Konya, s.459.

⁵⁰⁵ HÜSEYİN KOCA, Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu Politikaları, Konya, s.460., İSMAİL BEŞİKÇİ, Başkaldırının Koşulları, Yurt Kitap Yayınları, 1.B, Ankara 1991, s.83-84.

g-Öteki Raporlar

1931 yılının sonlarına doğru Dahiliye Vekili (İç İşleri Bakanı) Şükra Kaya, Jandarma Genel Komutanı Kazım Orbay Doğu illerini teftişe çıktılar. Bu illerin arasında Dersim’de vardı. Ankara dan gelen bu heyete Diyarbakır da Genel Müfettiş İbrahim Tali Öngören, Kolordu Komutanı Kenan Paşa, Genel Müfettişlik Asayiş Müşaviri Şükrü Sökmensüer de katıldı. Dersim’e gidildi, buralarda ağalar ve halkla görüşmeler yapıldı⁵⁰⁸.

Bu gezi sonrasında İbrahim Tali Öngören’in görüşünün tam tersi bir görüş çıktı. “Dersim’in kurtarılması için devlet tam önlemler almalıdır. Aşiret sistemi ve aşiret geleneği yıkılmalıdır. Bu sistemin tehlikesi aşiretlerin silahlı olmasındandır. Dersim silahlarını vermelidir. Devlet teşkilatı kuvvetle, adalet ve kültürle Dersim’de kurulmalıdır. Bunun için idare teşkilatı yeniden tanzim edilmelidir”⁵⁰⁹.

Bu raporların dışında Dersim ile ilgili Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak, 3. Ordu kumandanı Halis Paşa ve Hüsrev Gerede de raporlar hazırlayarak zamanın hükümetine sunulmuştur. Hüsrev Gerede, İran’da Büyük Elçilik görevi yaparken yazdığı “Siyasi Hatıralarım” adlı kitabında Dersim ile ilgili raporunda Dersim’in ıslahı için, uzun yıllara göre planlanmış gerçekçi bir ıslah programı yapılmalı. Dersim’e kalkınmanın cân damarı olan yollar yapılmalı, hemen ilkokullar giderek liseler açılmalı, buraya çok bilgili öğretmenler göndermeli, hastahaneler yapılmalı, bu rapor 21 Aralık 1933 tarihinde Başbakanlığa Hüsrev Gerede tarafından gönderilir⁵¹⁰.

1936 yılında bir çalışma yapılır. Cumhuriyet hükümeti Dersim konusunda gerekli hazırlıkları yaparken, Osmanlı döneminde bölgeye ilişkin olarak yapılması düşünülen çalışmaları ve raporları da incelemekteydi. Hatta bu raporların ve Cumhuriyet döneminde yapılan hazırlıkların bir arada olması ve değerlendirmede

⁵⁰⁸ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 149.

⁵⁰⁹ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 119.

⁵¹⁰ HÜSREV GEREDİ, Siyasi Hatıralarım, İstanbul 1952, Vakit Basımevi, s. 155.

kolaylık sağlaması amacıyla, bir kitap içerisinde toplanmasıda kararlaştırıldı⁵¹¹.

Türkiye Cumhuriyeti Vekaleti Jandarma Umum Kumandanlığı, (III. S, 1Ks, Sayı 55058) tarafından “DERSİM” adı altında toplanan raporlar, “Gizli ve zata mahsus” olmak üzere ancak 100 tane bastırılarak ilgili kilişelere gönderilmiş. “DERSİM kitabının “Dersim’in Islahı Esasları” 6 madde altında ele alınmıştır. Birinci madde şöyledir: “Dersim’de hükümet nüfuzunu normal vilayetler derecesinde tesis etmek ve bu mıntika halkına ticaret, ziraat ve sanat yoluna sevk etmek ve hükümet tekaliflerini ifaya kabiliyetli bir hale getirmektir⁵¹².

Dersim’in ıslahı çerçevesinde yapılan bu hazırlıklar değişik bölümlere ayrılmış ve bu bölümler için üç yıllık bir program hazırlanmıştır. **Birinci sene** yapılması gereken işler ise, “Silah toplamak, aşiret reislerinin uzağa sürülmesi, mücrim ve mahkumların yakalanması, mükellefiyetlerini ifa etmeyenlere bunun ifa ettirilmesi, şimal (Kuzey) Dersim halkının garba (Batıya) nakilleri, dağınık iskanın men’i idare, askeri ve inzibat memurlarından işe yaramayanların değiştirilmesi” aña başlıklar altında toplanması ve bu başlıkla kendi içinde ayrıntılandırılmıştır⁵¹³. **İkinci yılda** Devlet denetiminin temelini oluşturacak “yol yapımına” başlanacaktır. Reislerden ayrılmış Dersimli’leri çevredeki topraklı yerlere toplamak ve onlara toprak vererek hem tarımla hemde ticaretle uğraşmalarını sağlayacak ve okullar açılacaktır⁵¹⁴. **Üçüncü yılda** ise artık devletin varlığının tamamen pekiştirilmesine yönelik çalışmalardır. Bunun içinde yine yol yapımına ve ticaretin geliştirilmesine önem vermek başta gelir⁵¹⁵.

Bu üç yıllık programın Birinci yılı çalışmaları için devlet bütçesine 1.200.000 (Birmilyon ikiyüzbin) lira para ayrılmıştır. Bu paranın yarısı askeri nakliyat için yarısıda “Dersimli’lerin batıya nakilleri” içindir. Batı illerine

⁵¹¹ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 119.

⁵¹² HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 121.

⁵¹³ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 121.

⁵¹⁴ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 123

⁵¹⁵ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 123..

sürülmesi planlanan ailelere ilişkin bir tablo, yine bu raporun sonunda ek liste olarak yer almaktadır. Batıya sürülmesi düşünülen ve çeşitli aşiretlere mensup bu ailelerin sayısı 347 dir⁵¹⁶. Bu raporda “Aşiretlerin batıya gönderilme konusunun gizli tutulması” istenmektedir. Ayrıca; reislerle birlikte ailelerinin de gönderilerek, tekrar reislik sisteminin oluşmasının önüne geçilmesi istenmektedir⁵¹⁷.

Mustafa Kemal 1936 yılında parlamentonun ilk açılışında yaptığı konuşmada şöyle diyordu. “Dahili işlerimizden en mühim bir safha varsa o da Dersim meselesidir. Dahilde bulunan iş bu yarayı ortadan temizleyip koparmak ve kökünden kesmek işi ne pahasına olursa olsun yapılmalı ve bu hususta en acil kararların alınması için, hükümete tam ve geniş yetkiler verilmelidir.”⁵¹⁸

Dersim hakkında görevlilerce verilen tüm bu raporlar incelenerek önerilenlerden yararlanılarak devletçe birtakım önlemler alınır. Raporların hepsinde Dersim konusunun çözümü konusunda ortak düşünceler taşıyordu. Hepsinde Dersim’e bir an önce ıslah programları uygulanmasını, bunda da kararlı davranılmasının şart olduğunu vurguluyordu. Hazırlanan raporlar çok geniş ve çeşitli konuları içine alan bir ıslahat programını kapsıyordu. Askeri önlemlerin yanında, eğitim, kültür bayındırlık, imar, ticaret, tarım ve sosyal yaşayışa ilişkin yenilikleri de içine alan bir ıslahatın gerekliliğini belirtiyordu.

---

⁵¹⁶ CEMAL KUTAY, Tarih Sohbetleri, Haziran 1971, s.12.

⁵¹⁷ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 122.

⁵¹⁸ M. KALMAN, Dersim Direnişleri, s.230 ve TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 62, s.10

VI. BÖLÜM

DERSİM İÇİN HAZIRLANAN KANUNLAR

a- İskan Kanunu (21 Haziran 1934 ve 2510 Sayılı Kanun)

Hazırlanan raporlar doğrultusunda bir yandan Dersim hakkında ayrıntılı bilgi birikimi sağlanırken öte yandan yapılacak olan ıslahatlar için yasal dayanaklar hazırlanmaya başlandı.

İskan Kanunu (2510 nolu İskan Kanunu) 7 Haziran 1934'te Mecliste görüşülmeye başlanmış, 14 Haziran'da kabul edilmiş ve 21 Haziran 1934 tarihinde Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir⁵¹⁹.

Bu yasa ana başlıklar altında 50 maddeden oluşmaktadır. "İskan Mıntıkaları" başlığı altındaki 1.maddesi şöyledir; "Türkiye'de Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus, oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak, icra vekillerince yapılacak bir bir programa göre, düzeltilmesi Dahiliye Vekilliğine verilmiştir⁵²⁰. 2. Maddede ise iskan bölgeleri, "Türk kültürü nüfusun tekâsüfı (yoğun olduğu) yerler, "Türk kültürüne temsilli istenilen nüfusun nakil ve iskanına ayrılan yerler", ve "Yer, sıhhat , iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskan ve ikamet yasak edilen yerler"⁵²¹ olmak üzere üçe ayrılmıştır.

İskan Kanunu'nun Dersim'i ve Dersimli'yi ilgilendiren hükümler de vardı. "İçerde, nakiller, kültür ve idare tedbirleri" bölümünün 10.maddesine göre; "Kanun aşirete hükmi şahsiyet tanımaz. Bu hususta herhangi bir hüküm, vesika

⁵¹⁹ TBMM Zabıt Caridesi, Cilt 23, Devre IV, İçtima 3, 14.VI. 1934 ve MUHSİN KIZILKAYA-HALİL NEBİLER, Kürtler, İstanbul, 1991, Yurt Kitap Yayınları, s.44.

⁵²⁰ Düstur, C. 15, Ankara 1934, Başvekalet Matbaası, s. 1156.

⁵²¹ Düstur, C. 15, Ankara 1934, Başvekalet Matbaası, s. 1156.

ve ilama müsterit te olsa tanınmış haklar kaldırılmıştır. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların her hangi bir vesikaya veya görgü ve geleneğe müsterit her türlü teşkilat ve taazzufları kaldırılmıştır. Bu kanunun neşrinden önce herhangi bir hüküm veya vesika ile veya örf ve adette aşiretlerin şahsiyetlerine veya onlara izafetle Reis, Bey, Ağa ve şeyhlerine ait olarak tanınmış kayıtlı ve kayıtsız bütün gayrimenkuller Devlete geçer. Bu kanun hükümlerine ve Devletçe tutulan usullere göre, bu gayrimenkuller muhacirlere, mültecilere, göçebeler naklonunanlara, topraksız veya az topraklı yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlanır⁵²². Bu kanun neşrinden önce aşiretlere reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanları ve yapmak isteyenleri ve sınırlar boyunda oturmasında emniyet ve asayiş bakımından mahzur bulunanları, aileleri ile birlikte münasip yerlere naklettirip yerleştirmeye icra vekilleri heyeti kararı ile, Dahiliye Vekili yetkilidir⁵²³. Türk tebasından olupta Türk kültürüne bağlı bulunmayan aşiretler fertlerinin dağınık olarak 2 numaralı mıntıkalara Türk tabiyetli ve Türk kültürlü göçebe aşiretler fertlerini sıhhat ve yaşama şartları elverişli yerlere nakledip yerleştirmeye, Türk tebaası olmayan ve Türk kültürüne bağlı bulunmayan, göçebe aşiretler fertlerini icaba göre Türkiye dışına çıkarmağa Dahiliye Vekili yetkilidir⁵²⁴.

1934 İskan Kanunun'da "Askerlik Muafiyeti" başlığı altında; "Türkiye içinde bir iskan mıntıkasından diğer bir iskan mıntıkasına Hükümetce naklonurarak yerleştirilen vatandaşlardan muvazzaf hizmete tâbı olupta bunu henüz yapmamış olanların bu hizmetleri yerleşecek yere vardıkları tarihten başlayarak, iki yıl geciktirilir, ve en yakın piyade kıtalarında yaptırılmak üzere altı aya indirilir"⁵²⁵ denilmektedir.

Bu kanunun birinci maddesinde "ikamete yasak edilen yerler" arasında Dersim'de vardır. Kanuna göre gerektiğinde, Dersim'e iskan etme ve Dersim'de

⁵²² Düstur, C. 15, Ankara 1934, Başvekalet Matbaası, s. 1158.

⁵²³ Düstur, C. 15, Ankara 1934, Başvekalet Matbaası, s. 1159.

⁵²⁴ Düstur, C. 15, Ankara 1934, Başvekalet Matbaası, s. 1159.

⁵²⁵ Düstur, C. 15, Ankara 1934, Başvekalet Matbaası, s. 1159.

yaşayanları nakletme işini iç işleri Bakanlığı yürütmektedir. Bu sırada görevde bulunan Şükrü Kaya, daha öncede hükümete Dersim'in ıslahı konusunda rapor sunmuştu.

1934 yılında çıkarılan İskan Kanununun bazı maddeleri 1935 yılında çıkarılan "İskan Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun" 18 Teşrinisani Kasım) 1935 tarihinde çıkarılarak 2848 sayılı kanun olarak yürürlüğe girdi⁵²⁶.

Çıkarılan İskan Kanunu'nun uygulanmasıyla birlikte birtakım yeni düzenlemeler ve gelişmeler olur. Bu gelişmeler sonunda özellikle kanunun uygulanması ile ilgili olarak Başbakan, İsmet İnönü doğuya bir inceleme ve araştırma gezisine çıkar⁵²⁷. Başbakan İsmet İnönü, yanında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras olduğu halde, doğu illerinde bir inceleme gezisi yapmak üzere 29 Haziran 1935 akşamı, Ankara'dan ayrılmıştır⁵²⁸. 1 Temmuz 1935 te İsmet İnönü Diyarbakır'da incelemelerde bulunmuştur⁵²⁹. 13 Temmuz 1935 tarihinde Doğu illerinde yapılan nüfus sayımı hakkında incelemelerde bulunduğunu, bu işe gereken önemin verilmesi gerektiğini açıklamıştır⁵³⁰. 18 Temmuzdan başlayarak Sarıkamış, Erzurum, Oltu, Tortum, Kars, Çıldır, Artvin, Ardahan, Murgul, Hopa, Trabzon ve Gümüşhane'de incelemelerde bulunur. Tekrar Erzurum'a geçerek oradan da Erzincan'a hareket eder⁵³¹. Erzincan'da birtakım incelemelerde bulunan Başbakan İsmet İnönü Şebinkarahisar'a, Giresun, Tirebolu, Ordu ve İnebolu'ya gelerek 7 Ağustos 1935'te gezisine son verir⁵³². Başbakan İsmet İnönü, kendisi ile birlikte doğu gezisine katılan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 9 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Atatürk'ü ziyaret ederek gezi ve incelemeleri

⁵²⁶ Düstur, C. 15, Ankara 1934, Başvekalet Matbaası, s. 1159.

⁵²⁷ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim..., s.58

⁵²⁸ Ayın Tarihi, Haziran 1935, sayı:19, s.16

⁵²⁹ Ayın Tarihi, Temmuz 1935, sayı:20, s.1

⁵³⁰ Ayın Tarihi, Temmuz 1935, sayı:20, s.7

⁵³¹ Ayın Tarihi, Temmuz 1935, sayı:20, s.10,11,14

⁵³² Ayın Tarihi, Ağustos 1935, sayı:21, s.7-14

hakkında bilgi sundu⁵³³. Atatürk 11 Ağustos tarihinde aralarında İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Araş, Sükrü Kaya ve Ali Çetinkaya'nın da bulunduğu kişilerle bir görüşme daha yapmıştır⁵³⁴.

Doç.Dr. Taner Timur "Türk Devrimi ve Sonrası" isimli kitabında "Tarımda asıl ilgi çekici girişim, 1934'de kabul edilen İskan Kanunu'dur. Aslında üstünde fazla durulmamış olan bu kanun çeşitli bakımlardan önemlidir... Kanunun tarım politikası açısından önemi adeta bir toprak reformu kanunu oluşudur... Az topraklı veya topraksız köylüleri toprak sahibi yapma yönünde girişimler de olmuştur. İskan Kanunu bunun bir örneğidir"⁵³⁵ demektedir.

Doç Dr. Taner Timur İskan Kanunu bir "toprak reformu kanunu" olarak nitelendiriyor. İsmail Beşikçi ise buna karşı çıkarak şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır. "İskan Kanunu'nun temel amacı Kürt dilini Kürt kültürü, Kürt ulusal varlığını ortadan kaldırmak, kürt halkını köleleştirip Kürdistanı sömürgeleştirmektir"⁵³⁶.

Oysa İskan Kanunu'nun ilgili maddesine göre; "Şeyh Ağa Bey, reislerin ellerinde bulunan gayrimenkuller devlete geçiyor, devlet kanunun usüllerine göre bu gayrimenkulleri muhacirlere, mültecilere, göçebelere topraksız veya az topraklı yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlanır demektedir". Burada ırk ayrımı yoktur.

---

⁵³³ ÖZER ŞAHİNGİRAY, Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938, Ankara 1955, s. 411.

⁵³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 6, Devre V, İçtima I, 1.11.1935, s.2,3 ve ÖZER ŞAHİNGİRAY, Atatürk'ün Nöbet Defteri, 1931-1938, Ankara, 1955, s.412.

⁵³⁵ TANER TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, 1919-1946, Doğan Yayınevi, Ankara 1971, s.170.

⁵³⁶ İSMAİL BEŞİKÇİ, Kürtlerin Mecburi İskanı, Yurt Kitap Yayınları, 1. B. Ankara 1991, s.161.

b-Atatürk'ün Dersim'e Bakışı

Atatürk yetkililerin kendisine sundukları raporlardan Dersim hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olmuştur. Dersim'i kalkınmanın cân damarı olan demiryolları ile batıya bağlayarak ekonomik açıdan kalkınmasını istemektedir.

Cumhurbaşkanı Atatürk Meclisin beşinci seçim devresinin birinci toplantısında 1 Kasım 1935 tarihinde yaptığı konuşmada Dersim konusuna değinir.

“Sayın Arkadaşlar,

İç idare teşkilatımızı, yurdun doğu bölgelerinden başlayarak genişletmek ihtiyacını duymaktayız. Yeniden iki genel ispektörlük ve yeniden bazı vilayetlerin kurulması da lüzumlu görülmektedir. Bu arada Dersim bölgesinde esaslı bir ıslahat programının tatbiki de düşünülmüştür. Vilayetlerimizin devamlı teftişini ve müşterek işlerinin bir elden takibini kollayan ispektörlerden (müfettişlerden) çok faydalar bekliyoruz. Doğu vilayetlerimizin belli başlı ihtiyacı, orta ve batı illerimize demiryollarla bağlanmaktır. Şarka ilerleyen iki ana demir yolunun hızla bitirilmesini ve bunları birbirine bağlayacak yollar örüğüne (ağına) şimdiden başlanmasını lüzumlu görüyoruz”⁵³⁷ diyerek şu sıralarda içişlerimizin en önemli sorununu Dersim'in ıslahı konusu olduğunu vurgulamıştır. 4 Kasım 1935 tarihli Kurun gazetesinde yazar Asım Us “Atatürk'ün bu konuşmasının hem hükümete, hem, milletvekillerine, hem tüm Türk Ulusuna karşı verilmiş bir direktif mahiyetinde olduğunu söyleyerek, bu sözlerin gözlerimizi ve gönüllerimizi yarının karanlıkları içinde aydınlatan bir zeka ve ilham projektörü olduğunu” belirtir⁵³⁸.

Atatürk 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM'nin 5.devresinin 3.açılış yılında yaptığı konuşmasında şöyle demektedir.

“Sayın Millet Vekilleri,

⁵³⁷ Ayın Tarihi, 30 İkinciteşrin 1935, sayı 24, s.13.

⁵³⁸ KAZIM ÖZTÜRK, Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları II, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 1102.

Memnuniyetle görmekteyim ki, Cumhuriyet rejimi yurdumuzda huzur ve sükunun en iyi yerleşmesini temin etmiş bulunuyor. Vatandaşlar ve bu yurttan oturanlar, Cumhuriyet kanunlarının eşit şartları altında kendileri için hazırlanan hürriyet, refah ve saadet imkanlarından azami istifade etmektedirler.

Milletimizin layık olduğu yüksek medeniyet ve refah seviyesine varmasını alıkoyabilecek hiç bir engel düşünmeğe yer bırakılmadığını huzurunuzda söylemekle bahtiyarım.

Tunceli'deli icraatımız neticeleri, bu hakikatın yakın ifadesidir.

İleri hükümetçiliğin şiarı, halkı kudretine olduğu kadar şefkatine de samimiyetle inandırabilmesidir. Büyük, küçük bütün Cumhuriyet memurların da bu zihniyetin, en geniş ölçüde inkişafına önem vermek, çok yerinde olur⁵³⁹.

Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1938 tarihinde, TBMM'nin açılış konuşmasında Dersim ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır (Mustafa Kemal Atatürk hasta olduğu için O'nun adına Başbakan Celal Bayar, Atatürk'ün hazırladığı metni okumuştur).

"Sayın Millet Vekilleri;

Hepinizi sevgi ve saygı ile selamlarım.

Geçen sene aziz Kamutay arkadaşlarıma millet ve memleket için ne gibi feyizli işler başarmak istediğimizi izah etmiştim. Bugün de bunlardan hangilerinin bu yıl içinde yapıldığını bildirmek isterim.

Sayın arkadaşlarım;

Her şeyden evvel size kıvançla arz edeyim ki millet ve memleket geçen seneyi de tam bir huzur ve sükun içinde yükselme ve kalkınma faaliyeti ile geçirmiştir.

---

⁵³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cild 20, Devre 5, İçtima 3, 5.11.1937.

Uzun yıllardan beri devam eden ve zaman zaman hâd bir şekil alan Tunceli'deki toplu şekâvet hâdiseleri muayyen bir program dahilindeki çalışmaların neticesi olarak kısa bir zamanda bertaraf edilmiş o mıntıkada bu gibi vakalar bir daha tekerrür etmemek üzere tarihe devrolunmuştur.

Cumhuriyet feyzinden yurdun diğer evladları gibi oradakiler de tamamı ile istifade edeceklerdir⁵⁴⁰.

---

⁵⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 27, V Devre, I.Celse, 1 Kasım 1938, s.3-4.

c-Tunceli Kanunu (25 Kanunievvel (Aralık) 1935 tarihli ve 2884 sayılı Kanun)

Meclis tarafından 25 Kanunuevvel (Aralık) 1935 tarihinde 2884 sayılı Kanun olarak “Tunceli Vilayetinin idaresi Hakkında Kanun”u kabul etmiştir. Bu kanun 2 Kanunusani (Ocak) 1936 tarihli ve 3195 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun “İdari kısım” ve Adli Kısım” olmak üzere iki ana bölümden oluşuyor. Kanunda Dersim, “Tunceli” olarak değiştiriliyor. İdari kısımda ayrıca; Korkomutan rütbesinde bir kişi Vali ve Komutan olarak görevlendirilir. Bu Vali ve Komutan Dördüncü Umum Müfettişliğinde, Umumi Müfettişi olur. Vali ve Komutan gerekli görürse kaza ve nahiyelerin hudut ve merkezlerini değiştirebilir⁵⁴¹.

Adli kısımda ise, Tunceli’de kanun kaçaklarının tamamı için af çıkartıldı. Tunceli halkı için askerlik süresi 6 aya indirildi. Tunceli’de bütün kanun kaçakları teslim olduktan sonra serbest bırakıldı⁵⁴². Tunceli yasasına göre; bir kimse Elazığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Malatya, Sivas ve Gümüşhane illerinde bir suç işlerse bu suç Tunceli’deki bir olayla ilişkisi bulunursa, o davaya, Tunceli mahkemelerinde bakılacak. Bunun anlamı o kişiye Tunceli yasası uygulanacaktı. Tunceli yasası’nın Vali ve Komutana önemli bir yetki de, idam cezalarını onama yetkisidir. Büyük Millet Meclisine özgü bu yetkiyi, tek bir kişi kullanabiliyor ve en son, bu yasa geçmişide kapsamına almaktadır⁵⁴³.

İşlenen bir suçun hazırlık aşamamasında Vali ve Komutan, Cumhuriyet savcılarının yetkisine sahip oluyor⁵⁴⁴. Vali ve Kumandan emniyet ve asayiş noktasında gerekli görürse vilayet halkından olan kişileri ve aileleri vilayet içinde bir yerden başka bir yere nakletmeğe ve bu gibilerin vilayet içinde oturmalarını yasaklamaya yetkilidir⁵⁴⁵. Vali ve Komutana dilediği kimselerin cezalarını tecil

⁵⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 7, 25.12.1935, s.175 ve Düstur, Cilt 17, s.165.

⁵⁴² HİDİR ÖZTÜRK, Tahimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s. 31.

⁵⁴³ VECİHİ TİMURÖĞLU, DersimTarihi, s. 47.

⁵⁴⁴ Düstur, C. 17, s. 167.

⁵⁴⁵ Düstur, C. 17, s. 169.

veya tehir etme yetkisini de veriyordu⁵⁴⁶.

Tunceli yasası ilk çıktığında, 1 Ocak 1940 tarihine kadar yürürlükte kalacağı hükmünü taşıyordu. Türlü yasalarla 1946 yılına kadar yürürlükte kalmıştır⁵⁴⁷.

İsmet İnönü'nün başbakanlığını yürüttüğü hükümet, Mustafa Kemal'le birlikte çözüm ararlar. Dersim'e ilişkin tüm bilgiler ellerinin altındadır. Hemen her yönünü araştırmışlardır. Türkiye tarihinde ilk defa bir vilayet hakkında özel kanunlar çıkarılmasına karar verilir. Kanun maddesinin adı Tunceli Kanunları olur⁵⁴⁸.

4 Ocak 1935 tarihinde İçişleri Bakanlığınca Tunceli, Bingöl ve Elazığ, içine alan bir "Dördüncü Umumi Müfettişliği" kurulması hükümete teklif edilir. Hükümet bu teklif 6 Ocak'ta "Dördüncü Umumi Müfettişlik Kurulmasına Dair Kararname" olarak kabul eder. Bu kararname 16 Ocak 1936'da, 3207 sayı ile yayınlanır⁵⁴⁹.

Bu yasa gereğince Hüseyin Abdullah Alpdoğan 4. Umumi Müfettiş sıfatıyla Tunceli Valisi olarak görevlendirilir⁵⁵⁰. Tunceli yöresindeki olağanüstü durum ortadan kalkınca bu olağanüstü idare yönetimi son bulacaktı⁵⁵¹.

Falih Rifkî Atay, Ulus gazetesinin 26 Aralık 1935 tarihli "Tunceli" makalesinde Tunceli Kanunu hakkında şu değerlendirmeyi yapıyordu. "Kanun ne bir isyan ne de buna benzer anormal bir halden dolayı olmadığı; arasına had nöbetlerle tepen, müzmin bir hastalığı kökünden gidermek olduğu, Dersim ağalarının Anadolu'nun son derebeyleri oldukları, Anadolu'nun belki bütün tarihi boyunca yalnız Atatürk Cumhuriyeti devrinde sükun ve birlik yüzü gördüğü, bunun kolay başarılmadığı, bazen radikal tedbirler alma lüzumunu doğduğu,

---

⁵⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 7, 25.12.1935, s.176 ve NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s.153.

⁵⁴⁷ VECİHİ TİMURÖĞLU, Dersim Tarihi, s. 47.

⁵⁴⁸ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 220.

⁵⁴⁹ Düstur, C. 17, s. 235-236.

⁵⁵⁰ Kurun, 16 Haziran 1937, s.1.

⁵⁵¹ Kurun, 16 Haziran 1937, s.1.

şimdi de sıra Tunceli bölgesine geldiği, buralara yollar mektepler, merkezler, iskanlar yapılacağı, halkın tarlaya kavuşacağı, imparatorluğun isyan beklerken kan döktüğü halbuki Cumhuriyet idaresinin kan ananesinin ve şartlarını ortadan kaldıracığı”nı belirtmektedir⁵⁵².

Tunceli kanunu ile birlikte Tunceli’de kışla, okul, yol ve köprü inşaatına başlandı. Bu inşaatlarda sadece Tunceli’ler çalıştırıldı. Komşu illerdeki yatılı okullarda ayrılan kontenjanlara Tunceliler’in çocukları yerleştirildi. Devlet hizmetlerini halkın ayağına götürmek için lüzumlu köylere asayiş karakolları kuruldu⁵⁵³. Devlet bu işlere başladığı zaman Dersim ağasını Dersim Seyidini büyük bir endişe almıştı, onlar bu gelişteki ciddiyeti sezmışlerdi, bu geliş eski seferler gibi bir sele benzemiyordu. Bu defa devlet, Dersim’in içine yerleşiyordu ve bu yerleşişin hedefe ancak aşiret rejiminin tahribi olabilirdi. Akıllı Dersim ağaları bunu görüyor, ellerindeki esirlerin bir hamle ile zincirlerini kırarak kurtulacağını anlıyorlardı⁵⁵⁴.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü, Tunceli Kanunun gerekçesini açıklarken; “en iyi kanunun uygulandığı bölgenin özellik ve ihtiyaçlarına uygun olmasının gerektiğini, Cumhuriyet’in Dersim’de idari ve hukuki neticeler alamadığını, bunun sebebinin de ağaların ve bir takım mütegalibe (zorba)lerin etkisi altında kalan cahil halkın devletce korunması, gerektiğinin belirtir⁵⁵⁵.

“Tunceli’nin İdaresi Hakkındaki Kanun, yani yasama organının bir tasarrufu, bu kararnamelerden, yönetemelik ve tüzüklerden çok daha ağır ve keyfi hükümler getirmektedir. Zaten Tunceli’nin idaresi Hakkındaki Kanun keyfiliği kanunlaştıran bu kanundur.” diyor İsmail Beşikçi⁵⁵⁶ Oysa tüm dünyada

⁵⁵² FALİH RIFKI ATAY, “Tunceli”, Ulus, 26 Aralık 1935,

⁵⁵³ HİDİR ÖZTÜRK, Tahimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s. 31.

⁵⁵⁴ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 153.

⁵⁵⁵ Ayın Tarihi, Birinci teşrin 1937, sayı 46, s. 24.

⁵⁵⁶ İSMAİL BEŞİKÇİ, Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi, İstanbul 1990, Yurt Kitap Yayınları, s. 73.

olağanüstü, durumlarda olağanüstü kanunlar her zaman gündeme gelmiştir.

Dersim sorununu çözümlenmesi ve ıslahı konusunda bütün girişimler Atatürk'ün gözetiminde olmak üzere Başbakan İsmet İnönü, içişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dördüncü Umumi Müfettişi General Abdullah Alpdoğan tarafından yapılmıştır⁵⁵⁷.

Abdullah Alpdoğan “denetimlerin sonunda Dersim adının “Tunceli” adına değiştiğini bildiriyordu. İkinci bir beyanneme ile de Cemisgezek'in Amutka, Ovacığın Burnak ve Pulur, Hozat'ın Karaoğlan ve Mazgirt ilçesinin Mamikan merkezlerinde birer askeri kışla ve bu kışlaları birbirine bağlayacak birçok askeri binalar (karakol) yapılacağını ilan ediyordu⁵⁵⁸. Öte yandan Abdullah Alpdoğan yayınladığı bir beyanname ile Tunceli, Bingöl ve Elazığ illerinde sıkıyönetim olduğunu bildirerek halkın buna uymasını ister.

Kışla, karakol, okul, yol ve köprü inşaatı devam ediyor, lüzum ve ihtiyaç duyulan noktalarda karakollar açılıyordu. Kahmut'ta birinci, Sin'de ikinci karakol açıldı. Kahmut karakoluna gidip gelebilmek için Pah ile Kahmut arasında Harcık suyu üzerinde telle asma bir köprü yaptırıldı. Öte yandan; adliyenin suçlu tanıdığı 3700 kişiden, 2000 kadarı devlet kapısına koşarak silahını verdi ve cezasını tecil ettirdi⁵⁵⁹. Tunceli kanunundan amaç Dersim'e tam egemen olmaktı. Dersim aşiret reislerinden bazıları hoşnutsuz oldular⁵⁶⁰.

8 Aralık 1936 tarihinde İçişleri bakanı Şükrü Kaya başkanlığında Umumi Müfettişler Toplantısı yapılır. Bu toplantıya, Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, İkinci Umumi Müfettiş General Kazım Dirik, Dördüncü Umumi Müfettiş General Abdullah Alpdoğan ve Jandarma Umum Kumandanı General Naci Tınaz ve Gümrük Umum Muafaza Kumandanı General Seyfi Düzgören, Emniyet

⁵⁵⁷ SUAT AKGÖL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 64.

⁵⁵⁸ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 247.

⁵⁵⁹ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 154.

⁵⁶⁰ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 228.

Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer, Matbuat Umum Müdürü Vedat Tör ve Vilayetler İdaresi Umum Müdürü Fazıl Özelçi katıldılar⁵⁶¹. Yine bu toplantıda “Mintikalardaki Asayiş, Kaçakçılık, Hudut, Her Umum Müfettişliğin Kültür, bayındırlık, ekonomik ve sağlık gibi alanlarda yapacakları işler proramı, Umumi Müfettişlerin selahiyetleri, Belediyeler ve imar işleri, mülki teşkilat ve nahiyeler, siyasi durum, nüfus siyaseti” başlıklarını taşıyan konular görüşülmüştür⁵⁶². Bu toplantıda Dördüncü Umum Müfettiş Abdullah Alpdoğan’da bir rapor sunarak bilgi vermiştir⁵⁶³. Abdullah Alpdoğan bu toplantıdan sonra da hazırlanan raporlar doğrultusunda Tunceli’nin ıslahı konusunda çalışmalarına devam etti. Tunceli bölgesinin her tarafını, geziyor, yapılacak çalışmalar hakkında halka bilgiler veriyor, tek evleri köy haline dönüştürmeye çalışıyor, hayvân mahsulleri ıslah yollarını gösteriyor, hayvancılık hakkında bilgi veriyordu⁵⁶⁴. Alpdoğan Ankara dan döndükten sonra aşiretleri toplar, her ağaya özel elçiler gönderir, onlarla toplantılar yapar. Yaptığı toplantıda Aşiret reislerden silahlarını teslim etmelerini ister⁵⁶⁵. Dersim aşiretlerinden 200 bin martin tüfeği istedi⁵⁶⁶. Aşiret reisleri isteklerin çoğunu kabul ediyor ancak silah teslimi konusunda tereddütlüler⁵⁶⁷.

Bu arada Dersim’li aşiret reisleri toplanıp devlet otoritesinin etkisi konusunda tartışıyorlar fakat herhangi bir sonuç alamamıyorlardı. Aşiret reisleri arasında fikir birliği ve müşterek bir çalışma planı üzerinde anlaşıyorlardı⁵⁶⁸. Aşiretler arasındaki eski çelişkiler, ittifakın oluşmasında en büyük engeli oluşturuyordu. Bu nedenle birbirleriyle dost olanlar arasında bölgesel çapta birliktelikler yaparlar, Abbasan, Ferhadan, Karabalyanlar bir yanda, Bahtiyar, Yusufhan, Demenan ve Haydaran Kısmen de Kalan aşiretleri bir tarafta birliktelik

⁵⁶¹ Ayın Tarihi, sayı 37, İlkkanun 1936, s. 24.

⁵⁶² Ayın Tarihi, sayı 37, İlkkanun 1936, s. 24.

⁵⁶³ Ayın Tarihi, sayı 37, İlkkanun 1936, s. 24.

⁵⁶⁴ NAŞİT ULUG, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 156.

⁵⁶⁵ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 229.

⁵⁶⁶ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 249.

⁵⁶⁷ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 229.

⁵⁶⁸ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 67.

yaparlar⁵⁶⁹. Ovacık, Koçan, Şemkan, Mazgirt, Pülümür ve Nazimiye bölgesi aşiretleri tamamen tarafsız kalmaya, Hozat aşiretleri ise hükümet tarafında olmaya kadar verirler. Bu aşiret reisleri Elazığ'a gelip Abdullah Alpdoğan'la görüşürler ve hükümetin teklifini kabul ederler⁵⁷⁰. General Alpdoğan, Seyit Rıza ile Elazığ'da görüşür. Bu görüşmede Alpdoğan ile ilgili kendisinde bıraktığı düşüncüyü Seyit Rıza, Nuri Dersimi'ye "General Alpdoğan'ın fikirlerinin pek fena olduğuna tamamen kanaat getirdiğini ve bu sebeple mukavemetten başka hiç çare kalmadığını, Türk ordularının Dersimliler'le başa çıkamayacaklarını" belirterek, "Nuri Dersim'in bir an önce Türkiye dışına çıkarak, durumlarını büyük ve adil devletlere duyurmasını" istemiştir⁵⁷¹.

Seyit Rıza ise; General Alpdoğan'a Dersim hakkındaki kanunun ilga (Kaldırma) edilmesini ve Dersim için hususi ve milli hakları temin eden mümtaz bir idarenin ihdasını (kurma) devamlı istiyordu. Bu teklife karşı; General Alpdoğan Jandarma alayını ve 9.fırkayı Dersim hudutlarına tahsit (yığınak) ediyor ve Diyarbakır'dan her sabah onar tayyere gelerek Dersim üzerinde uçuyordu⁵⁷².

Bu ıslahat programı halkı ezen, onun kananı emen eşkiya Seyitler için bir idam hükmüydü. Artık istedikleri gibi kan akıtamayacaklar, istedikleri gibi istedikleri mala sahip olamayacaklardı⁵⁷³.

⁵⁶⁹ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 232.

⁵⁷⁰ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 248.

⁵⁷¹ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 248.

⁵⁷² M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 250.

İSYAN

a-Seyit Rıza Kimdir?

Seyit Rıza Dersim doğumludur. Babası Dersim'in tanınmış önderlerinden Seyit İbrahimdir. Seyit İbrahim, Batı Dersim'in Hasanan aşiretindendir. Seyit İbrahimin ölümünden sonra, Seyit Rıza Tuzik dağı eteğindeki Ağdat köyüne yerleşir. Umumi toplantılarda daima bütün Kürtlerin bir aile ve Ocak evladı olduklarını ve kardeşlik bağı ile birbirlerine bağlı bulunduları sa'âdet ve felakette müşterek olduklarını propaganda ederdi. Kürtlüğün esaretten kurtulması, mustakil (bağımsız) ve özgür bir vatana sahip olması için her Kürd'ün çalışmaya ve gerektiğinde ölmeye borçlu olduğunu ilan ederdi⁵⁷⁴. Her işte aşireti efradiyle müşavere (görüşme) ve müzekere (tartışma) edip onların reylerini almadan asla bir teşebbüs yapmazdı. En basit bir Kürd'ün bile fikir ve mütalaasına önem verirdi⁵⁷⁵. Seyit Rıza 65 yaşlarında uzun boylu, kır sakallı, siyâh ve gür kaşlı, büyük gaga burunludur. Başına siyah ve yeşil sarık sarar, ayağına şalvar sırtına abir palto giyer, dinç bir adamdır. Rıza'nın iç hayatı bir sırdır. Esrar içtiği söylenir. Orada inanıldığına göre bunun girdiği bir evin halkı artık cehennemlik değildir. Seyit nazlıdır. Her eve, her çadıra girmez. Onun gönlünü yapmak her türlü fedakarlığın ihtiyarile (rızası ile) kabil olur. Hükümet saygısı nedir asla bilmez. Menfaati için herşeyi yapacak bir tiynettedir (yaratılıştı)⁵⁷⁶.

Seyit Rıza, körükörüne şeyhlerin ve derebeylerinin arkasından gitmeyi itiyat eder Dersimliler'in ta imparatorluk devrinden beri şahsına tapındıkları bir adam olarak tanınmıştır. Seyit Rıza Karaballi, Abbas, Ferhâd, Laçın uşağı, Kırğav gibi Dersim aşiretlerinin başı sayılır. Dersim'in bellibaşlı aşiret reisleri tamamı ile cahil oldukları halde Seyit Rıza bir dereceye kadar tahsil görmüştür. Bu cihette ikinci derecede olan diğer reisler arasında da nüfuz kazanmıştır. Kendilerine mahsus din

---

⁵⁷⁴ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 264.

⁵⁷⁵ M.KALMAN, Dersim Direnişleri, s. 240.

⁵⁷⁶ Akşam, 19 Haziran 1937, No: 6705, s. 1.

ve mezhep telakkileri olan cahil Dersimli'ler nazarında Seyit Rıza'nın manevi rütbe sahibi sayılması da bu nüfuzun artmasına sebep olmuştur. Nihayet Seyit Rıza'nın Dersim çevresinde büyük bir kuvvet ve nüfuz kazanmasının bir sebebi de umumi Harpte Ruslara karşı kendilerine bir askeri görev verilmiş olmasıdır. Büyük Harp (I. Dünya Savaşı) senelerinde Rus cephesine karşı Dersimli'ler başlarında Seyit Rıza ile diğer bir takım aşiret reisleri olduğu halde katılmışlardır.

Seyit Rıza ile arkadaşları büyük harpte Ruslar'a karşı kullanılmak üzere, Osmanlı imparatorluğundan aldıkları silahları ve cephaneleri Dersim'in sarp dağlarına taşımışlar ve bu dağlar arasındaki inlerini bir nevi silah deposu haline getirmişlerdir. Bu silahları Dersimli'lerin ellerinden almak mümkün olmamıştır. Harici düşmana karşı memleketi müdafaa için kendilerine verilmiş olan bu silahlar sulh (barış)tan sonra fırsat buldukça çevredeki illerin namuslu halkını soymak, muhafaza (koruma) güçlerine karşı savunma aracı yapılmak amacıyla kullanılmıştır⁵⁷⁷. Abbasuşağı aşiretlerinin reisi olan Seyit Rıza, hayatı baştan başa bir çapulculuk tarihi teşkil eden bu şerir (fesahtçı), Tunceli dağlarının en çok dikkate çarpan tiplerinden birisidir ve hepsinin başında gelir. Zamanında masum maskesi takınacak kadar desiseci (hileci) ve sahtekar olan bu adam, her devirde her meşum (bilinçlenmiş) hareketin gizli bir idaresicisi ve baş teşvikcisi olmuştur.⁵⁷⁸

Seyit Rıza, Dersim'in, Dersim halkının lideri. Sözü sözdü, kanundu. Ne derse o olurdu. İstemezse akan sular durur, şimşekler çıkmaz olurdu. Dersim halkı onunla açmıştı gözünü, onunla kapayacaktı ve Cumhuriyet rejimi Seyit Rıza'ya "Ağalığa", Dersim'de kurduğu "Derebeyliğe" son vermesini istiyordu. Seyit Rıza ise, "Ağa"lıktan vazgeçmek istemiyordu. İstemediği içinde nice nice insanların kahrolmasına sebep oluyordu, ve Dersim (Tunceli)deki "Devlet-Ağa çatışmasında, yaş ile kuru bir arada yanacaktı⁵⁷⁹.

⁵⁷⁷ Kurun, 20 Haziran 1937, Sayı 6982, s.1.

⁵⁷⁸ Tan, 12 İkciteşrin 1937,

⁵⁷⁹ VEDAT ŞADİLLİLİ, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, s. 150.

b- İsyânının Başlaması

İslahat programı halkı ezen, onun kanını emen eşkiya Seyitler için bir idam hükmüydü. Artık istedikleri gibi kan akıtamayacaklar, istedikleri gibi istedikleri mala sahip olamayacaklardı⁵⁸⁰. İsyân, Pah Bucağı ile Kahmut Bucağını birbirine bağlayan Harçık (Darboğaz) deresi üzerindeki tahta köprüünün 20/21 Mart 1937 gecesi saat 23 sıralarında Demenan ve Haydaranlı'lar tarafından yıkılması ve köprü ile Kahmut arasındaki telefon hattının tahrip edilmesiyle başladı. Durumun ciddiyet ve önemini dikkate alan 4 üncü Genel Müfettişlik; bir yandan, olayın yerinde incelemesini ve faillerinin mutlaka yakalanması için üzerinde dururken, diğer yandan, Pülümür'deki 2 nci, Pülür'deki 3 üncü, Mazgirt'teki 9 uncu Seyyar Jandarma Taburları ile Hozat'taki Seyyar Jandarma Alayına her an harekete hazır bulunmaları, emrini verdi ve ön tedbir olarak 9'uncu Seyyar Jandarma Taburundan bir piyade bölüğü Pah bucağına gönderildi⁵⁸¹.

Dersim'li büyük hareketlere ekseriya Mart'ın 21'i sabahı başlar. Bugün Dersim'li için kutsaldır, ilkbaharın birinci günüdür. Ağaların tahrikine uyan Demenanlılar 21-22 Mart 1937 gecesi kahmut köprüsünü yaktılar ve karakola tecavüze başladılar. Bunun arkasında Seyit Rıza şakisi de Sin karakoluna (26 Mart 1937) tecavüz etti⁵⁸². 26/27 Mart 1937 gecesi; Sin karakolu ile bucağı arasındaki telefon irtibatının (bağlantısının) kesilmesi ve aynı gece saat 21.00 sıralarında bucak merkezine kimlikleri bilinmeyen şahısların âteş baskını yapması olayı üzerine 4 üncü Genel Müfettişlik durumu bir raporla üst makamlara bildirmekle beraber yapılması kararlaştırılan Tunceli harekatı üzerindeki görüşünü de açıklamıştı⁵⁸³. Dördüncü Genel Müfettişliğe göre; son olay ve alınan haberler gösteriyor ki, Hükümetin Tunceli içerisinde adım adım girişi, çıkarları bozulan bazı kimseleri sıkmakta, çıkarılan orman kanunu, dağ köylerinde keçilerinin aç

⁵⁸⁰ NİYZAİ AHMET, "Dersimin Kubilayı", Altan, Sayı 30, 28 Eylül 1937, s. 14.

⁵⁸¹ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyânları II., s. 171.

⁵⁸² NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 155.

⁵⁸³ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyânları II., s. 172.

kalacağı korkusunu doğurmakta ve bunlara benzer birtakım zararlı propagandalarla halk kışkırtılmakta idi. Bu durum dolayısı ile önümüzdeki ilkbaharda gerek Tunceli içinde ve gerekse çevresindeki illerde sarkıntılık ve çapulculuk hareketlerinin artacağı ihtimali karşısında Tunceli içinde ve çevresinde kuvvetli bulunmak lazımdı⁵⁸⁴. İşte bu maksatla hükümetin 5000 jandarma ile bir uçak bölüğünü bu işe ayırması ve 17 nci Tümeni kuvvetlendirmesi şayanı şükran görülüyor'du⁵⁸⁵.

Hemen hemen hergün eşkiyanın şu veya bu karakola baskın yapacağı haberleri alınıyordu. Birkaç kez Elazığ'da bulunan uçak bölüğünce, eşkiyanın toplandığı yerler, özellikle bu ayaklanmayı görününde perde arkasında yönettiği bilinen Seyit Rıza'nın evi ve civarı havadan bombalandı⁵⁸⁶. Hergün biraz daha şiddetini arttıran hareketlere rağmen henüz ciddi bir hareket olmamıştı. Nihayet bir gün (26 Nisan 1937) Sin bucağının Hozat'la irtibatının dağ yolu ile yapılmasını sağlamak maksadı ile açılan ve mevcudu 36 sabit jandarmadan ibaret olan Aksior Karakolu saat 20.00 den itibaren 100 kadar eşkiya tarafından kuşatıldı. Alınan diğer haberlerden de anlaşıldığına göre; bu gece eşkiyanın gruplar halinde Sin ve Kahmut bölgelerine baskın yapmaları bekleniyordu⁵⁸⁷.

Birgün önce Uzuntarla bölgesinde toplandığı haber alınan eşkiya 26-27 Nisan gecesi saat 23.00 de 80 kişilik bir kuvetele Harçık suyunun doğusunda ve Pah kuzeyinde bulunan 9 uncu Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğüne taarruza başladı ve sabaha kadar eşkiya ile bölük arasında çok yakın mesafede ve çok şiddetli müsademe (çarşıma) devam etti. Bölük bu saldırıyı ancak iki mangasıyla karşılayabilmişti⁵⁸⁸.

Mehmet Nuri Dersimi ise, "Kürdistan Tarihinde Dersim" adlı kitabında

---

⁵⁸⁴ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 172.

⁵⁸⁵ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 173.

⁵⁸⁶ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 174.

⁵⁸⁷ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 175.

⁵⁸⁸ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, s.382.

isyanın başlamasına yol açan olayı şöyle anlatır. “Silah toplamak bahanesi ile, Yusufan aşireti üzerine askeri bir müfreze gönderilmişti. Bu müfreze askerlerinden bazıları, fakir bir kıza fiilişeni icra etmişlerdi. Bunu haber alan aşiret reisinin oğlu Fındık askeri müfrezeeye hücum ederek, mıntika dışına püskürtmeye mecbur kalmıştı. Bu sebeple Mazgirt mıntikasında çarpışmalar başlamıştı⁵⁸⁹. Nuří Dersimi, koskoca bir tarihsel olayı bir dedikodu ile açıklamaya çalışıyor.

Bir yandan olaylar devam ederken öte yandan Seyit Rıza ve arkadaşları toplantılar yapıyorlar ve “zararlı propagandalar”la halkı kandırmaya çalışıyorlardı.

Hükümetin Tunceli mıntikasını imar ve ıslah işine başladığını görür görmez fena hiddetlenmiş, elinden nüfuzun ve derebeylik kuvvetinin gitmemesi için çare düşünmüştür. Önünde bir engel vardı: devlet ve Cumhuriyet eli bu yerlere uzandıkça damları bunun nasıl bir kudret olduğunu anlayabilir ve bu takdirde devlete karşı silah çekmekten, kaçınırlardı. Bu düşünce ile Seyit Rıza, propaganda sayesinde aşiretlerin kuvvet maneviyesini yükseltmek çaresini ilk iş edinmiştir⁵⁹⁰. Seyit Rıza’nın propaganda maddeleri şöyledir;

1- Aşiret kadınlarının namusu tehlikededir. Bunlar gündüzleri kocalarının, geceleri karakol efradının malı olacaktır.

2- Hükümetin yaptırdığı karakollar, yakında bu mıntikadan sürülecek olan aşiretlere posta mevki’i olmak içindir.

3- Köylerdeki bütün halk, bir yere toplanacak, bir sıraya yapılacak evlerin içerisine tıklılacak, bu evlerin yalnız iki kapısı olacak, bu kapıların önünde birer polis bekleyecektir.

4- Ekmek ve Odun vesika ile verilecektir.

5- Keçilere verilen meşe yaprağı bile vesikaya bağlanacaktır.

6- Halkın bütün kazandığı elinden alınacaktır.

⁵⁸⁹ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 264.

⁵⁹⁰ Tan, 12 İkciteşrin 1937.

Cahil bir muhitte bu propagandaya inanan zavallılar da elbet bulunacaktı⁵⁹¹.

Hükümetin Dersim'e egemen olmaya başlamasıyla birlikte aşiret ağaları kendi aralarında toplantı yapmaya başladılar.

İlk toplantı Seyit Rıza'nın çalışmaları sonucunda, Abbasuşağı, Yusufhan, Demenan, Haydaran, Kureyşan ve Bahtiyar aşiret reisleri arasında Kürpik'e yapılmıştır. Demenan aşireti reisi Cebrail bu tophantıda, "mektep, nahiye bizim meyimize? Bunları ortadan kaldırmalıyız. Hepsini hemen yıkmalıyız."⁵⁹² Diyerek yapılması plananan ıslahatlara şiddetle karşı çıkmıştır.

Kürpik toplantısının kararları gereğince Haydaran, Yusufhan ve Demanlı aşiretleri tarafından Kahmut köprüsü 21 Mart 1937 gecesini yıkılmıştır⁵⁹³. Hükümet kuvvetleri karşısında duramayarak adamlarının hükümet kuvvetlerine teslim olmaya başlaması üzerine Cebrail, Seyit Rıza'ya haber göndererek, durumdan şikayetçi olduğunu bildirir⁵⁹⁴. Bunun üzerine "toplantıların en önemlisi olan Halvori toplantısı" yapılır. Bu toplantıda Cebrail, Seyit Rıza'dan daha kuvvetli önlemler almasını istemiş, Seyit Rıza ise; bu işte sonuna kadar elbirliği ile yürünüleceğini, devlete karşı ne mümkünse yapılacağını, hükümet kuvvetlerine karşı müttehit (birleşmek) bir cephe teşkil edilmek üzere aşiretlerin tamamı ile el ele vererek çarpışacağını ve bunun içinde aşiretler arasındaki şahsi kan ve kin davalarının şimdilik tamamı ile unutulmuş addedeceğini (varsayılacağını) söylemiştir⁵⁹⁵.

Öte yandan Tunceli için hazırlanan ıslahat proramı Başbakan İsmet Paşa tarafından Tunceli'de de duyurulmak üzere bir gezi proramı hazırlamıştı. Islahat programı şöyleydi:

---

⁵⁹¹ Tan, 12 İkinciteşrin 1937, (12 Kasım 1937)

⁵⁹² Tan, 12 İkinciteşrin 1937, (12 Kasım 1937)

⁵⁹³ Tan, 12 İkinciteşrin 1937, (12 Kasım 1937)

⁵⁹⁴ Tan, 12 İkinciteşrin 1937, (12 Kasım 1937)

⁵⁹⁵ Tan, 12 İkinciteşrin 1937, (12 Kasım 1937)

1- Dersim'e yol, köprü, mektep, kışla yapılacak.

2- Askerlik, vergi işleri düzene konacak.

3- Ağalık, derebeylik, şeyhlik kökünden kaldırılacak, zorbaların malları devlete geçecek.

4- Dersim'i eşkiya yatağı haline getirenler Garp vilayetlerimize nakledilecekler, orada iskan edilip, müstahsil (üretici) vatandaşlar haline getirilecekler.

5- Dersim tamamı ile boşaltılacak burada Bakanlar Heyetinin müsaadesi olmadan kimse oturmayacak, yerleşmeyecek.

6- Memleketin diğer köşelerine yerleştirilen Dersimli'ler ev ev dağıtılacak.

Dersim için hazırlanmış olan bu programın son noktasına kadar uygulanacaktır⁵⁹⁶.

Hükümet bu asiliğe karşı her zamanki "sel seferlerinden" birini yapmaya razı olamazdı. Dersim hastalağını kan dökmeden tedavi için en büyük sabır gösterilmiş, elden gelen herşey yapılmıştı. Askeri hareket zorunlu hale geldi⁵⁹⁷.

Askeri hareket zorunlu duruma gelince şu prensiplere göre hareket edilecekti.

1- Her Türk neferinin hayatını son hadde kadar korumak.

2- Bilhassa aşiret reislerinin etrafındaki zavallı insanlar iradesiz bir surette emre tâbı oldukları için bunların hayatını elden geldiği kadar korumak.

3- Tedavi edilecek sahayı sıkı bir surette təcrit etmek.

4- Tabii bir kale halindeki Dersim'i muhasara (kuşatma) etmek için hertürlü modern harp silahlarını Dersim'e sevk ederek hareketleri tam bir hazırlıkla ve en

---

⁵⁹⁶ Tan, 17 Haziran 1937

⁵⁹⁷ Tan, 17 Haziran 1937

müessir (etkili) bir surette yapmak.

Bu plan hazırlandıktan sonra Dersim olayları hakkındaki bilgi yayınlanması, planın uygulanmasından sonraya bırakıldı. Çünkü, zamansız yapılacak olan bir yayın harekete zarar verebilirdi⁵⁹⁸.

Şeyh Rıza muhtemel sandığı tenkil hareketine karşı mümkün olduğu kadar kuvvetli bulunmak için, diğer kabile ve aşeret reislerine gönderdiği mektuplarda, “dört yüz seneden beri kimseye teslim olmayan Dersimliler’in askersiz, leşkersiz Hüseyin Abdullah (Abdullah Alpdoğan) Paşa’ya mı teslim olacağını” yazmış⁵⁹⁹. Fransa ile İngiltere ve Araplar’ın kendileriyle beraber olduğunu temin etmiş ve bu aşiretlerin adamlarına, birbirlerinden ayrılmayacaklarına, köprüleri, karakolları yıkacaklarına ve ölünceye kadar ayrılmayacaklarına dair yemin ettirmiştir⁶⁰⁰. Şeyh Seyit Rıza, hükümetin askeri olmadığını eğer olsaydı şimdiye kadar çoktan oraya gelmiş olacaklarını söyleyerek Cumhuriyet idaresinde bundan önceki idareler gibi aciz kalacağını göstermek istemiştir⁶⁰¹. Rıza Seyit, “Eğer buraya asker gönderilirse derhal İngiliz’le Fransız harp açacak ve bizi kurtaracaktır.”⁶⁰² demiştir.

28 Nisan gecesı Aşiretler Munzur suyunun gözesinde toplanarak durumu görüşürler. Seyit Rıza’nın başkanlığında yapılan bu toplantıda hükümete bir nota verilir. Bu notada, Dersim feodellerinin hükümetten istedikleri şunlardır⁶⁰³.

- 1- İçimizde karakollar yapmayacaksınız.
- 2- Köprü kurmayacaksınız.
- 3- Yeniden nahiye ve kaza merkezleri ihdas etmeyeceksiniz.
- 4- Silahlarımıza dokunmayacaksınız.

---

⁵⁹⁸ Tan, 17 Haziran 1937

⁵⁹⁹ Son Telgraf, 16 Haziran 1937

⁶⁰⁰ Son Telgraf, 16 Haziran 1937

⁶⁰¹ Son Telgraf, 16 Haziran 1937

⁶⁰² BAHİR-İ TURGUD, Son Telgraf, 16 Haziran 1937, s. 7.

⁶⁰³ VECİHİ TİMURÖĞLU, Dersim Tarihi, s. 67.

5- Biz her zamanki gibi pazarlık usulü ile vergilerimizi vereceğiz⁶⁰⁴.

Türk inkılâbına, Türk Cumhuriyetine karşı gösterilen bu küstahça cesaret ve hareketi af ve müzahamaya imkan yoktu⁶⁰⁵. Bu notadan sonra olaylar gittikçe büyümüştür.

Son günlerde Tunceli’de meydana gelen olaylara dair raporlar 4 Mayıs 1937 tarihinde Atatürk’ün ve Mareşal’in huzurları ile tetkik ve mütaala (incelenip görüşülerek) edilerek, toplanan kuvvetlerle Nazimiye, Keçizeken, Aşağı Bor, Sin, Karaoğlan hattına kadar şiddetli ve etkili taarruz hareketine başlanacaktır⁶⁰⁶. Bu kararın yanı sıra Genelkurmay Başkanlığı da aynı gün (4 Mayıs 1937) aşağıdaki bildirinin Türkçe-Osmanlıca harflerle ve mahalli lisana göre çoğaltılarak uçak ile atırılmasını 4. Genel Müfettişlikten istemekte idi⁶⁰⁷.

c-Bildiri

“Cumhuriyet Hükümeti sizi şefkat ve merhamet kucağına almak, sizi mesut etmek istiyor. İçinizde bunu anlamayanlar çoktur ki, ona hürmetsizlik ediyor veyahut içinizde bazıları şahsi menfaatlar için sizi kurban etmek istiyor. Cumhuriyet hükümeti bu gereği bildiği içindir ki, sizlere son ihtarını yapıyor. Onun size son şartları şudur; sizi ayaklandırmaya çaşılan zavallıları Cumhuriyet hükümetine teslim ediniz veyahut onlar kendileri teslim olmalılar. Bu takdirde cümleniz masum kalacaksınız. Teslim edilenler veya kendiliğinden teslim olanlar dahi cumhuriyetin adil muamelesinden başka hiçbirşey görmeyeceklerdir. Bu suretle siz kıymetli vatanlaşlarımızdan hiçbirinin burnu kanamayacaktır. Aksi takdirde yani dediklerimizi yapmazsanız her tarafınızı sarmış bulunuyoruz. Cumhuriyetin kahredici orduları tarafından mahvedileceksiniz. Cumhuriyet

⁶⁰⁴ Cumhuriyet, 16 Haziran 1937, s. 7.

⁶⁰⁵ Cumhuriyet, 16 Haziran 1937, s. 7.

⁶⁰⁶ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 187.

⁶⁰⁷ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 187.

hükümetinin bu son şefkat ve merhametini bildiren bu bildirisini 24 saat çoluk ve çocuğunuzla beraber okuyun, düşünün ve çabuk cevap verin. Yoksa hiç istemediğimiz halde sizi mahvedecek olan kuvvetler harekete geçeklerdir. Devlete itaat gerektir.”⁶⁰⁸

Uçaklarla atılan bu beyanname ile asilere doğru yol gösterilmekte ve teslim oldukları takdirde kendilerine ilişilmeyeceği ve namusları ile köylerinde yaşayabilecekleri bildirilmiştir. Kuşatma çemberinin belirli noktalarında teslim olacakları yerler kendilerine bildirilmiştir⁶⁰⁹.

d-Hükümetin Tenkil Harekâtı: (8 Mayıs 1937)

Hazırlıkların tam bir gayret ve büyük bir dakkatle geliştirildiği sırada Genelkurmay Başkanlığı, Bakanlar Kurulunun, Tenkil hareketine dair kararını 8 Mayıs 1937’de Dördüncü Genel Müfettişliğe bildirmiş bulunuyordu⁶¹⁰.

Başlayan çarpışmalarda, Dersimli’lerin liderliğini Yukarı Abbasan aşiret reisi Seyit Rıza yapmaktadır. İsyanın kurmayı ve teorisyeni ise, Şeyh Hasan an aşiretinden Alişer’dir. Seyit Rıza’nın karargah merkezi Halvori Vank, Alişer’in ise Ağdat’tı. Seyit Rıza’nın kardeşinin oğlu olan Rehber ise, Hozat civarındaki Pehami köyünde tarafsızlığını ilan etmişti. Rehber tarafsızlığını ilan etmesine karşı akrabalık nedeniyle Seyit Rıza ve Alişer’in yanına her zaman girip çıkmakta ve hareketin bütün ayrıntılarını bilmekteydi⁶¹¹.

Çarpışmaların kızıştığı sıralarda kurmaylarını korumaya almak isteyen Seyit Rıza, Alişer’den İran veya Irak’a geçmesini ister. Bu kararı öğrenen Rehber, silahlı sekiz kişi ile birlikte Alişer’in ziyaretine gider ve sohbet sırasında Alişer’i vurarak öldürür. Alişer’in karısı Zarife de bunun üzerine silaha sarılarak Rehber’i vurmak

⁶⁰⁸ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 187.

⁶⁰⁹ Son Telgraf, 16 Haziran 1937

⁶¹⁰ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II., s. 187.

⁶¹¹ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 251.

isterse de tutturamaz ve Reher'in adamlarından birini vurur. Bu davranışı, onun da kocasıyla birlikte öldürülmesine yol açar⁶¹². Nuri Dersimi, Rehber için; "Rehber Laini (lanet edilen) ise, artık yüzündeki maskeyi atarak açıktan açığa Türk İstahbaratı emrinde çalışmaya başlamıştır."⁶¹³ demektedir.

e-İsyanın Bastırılması

Bakanlar kurulunun 4 Mayıs 1937'de aldığı "Tenkil Kararında," bu defa isyan etmiş olan mıntıkadaki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır. Ve bu toplama ameliyesi de köylere baskın edilerek hem silah toplanacak, hem bu surette elde edilenler nakledileceklerdir. Şimdilik (2000) kişinin nakli tertibatı hükümetce ele alınmıştır⁶¹⁴ denilmektedir.

Sadece taarruz hareketiyle ilerlemekle iktifa ettikçe (yetinildikçe) isyan ocakları daimi olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar veremeyecek hale getirmek, köyleri tamamen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür⁶¹⁵. Paraya acımaksızın içlerinden çok adam kazanıp kullanmak lazımdır⁶¹⁶.

Bakanlar kurulunun aldığı bu karar uyarınca 12 Mayıs 1937 tarihinde tedip harekatı başlatılmış oldu. Elazığ ve Erzincan'dan kalkan uçaklar aşiretler üzerine bombalar yağdırmaya başladı⁶¹⁷. İlk kadın pilot Sabiha Gökçen, 1. Tayyare Bölüğü'nde Dersim harekatına katıldı⁶¹⁸. Karadan yürütülen harekattada aşiretlerin elindeki bütün silahlar toplanmaya başlandı.

Harekat çok süratli ve başarılı oldu. Önce Elazığ garnizonundaki birlikler

---

⁶¹² HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 135.

⁶¹³ M.NURİ DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 254.

⁶¹⁴ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s. 491.

⁶¹⁵ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s. 491.

⁶¹⁶ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s. 491.

⁶¹⁷ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil, s. 136.

⁶¹⁸ Nokta, "50. Yılında Dersim İsyanı", 28 Haziran 1987, s. 21.

Tunceli üzerine üç cepheden yürüdüler. 7000 kilometreye yaklaşan Tunceli çemberi darala darala 140-150 kilometreye inmiştir. Asileri; birkaç defa kıtalarımızı geriden vurmak istemişler ve genellikle çete savaşı yapmışlardır. Her defasında tam bir bozguna uğrayarak geri kaçan şakiler, başlıca üç yere sıkışmış bulunmaktadır. Kutu Deresi, Kızıldağ Deresi ve Sultanbaba dağları. Kutu Deresin’de 3 bin, Sultanbaba dağı ile Kızıldağ çevresinde sıkışan asilerin sayısı 5-7 bin kadardır. Beylerden kurtulan halk sevinç içinde bayram yapmaktadır⁶¹⁹. Ele geçirilen şakiler kendilerini Seyit Rıza’nın kandırdığını söylüyorlar⁶²⁰. Yakalanan Rosnaklı Kamer bir dilekçe vererek affedilmesi ricasında bulunmuştur⁶²¹.

22 Haziran 1937 tarihli son Telgraf gazetesinin “Kamer Ağa, Elaziz’e getirildi. 90’lık ağa nelek söylüyor?” başlıklı haberinde Kamer Ağa “asıl mes’ulün (sorumlunun) Seyit Rıza da olduğunu”⁶²² belirtmektedir. Kamer Ağa ile birlikte Demanan aşireti reisi Cebrail, Yusufhan aşireti reisi Kamer, Hisso ve Bahtiyar aşireti reisi Şahin da tutuklanmıştır⁶²³.

Dersim’de yakalanan isyanlarla ilgili Tan muhabirinin sorduğu “Dersim’de şekavet (kötülük) yapanlar nasıl cezalandırılacaktır” sorusuna dönemin Adalet Bakanı B.Şükrü Saraçoğlu şu cevabı verir. “Müfrezelerimize iltica eden şakiler müddeimuriler (yargıçlar) vasatısı ile Adliyeye verilmiş bulunuyor. Bunlar ve bundan sonra tutulacaklar, Türk ceza kanununun ahkamına (hükümlerine) göre cezalandırılacaklardır⁶²⁴ 23 Haziran’da Hozat ve Kızıldağ yöresindeki isyancılar tamamıyla teslim olmuşlar, isyanlılar çok zor durumda kaldıkları için yakında hepsinin Cumhuriyet kuvvetlerine teslim olmaları beklenmektedir. Askerlere yakalanan sergerdeler Elazığ’a gönderilmektedirler⁶²⁵. Bu arada kutuderesinde

---

⁶¹⁹ Tan, 17 Haziran 1937.

⁶²⁰ Tan, 28 Haziran 1937.

⁶²¹ Tan, 28 Haziran 1937.

⁶²² Son Telgraf, 22 Haziran 1937.

⁶²³ Tan, 24 Haziran 1937.

⁶²⁴ Tan, 17 Haziran 1937.

⁶²⁵ Cumhuriyet, 23 Haziran 1937.

liderlerin yaptıkları yemin tamamıyla bozulmuş ve zor durumda kalan isyan lideri Seyit Rıza, müfrezelere bir mektup yazarak teslim olmak istediğini bildirmiştir⁶²⁶. Kutu Deresine sığınan asi kuvvetlerinin doğanın müthiş bir afeti ile karşı karşıya oldukları, bölgede kar fırtınası ve tipinin halkı kımıldayamayacak duruma soktuğu açlık ve kıtlıkla karşı karşıyakaldıkları, bundan dolayıda silahlı muhaliflerin hükümet kuvvetlerine sığınmaya başladıkları bildirilir⁶²⁷.

Temmuz 1937 sonlarında Tunceli'nin 1937 itaatsizliğine katılmış olan bütün aşiretlerin bölgelerinde inilmemiş dere, çıkılmamış dağ ve taranmamış hiçbir yer kalmamıştı. Harcanan bütün çabalara rağmen seyit Rıza yakalanamamıştı⁶²⁸.

Başbakan İsmet İnönü, Sağlık Bakanı Doktor Refik ile Tunceli'de inceleme yapmak üzere Eazığa gider. İnönü'nün amacı tedip hareketinin yakından görmek, halkla söyleşi yaparak onların durumu hakkında bilgi almak, isyancıların durumlarını incelemek, son durumu gözden geçirmek ve halen teslim olmamış olan reislerin ne durumda olduklarını incelemektir⁶²⁹. Bölgede gerekli incelemeleri yaptıktan sonra 21 Haziran 1937 günü akşamı, Elazığ'dan Ankara'ya hareket etti⁶³⁰. İnönü, Tunceli gezisinden dönüşünde "Dersim'in medenileştirilmesi için yeniden önemli kararlar verileceği, Maarif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı)'nın yeni ders yılı başından itibaren Tunceli için yeni bir terbiye sistemi takip etmeyi düşündüğü, bunun için de kurslar açılacağı"nı açıklamıştır⁶³¹.

İnönü daha Tunceli'de iken "bu mıntıkada tatbik edilecek ıslahat programları için mahallinde birçok kıymetli direktifler vermiş ve bunların tatbikatına derhal başlanmıştır."⁶³² İlerleyen askerlerimizin yol ve köprü inşaatı

---

⁶²⁶ Cumhuriyet, 23 Haziran 1937.

⁶²⁷ Tan, 20 Haziran 1937.

⁶²⁸ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, s. 267.

⁶²⁹ Cumhuriyet, 20 Haziran 1937.

⁶³⁰ Cumhuriyet, 22 Haziran 1937.

⁶³¹ Tan, 21 Haziran 1937.

⁶³² Tan, 21 Haziran 1937.

çalışmaları süretle devam etmektedir. Dağlar, kayalar parçalanarak şoseler açılıyor, köprüler, binalar kuruluyor. Merkezden gelen fen adamları, zirai, iktisadi ve coğrafi incelemelerde bulunuyorlar⁶³³.

d-Seyit Rıza'nın Yakalanışı ve Muhakemesi

Daha önce yakalanan aşiret liderleri mahkeme için Elazığ'a götürülürler. Muhakeme için geniş bir mahkeme salonu hazırlanır ve adliye kadrosu da muhakemenin sürette bitirilmesi için takviye edilir. Kurun gazetesi yazarı Niyazi Ahmet, asi aşiret liderlerinden Cebrail, Kamer, Şahin ve Ağdatlı Kamer ile görüşmüştür. Onların, "biz hükümete mutliz (bağlıyız) devlete hizmetlerimiz çoktu, büyük harpte ve Seyit isyanında hükümete milis olarak yardım ettik. Muhalifler adi suçlular olarak cahillerin takibatından korkarak, köylerin yakınında kurulan karakolları uzaklaştırmak için bu fenalığı yapmışlardır."

Yusufhan reisi Kamer ise; "Bu işe çare bulup önleyemedim. Onun için devlet beni assa kanım helal olsun." Demenan aşiretlerinden biri kapkara göğsünü açtı ve dedi ki bu aç bu doyacak. Devletin efendi olmasını isteriz. Devlet efendi olursa karnımız doyar."⁶³⁴ dediklerini ifade etmektedir.

24 Haziran sabahından itibaren devam eden tarama faaliyetlerinde birçok asi köyü yakılır. Sıkıştırılan eşkiya grupları ile yapılan çarpışmalarda ağır zayıat verdirilir ve çok sayıda büyükbaş hayvan, koyun ve keçiler toplanarak mahalli kaymakamlara teslim edilir⁶³⁵. 25 Haziran'da "Dersim sergerdelerinin sığındıkları bütün sarp dağlar kıtaların eline geçmiştir. Üç tayyere filosu Seyit Rızayı gizlendiği Mağaradan çıkarmak için harekete geçmiştir. Verilen kat'i emir şudur: Seyit Rıza diri veya ölü olarak yakalanacaktır. Bu durum karşısında haydut reisinin teslim

⁶³³ Kurun, 24 Haziran 1937.

⁶³⁴ NİYAZİ AHMED, Kurun, , 24 Haziran 1937.

⁶³⁵ Reşat Halli, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s. 404.

olacağı umulmaktadır”⁶³⁶ Seyit Rıza’nın küçük oğlu Hüseyin ağır yaralı olarak ele geçirilmiştir. Büyük oğlu Hasan ise babasından ayrılıp hükümete dehalet etmek temayülünü göstermiştir⁶³⁷. Hasan daha öncede teslim olmak istemiş fakat Seyit Rıza “Aman evlat dur hepimiz için hükümetin şefaati dileyelim.” diyerek buna engel olmuştur⁶³⁸. Bu arada ölen bir asinin karısı Seyit Rıza’ya suikast girişiminde bulunur ama başarılı olamaz ve bu kadın Seyit Rıza’nın adamları tarafından öldürülür⁶³⁹. Seyit Rıza, çevresinde daralan çemberi yarmak için karısı Ani hatunu aşiret reislerine göndererek yardım talebinde bulunur. Ani hatunun başvurduğu reislerden Rehber bu teklifi kabul etmez. Aşiret reislerinden Hızır’da Rehber ve Elazığ’a gönderilmiştir⁶⁴⁰. Seyit Rıza eski gücü ve otoritesini kaybetmeye başladığını anlayınca çevresindeki isyancıların dağılmasını önlemek ve isyan hareketine yeni bir hareketlilik kazandırmak amacıyla çevresindekilere kurbanlar keserek, ayinler yaparak seyitlik fermanı okutmaktadır⁶⁴¹.

Mağaralara gizlenmiş olan isyancıların ele geçirilmesi için yapılan tarama çalışmaları devam etmektedir. Haydaran aşiretinden 12, Abbasan aşiretinden 20 kişi yakalanmıştır. Bu arada Sin nahiyesinde Ermeni Horun isminde biri de yakalanarak tutuklanmıştır yakalanların hepsi de suçu Seyit Rıza’ya atmaktadır⁶⁴². Sığındığı yerden kaçmak isterken yaralanmıştır⁶⁴³. Bombalanan evide yanmıştır. Seyit Rıza’nın evinde kitaplar ve isyan ile ilgili belgeler ele geçmiştir. Bu selgeler daha sonra Ankara’ya götürülmüştür⁶⁴⁴. Seyit Rıza’ya karısı Besi tarafından teslim olmaması yönünde telkinler yapılmaktadır⁶⁴⁵. Seyit Rıza, çok zor durumda kaldığını anlayınca son bir mektup daha yazarak Sin merkezine gönderir ve aman

---

⁶³⁶ Kurun, 25 Haziran 1937.

⁶³⁷ Kurun, 25 Haziran 1937.

⁶³⁸ Son Telgraf, 20 Haziran 1937.

⁶³⁹ Kurun, 29 Haziran 1937.

⁶⁴⁰ Son Telgraf, 26 Haziran 1937.

⁶⁴¹ Cumhuriyet, 28 Haziran 1937-Ulus, 28 Haziran 1937.

⁶⁴² Kurun, 28 Haziran 1937.

⁶⁴³ Ulus, 29 Haziran 1937.

⁶⁴⁴ Kurun, 30 Haziran 1937.

⁶⁴⁵ Cumhuriyet, 28 Haziran 1937.

dilediğini bildirir⁶⁴⁶. Seyit Rıza, mektubunda “Ben Rus harbinde canverdim, Seyit değilim. Başkaları yaptı ben çekiyorum. Adliye beni cezalandırsın. Asker benden ne istiyor? Yol verin başka tarafa gideyim. Kaçar saklanırsam dünyada beni bulamazsınız.” demektedir⁶⁴⁷. İzini kaybettirmeye çalışan Seyit Rıza bir aşirete sığınır⁶⁴⁸. Seyit Rıza’yı yakalamak için askeri hareket devam ederken büyük karısı Elif küçük oğlu Hüseyin ve birçok asi teslim olurlar⁶⁴⁹.

Temmuz ayı boyunca kıt’aların arama ve tarama faaliyetleri sonucu gelen haberlerden Seyit Rıza ve adamlarımızın Tokmak baba, Titenik ve Sarioğlu bölgelerinde oldukları öğrenilir. Harekat bu yöne kaydırılır⁶⁵⁰. Yaz boyunca sürdürülen çarpışmalar sonucunda Seyit Rıza oldukça güç kaybetmişti. Sonuçta, Seyit Rıza, İngiliz Dışişleri Bakanlığına 30 Temmuz 1937 tarihinde, “Dersim Generali” sıfatıyla bir mektup yazarak, Kürtler’e destek olunmasını istedi⁶⁵¹. Bu mektup fransızca olarak kaleme alınmıştı⁶⁵².

Sayın Bakan,

Yıllardan beri, Türk hükümeti, Kürt halkını asimile etmeye çalışmakta ve Kürt dilinin gazete ve yayınlarını yasaklayarak, anadillerini konuşanlara eziyet ederek, Kürdistan’ın bereketli topraklarından gidenlerin büyük bir bölümünün telef olduğu Anadolu’nun çorak topraklarına, zorunlu ve sistemli göçler düzenleyerek, bu halka zulmetmektedir.

Son olarak Türk hükümeti, kendisiyle yapılan bir anlaşma sonucu bu baskılardan arındırılmış, Dersim bölgesine de girmeye kalkışmıştır.

Bu olay karşısında, Kürtler, göçün uzak yollarında cân vermek yerine,

---

⁶⁴⁶ Ulus, 30 Haziran 1937.

⁶⁴⁷ Cumhuriyet, 4 Temmuz 1937.

⁶⁴⁸ Son Telgraf, 4 Temmuz 1937.

⁶⁴⁹ Cumhuriyet, 13 Temmuz 1937.

⁶⁵⁰ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s. 405.

⁶⁵¹ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 136.

⁶⁵² Nokta, 50. Yılında Dersim İsyanı, 28 Haziran 1987, s. 14.

kendilerini korumak için 1930'da Ararat Tepesinde, Zilan ve Beyazıt Ovasında olduğu gibi silahlara sarıldılar.

Üç aydan beri ülkemizde tüyler ürpertici bir savaş sürüyor.

Savaş olanaklarının eşitsizliğine ve bombardıman uçaklarının, yangın bombalarının, boğucu gazların kullanımasına rağmen, ben ve yurttaşlarım, Türk ordusunu başarısızlığa uğrattık.

Direnşimiz karşısında, Türk uçakları kasabaları bombalıyor, yakıyor(...)

Zindanlar yumuşak başlı Kürt halkıyla dolup taşıyor, aydınlar kurşuna diziliyor, asılıyor yada Türkiye'nin tecrit edilmiş bölgelerine sürgün ediliyor.

(.....) üç milyon Kürt benim sesimden ekselanslarına sesleniyor ve bu hükümetinizin yüksek manevi etkisinden Kürt halkını yararlandırmanızı sizden istirham ediyor.

Sayın Bakan, en derin saygılarımın kabülünü rica ederim.

Dersim Generali

Seyid Rıza⁶⁵³

Ne varki Seyit Rıza İngiltereden umduğu yardımı göremez. İngiliz Dış işleri Bakanlığınca İstanbul'daki İngiliz Konsolosluğuna gönderilen bir yazıda şöyle denilmektedir. "Eğer Türk hükümetine, mektubun tarafımızdan dikkate alınmadığı gayri-resmi olarak bildirilirse iyi olur."⁶⁵⁴ Bu ilginç yazının tarihide ilginçtir. Zirâ İngiliz Dışişleri bakanlığının söz konusu yazısı 5 Ekim 1937 tarihini taşımaktadır. Halbuki Seyit Rıza, bu yazıdan yaklaşık bir ay önce yani 10 Eylül 1937 günü tutuklanmıştır. Anlaşılan bu kez İngiliz politikasının esasını "beklede gör" yaklaşımı oluşturmuştur"⁶⁵⁵.

⁶⁵³ Nokta, 50. Yılında Dersim İsyanı, 28 Haziran 1987, s. 14.

⁶⁵⁴ Nokta, 50. Yılında Dersim İsyanı, 28 Haziran 1987, s. 14.

⁶⁵⁵ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, s. 268.

17 Ağustos sabahı Titenik, Tokmakbaba, Sarioğlan üçgeni aranmaya başlandı. Birdo ile Sarioğlan arasında saklanan seyit Rıza ve adamlarının etrafı sarılır. Şiddetli çarpışmalar sonucunda Seyit Rıza'nın büyük oğlu Hasan, küçük karısı Besi ve üç torunu ile birlikte adamlarından birçoğu öldürülür⁶⁵⁶. 26 Ağustos'ta Bahtiyar aşireti Reisi Şahin ile amcası Alişan da Ovacık-Hozat sınırında saklandıkları yerlerde öldürülürler. Böylece Seyit Rıza yalnız kalır⁶⁵⁷.

Seyit Rıza 10 Eylül günü, silahsız olarak iki kişi ile birlikte Erzincan Jandarmasına teslim olur. Durum 5. Jandarma Bölük Komutanlığınca 4.Genel Müfettişliği bildirilir⁶⁵⁸. 3. Ordu Müfettişliği ve 4. Genel Müfettişlikçe Seyid Rıza'nın yakalanmasının doğrulanması ile Türk gazeteleri 13 Eylül 1937 tarihli sayılarında kamuoyuna bu olayı duyururlar. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve başbakan İsmet İnönü bir kutlama mesajıyla General Alpdoğan'ı kutlarlar⁶⁵⁹. Aldığı kutlama mesajları üzerine General Alpdoğan bütün kıt'a ve kazalara gönderdiği yazıda ilgililere teşekkür etmektedir. Gazetelerin köşe yazarları ve başyazarlarıda Seyit Rıza'nın teslim olmasıyla "Türkiye'deki son derebeyinin de imha edilmiş olduğunu", "Bir efsanenin yıkıldığını" yazarlar⁶⁶⁰.

Başbakan İsmet İnönü, Seyit Rıza'nın yakalanmasından 7 gün sonra yani 18 Eylül 1937 günü T.B.M.M'de Tunceli'nin ıslahatı ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında İnönü; "Cumhuriyetin imar ve ıslah programına muhalefet eden nüfusları az olmakla beraber, altı aşirettir. Bugün bu altı aşiretten müşevik (teşvik eden) ve sergende ne kadar adamlar varsa bunlar reisleriyle beraber faaliyet imkanından tamamen mahrum bırakılmışlardır. Altı aşiretten birinin reisi imha edilmiş ve diğerlerinin reislerinin hepsi yakalanmış adalete teslim edilmiştir. Kanun götüren ordu, jandarma neferlerinin ayak basmadığı yer,

⁶⁵⁶ Cumhuriyet, 18 Ağustos 1937.

⁶⁵⁷ Cumhuriyet, 29 Ağustos 1937.

⁶⁵⁸ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s. 407.

⁶⁵⁹ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimize Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 142.

⁶⁶⁰ Tan, 15 Eylül 1937.

inmediği dere ve çıkmadığı tepe yoktur... arkadaşlar, cumhuriyetin kanunlarının ancak refahı, ummanı ve iyi geçinmeyi hedef tutan hükümlerini yürütmek için, çetin şartlar içinde alınan olumlu neticelere ermek yolunda Cumhuriyet idaresinin kuvvetli olduğu kadar şefkatli ve adaletli olduğunu göstermek itibarıyla Tunceli hadisesi en son ve mukni (inandırıcı) bir misal olmuştur” demiştir⁶⁶¹.

Seyit Rıza'nın ilk sorgulaması Erzincan'da; Vali Fahri Özen, Emniyet Müdürü Zekeriya Erkuş ve Jandarma Komutanı Kazım tarafından yapıldı⁶⁶². Daha sonra sorgularının tamamlanması ve muhakemesinin yapılması amacıyla Elazığ'a gönderildi⁶⁶³. Elazığ'da yapılan sorgulamasında suçun diğer reislerde olduğunu söyleyen Seyit Rıza, sorgulamadan çıkarken orada toplanan halka “Ben Türküm, Türk milletine isyan etmedim” diye bağirmiştir⁶⁶⁴.

Ekim ayında başlayan muhakemede birçok sanık yargılanmakta, deliller açıklanmakta, şahitler ve itiraflarda bulunanların beyanları dinlenmekteydi. Tunceli ağır ceza mahkemesinde sürdürülen muhakemede savcı Hatemi Bey sanıkların Tunceli halkını isyana teşvik ve bilfiil isyana iştirakten dolayı Türk Ceza Kanununun 149. Maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarına göre cezalandırılmasını ister⁶⁶⁵. 10 Kasım'daki oturumda mahkeme sonuçlandı. Mahkeme sonucunda 11 kişi idama 33 kişi ağır hapse mahkum oldu. İdam mahkum edilenlerden 4 tanesinin yaşlı olmasından dolayı 30'ar seneye çevrildi. Seyid Rıza, oğlu Reşit Hüseyin, Şeyhanlı Aşiret reisi Hasso Seydo, Yusufhanlı Aşiret reisi Kamer oğlu Fındık, Demananlı Aşireti reisi Cebrail oğlu Hasan, Kureyşanlı Ulukiye oğlu Hasan, Mirza oğlu Ali'nin idamına karar verildi⁶⁶⁶. Haklarında idam cezası verilen isyan önderi konumundaki 11 kişi 18 Kasım 1937'de Elazığ'ın Buğday

---

⁶⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. 19, 18 Eylül 1937, s. 344.

⁶⁶² Tan, 14 Eylül 1937.

⁶⁶³ Tan, 15 Eylül 1937.

⁶⁶⁴ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 142.

⁶⁶⁵ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s. 144.

⁶⁶⁶ Cumhuriyet, 16 Kasım 1937.

meşdanında şafağa karşı asıldılar⁶⁶⁷.

Mahkemenin son duruşmasında; bir ara karşılarında hesap verdiği genç devletin Osmanlı imparatorluğuna benzemediğini düşündü. Tasarladıkları bütün eylemleri önceden haber alan sıhhatli ve uyanık bir devletti bu⁶⁶⁸.

Büyülenmiş gibi savcı Hatemi'nin iddianamesini dinliyordu Kamber

“Tunceli'nin insanları dürüst, iyi ahlaklı ve çalışkandır, diyordu savcı. Bu insanlar asırlarca feodalizmin aman vermez penceresinde çoluğu ile çocuğu ile çağ dışı bir dönemin kulu kölesi olarak yaşam zevkinin bilincine varamamışlardır. Şeyhler ağalar tarafından insafsızca sömürülerek yoksul bırakılmışlardır. Tunceli'nin yetenekli insanları yeni idare sayesinde artık özgür olacaklar ve yükselerek toplumun pırıl pırıl insanları olacaklardır” ve sözünü tamamlıyordu,” Her biri her kıtaya bedel Türk askerinin artık bir damla kanın bile kendi toprakları üzerinde akmasına tahammül edemeyiz. Saadete kavuşmak Tunceli'nin hakkıdır⁶⁶⁹.

---

⁶⁶⁷ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s. 138.

⁶⁶⁸ BARBAROS BAYKARA, Dersim 1937, s.280.

⁶⁶⁹ BARBAROS BAYKARA, Dersim 1937, s.280.

1938 TEDİP HAREKATI

11 kişinin asılması aynı zamanda 1937 Dersim Harekatının da sonudur. Ne var ki problem ortadan kalkmamıştır. Karların yağmasıyla birlikte sessiz fakat tedirginliklerle dolu bir kış mevsimine daha girilir.

Bundan sonraki gelişmeleri Dersim olaylarını yakından izleyen gazeteci Naşit Uluğ şöyle anlatmaktadır.

“Azgınlık bu sefer Kalan mıntıkasında başladı. Kalanlı'lara bundan önce uslu oturduklarından dokunulmamıştı. Henüz Kalanlı'lar, ağaların ve seyitlerin tahriklerine uyarak Diztaş Karakoluna tecavüz ettiler. Kış gelmişti, dağlar karla örtülmüştü, yollar henüz bitirilebilmişti. Harekata yazın devam edilmek üzere kış geçirildi. Havalalar açılınca Kalan bölgesine girildi⁶⁷⁰.

Dersim'e yeni bir kanlı bahar gelmişti. Ama bu kez hazırlıklar daha sistemli tedbirler, daha yoğundur. Başbakan da artık Celal Bayar'dır. Bütün yaz boyunca Dersim'de dağ taş silah sesiyle inler. Kardeşin kardeşi kırdığı çatışmalarda topraklar kızıla yürekler yasa boyanır⁶⁷¹.

İsmet Paşa 20 Eylül 1937 tarihinde sağlık nedeniyle başbakanlıktan çekilmiş yerine Celal Bayar getirilmiştir⁶⁷². İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ikinci bir ıslahat istiyordu. Başbakan Celal Bayar'da Şükrü Kaya'ya katılıyordu⁶⁷³.

Celal Bayar, 26 Haziran 1938 tarihli konuşmasında ıslahat programı hakkında şöyle diyordu.

“Bu senenin, dahili işleri noktayı nazarından size ehemmiyetle bahsetmeye değer bir mevzu vardır o da Dersim meselesidir. Dersim'de bir ıslahat

---

⁶⁷⁰ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s.47

⁶⁷¹ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, s.269

⁶⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, Cild 20, sayfa 10, Devre 5, İçtima 3.

⁶⁷³ HİDİR ÖZTÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, s.36

programımız vardır, bu program yürümektedir. Yol köprü ve mektep inşası suretiyle geçen sene askeri harekat yapıldı. Bu bütün teferruatıyla herkesin malumudur. Bu sene de programa göre askeri harekatın geçen seneye nazaran, burada bu sene daha fazla kuvvetlerimiz toplanmıştır, birkaç yerde ufak tefek müsademeler olmuştur. Dersim için tatbik ettiğimiz programın icabı olarak bu meseleyi sureti katiyede halletmek de Dersim denilen işi sureti katiyede tasviye etmek için alacağımız bir tedbir daha vardır. Yakında ordumuz Dersim havalisinde manevralar yapacaktır. Bu münasebetle ordumuz Dersim için vazife olacak ve umumi bir tarama hareketi ile tedip kuvvetlerine müzahir olarak, bu meseleyi kökünden söküp atacaktır... Bu harekat anlaşılincaya kadar kuvvetlerimiz orada fiilen bulanacaktır. Eğer ellerinden bulunan silahları teslim ederler ve Cumhuriyetin emirlerine inkiyad ederlerse kendileri için yapacağımız şey, muhabetle göğsümüzü açıp derağuş etmektir. Bu yapılacaktır. Dersim’liler sesimizi işitmelidir. Bu kürsüden akseden, bir sadayı, kendi menfaatlerine göre, muhakeme etmelidirler. Bizim sesimizde şevkat olduğu kadar kudret de vardır. Bu ikisinden birini intihap etmek kendilerine aittir bilmelidirler ki, şevkatimiz de kahrımızda boldur”⁶⁷⁴.

Celal Bayar’ın hükümet programında “Dersim meselesi”, başlığını taşıyan bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi Dersim sorununu mutlaka çözüme kavuşturmayı amaçlamaktadır.

Celal Bayar hükümetinin Bakanlar Kurulu 5 Ağustos 1938 tarihinde, “Tunceli’de sükun ve asayişin istikrarını temin etmek maksadı ile Dersimliler için” Trakya, Çanakkale, Uşak, Bilecik, Bursa, Balıkesir, Bolu, Kütahya, Eskişehir, Denizli, Aydın, Isparta ve Muğla” da yerleşim yerleri belirlediler. Bakanlar Kurulu kararı şöyledir.

Karar: “Tunceli’de sükun ve asayişin istikrarını temin etmek maksadı ile

---

⁶⁷⁴ Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Temmuz 1937, sayı. 29, s.13

krokisinde gösterileceği üzere, Tunceli'nin Karacakale Körk, Hınzor, dar boğazı batısı, Seyithan, Kırmızı Dağın yüksek hatı, Hacerli , Ballı Mezrası, Rıza'nın evi, Munzur Suyu, Anak Komu, Harcı Dağı, Karacakale arasındaki yüksek hattın çevirdiği saha ile Masum'i Pak Kalesi, Zeynelkoçoğlu Köyünden geçen dere arasındaki yüksek hattın Sinike Köyünden Palan tepenin 4.kilometre uzağındaki tepe, Masum-i Pak çevresi içindeki sahanın 2884 sayılı kanunun 2.maddesine göre 2/6662 sayılı kararname ile kabul edilmiş olan 2000 kişiye ilaveten bu seferki tarama hareketi ve taramadan sonra elde edilecek yasak bölge hakkında üç ile beşbin kişinin de batı illerine nakli ve Sağlık Bakanlarınca Müştereken tesbit edilecek tevzi listesine göre Trakya, Çanakkale, Uşak, Bilecik, Bursa, Balıkesir, Bolu, Kütahya, Eskişehir, Denizli, Aydın, Isparta ve Muğla vilayetlerine iskanları, taramada ve sonradan elde edileceklerden isyana iştirak edenlerin mahkemeye ve evvelce mahkum olup firarda bulunanlar, yasak bölgenin sahası dışında ve fakat yerlerinde oturmaları caiz olmayanların isimleri ile nüfus miktarları, 4.Genel Müfettişliğince tesbit edilecek olanlar, aşiret reisleri, kolbaşları, seyyitlerle yakınlarının da batıya nakle tabi tutulmaları, batıya yerleşme yerlerinin, iş yerleri bulunan yerlerin tercihi, askerliğini yapmakta olanların askerlik hizmeti yaptırıldıktan sonra mürettep oldukları iskan mıntakaları sevki, Tunceli mıntikasında taramadan sonra, silah toplama amaliyesine devam edilmesi, yasak bölgenin muhafazası için kuvvet ifraz edilmesine karar verildi" (5.8.1938-Bakanlar Kurulu)⁶⁷⁵.

1937 yılı içinde sürdürülen hareketin, isyanın lideri konumundaki Alişir'in öldürülmesi ve Seyit Rıza'nın da idam edilmesiyle son bulmasına karşın "tedip hareketi" na 1938 yılında da devam edilmesi kararlaştırıldı. Amaç, Kürt hareketini bir daha "kıpırdanmayacak" hale getirmektir⁶⁷⁶.

Başbakan Celal, Bayar Meclis yaz tatiline girerken Dersim konusunda "Bu yıl

---

⁶⁷⁵ HİDİR ÖZTÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi,s.37

⁶⁷⁶ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan-Tenkil I, s.139

Dersim denilen işi kati surette tasviye etmek için devletin bir tedbiri daha olduğunu ve ordumuzun Dersim havalisinde vazife alacağını ve umumi bir tarama hareketiyle kuvvetlerine müzahir olarak bu meseleyi kökünden söküp atacağını” söyledi⁶⁷⁷.

Dersim’de kış boyunca hükümete muhalif olan ve yakalanamayan aşiret reisleri çoğunlukla sinmişlerdi. Hatta bunlar fırsat buldukça da soygunlar yapmakta, aşiretler arasında gizli propagandalarda bulunmaktaydılar. Silahlanma ve aşiretler arasında ittifak girişimleri de gizliden gizliye yürütölmekteydi⁶⁷⁸. Genel Müfettişlik 18 Ocak 1938 tarihinde üst makamlara sunduğu raporunda aşiretler arasında tahrik edici propagandaların neler olduğunu aldığı istihbarata göre bildirmiştir. Müfettişliğin yaptığı açıklamaya göre propagandalar şöyleydi;

1-Ağalar sürülecek, öldürülecek ve başsız kalan halkın da hayat ve namusu yok edilecek.

2-Adliyece ademi takiplerine, beraatlerine karar verilenlerle, Tunceli Komutancığınca, takipleri ertelenen ve cezaları tescil edilmiş olanların bugünkü durumları geçicidir.

3-Hükümet kuvvetleri aramızda dolaşmadığı zamanlarda rahat idik. Şimdi birçok külfetlere boyun eğmek zorunda kaldık. Rahatımız ve menfaatlerimiz bozuldu. Asılanlar ve hapsedilenler gibi hayat ve hürriyetimiz her zaman tehlikelidir. Bunun için birleşmek ve birlikte direnerek hükümetin icraatına engel olmak lazımdır. Söz ve hareket birliği yapmazsak hükümet bizi ayrı ayrı kırar ve hepimiz mahvoluruz.

4.Hükümet 1937 yılında çok paralar harcamak suretiyle Tunceli’de hareket yaptı ve Tunceli ıslah olundu denildi. Bu yıl tekrar bir hareket yapamaz. Çünkü şimdiye kadar yaşadığımız tecrübelerle göre iki askeri hareket arasında birçok yıllar

⁶⁷⁷ NAŞİT ULUĞ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s.159

⁶⁷⁸ SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, s.149

geçer. Bunun için elimizde birçok senelik fırsat ve zaman vardır. Biz bu zamandan faydalanarak, elimizde bulunan az silahla fakat hep beraber direnmeye başlayalım. Teslim etmiş olduğunuz silahların yerine tedarik edelim ve askeri içimize sokmayalım.

Bu propagandaları yayanlar ise;Hükümet otoritesi dolayısı ile nüfuzları sarsılan Keçel, Kör Abbas, Bal ve Aşuran Ağaları ile Demenan, Haydaran, Bahtiyar Aşiretlerinin ele geçirilemeyenleri idi. Ayrıca Pülümür hapishanesinden kaçan beş kişi ile birkaç eski kolbaşı da aşiretler arasında yapılan propagandaları destekliyorlardı⁶⁷⁹. Bunun üzerine Başbakan Celal Bayar Tunceli’de bir sürprizle karşılaşmamak için uyanık bulunması gerektiğini, Genel Müfettişliğin, Mansuluşağı aşiretine bir hareket yapılması gerekliliğini bildirir⁶⁸⁰. Bütün teklif, tedbir ve planları bir emirle, Haziran’da başlaması uygun görülen tenkil ve silah toplama hareketinin hükümetçe Karar altına alındığını bildirmektedir⁶⁸¹.

1938 yılının ilk olayı 2 Ocak’ta meydana geldi. Tunceli bölgesinde asker kaçaklarını toplamakla görevli sabit jandarma müfrezesinden yedi jandarma eri, Kör Abbas, Keçel ve Baluşağı aşiretlerine mensup kişilerce Mansuluşağı köyünde pusuya düşürülerek öldürülmüştü. Mercan Karakolunu da basarak iki jandarma erini daha öldürmüşlerdi⁶⁸². Öte yandan Koçuşağı aşiretini denetim altında tutmak amacıyla Amutka’da kurulan 25 kişilik Amutka jandarma Karakolu’da 22 Haziran 1938 tarihinde saldırıya uğramış ve 4 asker öldürülmüştü⁶⁸³.

Tedip hareketi için bütün hazırlıklarını tamamlayan 4.Genel Müfettişlik 8 Haziran 1938 tarihinde Mercan Deresi, Merho Deresi, Kalan Deresi olmak üzere üç aşamada başlayan askeri hareket 16 Eylül tarihinde sonra erer. Bu tarihten

---

⁶⁷⁹ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s.412

⁶⁸⁰ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s.413

⁶⁸¹ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s.414

⁶⁸² SUAT AKGÜL, Yakın Tarihimize Dersim İsyanları ve Gerçekler, s.149.

⁶⁸³ FAHRİ ÖVÜNÇ, Dersim Haydutlarının Tecavüzüne Uğrayan Amutka Jandarma Karakolu Nasıl Müdafaa Edildi, T.C. Jandarma Mecmuası, sayı 56, Nisan 1939, Jandarma Matbaası, Yıl 15, s.42

itibaren Tunceli'nin yönetimi Tunceli Vali ve Komutanlığına bırakılmıştır⁶⁸⁴. Böylece Tunceli'de, ayaklanan reis, kolağası ve seyitler ele geçirilmiş ve bölgeden çıkarılmışlardır. Bu hareketler sırasında, "Tunceli bölgesinde yapılan eşkıya takibi hareketleri, "Köy Arama ve Silah Toplama İşleri Hakkında Klavuz" isimli bir kitapçık basılarak görevlilere dağıtılmıştı.⁶⁸⁵

Dersim isyanında ölen insan sayısı hakkında Generkurmay yayınında 4000 rakamı verilirken, öteki kaynaklarda farklı rakamlara rastlanmaktadır. Bakanlar Kurulu tarafından "Tunceli halkından ve yasak bölgelerin içinden ve dışından 5-7 bin kişinin, Batı illerine nakil ve iskanı" kararı alınır. Birbirine kıyan aynı candan, aynı dinden, aynı kandan olan insanların acıklı dramı sona ere dursun; İngiltere'nin Trabzon Konsolosu, Dersim olaylarıyla ilgili olarak Ankara'daki Büyükelçiliğine bir rapor sunar. Olayların genel bir değerlendirmesini yaptığı raporunu şu cümleyle noktalar. "Artık söylenen şu: Türkiye'de Kürt sorunu bitmiştir"⁶⁸⁶. Öte yandan Hatay konusunda da, düşman Dersim'i kullanarak gene düşmanlığını yapmış, ancak bu defa muvaffak olamamıştır. Hatay Türkiye haritasına dahil edilir⁶⁸⁷.

Ve son üç söz.

"Dersim'in medeniyete açılışı, Kemalist devrimin başardığı eserlerin en büyüklerindendir; neslinize şeref verecek ölçüde büyük bir hamledir"⁶⁸⁸.

İsmet İnönü, Lozan Görüşmeleri sırasında "Musul ve Kürt Meselesi" konusunda şu açıklamayı yapıyordu. "Kürtler Türkiye'de her zaman yurttaşlık haklarından yararlanmışlardır, siyasal ve sosyal bakımlardan, her zaman işbirliği yaptıkları Türk hükümetini hiçbir

⁶⁸⁴ REŞAT HALLI, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), s.478

⁶⁸⁵ HİDİR GÖKTAŞ, Kürtler, İsyan, Tenkil I. ,s.139.

⁶⁸⁶ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, s.269

⁶⁸⁷ ZEKERİYA YILDIZ, Kürt Gerçeği, s.269

⁶⁸⁸ NAŞİT ULUĞ, ALTAN (Tunceli Medeniyete Açılıyor, Sayı 29, 22 Ağustos 1937,s.27

zaman yabancı bir hükümet saymamışlardır. Büyük Millet Meclisinde milletvekilleri vardır, hükümet ve yönetim işlerine etkili olarak katılmaktadırlar”⁶⁸⁹.

Mustafa Kemal Atatürk, Kasım 1938 tarihinde TBMM’nin 5.dönem 4.Yasama yılının açılışına gönderdiği mesajda ise; “uzun yıllardan beri süregelen ve zaman zaman gergin bir şekil alan Tunceli’deki toplu haydutluk olayları belli bir program içindeki çalışmalar sonucu kısa bir sürede ortadan kaldırılmış, bölgede bu gibi olaylar bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarılmıştır”. Cumhuriyet feyzinden yurdun diğer evladları gibi oradakiler de tamamı ile istifade edeceklerdir »⁶⁹⁰.

---

⁶⁸⁹ İSMET İNÖNÜ, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 30, Ağustos 1987, s.50.

⁶⁹⁰ Atatürk’ün TBMM’nin Açış Konuşmaları, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1987, s.249 ve TBMM Zabıt Ceridesi, Cild 27, 5. 1 Kasım 1938, s?3-4

SONUÇ

Dersim 1937-1938 isyanına genel olarak baktığımız zaman, isyanın nedenlerini tarihsel gelişimi içinde bulmak olasıdır. Osmanlı dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde meydana gelen Dersim isyanı arasında nitelik ve özellik yönünden pek bir fark görünmüyor. Tüm bu isyanların nedenleri sonuçlarıyla yakından ilgilidir.

Dersim yöresi Ortaasya ve Anadolu arasında önemli bir geçiş kapısı ve alanıdır. Türkmen boyları bu bölgeye yerleşmeye başlamasıyla birlikte Dersim yöresi tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Türkmen boyları getirdikleri inanç ve töreleriyle yani sahip oldukları kültürleri ile bu yörede daha önceden yerleşmiş olan insanların kültürleriyle kaynaşmışlardır.

Dersim bölgesindeki güçlü aşiret yapısı ve merkezi otoritenin burada tam olarak egemenlik kuramaması bölgede feodal yapının güçlenmesine yolaçmıştır. Giderek feodal yapı tüm bölgede etkili olmuş ve halk derebeylerinin, ağaların, aşiretlerin, seyitlerin emrinde istenileni yapmak zorunda kalmıştır. Feodal beyler toprak mülkiyeti, evlenmeye, boşanmaya, cezalandırma ve ödüllendirmeye vs. tek yetkili olan kişiler durumundadır. Merkezi yönetimle bağlantıyı kuran da yine ağalar, şeyhler ve seyitler olmuştur.

Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail mücadelesinden sonra mezhep etkeni nedeniyle Feodal Beyler daha da güç kazandılar. Osmanlı yönetimi askeri önlemlerle buna son vermeye çalıştı ama pek başarılı olamadı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ruslar, Ermenileri kullanarak bölgede etkili

olmaya çalıştı. 1917 Rus Ekim Devriminden sonra ise Rusya bölgedeki etkinliğini azalttı. 1918'den itibaren İngiltere ve Fransa'nın oyunları bölgede kendisini göstermeye başladı.

İngiltere, İstanbul'daki Kürdistan Teali Derneği yoluyla amacına ulaşmaya çalışırken, Fransa da Suriye'de aynı şekilde olumsuz çalışmalarını yürüttü. İki sömürgeci devletinde amacı bölgede Ermenistan ve Kürdistan devletlerinin kurulmasını sağlamaktı. Sonuçta, yoğun bir şekilde Kürtçülük hareketleri kendisini gösterdi.

TBMM'nin kurulmasıyla şekillenen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Dersim üzerinde merkezi otoritesini kurarak bölgedeki yabancı girişimlerini büyük oranda boşa çıkardı. Öte yandan meydana gelen başka isyanları da bastırarak büyük bir başarı kazandı. 1934'e gelindiğinde İsmet Paşa hükümeti Türkiye'de birtakım ıslahat girişimlerine başlar, aynı zamanda 1934'te İskan Kanunu ve 1935'te ise Tunceli Kanunu ile Dersim yöresinde ıslahatlara başlama kararı aldı. Bu sırada yine Fransız ve İngilizler kendilerini gösterir özellikle Hoybun ve öteki Kürt Dernekleri yoluyla Dersim'de düşündüklerini gerçekleştirmek istediler. Feodal yapıyı yıkmayı amaçlayan Tunceli ve İskan Kanunları Feodal beyleri rahatsız etti ve merkezi otoriteye karşı örgütlendiler. TBMM'i bir yandan Seyit Rıza'nın liderliğini yaptığı isyanla uğraşırken bir yandan da Hatay Sorunu ile uğraşmak zorunda kaldı. Nisan'da başlayan isyanı TBMM'si, Eylül ayında tamamı ile bastırdı. Dersim artık potansiyel bir isyan merkezi olmaktan çıkarıldı. Hatay için oynanan Fransız oyunu bozuldu ve Hatay Türkiye'ye kazandırıldı.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

1. AĞAR, ÖMER KEMAL, Tunceli-Dersim Coğrafyası, İstanbul 1940, 40 s.
2. AHMED, NİYAZİ, Kurun, , 24 Haziran 1937.
3. AHMET, NİYAZİ, "Dersimin Kubilayı", Altan, Sayı 30, 28 Eylül 1937, 59 s.
4. AKGÜL, SUAT, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, İstanbul 1992, Boğaziçi yayın., 164 s.
5. AKGÜL, SUAT, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, İstanbul 1992, Boğaziçi yayını, 164 s.
6. AKGÜN, SEÇİL General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu, İstanbul 1981, Kervan Kitapçılık Yayınları, 221 s.
7. ALADAĞ, CEMAL "Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri, İstanbul 1978, Özgürlük Yay. 221 s.
8. ALPASLAN, İSMAİL, Atatürk Yılında Ağrı. Ayyıldız Matbaası, Ekim 1982, 165s.
9. ALPTEKİN, ÇOŞKUN, Ortaçağ Türk İslam Devletleri, Eskişehir Anadolu Üniversitesi yayınları, 182 s.
10. AMEDİ, BOTAN, Kürtler ve Kürdistan Tarihi, 1.B., İstanbul 1991, Fırat Dicle yayınları, 217 s.
11. APAK, RAHMİ, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Ankara, E.U. Basımevi, 284 s.

- 12.ARAL, AHMET HULKİ, Askeri Mecmua, 55.yıl, (1 Kasım 1937), sayı: 107, 769
- 13.ARALOV, S.İ., Bir Sovyet Diplomatinin Türkiye Anıları, 2.B, Ankara 1985, Birey ve Toplum yayınları, 119 s.
- 14.ARAT, REŞİT RAHMETİ, Türk Kültürünü Araştırma Der. 2 s.
- 15.ARFA, HASSAN, The Kurds, Londra 1968, 250 s.
- 16.ARIKAN, ZEKİ, Osmanlı Tarihi, Eskişehir 1991, Anadolu Üniversitesi Yayınları 242 s.
- 17.ARMAOĞLU, FAHİR, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), C.1, Ankara 1991, T.İş Bankası Yayınları, 883 s.
- 18.ATAY, FALİH RIFKI, "Tunceli", Ulus Gazetesi, 26 İlkanun 1935.
- 19.AYBARS, ERGUN, Yakın Tarihimizde Anadolu Ayaklanmaları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 125 s.
- 20.AYDINLIK YAYINLARI, Kominist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye II, İstanbul 1977, 86 s.
- 21.BALA, MUHAMMED ZADE MİKZA, Ermeniler ve İran, İstanbul 1922, 150 s.
- 22.BALCIOĞLU, MUSTAFA, I.Dünya Savaşı Öncesinde Bir Rus Komplosu Şeyh Selim Ayaklanması, Türk Kültürü, sayı:350, (Haziran 1992).
- 23.BAYKARA, BARBAROS, Dersim 1937, 288 s.
- 24.BAYKARA, BARBAROS, Tunceli 38, İstanbul 1975, Akıyayınları, 260 s.
- 25.Belgelerle Ermeni Sorunu, Askeri Tarih Yayınları, Genel Kurmay Basımevi,1983, 499 s.
- 26.BENDER, CEMŞİD, Korku ve Cesaret, Kürt Tarihine Sataşanlar, İstanbul 1996, Barfin Yayınları, 229 s.
- 27.BEŞİKÇİ, İSMAİL, Devletlerarası Sömürge Kürdistan, 1B., Ankara 1991, Yurt-

Kitap yayınları, 264 s.

28.BEŞİKÇİ, İSMAİL, Doğu Anadolu'da Sosyal ve Siyasal Değişmeye Etki Eden Dinamikler , 488 s.

29.BEŞİKÇİ, İSMAİL, Doğu Anadolu'nun Düzeni, C.1, 1.B., Ankara 1992, Yurt Kitap Yayınları, 354 s.

30.BEŞİKÇİ, İSMAİL, Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi, İstanbul 1990, Yurt Kitap Yayınları, 276 s.

31.BEŞİKÇİ, İSMAİL, Başkandırının Koşulları, Yurt Kitap Yayınları 1. B, Ankara 1991, 120 s.

32.İSMAİL BEŞİKÇİ, Kürtlerin Mecburi İskanı, Yurt Kitap Yayınları, 1. B. Ankara 1991, s.200.

33.BEŞİKÇİ, İSMAİL, Kürtlerin Mecburi İskanı, 2. B.Yurt Kitap Yayınları Ankara 1991, 205 s.

34.BİLAL N.ŞİMŞİR, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu (1924-1938), Ankara 1975, 311 s.

35.BİLGİLİ, MESUD FANİ, Kürtler ve Sosyal Gelişimleri, Çeviri; Azmi Süslü, 1.B., Ankara 1993, Tanmak Yayınları, 108 s.

36.BRUİNESSEN, M. VAN, Kürtler Arasında Bir Siyasi Protesto Aracı Olarak Nakşibendi Tarikatı.Çev. Leyla Keskiner, 273 s.

37.BULUT, FAİK, Dar Üçgende Üç İsyan, İstanbul 1992, Belge Yayınları, 453 s.

38.BULUT, FAİK, Türk Basınında Kürtler, İstanbul 1992, Melsa Yayınları, 146 s.

39.BURKAY, KEMAL, Kürtler ve Kürdistan, C.1, 1.B., İstanbul 1992, Deng Yayınları, 544 s.

40.CELİL, CELİLE, Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması, Cev.M.Aras ,3.B, İstanbul 1998, 168 s.

- 41.CEMAL, BEHÇET, Şeyh Said İsyanı, İstanbul 1955, Sel yay., 121 s.
- 42.ÇAPAR, MAHMUT, Doğu İllerimizdeki Aşiretlerin Türklüğü, İstanbul 1972, Haşmet Matbaası, 77 s.
- 43.ÇAY, ABDÜLHALUK M., Her Yönüyle Kürt Meselesi, İstanbul 1994, Turan Kültür Vakfı Yayınları, 627 s.
- 44.DERSİMİ, NURİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, 4.B., Diyarbakır, Dilan yay sayı.1, 310 s.
- 45.Devrimci Sol Yayınları, Kürdistan veTürkiye’de Kürt Sorunu, Eylül 1979,s. 83.
- 46.DUYGU, SÜLEYMAN, Türk Tarihi, Ankara 1975, Yaykur, yay. 48 s.
- 47.ERÇIKAN, ATIF, Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921),6.Cild, 360 s.
- 48.ERDEHA, KAMİL, Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul 1975, Remzi Kitabevi, 191 s..
- 49.ERER, TEKİN, Kürtçülük Meselesi, İstanbul 1994, Boğaziçi Yayınları, 99 s.
- 50.ERÖZ, MEHMET, Doğu Anadolu Hakkında Sosyo Kültürel Bir Araştırma, Ankara, 67 s.
- 51.ESENGİL, KENAN, Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar, 2. B., İstanbul 1975, Ağrı Yayınları, 251 s.
- 52.FANY, MESSOUD, La Nation Kurde et son Evaluation Sociale, Paris 1933, 108 s.
- 53.FIRAT, MEHMET ŞERİF, Doğu illeri ve Varto Tarihi, Ankara, 1981, Türk Kültürünü Araştırma yayınları, 217 s.
- 54.FIRATLI, NESİMİ, “Kürt Hareketleri II Deng Dergisi, Yıl:2, s.12 (Haziran 1991), 38 s.

- 55.Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, c.1, I.B, İstanbul 1992, Kaynak yayınları, s.15
- 56.Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, 3. C., Doğu Cehhesi (1919-1921), Ankara 1965, Genel Kurmay Basımevi, 90 s.
- 57.GEREDE, HÜSREV, Siyasi Hatıralarım, İstanbul 1952, Vakıf Basımevi, 310 s.
- 58.GÖKTAŞ, HİDİR, Kürtler, İsyan-Tenkil, 1.B., İstanbul 1991, Alan Yay., 151 s.
- 59.GÖLDAŞ , İSMAİL, Kürdistan Teali Cemiyeti, 2.B. İstanbul 1991, 323 s.
- 60.GÜRSEL, İBRAHİM ETEM, Kürtçülük Gerçeği, 1.B. Ankara 1977, Kömen yayınları,196 s.
- 61.HAKKI NAŞİT, Derebeyi ve Dersim, Ankara Teşniniyvel 1931, 76 s.
- 62.HALFİN, XIX. Yüzyılda Kürdistan üzerinde Mücadeleler, 2.B, İstanbul 1992, Kemal Yayınları, 115 s.
- 63.HALLI, REŞAT, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), Ankara 1972, Genelkurmay Basımevi.
- 64.HAN, ŞEREF, Şerefname, 3.B., İstanbul, 1990, 527 s.
- 65.HİÇYILMAZ, ERGUN, Osmanlıdan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, 1.B., İstanbul 1994, Altın Kitaplar Yayınevi, 251 s..
- 66.İNÖNÜ, İSMET, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 30, Ağustos 1987, 63s.
- 67.İNÖNÜ, İSMET, Hatıralar, 2. C., İstanbul, Temmuz 1992, Bilgi yayınevi,335 s.
- 68.KABACALI, ALPAY, Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları, İstanbul 1991, Cem yayın, 90 s.
- 69.KALAFAT, YAŞAR, Şark Meselesi Işığında Şeyh Said olayı Karakteri Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, Ankara 1992, 185 s.
- 70.KALMAN, M., Batı Ermenistan (Kürt İlişkileri) ve Jenosid, İstanbul 1994, Zel

yayınları, 200 s.

71.KALMAN, M., Dersim Direnişleri, 1.B., İstanbul 1995, Nujen Yayıncılık, 492 s.

72.KARABEKİR, KAZIM, Kürt Meselesi, İstanbul 1994, Emre yayınları, 284 s.

73.KARABIYIK, OSMAN, Türk Ermeni Münasebetlerinin Dünü-Bugünü, İstanbul 1984, Hakikat Kitabevi, 304 s.

74.KARACA, EMİN, Ağrı Eteklerindeki Ateş, İstanbul 1991, Alan yayıncılık, 156 s.

75.KARTEKİN, ENVER, Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi, 2. B., İstanbul İtimat Kitabevi, 360 s.

76.KAYA, ALİ, Tunceli Kültürü, 1.B, İstanbul 1995, Aydınlar Matbaa., 206 s.

77.KIRZIOĞLU , FAHRETTİN, Kürtlerin Türklüğü, 2.B., İstanbul, 1995, Hamle yayınları, 133 s.

78.KIZILKAYA, MUHSİN; NEBİLER, HALİL, Dünden Yarına Kürtler, Ankara 1991, Yurt kitap yayınları, 121 s..

79.KOCA HÜSEYİN, Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu Politikaları, Umum Müfettişliklerinden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine, Konya, 554 s.

80.KOÇAŞ, SADİ, Nokta, Dersim 1937-1938 Yarı Yüzyıl Sonra Dersim İsyanı, 23 s.

81.KOÇAŞ, SADİ, Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri, Ankara 1967, Altınok Matbası, 338 s.

82.KODAMAN, BAYRAM, Hamidiye Hafif Süvari Alayları, (II.Abdülhamit ve Doğu Anadolu Aşiretleri) Tarih Dergisi, sayı:32., 46 s.

83.KOMİNTERN, Belgelerinde Kürt Milli Mücadelesi, Aydınlık Yayın.

84.KREYNBROEK, Sperl, Kürtler, 1.B., İstanbul 1992, Cep Yayınları, 159 s.

85.KUTAY, CEMAL, Tarih Sohbetleri, Haziran 1971, 275 s.

- 86.KUTLAY, NACİ, İttihat Terakki ve Kürtler, 3. B., Ankara 1992, Beybün Yayınları, 354 s.
- 87.LAZEREV, M.S., Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923), Çev. Mehmet Demir, 1.B., Moskova 1983, Özge Yayınları, 328 s.
- 88.MAYEVRSRİY V.T., Kürt-Ermeni İlişkileri, Çev. Haydar Varlı, 1997, Sipan Yayıncılık, 360 s.
- 89.MELEK, KEMAL, Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, İstanbul 1985, Der yayınları, 144 s.
- 90.MERAM, ALİ KEMAL, Belgelerle Türkingiliz İlişkileri Tarihi, İstanbul 1969, Kitap yayınları, 144 s.
- 91.MİNORSKY, WİLADİMİR, "Kürtler", İslamAnsiklopedisi, 6. C., 55 Cüz, İstanbul 1952, milli Eğitim Basımevi, 1115 s.
- 92.MUMCU, UĞUR, Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925), 1.B., Ankara 1991, Tekin Yayınevi, 253 s..
- 93.NİKİTİN, BAZİL, Kürtler, Cilt 1-2, 4.B. Kasım 1994, İstanbul, Deng Yay.,564 s.
- 94.OLSON, ROBERT, Kürt milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı, Cev. Bülent Peker, Ankara 1992, Özge Yayın., 312 s..
- 95.ÖGEL, BAHATTİN, Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, Ankara 1985, 250 s.
- 96.ÖKE, M.KEMAL, İngiliz Ajanı Binbaşı, E.W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu" (1919) İstanbul 1992, Boğaziçi Yayınları, 132 s.
- 97.ÖKE, M.KEMAL, İngilterenin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve E.W.C. Noel'in faaliyetleri (1919), Ankara 1988, 132 s.
- 98.ÖVÜNÇ, FAHRİ, Dersim Haydutlarının Tecavüzüne Uğrayan Amutka Jandarma Karakolu Nasıl Müdafaa Edildi, T.C. Jandarma Mecmuası, sayı 56,

Nisan 1939, Jandarma Matbaası, Yıl 15, 42 s.

- 99.ÖZBEK, ADNAN, Yaylaların Delisi, İstanbul 1950, Sinan Matbaası, 47 s.
100. ÖZKÖK BURHAN, Osmanlılar Devrinde Dersim İsyanları, İstanbul 1937, Askeri Matbaası, 69 s.
101. ÖZTÜRK, KAZIM, Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları II, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1150 s.
102. ÖZTÜRK, HİDİR, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, Ankara 1984, Türk Kültürünü Araştırma Ens. 120 s.
103. ÖZTÜRK, SAYGI, İsmet İnönü'nün Kürt Raporu, Hürriyet, 7-10 Eylül, 1992.
104. PARMAKSIZOĞLU, İSMET, Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler, Ankara 1983, Türk Kültürünü Araştırma Yay., 126 s.
105. PERİNÇEK, DOĞU, Komintern Belgelerinde Türkiye II, 97 s.
106. PERİNÇEK, DOĞU, Komintern, Belgelerinde Türkiye 2, Kemalist Cumhuriyet, 1.B., İstanbul 1994, Kaynak yayınları, 111 s.
107. RIŞVANOĞLU, MAHMUT, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, s.B. İstanbul, Türk Kültür Yayını, 324 s.
108. ROHAT, Kürdoloji Biliminin 200 yıllık Geçmişi (1787-1987), s.B., İstanbul 1991, Deng yayınları, 217 s.
109. RUNDSCHAU, BASEL, Komintern Belgelerinde Türkiye 3, Kürt Sorunu, Cev. Rasim Davaz, 1. B., İstanbul 1994, Kaynak Yayınları, 80 s.
110. SASUNİ, GARO, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.yy.'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri, III.B, İstanbul, Med, Yayın, 263 s.
111. SEKBAN, MEHMET ŞÜKRÜ, Kürt Meselesi, Ankara 1979, Kon yayınları, 167 s.
112. SEVGİN, NAZMİ, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Ankara

- 1982, Türk Kùltürünü Araştırma Ens. 288 s.
113. SEVİM, ALİ, YÜCEL, YAŞAR, Türkiye Tarihi, Ankara 1989, TK, Dil ve Tarih yayınları, 538 s.
114. SONYEL, R.SALAHİ, Türk Kurtuluş savaşı ve Dış Politika, I. C., Ankara 1973, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 255 s.
115. SONYEL, SAHALİ R., Türk Ermeni İlişkileri, ve Musevi Soykırımı, Belleten, LIV. Cilt, Sayı 210, Ankara 1990, T.T.K. Basımevi 790 s.
116. SPERL, KREYENBRDEK, Kürtler, Cev. Yavuz Alogan, 1.B., İstanbul 1992, Cep yayınları, 251 s.
117. ŞADİLLİLİ, VEDAT, Türkiye’de Kürtçölük Hareketleri ve İşyanlar, Ankara Cilt I, Kon yayınları 291 s.
118. ŞAHİNGİRAY, ÖZER, Atatürk’ün Nöbet Defteri 1931-1938, Ankara 1955, 411 s.
119. ŞEN, BAYRAM, Türkiye Tarihi, Ankara 1976, Yaykur Yay, 142 s.
120. TEVETOĞLU FETHİ, Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar, 300s.
121. TİMUROĞLU, VECİHİ, Dersim Tarihi, İstanbul 1991, Yurt Yayınları, 111 s.
122. TOKER, METİN, Şeyh Said ve İşyanı, 2.B., İstanbul 1994, Bilgi Yayınevi, 171 s.
123. TUNAYA, TARIK ZAFER, Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952) 2. B. İstanbul 1995, Arba Yay., 799 s.
124. TURAN, OSMAN, Selçuklular Tarihi ve Türk İşlam Medeniyeti, İstanbul, 1990, 478 s.
125. TURGUD, BAHR-İ, Son Telgraf, 16 Haziran 1937, 7 s.
126. Türk İştiklal Harbi (İştiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1924), C.6, Ankara 1974, 171 s.

127. Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921) c.B, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı, Ankara 1974, s.41-43.
128. TÜRKEY, CEVDET, Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret, Cemaatler, 792 s.
129. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Vekâleti jandarma Umum Komutanlığı, Dersim, s. 197.
130. TÜRKÖZÜ, H.KEMAL, 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu, Ankara 1982, T.K.A. Enstitüsü yayınları, 121 s.
131. TÜRÖZÜ, H.KEMAL, Türkmen Ülkesi, Doğu Anadolu ve Emperyalizmin Etkileri, İstanbul 1982, 175 s.
132. ULUBELEN, EROL, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1982, Çağdaş yayınları, 309 s.
133. ULUĞ, NAŞİT, Tunceli Medeniyete Açılıyor. İstanbul 1939, Cumhuriyet Matbaası, 207s.
134. URAS, ESAT, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, 2. B., İstanbul 1987, Belge Yayınları, 798 s.
135. UYKUCU, EKREM, HÜSEYİN SALMAN, Türkiye Tarihi II, Ankara 1976, Yaykur yayınları, 198 s.
136. W.MİNORSKY, Kürtler, 1.B., İstanbul 1992, Koral Yayınları, s.
137. YILDIZ, HASAN, Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler, 2.B., İstanbul 1991, Dicle-Fırat Yayınları, 175 s.
138. YILDIZ, ZEKERİYA, Kürt Gerçeği, OlaylarOyunlar Çözümler, İstanbul 199.. Yeni Asya Yayınları, 351 s.
139. YILMAZ, İRFAN, Güneydoğu Şer İttifakı, Ankara 1996, Ocak Yayın., 160 s.
140. ZEKİ, M.EMİN, Kürdistan Tarihi, İstanbul 1977, Komal Yay., 224 s.

DERGİLER

1. TBMM ZABIT CERİDESİ (Çeşitli Cilt ve Sayıları)
2. ALTAN DERGİSİ, ÖMER KEMAL AĞAR, NİYAZİ AHMET, Yıl 3, Sayı 29, 22 ağustos 1937, Elazığ Halkevi yayınları.
3. ASKERİ MECMUA, AHMET HULKİ ARAL, Askerlik Bakımından Tunceli Hakkında Bir Etüt, , 55.yıl, (1 Kasım 1937), sayı: 107, s.107
4. AYIN TARİHİ, Sayı 47, 1-31 İkinciteşrin 1937 (Basın Genel Direktörlüğü) (ve Öteki Ayın Tarihi Dergileri)
5. BELGELERLE TÜRK TARİHİ DERGİSİ, CELAL BAYAR, Ülkenin Genel Durumu-Meseleleri (1938), , Cilt 1, Sayı 29, Temmuz 1937
6. BELGELERLE TÜRK TARİHİ DERGİSİ, MÜNİR SİREL, Sevr Andlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şûrası Tutanağı, , Cilt 1, sayı 4, (Ocak 1968)
7. BELLETEN, R.SALAHİ SONYEL, C.LIV, sayı 210, Ağustos 1990, Türk Ermeni İlişkileri ve Musevi Soykırımı, Ankara TTK Basımevi 1990, s.753
8. DENG DERGİSİ, FIRATLI NESİMİ, Resmi İdeolojinin Sunduğu Gerçekler, Kürt Ulusal Demokratik Hareketleri, , Yıl 2, Sayı 11 (11 Mart-Nisan 1991)
9. DÜSTUR, İskan Kanunu, Cilt 15, Teşrinisani 1933-Teşrini evvel 1934, Ankara 1934, Başvekalet Matbaası, 1157-1177
- 10.DÜSTUR, Tunceli Kanunu, Cilt 17, Teşrinisani 1935-Teşrini evvel 1936, Ankara 1936, Başvekalet Matbaası, s.243.
- 11.HAYAT TARİH MECMUASI, NECATİ GÜLTEPE, Hamidiye Alayları, , Yıl 10, sayı 7 (1 Temmuz 1976)
- 12.NOKTA DERGİSİ, 50.Yılında Dersim İsyanı, Yıl 5, Sayı 25, 28 Haziran 1987,
- 13.T.C. JANDARMA MECMUASI, FAHRİ ÖVÜNÇ, Dersim Haydutlarının

Tecavüzüne Uğrayan Amutka Jandarma Karakolu Nasıl Müdafaa Edildi, , sayı 56, Nisan 1939, Yıl 15, Yıl 15, s.42

14.TARİH DÜNYASI DERGİSİ, NAZMİ SEVGİN, “Zazalar”, Cilt 2, sayı 11, (15 Eylül 1950)

15.TUNCELİ İL YILLIĞI, 1973 (Cumhuriyetin 50. Yılında)

16.TÜRK KÜLTÜRÜ, sayı 225, Ocak 1982.

ANSİKLOPEDİLER

1. BÜYÜK LARUSSE ANSİKLOPEDİSİ, “Dersim Maddesi” 6.Cilt, Milliyet Yayınları, s.3073
2. BÜYÜK LÜGAT VE ANSİKLOPEDİSİ, “Dersim” maddesi, 3.C, Meydan Yayınevi, İstanbul, s.584.
3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ, “Hükümetler ve Programları” maddesi, 4.cilt, İstanbul 1983, İletişim Yayınları, s.978-979.
4. HAYAT ANSİKLOPEDİSİ, “Tunceli Maddesi” 6. Cilt, İstanbul 1983, Doğan Kardeş Yayınları, s.3064-3065.
5. İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, “Kürtler” maddesi, 55.Cüz, İstanbul 1952, MEB Basımevi, s.1059-1115
6. TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, “Dersim Maddesi” Cilt XII, Ankara 1966, MEB Basımevi, s.109
7. YURT ANSİKLOPEDİSİ, “Tunceli” Maddesi,10.Cilt, İstanbul 1984,Anadolu Yayıncılık, s.

GAZETELER

1. AKŞAM, Haziran 1937, Tüm sayıları; Temmuz 1937 Tüm sayıları
2. CUMHURİYET, 18 Ağustos 19896, “Kanlılar; 18 Haziran 1988 “ABD ve Kürtler”
3. KURUN, Haziran 1937; Temmuz 1937.
4. RESMÎ GAZETE, 21 Haziran 1934, Perşembe, sayı: 2733
5. SON TELGRAF, Haziran 1937; Temmuz 1937.
6. TAN GAZETESİ, Haziran 1937 sayıları, Temmuz 1937 sayıları, İlk Teşrin 1937, İkinci Teşrin 1937, Teşrin 1937
7. ULUS, Haziran 1937; Temmuz 1937

Not: Gazetelerin değişik sayılarından yararlanıldı.

EKLER

Haritalar "Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyamları III", Suat Akgl, "Yakın Tarihimize Dersim İsyamları ve Gerçekler", 1937 yılının gazetelerinden alınmıştır.

Yüz Senelik Dersim İşi Şifa Yolunda

Ahmet Emin YALMAN

Memleketin dışarı dertlerini halleder etmez sıra içeri dertlere geldi. Bunların başında Dersim belâsı vardır.

Dersim asırlardanberi çaresi bulunmamış bir derttir. Tanzimat zamanına kadar bütün memleket aynı anarşi, aynı mevzii derebeylik içinde yaşadığı için Dersimdeki gerilik ve vahşet göze çarpmıyordu.

Glinin birinde memleket, asırlarca siliren uykudan uyanur gibi oldu. Kendini korkunç bir uçuşumun kenarında buldu. Tanzimat adı altında bir tedavi hareketine girildi. Memleketin her tarafına yeni idari teşkilât az, çok girdi. Fakat Dersim dağlarının eteğinde Tanzimat aczini duydu. Oradaki iptidai hayata, derebeylerinin karanlık istibdadına, cinayet ve hırsızlık üzerine dayanan geçinme şekline ülfuz etmek bir türlü mümkün olmadı.

Tam bir asırdır memleket Dersim hastalığı ile uğraşiyor. Hastalık iptidadanberi az, çok teşhis edilmiştir. Fakat tatbik edilen tedavi çar-

releri hep yanlış ve noksan olmuş ve derdi büyütmekten başka birşeye yararamamıştır.

Dersim ıslahatı hakkında yazılan raporlar ve lâyhalar bir oda dolduracak kadar çoktur. Hepsinde az, çok aynı devalar tavsiye ediliyor: Yol yapmak, mektep açmak, iktisadi tedbirler almak, ağaların nüfuzunu kırmak, korku ve vehim içinde yaşayan halkı memlekete ısındırmak...

Düşünülen tedbirler ya kâğıt üzerinde kalmış, yahut pek sat. hi ve baştan savma yapılmıştır. Bunlar şakavet ruhunu kıramayınca vakit vakit tedip hareketlerine girişilmiştir. Bu hareketler de daima az kuvvetle tertip edilmiş ve ancak ani ve mevzii bir sükûnet uyandırabilmiştir. Böyle şuarsuz ve plânsız çırpınmalar neticesinde hastalık katiiyen hafiflememiştir. Bunun aksine olarak, zayıf tedip hareketleri ve yarım tedbirler hastalığın şiddetini artırmıştır. Dersimin içtimai ve iktisadi siması değiştirilmedikçe hastalığın sebepleri elbette bakı kalacaktır. Aynı sebepler daima aynı neticeleri hâsıl edecektir.

Fazla olarak, bir asırlık yanlış siyaset şu fenalıkları yaratmıştır:

1 — Tedip hareketlerinde şakilerin köyleri ve ekinleri yakılmış, hayvanları zaptedilmiştir. Zaten dar olan maiyet inkânlarını, tedip hareketleri böylece bir kat daha daraltmış ve şakavete yol açan âmilleri kuvvetlendirmiştir.

2 — Daima derebeylerinin elde edil-

mesine çalışılmıştır. İstibdat devrinin payeleri, nişanlıları, rütbeleri, ihسانları, halkı en adi köleleri ve malları gibi kullanan derebeylerine yeni birer destek olmuştur.

3 — En acısı şudur: Dersim halkı esasen Türk iken ve türkçe söylerken bir taraftan sünnilik, kızılbaşlık davası, diğer taraftan daimi taarruz korkusu neticesinde Türklüğe yabancı düşmüştür. Kısmen dilini kaybederek kürtçe öğrenmiş ve kendini Kürt zannetmiye başlamıştır. Hariçten memleket hakkında fena emeller besleyince, Dersim halkına daima tabii bir müttefik gözüyle bakmışlardır. Ağalar, kendi mevkilerini devlet nüfuzuna karşı korumak için, kölelerini memlekete düşman bir unsur haline koymıya çalışmışlar ve bu maksatla elden geleni yapmışlardır. Bir nesil evvel bile Türk dilinden başka dil bilmiyen birçok Türke Kürtlük zorla aşılanmıştır.

Memlekette yeni bir varlığın temellerini kuran inkılâp hükûmeti, Dersim derdine seyirci kalamazdı. Dersim dünkü halinde kaldıkça memleketteki ileri hareketi daima ar kadan tehlide maruz kalacaktı. Şurkta tam bir istikrar ve emniyet kurulamıyacaktı.

Mazideki hataları tekrar etmemek için senelerce araştırmalar yapıldı ve gidilecek yol en küçük teferruatına kadar kararlaştırıldı. Bir sene evvel

de tatbikata geçildi. Fena hatıralarla dolu olan Dersim ismi atıldı. Anavatanın tabii hayatına yeniden karışacak olan bu kıtaya Tunçeli ismi verildi. İslahat hareketinin başına da büyük salâhiyetlerle General Abdullah geçirildi.

Bu kıymetli generalimiz çok geniş görüşlü ve tedbirli bir asker ve idare adamı olduğunu Tunçelinde iş başında ispat etmiştir. Tunceli halkına cezalandırılacak bir kabahatli değil, şifa bekliyen bir hasta gözüyle bakılmıştır. Demiryol inşaatında ve diğer sahalarda kendilerine iş bulmak için elden gelen herşey yapılmış, türlü türlü iktisadi ve içtimai tedbirlerle burasının içtimai siması ilk defa olarak değiştirilmiştir.

Neticede köle sınıfının yüzü gül mış, bunlar için insanca bir hayat başlamıştır. Fakat başkalarının sırtından tulcuili hayatı geçiren ve ta hakkın zevkinin en koyularını tadan derebekleri, bu hayırlı gidişi kesmek ve memleketi karanlığa döndürmek istemişlerdir.

Ağaların bu maksatla çıkardıkları hâdiseleri küçük tedbirlerle teskin etmek mümkündü. Fakat hükûmet, bu hâdiseleri fırsat bilerek ıslahat hareketini temellendirmek, emniyet ve istikrarı tam bir surette kurmak istemiştir. Hareket esaslı şekilde hazırlanmış ve beklenen neticeleri çok kısa zamanda vermiye başlamıştır.

Dersim denilen bir asırlık milzmin derdin böylece tam bir şifaya doğru gitmesi, memleket hayatı için çok mühim bir inkişaf merhalesidir. Bütün memleket, korkunç bir şakavet ve asilik yuvasında, yerli halk köleliğin en hakir şeklinden, civar halk ta mal ve canlarını daimi bir tehdit altında bulunduran vahşi şakilerin şerrinden kurtulmuştur.

Hükûmetimizi, bu büyük davayı halletmek hususunda esaslı tedbir ve

hareketlerinden ve şimdiden varlığı muvaffakiyetli neticeden dolayı tebrik ederiz. Hatay işinin prensiplerimize uygun olarak halli, memleketi haricen nekadar kuvvetlendirmişse Dersim hastalığının tam bir şifa yoluna girmesi de dahilen okadar büyük bir kuvvet kaynağıdır.

Ahmet Emin YALMAN

Türkiyenin İsviçresi

Yakın Bir Afide Dersim, Uludağa Rakip Olacak

Yüz senedenberi Dersimde medeniyetle gerilik arasında devam eden çarpışmayı nihayet medeniyet tarafı kazanmıştır. Başvekilimizin meclisteki nutkundan anlıyoruz ki, geriliği tasfiye hareketi esaslı surette kurulmuştur. Tanzimat devrindenberi iş başına geçen her hükûmeti âciz bırakan Dersim âfeti, Cümhuriyet hükûmetinin hazırlıklı, plânlı tedbirleri sayesinde müsbet bir hal safhasına girmiş bulunuyor.

"Dersim,, in ne demek olduğunu hepimiz bildiğimizi zannederiz. Dersim isyanları, tedip hareketleri, ıslahat teşebbüsleri diye kulağımıza çalmış birşeyler vardır. Fakat Dersim kelimesinde nekadâr gerilik ve iptidailik mânaları bulunduğunu tamamiyle bilenlerimiz herhalde azdır.

Memleketin hemen her kısmı elektrik, radyo, otomobil ne demek olduğunu biliyor. Dersim, tekerlek denilen çok eski insan icadını henüz nakliyatta kullanmıyacak kadar iptidailik içindedir.

Dersimde yol yoktur. Tekerlekli vasıta yoktur. Mektebin, ticaretin ve ziraatin adı var, kendi yoktur. Şakavet tıpkı çiftçilik, çobanlık gibi bir meslektir.

Mevsimi gelince Dersimli şakiler ovalara yayılırlar. Kışlık zahirelerini silâh kuvvetiyle toplarlar. Sonra kışı geçirmek üzere inlerine çekilirler.

Şakavet ağaların hesabına yapılır. Halk, her haktan mahrum bir köledir. Karanlık, cehalet, korku içinde insandan ziyade hayvana yakışır bir ömür geçirir.

Cümhuriyet hükûmeti, hastalığı esaslı bir surette tetkik etti ve tedavi çareleri aradı.

General Abdullah bu civarın Genel Müfettişi olunca binlerce Dersimliye Sivas — Erzurum hatının inşaatında iş buldu. Dersim içindeki yol faaliyetleri, diğer bir kısım Dersimliye çalışma sahası hazırladı. Sonra Dersimli müstahşlân en büyük derdine el uzattı: Bu da Dersim köylüsü ile şehir arasında tefecilik eden bir sınıf tufeylinin feci faaliyetidir.

Aşiret reisleri ve ağaların kölesi olmak yetismiyormuş gibi Dersim köylüsü tefecinin esiri idi.

Şehirde yetmiş kuruşa satabileceği yağı beş kuruşa bu mutavassıta satıyor, on kuruşluk istihlâk eşyasını ondan 30, 40 kuruşa alıyordu. Tefecinin tabii menfaatli, köylünün şehrin yolunu öğrenmemesinde idi. Hükûmet hakkında onu daimi bir korku içinde bulunduruyordu. Böylece hem Dersimli hükûmete düşman kalıyor, hem de malının kıymetinden çok küçük bir kısmı eline geçiyordu. Umumi Müfettişlik tefecinin faaliyetini menetti

ve köylüye şehrin yolunu öğretti. Bu sayede hem Dersim'e para girmeye başladı, hem de hükümete karşı olan düşmanlık ortadan kalktı.

Halkın böylece köielik vaziyetinden kurtulmasına ve medeniyet yoluna girmesine ağalar ve tefeciler hiç memnun olmadılar. Son hâdisler, işte bu hoşnutsuzluğun uyandırdığı bir can çekişme hareketidir.

Pek yakın bir zamanda Dersim memleketin en asayişli yerlerinden biri haline gelecektir. Burasının Türkiyenin İsviçresi olacağı günler uzak

değildir.

Dersim; dağları, gölleri, ormanlariyle dahili turizmin en güzel merkezlerinden biri olmak istidadındadır. Munzur gölünün alabalığını yiyenler bunun dünyanın en nefis balığı olduğunu söylüyorlar.

Bugüne kadar bu güzel yerler, geri insanların şakavet ini halinde kalabilmiş, bu zavallılar medeniyete karşı durmak ihtirasıyla nesillerce kendi kendilerini yemişlerdir.

Ş. M. Ş.

İlk Kadın Tayyarecimiz Sabiha Gökçenin Dersimde Kahramanca Hizmetleri

Birkaç gün evvel ilk kadın tayyarecimiz Sabiha Gökçene murassa bir madalya verildiği yazıldığı zaman uçuş tatbikatındaki hizmetlerinden bahsedilmişti. Bu hizmetlerin mahiyeti sarahatle ortaya konulmamıştı. Buna da sebep şu idi: Feodalizmin son döktüntülerinin tasfiyesi için alınan esaslı tedbirlerin tarihi bir ehemmiyeti vardır. Bunların millete ve dünyaya etraflı bir surette bildirilmesi, İsmet İnönü'nün büyük nutkuna bırakılmıştı.

Bu nutuk bütün hakikati ortaya koyduktan sonra Sabiha Gökçenin hizmetlerinden sarahatle bahsedebiliriz.

Kadın harp tayyarecimiz son hareketlerde büyük kahramanlıklar göstermiştir. Verilen vazifelerde daima ön sırada yürümüş, en büyük tehlikeleri göze alarak vazifelerini son hadde kadar yapmıştır. Havanın fenalığı cesur Türk kızını hiçbir zaman vazifeden alıkoymamıştır. Yağmurda, rüzgârda hiç umulmadık uçuşlar yapmış, verilen vazifeyi görmüş, sonra daima hareket noktasına dönümlü muvaffak olmuştur. En fena şartlar altında bile bu noktadan baş-

ka bir sahaya cebri bir iniş yapmamıştır.

Sabiha Gökçenin kahramanlığı uçuş arkadaşlarından başlıyarak alay kumandanlarına, ve nihayet Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmağa kadar bütün âmirlerinin hayret ve takdirini celbetmiştir.

Asırlarca devam eden mahrumiyetlerden sonra tam hakla ve tam kudretle umumî hayata giren Türk kadınının geriliği ve Feodalizmi yıkmak için son bombayı atması, çok dikkate değer bir tarihi hâdisedir. Bir asırdanberi yüzlerce, binlerce Türk anası, Dersim hareketlerine gönderilen yavrularının matemini tutumustur. Bugün cesur bir Türk kızı, memleketi bu eski dertten kurtaracak bir tedavi ve ıslah hareketinde en faal rollerden birini oynamış ve bu gözyaşı membaının her vakit için kurummasına âmil olmuştur.

S:7

Tunceli isyanının içyüzü

Asiler, ecnebi bir devletin müzaheretini bekliyorlarmış !

Asilerin sığındıkları Kutu deresi kıtaatımız tarafından tamamen muhasara edildi

Taarruz emri bekleniyor

Cumhuriyet kanunlarına itaat etmeği menfaatlerine uygun bulmıyan aşiret reisleri, cenubdan gelen casusların da teşvikile devlete ulti-matom verecek kadar küstahlık göstermişlerdir

Şadillî aşireti reisi Hasan Mekki

Dersim sergerdelerinden Seyid Rıza

Başvekil İsmet İnönü, Tuncelinde patlak veren hâdiseleri evvelki günkü Mecliste izah etti. İmparatorluk devrinde müstakil alışkan - lıkla hükûmete kafa tutmak istiyen bir takım reislerin müsellâh mu - halefeti zabıta kuvvetinin ve nihayet ordunun tedib hareketile kar - şılanmıştır. Birkaç aydır eskârı umumiyenin malûmu olan bu hâdis e üzerinde, salâhiyetli bir işarete intizaren ve askeri tertib ve hare - ketleri nazarı dikkate alarak, sükûtu muhafaza ettikten sonra, Baş - vekilimizin Türk milletine hakikati bütün açıklığı ile iblâğ eden nut - kunu okuyunca, bugüne kadar ihtiyaten muhafaza ettiğimiz tafsilatı millete arz etmeği vazife bildik. Elâziz muhabirimizin sıras ile gönder - miş olduğu mektublar; isyan sahasında halkın ne kadar safiyane kan - dırıldığını göstermekle heraher; Cumhuriyet kuvvetlerinin vatani hâ - diselerde ne derece müteyakkız ve icabında ne kadar vaziyete hâkim ve kahhar olduğunu isbat etmektedir. Meşhur Dersimin klâsik isyan ve şikâyetleri, İsmet İnönü elile tarihe gömülmektedir. Son kaya par - çasına kadar çember içine alınan bu havali behemehâl medenileş - tirilecektir.

Arkadaşımızın mektublarını 7 nci sahifede sıras ile dercediyoruz:

Dersimden Gelen
En Son Haberler:

**Kıtalarımız
Kutuderesi
Etrafile
Sultandağını
tamamile
çevirdiler**

Şakilerin Teslimi Devam Ediyor

Ankara, 16 (Tan muhabiri telefonla bildiriyor) — Buraya son dakikada gelen haberlere göre, Dersim harekâtını yapan kıtalarımız sergerdelerin son tahas süngâhı olan Kutuderesi etrafını ve Sultanbaba dağını tamamiye çevirmişler, burada tarama harekâtına başlamışlardır. Asiler, 140 — 150 kilometre murabbar bir saha içinde sıkışmış kalmışlardır. Kafile halinde iltica devam ediyor. Bunların elebaşısı Seyit Rıza, bu son kalan kısımla beraberdir. Bu kısım asilerin miktarı 1000 — 1500 silâhlı olarak tahmin ediliyor.

Arazinin çok sarp ve Sultanbaba dağı irtifamın kutuderesine göre 3000 metre kadar olması, harekâtın yavaş yavaş ve küi halinde yapılmasını intaç etmiştir. Askerlerimizden hiçbir şehit ve yaralımız yoktur. Baş vekilimizin yarın akşam başlayacak olan Tunceli seyahati, burada, Dersimde muvaffakryetle biten askeri harekâtın, muvaffakryetle bitecek idari harekâtla tetviç edileceği kanaatini vermektedir. Son günlerde tayyarelerimiz cephede çok muvaffakryetli faaliyet göstermiştir.

Serkeşbaşı Seyit Rıza Her Çareye Başvuruyor!

Tanzimattan Milli Mücadeleye kadar geçen bir asra yakın zaman içinde Dersim, memleketin daima bir hasta uzvu mekiinde kalmıştır. Her fırsatta isyan etmiş, bazan çarparlanmış, bazan okşanmış, fakat hiçbir vakit esasından tedavi edilememiştir.

Milli Mücadele sırasında çok iyi tedbirler alınmış. Dersim za-
rardan korunulmuştur. Dersimdeki hareketi yapmak icap etmiştir. 1927 de Dersimde yabancı adam-
ların dolaştığı göze çarpmıştır. 1928 de ve 1929 da civarda soy-
gunculuk vakaları görülmüştür. 1930 da Plümer mintakasinda
tedip hareketi yapılmıştır. Askerimiz 12/10/1930 da hâkim sırtları
tutmuştur. Asi aşiretler amana gelmişlerdir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya bura-
larda yaptığı son seyahatten sonra
yazdığı raporda diyor ki:

"Burada muzır ve tehlikeli bir
vaziyet vardır. Katli bir
hülle varmanın tehliresi caiz değildir.
Etrafı araziye 150.000 halk şikâ-
yetçidir. Dersimliler hergün etra-
fı çığnıyorlar. Halk malından emin
değildir. Cesaret ve mukavemetini
kaybetmiştir. Dersimin içi de daha
az acı değildir. Çiftiyle uğraşan us-
lu Türk halkı, aşiretlerin daimi teh-
didi altındadır. Her an soyulmak
tehlikesine maruz oldukları için
bunlara vergi veriyorlar. Munta-
zama hükümet teşkilâtının peklem
mevcut olmasına rağmen anarşi
devam ediyor. Tehlike, aşiret ha-
yatının tarzında ve ananeinde ve
aşiretlerin silâhlı olmasındadır. E-
saslı bir tedavi hareketi acil ve za-
ruridir. Tehlirede zarar vardır..."

Karaballı Reisi Mehmet Ali Ağa

Ferhat Uşagından Diyar Ağa

General Alp Doğanın tedbirleri

Dahiliye Vekilinin raporunda bahsedilen tedavi hareketi, Tunceli vilâyetinin yeni esaslara göre kurulması ve başma büyük salâhiyetlerle General Alp Doğanın getirilmesi şeklinde hazırlanmıştır.

Hükümet kendini bir hastalık karşısında görüyor ve bunu esaslı tedavi tedbirleriyle ortadan kaldırmayı dü-

şünüyordu. Şakavetin ilk sebebi olan iktisadi dertleri kaldırmak, halka iş bulmak, silâh toplamak, mektep, süratli ve katî adalet bu tedbirlerin arasında bulunuyordu.

General Doğan tedavi prensipini çok iyi kavramıştır. Aldığı tedbirlerin hepsinde isabet vardır. Yeni idare köylü halk için hiç umulmaz bir saadet devri olmuştur. Ağaların tagallübü ortadan kalkmış, köylüyü esir gibi kullanan, malmı yok pahasına alarak kendisine muhtaç herşeyi yüksek fiyatla satan tefeciler ortadan kalkmıştır.

Fırtınadan evvelki sükûnet

Bir müddet ağalar, beyler, sindiler, kaldılar. Ortalıkta tam bir sükûnet vardı. Fakat bu ancak fırtınadan evvelki sükûttu. Asırlardanberi şakavet ve tagallübü bir hak sayan derebeyliği, medeniyeti seve seve kabul edemezdi. Halkın taassubunu kendi menfaatleri için körükliyen şeyhler, mülaka ortalığı karıştırmıya çalışacaktı. Suriye hududunun diğer tarafında tekkeler, Kürt Klüpleri kuran menfi unsurlar da, Dersim gibi eski bir isyan yuvasının ortadan silinmesine razı olamazlardı. Burasının, memleketin içindeki her medeni hareketi arkadan vurabilecek bir tehlike yuvası içinde kalması bunlardaki vahi ümitlerin bir icabıydı.

Dersime civar sahalarda dolayan rivayetlere göre cenuptan kim olduğu bilinmiyen 4 ikisi gelmiş, Pertekte birkaç mühür kazdırdıktan sonra dağlık sahalara gitmişlerdir.

(Arkası 7. incede)

DERSİMİN,
DERSİMLİNİN
İÇYÜZÜ

Sarp
Daglar
Arasında
Dersimli
Nasıl

Yaşar?

Dersimde Ev Yoktur ki Birkaç Çakmaklı Tüfek Martin ve Mavzer Bulunmasın

Fırsat ve sebepler kollu-
yarak memleketin te-
miz çehresini zaman zaman
"isyan", sözile buruşturan Der-
sim ve Dersimliler, son bir hâ-
dise daha çıkarttılar ve bil-
mem kaçınıc Dersim isyanı da
nihayete erdi. Asırlar içinde,
kabağı koptukça tazelenen
Dersim yarastı, saltanat devri-
nin tedip ve mlahat usullerile
azmış, müxminleşmiş bir yara
idi. Bu yara, bütün diğer çı-
banlar gibi, toplana toplana
bir kere de Cümhuriyet dev-
rinde deşilmek marifetini gös-
tir.

Dersim havalisinde bugüne kadar
yapılmış olan tedip ve mlahat hare-
ketlerine, Başbakan İnönü "Şel se-
serleri", diyor.

Bir sel gibi gelip geçen karakte-
ristik mlahat hareketlerine bundan
başka yarayacak bir sıfat bulmanın
imkânı da yoktur. Eskiiden Dersim
isyanları ve tedipleri aşağı yukarı
bu pekkide olurdu: Meselâ, vergi me-
muru gelir. Vergi verilmez. Memur
biraz diğil ise, devlet otoritesine da-
yanarak, ısrar eder, ve vurulurdu.

Bu vuruş birkaç jandarmın
müdahalesine, bu müdahale de kar-
şılıklı bir arbedeye yol açar, Elâziz-
den kalkın nizamiye kuvvetleri Per-
tek köprüsünün ötebaşındaki Ho-
zata kadar gider, biraz silâh toplar,
icraat değı de göylece bir seyahat
yaparak dönerlerdi. Dersim isyanı
da bastırılmış olurdu. Ve, ateşi sön-
mesin diye küllenen bir mangal gi-
bi içi korlu bir sessizlik başlardı.

Dersimde Silâh

Bana bir Dersimli. Dersimin
ileri gelenlerinden birisi an-
lattı:

— Dersimde, dedi, Ştedenberi si-
lâh toplanır. Bilirsiniz. Fakat bu si-
lâhları toplamaktan birşey çıkmaz.

Dersimli bir ikinci, bir üçüncü isyan
için kendisine lâzım olan silâhı sak-
lamanın yolunu bilir. Bu, pek basit
bir hâdisedir. Dersimde, ev yoktur
ki bir iki çakmaklı tüfek, birkaç
martin tüfeğı, birkaç ta mavzer bu-
lunmasın. Tedip kuvvetleri sıkıştı-
rınca halk, ilkönce çakmaklıları,
(gıra) ve çifte tüfeklerini getirip
teslim eder. Daha cezri iş yapmayı
istiyen enerjilik adamlar çıkarsa, bi-
raz sonra ikinci sınıf silâhlardan

martinler verilir; nihayet bıçak kemiğe dayandı mıydı, her Dersimli, bir de mavzer tüfeği teslim eder.

Böyle boy boy ve parti parti silâh teslimi Dersimde artık silâh kalmadığı fikrini takviye ederdi. Fakat her Dersimli verdiği bir mavzeri saklamış olduğu bir iki mavzerin fidiyei necatı olarak feda ederdi.

Son hâdise münasebetiyle düşünürken hak veriyorum. Fîlhakika Dersimde bir silâh fabrikası, bir cephane fabrikası yoktur. Böyle olmakla beraber her isyanda hükûmete silâh teslim eden Dersimli sonradan hiç bir isyanda silâhsız kalmamıştır. Bu silâh bolluğunun başlıca sebebi, cihan harbinde silâh nakliyatı, ricat hareketleri ve Rus ricatı sırasında Dersimlilerin eline sayısız silâh geçmesidir.

Sel seferlerinin baş çürüklüğü, aklıyı biricik istinatgâhı olan silâhtan adam akıllı tecrit edemeyişiydi. Plânsız, maksatsız yapılmış olan bu seferler, Dersimlinin keçeğe sararak yere gömdüğü silâhların kökünü kurutamayışıydı.

Ağa?!

Dersim kendi içinde feodalite sistemiyle yaşayan, derebeyi kılıklı ağalara bağlı bir yerdi. Dersimlinin tarlası, hayvanı, malı mülkü, karısı, çocuğu ağanın tasarrufuna tâbi metaldı. Her aşiretin bir ağası vardı. Bu ağalar, koç uşağı aşiret reisi, Resik uşağı, Ferhat uşağı, aşiret reisi gibi, etiketli ve şakavete müheyya kalabalıkları, sevk ve idare eden adamlardı. Yahut çarsan-

cak beyleri gibi servete dayanarak insanları köle gibi kullanan zategandı.

Dersimlinin ağa ihtiyacı, su ve ekmeğe ihtiyacı kadar fazladır. Dersimli cahildir. Alabildiğine cahildir. Şu kadar ki, Dersimde doğmuş büyülmüş te, henüz burnunun dibindeki kaza ve vilâyet merkezlerini olsun bir kerecik görmemiş yüzlerce senelik ihtiyara rastlamak işten bile değildir. Bu cehaleti onu ağaya dair bir itikatla bağlamıştır. Devletle olan zâtî işlerini resen görebileceğine, kendisinin de fert olarak, vatandaş olarak, bütün kanunî haklara malik bulunduğuna inanmaz. Onun için "ağa!,,, bütün haklarını devletin elinden, hattâ zorla alan, bir kahramandır. Dersimlilerin bu zâfını ağalar da bilir ve Dersimlinin bu inanışından artistik bir zekâ ile istifade ederler. Muhtelif bahanelerle ve birbirleriyle müsademe ederler. Ken devlet müdahalesi karşısında derhal birleşerek bir kütle halini almasını iyi bilen ağalar, kendi boyunburuklarındaki insan sürüsünü davar gibi gütmeyi de şeytani bir vukufu başarırlar.

Ağanın Dersimliye muhtelif suretlerle tahakkümü arasında bir komedyayı andıran kısımları da vardır. Otorite tesis edebilmek için adamlarına kendilerini koruyacak bir varlık olduğunu telkine uğraşır.

Bir Misal

Meselâ birkaç cahil adamın vilâyette işleri vardır. Ve bu işler kolaylıkla halli kabul olan işlerdir. Zaten ağa işin kolaylığına

akıl erdiremedikçe sahneye çıkmaz. İşi olanları yanına alır vilâyete doğru yollarır.

Yolda giderlerken:

— Vali bu işlerinizi yapmazsa elimden bir kaza çıkacak! der ve bundan korktuğunu, fakat kendilerinin hatırı için her tehlikeye katlanacağını söyler. İşin olması için icap ederse valinin gırtlama sarılacağını uzun ifadeler iptidai jestlerle anlatır. Vilâyete, yâhut kazaya, her ne ise meselenin halli maksut olan yere gelirler. Ağa makama girer. Adamları kapıda titrer ve ağanın gazaba gelerek başını belâya sokmamasına dua ederler. Fakat ağa hazretleri, kapıdan girerken bayağı horozlanmış görünen ağa hazretleri, makama girip te kapıyı kapatır kapatmaz, riyakârlığın tabasbusun dalkavukluğun en nice rollerini oynamıya başlar. Eğilir, bükülür, söz başında:

— Ben senin nokerinem. Ben senin gûlâminam (1) :

Diye yalvarmıya başlar. İş mudil bir iş değildir. Makam bunu halleder. Fakat sel seferlerinin bir belâsı da budur. Herhangi bir makamın fertlere tavassut eden ağalara ve va sıtalara kolaylık göstermesi bida-yette insani bir hizmet gibi görülür.

İşyüzü

Fakat hakikatte mesele pürüzenir. Makamların, vazifedir, insaniyettir, borçtur, diye yaptıkları hizmetler ağanın elinde maiyetine

(1) Ben senin at uşağımın, ben senin hizmetkârımın!. demektir.

karşı korkunç bir silâh olur. Bazı ağalar da şahsen gelmez vilâyet merkezinde okumuş yazmış adamlar beslemek suretiyle onları tavassut ettirirler. Sel seferlerinin gelip geçtiği saltanat devirlerinin bürokrasi kepaşeliği içinde buna ehemmiyet verilmemişti. İş dönüyordu. Fakat asıl işi döndürülen adam kimdi, niçin kendisi gelmemişi, hastalık vesaire gibi sebepler tavassuta müsaade eder. Fakat acaba, işi görülen adam cinayetlerinden eşkıyalıktan ötürü mü gelmemişi, bu aranıp sorulmazdı.

Ağa vilâyetten ayrıldıktan sonra:

— Vali işinizi yapmasaydı az daha belâya girecektim! derdi.

Bu suretle kendi adamlarile hükümet arasında hükümetin aldırış etmediği, fakat cahil halkın bel bağladığı bir makam olurdu. Bu rolünü, hükümeti darıltmadan ve kuşkulandırmadan adamlarını kudretine inandırarak oynar dururdu ve ağa icabında Dersimliyi bu salâhiyetinden enerji alarak isyan ettirirdi.

Hepsi Türk

Dersimli fert olarak Türk camiası içinde kıymetlendirilmemiş, kendisinin de ağa ile aynı haklara malik olduğu tebarüz ettirilmemişti. Soyusopu Türk olan bütün bu ekseriyete Türklüğünü anlatmak bahsine gelince Osmanlı hay ve huyu arasında bu kimsenin aklından dahi geçmemişi. Dersimlinin başında ağası kaldıkça bütün bu hile ve desiselerin seddini aşı-

rak yerde varmak imkânı da yoktur. Fakat ağamın tebit edilmesi de elvermez. Kendisine inanmamak Dersimde ikinci bir tabiat hastanesi geldiğinden ağam gider gitmez yerine bir ağa koymak endişesine kapılır ve bulur birisini.

İnönü nutkunda:

"... Yol yapıyoruz, mektep yapıyoruz, karakol yapıyoruz!.. diyor. Bu ifadenin sakladığı sır, ağaya inanan insanların devlete inanmaması, devlete bel bağlayarak faal bir unsur olmaması, sağlıyan sırdır.

Dersim asırlar içinde lekeli kalmış bir yurt parçasıdır. Eşkiyalığı kendisine iş edinmiştir. Ziraati mahduttur. Dersimde en çok para edecek olan mata tütün, keçi, bir de orman mahsulleridir.

Dersimin Danaburan tütünü fevkalâdedir. Fakat ne çare ki ticaret yoktur.

Bir Misal Daha

Elâziz vilâyeti odunsuzdur. Bu sebeple birçok köylerinde, hattâ kasabamın bazı evlerinde tezek yakarlar. İnek sürüleri geçerken arkalarından koşarak pislik toplayan fakir çocuklar, tenekelerini doldurabildikleri derecede bahtiyardırlar. Bütün bir kışım ümidi bu tezeklere bağlıdır. Halbuki Dersim ormanlarında ömrü tabiisini ikmal ederek devrilmiş ağaç gövdeleri yatar. Bunları Fırat nehrine salırmak suretile Elâzize kadar meccanen sevketmek te mümkündür. Fakat eşkıya korkusundan Dersime gidecek Elâzizli zabadayı yoktur. Dersimli de bütün servet maddelerini mübadele

Aşağı Karabaflu aşiretinden
Hüseyin Ağa.

pazarlarına sevkedecek hürriyet malik değildir. Çünkü asker kaçağıdır, çünkü eşkiyadır, çünkü muhtelif soygunlarda muhtelif müsellâh hâdiselerde parmağı vardır. Malını alıp ta Elâzize, Tercana, Mamahatuna, Erzincana, Kemaliyeye götüremez ve bu endişe ile götüremez. Hangi taraftan ele alınsa devlete hesap vermek mecburiyetindedir.

Gerek bu sebep, gerekse maiyet darlığı bir avuç Türk kalabalığını eşkıya yapmış, ortaya salmıştır.

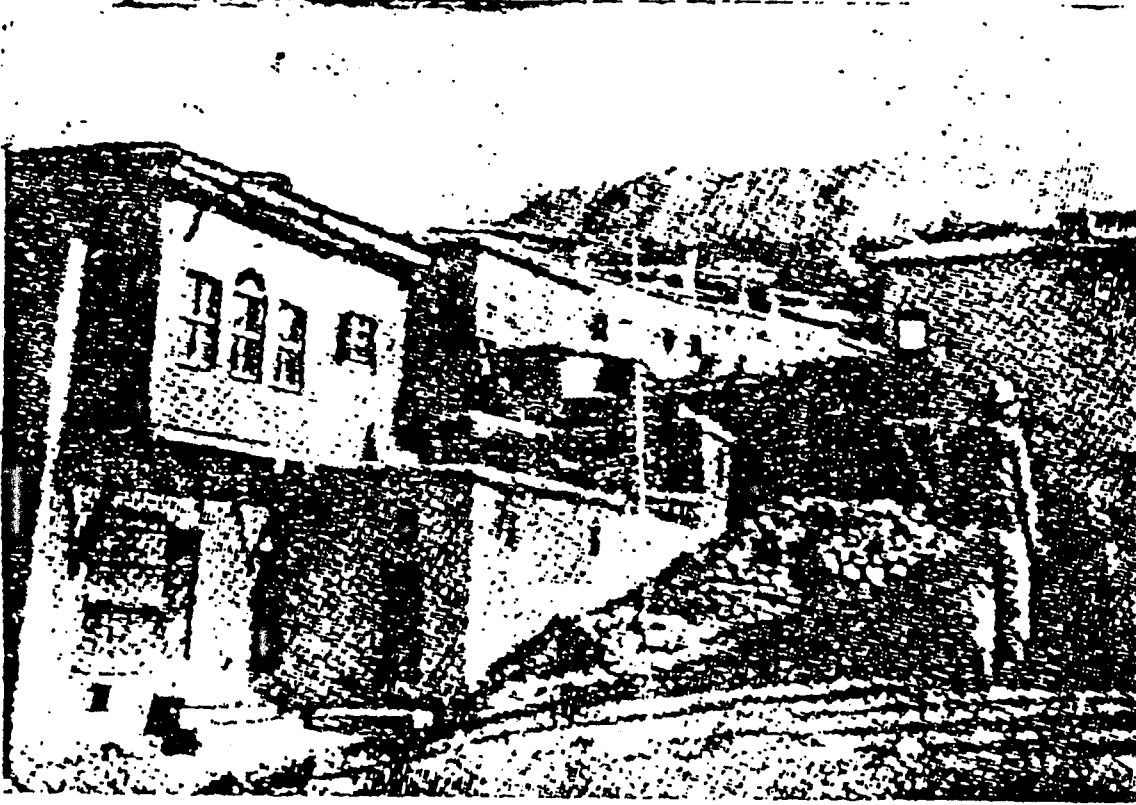
Maden Diyarı

Dersim bu karakteristik bünye ile kendi kabuğu içine çekilmiş miskin bir kaplumbağa gibidir. Sanatkârı yoktur. Kendisi için lâzım olan demirci, marangoz, dülgere, ve saire gibi işçilerle silâh tamirinden anlıyan adamları çok kurnazca tedarik etmiştir.

larını duymuştum. Uzak bir ihtimal, görmemiştum.. Belki de doğrudur.

Dersimin Munzur kısmında dünyanın en zengin demir madenleri olduğu söylenir. Hattâ o kadar ki, Dersimlilerin maden cevherlerini, iri ağaç kütüklerini yakmak suretile, eriterek kullandıkları rivayet edilir.

Dersim isyanlarının karakteris-

Hozat'ın bir sokağında aldığım bir resim..

Büyük Harpteki Ermeni hâdisesinde Dersimle hududu olan muhtelif vilâyetlerden kaçan Ermeni sanatkarların Dersimde ilticagâh bularak bugüne kadar yaşamış olduk-

tik bir tarafı vardı. Sel seferleri zamanında bile Dersim isyanı esaslı mukavemetler göstermez, çekilirdi. Silâh teslim ederdi. Fakat hükûmet kuvvetleri: "Asayiş berkemaldir!,,

Mahut Seyit Rızanm avenesı: Or-
tada Seyit Rızanm oğlu Şeyh Ha-
san, sağda Rehber İbrahim ağa. Sol-
da Seyit Ağanm oğlu Ali Hay-
dar Ağa..

Ferhat Uşağı Relslerinden Anı Hatun

raporunu telgrafaneye vererek dön-
dükten sonra Dersim yine eski Der-
sim, ikinci bir isyana mübeyya,
Dersim olurdu.

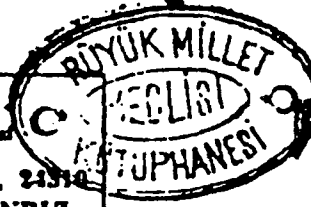
Eski çamlar bardak oldu. Prog-
ramın tatbikat etrafında Başvekilin
söylediği sözler Dersimin eski Der-
sim hüviyetine dönemiyeceğine en
kuvvetli müjde ve müeyyidedir.

Çok yakın yıllar içinde Tunceli-
nin faal, verimli, zengin pırlanta
gibi bir Türk ili olacağına bel bağ-
lamakta haklıyız.

S. A. K.

CUMA
18
HAZİRAN
1937

TANEVİ
İstanbul Ankara caddesi
TELEFON : 24318, 24319, 24310
TELGRAF : TAN, İSTANBUL
ÜÇÜNCÜ YIL — No. 778
5 KURUŞ

TAN

BAŞMUHARRİRİ: AHMET EMİN YALMAN

VEKİLLER HEYETİ DÜN MÜHİM KARARLAR

Basvekil

Tunceline dogru seyahate çıktı

Ankara, 17 (TAN muhabirinden) — Dersim harekâtı hakkında en son gelen haberlere göre, hükümet otoritesine karşı serkeşlik yapanlar, bulundukları mahdut muntakada tamamen ihata edilmiş vaziyettedir. Şaki ağalar tarafından kandırılan halk teslim olmakta devam ediyor. Harekât sonuna tam bir muvaffakiyetle ermek üzeredir.

Başvekilimiz Ankarada

Ankara, 17 (TAN muhabirinden) — Başvekilimiz İsmet İnönü, refakatlerinde Dahiliye ve Hariciye vekilleri olduğu halde bu sabah hususi trenle 10,40 da buraya geldiler. İstasyonda Meclis Reisi, vekiller ve mebuslar tarafından karşılandılar. Başvekilimiz saat on bire kadar dinlendi, öğle 11 de Vekiller Heyeti toplandı ve bu toplantıya Genel Kurmay Başkanımız Mareşal Fevzi Çakmak ta iştirak etti. İhtimalen saat üç buçuğa kadar sürdü. Bu toplantıda mühim mevzular ve ehemmiyetli meseleler

üzerinde kararlar verildiği haber alınmaktadır.

Başvekilimiz seyahatte

Ankara, 17 (TAN muhabirinden) — Başvekilimiz İsmet İnönü bu akşam saat 20,10 da hususi trenle Şark seyahatine çıktılar. Yanlarında Sıhhat Vekili Dr. Refik Saydam, Milli Müdafaa Vekili Kâzım Özalp, Maarif Umum müdürlerinden Rüştü, Hıfzısıhha Umum Müdürü, Dr. Aşım, Jandarınna Kumandanı General Naci bulunmaktadırlar. Orgeneral Kâzım da kendilerine Malatyada refakat edecektir.

Başvekilimiz, istasyonda Meclis Reisi, vekiller, mebuslar ve diplomatlar tarafından uğurlandılar. İsmet İnönünün treni Malatya ile Sivas arasını bağlayan Malatya - Çetinkaya hattından ilk geçcek tren olacaktır. Başvekilimiz, bu münasebetle hattın açılış törenini yapacaklar, sonra Elâzize, oradan da General Akdoğanla birlikte Tunceline gidecekler ve seyahatleri on gün sürecektir.

Adliye Vekilile Konuştuk

Dersimde Tutulan Şakiler Mahkemede Hesap Verecekler

Adliye Vekili B. Şükrü Saracoğlu, dün Ankaradan İstanbula Adliye Vekilimizin ziyareti, hususidir. Çocuğu Aydını burada ameliyat ettirecektir. Vekilin İstanbula gelişi üzerine bir muharririmiz kendisinden mülakat istemiş ve B. Saracoğlu muharririmizi kabul etmiştir.

Adliye Vekilimiz ilk olarak, muharririmizin suali üzerine çok çocuklu Adliye mensuplarına verilecek ikramiyeler hakkında şunları söylemiştir:

“— İkramiyelerin verileceği tarih Mecliste kabul edilen kanuna göre, Adliye ve Maliye vekilleri tarafından tayin edilecektir. Bu iki makam bu iş için faaliyete girişmişlerdir. İkramiyeden istifade edecek olanlar, hâkim ve müddeiumumî sınıfına dahil olan Adliye mensuplarıdır ve ikramiyeler şu şekilde tesbit edilecektir: Hâkim ve Müddeiumumîlerin maaşlarından yüzde yarım tevkifat yapılacaktır, terfi zamlarının iki aylık farkı ile istisnasız olarak bütün Adliye memurların-

dan senede birer lira kesilecek ve münhallerin ikişer aylığı bu işe tahsis edilecektir. Toplanan para, çok çocuklu hâkim ve müddeiumumîlere ikramiye olarak verilecektir.

“— Kan gütme meselesi üzerinde ne düşünüyorsunuz?..

“— Vekâlet bütün müddeiumumîlere birer tamim göndererek, bu husus taki kanunun kendi mıntakalarında tatbiki lâzımgelip gelmediğini sormuş, izahat istemiştir. Her müddeiumumî, buna ait raporu hazırlıyarak Vekâlete verecektir.

Gelecek raporlar, Vekiller Heyetinde görüşülecek ve kanunun hangi mıntakalarda tatbikının zarurî olduğu kararlaştırılacaktır.

“— Dersimde şekavet yapanlar Bunlar ve bundan sonra tutulacak-
nasıl cezalandırılacaktır?” lar, Türk Ceza Kanununun ahkâmı .

“— Müfrezelerimize iltica eden şa- na göre, cezalandırılacaklardır.,
kiler, müddeiumumiler vasıtasile —Adliye Vekilimiz, İstanbulda bir -
mahkemelere sevkedilecektir. Şimdi- kaç gün kaldıktan sonra Ankaraya
ye kadar bu şekilde birçok maznunlar dönecektir.
Adliyeye verilmiş bulunuyor.

Dersimin Programı Tatbik Mevkiinde

Başvekil Mahallinde Direktif Verecek

Ankara, 17 (TAN muhabirinden) — Başvekilimiz İsmet İnönü bu akşam saat 20 de Tunceli istikametine hareket etmiş bulunuyor. İnönü Dersimin ıslahı direktiflerini bizzat mahallinde verecektir. Dersim için hazırlanmış ve tatbik edilmeye başlandığı için aksülâmel yapmış olan program, son noktasına kadar tatbik edilecektir:

1 — Dersime, yol, köprü, mektep, kışla yapılacak,

2 — Askerlik, vergi işleri düzene konacak,

3 — Ağalık, derebeylik, şeyhlik kökünden kaldırılacak, zorbalarm malları devlete geçecek,

4 — Ve nihayet Dersimli eşkıya ya tağı haline getirenler Garp vilâyetlerimize nakledilecekler, orada iskân edilip, namuslu, müstahsil vatandaşlar haline getirilecekler,

5 — Dersim tamamen boşaltılacak ve burada Bakanlar Heyetinin müsaadesi olmadan kimse oturmayacak, yerleşmiyecek,

6 — Memleketin diğer köşelerine yerleştirilen Dersimliler ev ev dağıtılacaklar.

Böylelikle aslında Türk, öz Türk olan, Timurlengin önünden kaçarak Horasandan gelme Türkler olan Dersimli asıl muhitine, benliğine kavuşacak; vatan haritası 7 bin kilometrelik bir parça; memleket nüfusu 70 bir yurddaş kazanacak...

Dersim Terakki Yolunda

bulunuyor. Orada şimdi çok müsbet ve çok faal bir çalışma ve ilerleme hareketi var. Hükümetimizin çizdiği program tatbik ediliyor. Ankara mu habirimiz bu hususta bize çok dolgun malûmat vermiş bulunuyor. Bugün altıncı sayfamızda bu izahatı bulup herhalde alâka ile okuyacaksınız.

Karaballı Reis Mehmet Ali, Karaballı
İretinden Mahmut ve Koç uşağı.
Kor Beyit Han Ağalar..

Dersimli ağalardan bir grup: Koç
uşağından Cafer ve Miço Ağalar

Dersim artık terakki yoluna girmiş

Dersim Terakki Yolunda

Son hâdiseler nasıl başladı ve nasıl sona eriyor?

Dersimdeki menfi hareket nasıl başladı? Bugün Türk yarımının bu güzel parçasında, ağalar beydulluğu nasıl oluyor. Devlet otoritesi, hükümet kuvvetleri burada bütün hakimiyeti ele almış bulunmaktadırlar. Yasa ile karşı koymak cüretine yeltenen ağalar kırılarak, çember içine alınmışlardır. Ve Tunceli vilâ-

yatımız umrunda, refaha, medeniyete kavuşmak yoluna girmiştir. Fakat, acaba burada son menfi hareket nasıl başladı, hareket bugün ne vaziyettedir? "TAN"ın Ankara muhabiri çok esnek olarak ve en câlibiyetler mekamlardan yaptığı tahkikatın neticelerini işte şu satırlarda bize bütün tafsilât ve taferrüatla veriyor

Ankara, 17 (Tan muhabiri telefonla söyledi) — Umumî müfettişler kongresinin toplandığı günlerdi. Gazetecileri çok seven üçüncü umumî müfettiş Tahsin Uzer: “— Şarka geliniz, diyordu, Şarka geliniz. Tabiatın Türk yurduna bahsettiği güzel - likler orada silsile halindedir. Şarkı görünüz.. Garp kadar sevecek siniz....,,

Şark denilince bizim nesilde hatıra gelen Dersimdir.

“— Dersim nasıl?,, diye sormuş tum.

Aldığım cevap şudur:

“— Ankara sokakları kadar emin ve huzur içinde....,,

Bu cevabın ifade ettiği hakikat ne o gün, ne de Dersimde isyan çıktığı gün, ne de bugün değişme miştir: Buradaki isyan sözünün hususî mânasma dikkat ediniz: Tabiatın, göreneğin, tarihin âsi olduğu Dersim; devlet ve nizam girerken âsi tabiat, âsi tarih ve asi görenekle çarpıştı ve bir da - ha kımıldamamak üzere âsiliği yendi.

Bugün Dersim; Ankara sokakları kadar huzur ve emniyet içinde dir.

Son hareket neden oldu?

Umumî müfettişler kongre - sinde, her müfettişlik mın takası gibi Tunceli için de bir kal kımma ve ıslah programı tesbit e - dilmmişti. Bu program birçok husu sı hükümleri ihtiva ediyordu ve bunların en belli başlı iki ana ko

lu vardı:

1 — Dersimde, mektep, yol, köprü kışla yapılacaktı. Sık sık karakol lar kurulacak, askerlik ve vergi iş - leri katî bir inzibat altına alma - cakt.

2 — Dersimin şeyhleri, derebey - leri, ağaları, aşiret reisleri Garp vilâyetlerine ve bilhassa Trakya (Kırklareline) yerleştirileceklerdi. Hattâ bunların listeleri hazırlan mıştı.

Dersimli ağalar, asırlardanberi devam eden ve orada dünyanın en iptidai, en geri ve yürekler acısı bir tagallüp ve saltanatı kuran devrin kat’i olarak sona ermek ü - zere olduğunu anlamışlardı. Çün ki duymuşlardı ki, devlet, aşireti hükmü şahsi olarak tammmamıya karar vermiştir. Bu hususta her hangi bir hüküm, vesika ve ilâma da müstenit olsa tanmmış haklar kaldırılmıştır.

Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların herhangi bir vesikaya veya görgü ve göre - neğe müstenit her türlü teşkilât ve taazzufları kaldırılmıştır.

Dersimin son üç ayı:

General Abdullah, Elâzize dö nünce bunları tatbika baş - ladı. Dersimin aksülâmel hare - keti olmadan geçen üç ayı, âsi dağ tarihinin en kayda değer ve bün - ye tahavvülünü anlatan aylarıdır.

Ankarada bir karar daha verilmişti: Herhangi bir hüküm veya vesika ile veya örf ve âdetle aşiretlerin şahsiyetlerine veya onlara izafetle reis, bey, ağa ve şeyhlerine ait olarak tanınmış kayıtlı kayıtsız bütün gayri menkul - ler, devlete geçiyordu.

Alâkalı makamlar, Dersimde aşiret ağasının kendi hakkı olmaları memleket malmı tesbite başlamışlardı.

Dersimin, hareketten önceki son ayları, bu tasfiye faaliyetile doludur: Aşiret beyinin kayıtsız ve şartsız tasarruf ettiği malların tapu sicili tetkik ediliyordu. Tapu sicilinde sarıh kayıtlar yoksa, yahut kayıtlar yalnız şahıslar nâmına olup ta Dersim halkı arasında bunların aşirete ait olduğu şayi bulunuyorsa tahkikat yapılıyordu.

Canavarı ininden çıkarmak

İsteyince:

Ağay huzursuz eden ve ona endişeli dakikalar yaşatan bu seri tedbirlerden sonra nihayet şu devlet kararı, onu silâha sarılmaya sevketti: Cümhuriyet, Dersim canavarını ininden çıkarmaya karar vermişti.

Devlet, 2510 numaralı iskân kanununun onuncu maddesinin kendisine verdiği şu salâhiyeti:

“— Aşiretlere reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanları ve yapmak isteyenleri ve sınırlar boyun-

da oturmasında emniyet ve asayiş bakımından mahzur bulunanları, aileleriyle birlikte, münasip yerlere naklettirip yerleştirmeye İcra Vekilleri Heyeti karar verebilir....”

Dersimin asırlardanberi; bu topraklar üzerinde tam bir huzur kurulmasına karşı koyan canavarı ininden çıkarılıyordu.

İşte son isyan bu canavarın mez buhane saldırısıdır.

Dışardan gelen bir ses:

Tam o sırada Dersim beyi, dışardan gelen bir sese kulak verdi. Diyarbekirde, cenup hududumuzdan bir serseri ve hırsız kafilesinin Karaköprüde soygunculuk yaptığı zamandı. Dersim beyi bu soygunculuğu sevinçle ve ümitle karşıladı.

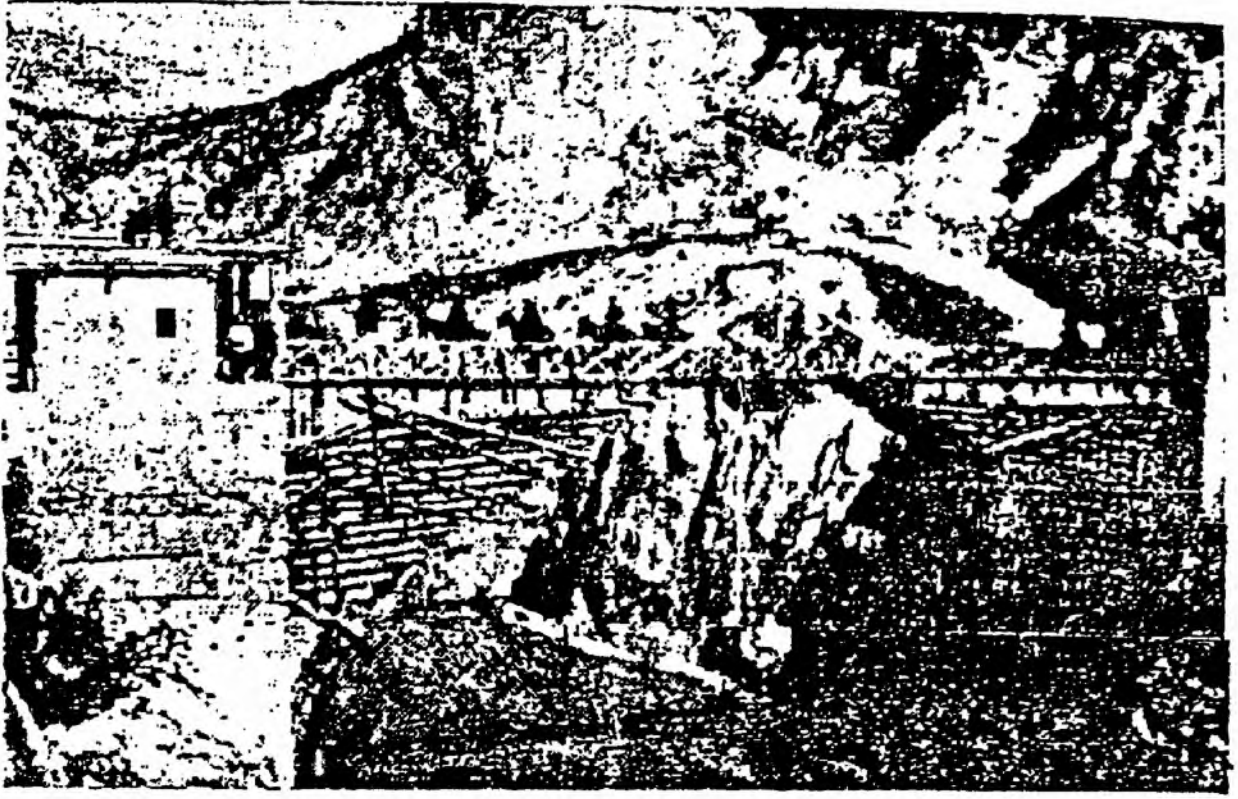
Hudut dışındaki kundakçı da Dersim beyinin kendisiyle birlik olduğunu biliyordu.

İsyan hareketinden yirmi gün kadar evvel Hozat'ta Cenup hudundan gelmiş bir adam yakalandı.

Dersim beyi; Karaköprü hâdisesini; kendisine gelen haberi aşireti içine derhal yaydı. Karakolların o zaman daha uzanmamış olduğu ve 4000-4200 metre irtifamdaki dağların arasındaki mağaralarda toplanan Dersim beyleri kararı verdiler:

İSYAN EDECEĞİZ!..

Kendilerinin gözü kapalı bir esiri olan Dersimliyi kandırmak güç olmadı. Zaten geçen yıldanberi tatbik edilmekte olan Tunceli-

Üç köprüsü Murat üzerinde Dersime giden patikanın başıdır..

nin idaresi için çıkartılmış ve umumî müfettişe idamları tasdik hakkını veren kanun dolayısıyla kâfi tahrikât yapmışlardı. İlk kararı tatbikine Şeyhhasanlar kolunun başı ve Koçuşağının reisi meşhur Seyit Rıza başladı. Üç ay yedi gün evvel Seyit Rızanın adamları, bir karakolumuzu bastılar ve bir askerimizi öldürdüler.

İsyan hareketine birçok aşiretler; bu arada Şarki Dersimin birer eşkiya çetesi olan Haydaranlar, Arıllılar, Şadullı, Demenan, Kureysan, Lolan aşiretleri iştirak etmişlerdir. Şamuşağı ve Bahtiyarlar aşiretinden bazı gruplar isyana iştirak edenler arasındadır.

Harekât süratli ve muvaffakiyetli oldu:

Dersimli beyin yeniden fesat kaynatarak, memleketin huzur ve sükûnunu bozma kalktığı haberi, evvelâ Elâzize, oradan Ankaraya geldi. Dersimli sergerde, üstelik bir de bir talep listesi göndermişti. Yol, köprü, mektep, kısla, karakol, vergi, memur, hükümet teşkilâtı istemiyordu. Kendisi yerinden oynatılmıyacak, silâhı alınmıyacaktı. Harekât çok süratli ve muvaffakiyetli oldu. Evvelâ Elâziz garnizonundaki cüzitamlar, Tunceli üzerine üç cephe-den yürüdüler. 7000 kilometreye yaklaşan Tunceli çemberi darala darala bugün 140-150 kilometreye inmiştir. Asiler; birkaç defa kıtalarımızı geriden vurmak istemişler ve ekseriya çete harbi yapmışlardır. Her defasında tam bir bozguna uğrıyarak geri kaçan

şakiler, bugün başlıca üç yere sıkışmış bulunmaktadır:

1 — Kutu deresi,

2 — Kızıldağ deresi,

3 — Sultanbaba dağları.

Kutuderesi; 4000 metre irtifa da olan Sultanbaba dağlarının yamaçları sıkışmış ve etrafına birbirine geçme olan mağaraların sıralandığı, yolu olmıyan bir diredir ki, henüz insan ayağı deymemiş olan başı dumanlı iki dağın ortasında âsi Dersimi kuran bir âsi tabiat parçası olarak son âsi kolunu bağrında saklıyor.

Teslim oluyorlar:

İlk zamanlarda isyan edenlerin sayısı 25-30 bin olarak tahmin edilmekte idi: Tayyarelerimiz; halkı, fesatçı ve hain beylerden kurtulup devletin müşfik himayesine sığınmaya davet etmiş ve halk grup grup gelip garnizonlarımıza teslim olmaya başlamıştır.

Bugün Kutuderesinde 3, Sultanbaba dağı ile Kızıldağ çevresinde sıkışan âsilerin sayısı 5 - 7 bin kadardır. Beylerden kurtulan halk sevinç içinde bayram yapmaktadır.

Bu harekât, Türk ordusu için en zor ve çetin bir imtihan olmuştur. Kahraman askerlerimiz, kuvvetli ve ileriye görür bir kumanda heyetinin elinde tabiat tezatları ve çetinlikleri ile dolu bir toprak parçası üzerinde, modern harbin

ve harp tekniğinin en iyi vasıtaları ile cihazlı olarak, örnek gösterecek bir muvaffakiyet kazanmışlar; Milletin kendilerine güven ve itimadının ne kadar yerinde olduğunu isbat etmişlerdir.

Bugün çelik çember kapanmıştır. Ne eşkiya ini Kutuderesi, ne hırsız yatağı Kızıldağ, ne kanun dışı imtiyazlı Sultanbaba Dersim haydudunu barındıramıyacaktır: Türk ordusunun çelik çemberi kapanmıştır.

Buraya bugün gelen haberler; tarama harekâtının başladığını bildirmektedir. Harekâta bütün modern vasıtalar iştirak etmektedir. Murat suyunun üzerinde ve Kemaliyeden Dersime ilk geçen patika yolunun başında olan Ilıc köprüsünden geçen kıtalarımız Dersimin göbeğine girmiş bulunuyorlar.

Dersimin en aşılmaz cenahı olan garp kısmını çevreleyen Murat nehri ile yalçın dağlar aşılmış bulunmaktadır. Bütün mevziler tutulmuş ve tedbirler alınmış olduğundan ileri hareketi başlamıştır. Teslim olma hâdiselerinin devam etmekte olduğu haberleri geliyor.

Kutuderesinin de, Kızıldağın da, Sultanbaba dağının da son mağarasına, köşesine kadar taranması, bir gün, nihayet bir hafta işidir. Dersimin, düşünürken bile tüller ürperten başı dumanlı dağlarının tepesini, Ankara sokakları kadar bizim, kendimizin, bizden ve kendimizden yapacağız.

Tuncelinin temiz ve mert yürekli çocuklarını, birtakım menfaat düşkünü ağalar şakavete sevk ediyorlar, onlara soygunculuk yaptırıyorlardı. Fakat artık yol kesip soygun malı paylaşmak mutlaka tarihe karışmıştır.

Tunceli İçin Refah Programı Tatbik Ediliyor

Hükûmet Tunceli vilâyetinde umran hareketine evvelki senedenberi girişmiş bulunuyor. Başvekilimizin söylediği gibi, bu vilâyette yol, mektep, karakol, kışla, hastane yaptırılacak, bütün medeni ihtiyaçlar kısa bir müddet içinde yerine getirilecek.

Dersim'in en başta gelen eksiği yoldur. Ve bu yolsuzluk Dersimi iptidailikten kurtaramamıştır. Dersim bugün iktisadî zorluklar içinde bulunuyorsa bunun başlıca sebebi yolsuzluktur. Bu vilâyetimin büyük kasabalarını birleştirecek olan şöşeler, iktisadî faaliyetleri arttıracak, ticareti cömertleştirecek ve bir taraftan da başarılabilecek olan diğer faaliyetlerle Dersimli refaha kavuşacaktır.

Tunceli vilâyetinin medeniyete kavuşması kararı verilir verilmez Nafia Vekâleti derhal bu vilâyetimiz için bir yol programı hazırlamış ve tatbik etmeye de başlamıştır. Bu programı buraya alıyoruz:

Cumhuriyet idaresi evvelki sene yeni bir kanunla Tunceli mmtakasını imara başlamış bu havalinin

de medeniyet yolunda ilerlemesi için lâzımgelen tedbirleri almıştır. Bu imar hareketleri arasında birinci derecede geleni yol ve köprü inşaatıdır.

Tunceli sahası 800 rakımından 3500 rakıma kadar yükseklikleri ve bu dağlar arasında derin ve yalçın dereleri ihtiva ediyor. Anadolu'nun büyük sularından olan Fırat ve Murat nehirleri bu sahayı kuşatmış ve bunların başlıca kollarını teşkil eden büyük ırmaklardan Tunceli mmtakasını birçok parçalara ayırmıştır.

Arazinin bu tabiatı bir taraftan öbür tarafa geliş gidişi çok zorlaştırmıştır. Meskûn mahalleri birbirine ve vilâyet merkezine bağlayacak yolların ve köprülerin yapılmasına iktisadî bakımdan ihtiyaç olduğu kadar Tunceli Kanununun hükümlerini devamlı ve tesiri bir surette yürütülebilmesi için de zaruret hissedilmiştir. Tunceli sahasında ilk sırada yapılacak yol ve köprü işleri programlaştırılarak bunlardan bir kısmının vilâyetçe mükellef amele ile ve en

Mühim kısımlarının da umumî müvazeneden verilecek tahsisatla yapılması kararlaştırılmıştır .

Mükellef amele ile çalışılacak yollar; (Elâziz - Palo - Çapak - Mur - Muş), (Pertek - Mazgirt), (Ohu - Kiği - Velibaba), (Kiği - Deşt - Plümür - Dariziğ - Plümür) - Plümür - Kemah), (Plümür - Trasit yol ile iltisak) istikametleridir.

Umumî müvazene tahsisat ile geçen sene başlanan yollar:

A — Elâziz - Pertek - Hozat - Plümür yolu. Uzunluğu (100) km. dir. Muhammen bedeli (500,000)

liradır.

B — Mazgirt - Plümür yolu. Uzunluğu (100) kilometre ve tahmin edilen bedeli (200000) lira -dır.

Tunceli mmtakasmda başlanacak olan yol, köprü ve bina inşaatının kayde değer mühim faidelelerinden biri de Tunceli halkına çalışacak iş sahalarının açılmasındadır. Şimdiki halde maiyet vasıtalarından mahrum olan fakir halk ilkönce ikametgâhına yakın yerlerdeki inşaat işlerinde çalışmaya alıştırıldıktan sonra ilerde Tunceli haricinde karamya gidecekleri tabiidir.

Normal hayat avdet etti

Baş kaldıran Şeyhler birer birer teslim oluyorlar

Az zamanda elde edilen büyük muvaffakiyet,
Cumhuriyet ordusunun harikulâde maneyra
kabiliyetinin bir eseridir

Elâziz: Fırka bahçesinden bir görünüş

Elâziz 18 (Hususi muhabirimiz - den) — Tuncelinde başlanan ıslahat hareketi muvaffakiyetle devam etmektedir. Bu Türk muhitin giriştiği sun nev - zii muhalefet ve mukavemetin tamamen reisler tarafından irtikâb edildiği, masum ve cahil halkın bışuır bir halde sürüklen - diği anlaşılmıştır. Hakikati anlıyan dağ

Türkleri yer yer teslim olmakta ve Cum - huriyet hükûmetinin kendilerini daima tatmin etmiş olan atıfetine iltica etmekte - dirler.

Muhalefet ve mukavemeti tahrik e - denlerin bir kısmı hemen sinmiştir. Di - ğerleri de bir aralık neticesiz faaliyetler -

[Arkası 8a. 5 sayfa 5 16]

Dersim dağlarındaki son çapulcu grupları da temizleniyor

(Başlatıldığı 1 inci sahifede)

de bulunduktan sonra teslim olmağa başlamışlardır. Kureysan şeyhlerinden Hasso da teslim olanlar meyanındadır.

Sarp dağlara tırmanan kahraman Türk çocukları şakilerin yuvalarını temizlemeğe devam etmektedirler. Toplu bir mukavemet yoktur. Yer yer saklanan çapulcu grupların mukavemeleri süratle kırılmaktadır.

Elebaşılardan Seyid Rıza, dahalet için mütemadiyen mektublarla müracaatlerde bulunmakta, fakat bir türlü teslim

olmıyarak zaman kazanmağa çalışmak - tadır.

Tunceli kumandanı Alp Doğan maiyeti erkânile Tunceli içinde tetkik seyahatine gitmiş ve avdet etmiştir. Uzun mücadele ve boğuşmalarla yapılacağı farzedilen tedib hareketinin en az zamanda şanlı ve kâsırsız bir muvaffakiyetle neticeye ulaşmağa başlaması keyfiyeti enerjik ve başıncı Cumhuriyet ordusunun hârikulâde manevra kabiliyetinin bir eseri - ridir. Tarama ve temizleme ameliyatı devam etmektedir.

Her yerde normal vaziyet avdet etmiş ve halk iş ve gücü ile meşgul olmağa başlamıştır.

Bahri Turgud

İsmet İnönü Elâzizden Tunceline hareket etti

Başbakanımıza general A. Alpdoğan da refakat ediyor

Elâziz, 19 (Hususi muhabirimiz bildiriyor) — Bu geceyi Şefaattli istasyonunda hususî treninde geçiren Başbakanımız İsmet İnönü sabah sekizde Elâzize geldi. Daha sabahın ilk saatlerinden itibaren istasyonu ve civarı dolduran binlerce kişilik bir kalabalık Başbakanımızı candan tezahürlerle karşıladı.

Millî teşekküller, esnaf cemiyetleri ve halk delegelerini kabul buyuran İnönü halkın coşkun alkışları arasında trenden indi ve kendisini karşılamaya gelenlere iltifat etti.

Başbakanımız Elâzizde hiç kalmamışlar ve maiyetlerinde bulunan Sıhat Bakanı doktor Refik Saydam, Hıfzıssıhha işleri genel direktörü doktor Asım Arar, Jandarma Genel Komutanı general Naci Tınaz, Hususî Kalem Direktörü Vedid Uzgören ve diğer zatlarla birlikte Tunceline doğru hareket etmişlerdir. Başbakanımıza Dördüncü Umum Müfettiş general Abdullah

Alpdoğan da refakat etmektedir.

Elâzizliler; Tunceli ıslâhatı hakkında direktifler verecek olan aziz Başbakanımızı tekrar aralarında görmeyin hasreti içindedirler. Bir taraftan asırlardanberi bu havali için daimî bir endişe ve huzursuzluk mevzuu olan Dersim meselesinin kökünden halledilmesi; diğer taraftan büyük İnönünün tıprifleri Elâziz ve çevresine bir bayram gününün neşe ve hareketini vermiştir. Başbakanımız Tunceli'den dönüşlerinde emsalsiz gösterilerle karşılanacaktır. - Bahri Turgut S.1

uriyet

Cumhuriyet, 20 Haziran 1937

. CAĞALOĞLU

İstanbul - Posta kutusu: İstanbul, No 348

heyet: 24298. İdare ve matbaa kurumu 24299 - 24300

Pazar 20 Haziran 1937

41 Hayat
Ansiklopedisi
Her eve lâzım olan çok
faydalı bir eserdir.

İsmet İnönü Tuncelinde *Başvekilimiz Elâzizde büyük tezahüratla istikbal edildi*

Kutu deresinde çelik bir çember içine alınan
şakiler ümitsiz bir halde cançekişiyorlar

Başvekilimiz, tedib hareketini yakından tetkik ve halkla temasta
bulunarak son hâdiselerin âmilleri üzerinde esaslı etüdler yapacak

Elâziz 19 (Hususi muhabirimiz - den) — Başvekil İsmet İnönü dün geceyi Şefkatli istasyonunda hususi treninde geçirdikten sonra bu sabah saat 8 de binlerce Elâzizlinin candan alkışları ve büyük tezahüratı arasında şehrimize geldi. Ve beklemeden maiyeti erkânile ve Sıhhiye Vekili Dr. Refik ile beraber Tunceline hareket etti.

Başvekilimizin, tedib hareketini yakından tetkik ve halkla temasta bulunarak son hâdiselerdeki âmiller üzerinde esaslı etüdler yapacağı ve sökölmez bir çelik çember içine alınan asilerin dağılmağa başlamış olan çetelerinin son vaziyet ve faaliyetleriyle, hâlen teslim olmamış reislerin son mukavemet saikleri üzerinde duracağı öğrenilmiştir.

Kar kütleleriyle dolu Kutu deresine sığınan çapulcuların yiyecek darlığı çekmeğe başladığı ve uğultulu fırtınaların sürüklediği kar yığınları içinde çok feci raziyete düştükleri haber alınmıştır.

Yiyecek bulamıyan şakiler, karlar altından fıskırmağa başlayan yabani pancarları yemektedirler. Terkettikleri ekinler, kıtaatımızın elindedir. Sergerdelerden biri müsademede vurulmuş ve ölü -

Basvekilimizin bundan evvel yaptıkları Elâziz seyahatinde alınmış resimleri sünü kaçırmak için sarfedilen gayretler ağır makineli tüfek atesimizle karşılaşmıştır. Ümitsiz bir halde can çekişen şekavetin son demlerine geldiği anlaşıyor. Kıtaatımız her tarafa vaziyete hâkim olup gündüzleri pek gözükmeyen çapulcu grupları ile temasa gelmiştir. Muntazam keşif uçuşları devam etmektedir.

Bahri Turgud

Dersim meselesi nedir? : 3

Kürtçe denilen şey, bozulmuş ve Farsça ile karışmış Türkçedir!

Ağrıdağ için tatbik edilen fikir bir çok kimselerin zihinlerini işgal ediyordu. Biraralık resmi makamlarda da mevzuubahs oldu. Fakat Dersim memnûn mıntaka haline getirmek fikri muvafık görülmedi. Dersim denilen dağlık ve taşlık, sarp kayalık mıntakayı eşkiya yatağı haline getiren sebepleri devamlı, sistematik, bir çalışma ile bertaraf etmek, bu yerleri memleketin diğer yerleri derecesinde medenî bir seviyeye getirmek imkânı bulunduğu kanaati galebe etti. İki yıl evvel Büyük Millet Meclisinden geçen hususî mahiyetteki kanun da bu kanaatin neticesi oldu.

Mevzuubahs olan kanunun esbabı mucibe mazbatasında şöyle

deniliyor:

“En iyi usul kanunun tatbik edildiği muhitin hususiyet ve ihtiyaçlarına en uygunu olduğu şüphesizdir. İçtimai hayatları diğer vatan parçasındaki vatandaşlara göre aşağı bir seviyede olan vatandaşlar ile meskûn vatan topraklarında (Dersim mıntakasinda) gerek idari ve gerek adli bakımdan çok güzel semereler veren Cumhuriyet kanunlarımızın tecrübelerinde halkı iyi nasihatlar ile aydınlatıyordu.

General Abdullah ilk iş olarak Tunceli vilâyetinde asayiş muhafaza için kâfi miktarda seyyar jandarma taburları götürmüştü. Bu taburları vilâyetin muhtelif nokta-

larında toplu bir halde birleştirmişti. Bu suretle çapulculuk, yağmacılık, hırsızlık vukuatını kuvvetle bertaraf etmek için icap eden tertibatı almış bulunuyordu.

Diğer taraftan general Abdullah vilâyet dahilindeki aşiret reislerini, halk içindeki ileri gelenleri yanına çağırıyor, Dersim mıntakasının diğer vilâyetlere nisbetle niçin geri olduğunu anlatıyor, halkı okuyup yazmağa teşvik ediyor, bilhassa Öztürkçe dilinin buralara yayılması için şöyle diyor:

— Tunceli ahalisinden bir takımının Kürd olduğuna dair ortada bir söz vardır. Bu söz yanlıştır. Tuncelide Kürd yoktur. Bu ahal-

nin aslı vaktile Horasandan gelmiş olan Türk kabileleridir. Buradaki kabilelerin isimlerine dikkat edilirse hepsinin Türk olduğu derhal anlaşılır, hatta kabile isimleri gibi eşhas isimleri de Türkçedir. Ahalinin tarikatta okudukları nefesler, ilâhiler kâmilan Türkçedir.

Yalnız Selçukiler devrinde devletin resmi dili Farsî olduğu için bunların arasına Farsça karışmış ve Türkçe ile birleşerek bozuk bir dil hasıl olmuştur ki buna Kürdçe denilmektedir. Hakikatte bu dil dağ Türkçesidir. Kürd ve

Kürdçe yoktur. Tunceli ahalisi kanca Türk olduğu gibi dilleri de Türkçedir.. Yapılacak şey bu dilden yabancı kelimeleri kaldırarak tasfiye etmek ve halis Türkçe konuşmağı öğrenmektir. Ben size lâzım olduğu kadar her yerde mektep açacağım. Çocuklarınıza Türkçe ile okuyup yazmak öğreteceğim. Fakat çocuklar için mektepten evvel iki terbiye yeri ardır. Biri ana kucağı, öteki asker ocağıdır. Mektepten evvel çocuklarınızı Türkçe öğretmeğe çalışmalısınız.,,

(Devam ediyor)

Dersim meselesi nedir? : 4

Elâzizde sinema seyreden Dersimli sergerde: Seyid Rıza

Seyid Rızanın ailesi: Otuzlu Seyid Rızanın oğlu Şeyh Hasan, sağda Reh-
ber İbrahim uğu, solda Seyid oğlunun oğlu Ali Haydar uğu...

General Abdullâh bu bahane söz-
leri söylemekle kalmıyordu, dediği-
miz gibi hem Tunceli alâlisinin ge-
çimelerini kolaylaştırmak, hem de
yoldan, mektepten, karakıldan, diğer
umumi tesistattan mahrum olan bu
vatan parçasını imar etmek için inşaat
işlerine girişmişti. Yapılan yollar,
mektepler, kızlalar ve sair için
para ile işçiler aramağa başlanmıştı.
General Abdullâh işsiz olan halkı in-
şaat yerlerine gönderiyor, buralarda
güvencilikle çalışmalarını temin edi-
yordu. İş arayanlar kaza merkezine
geliyorlar, nüfus defterine isimlerini
kaydettiriyorlar, ellerine birer nüfus
cüzdanı alıyorlar, sonra güvenciler
batlarında, yahud yollarda çalışmak
için inşaat yerlerine gönderiliyorlar-
dı. Bu suretle işsizlikten dolayı soy-
gunculuk yapmağa da lüzum kalmı-
yordu.

Dördüncü umumî müf-tişin al-

dığı bu tedbirler ilk zamanlarda halk
tarafından büyük bir memnuniyetle
karşılanmıştı. Bunun maddî delili de
o zamana kadar adları eşiya olarak
çıkmış olan birçok adanların kendi
kendilerine gelerek hükümete deha-
let etmeleri idi. Her tarafta soygun-
culuk, çapulculuk, adam öldürme
vak'aları birdenbire kesilmişti. Mese-
lâ bir sene evvel yalnız komşu vilâ-
yet olan Erzinçanda Dersimliler ta-
rafından yapılmış elli beş mühim vur-
kuat olunırken Tunceli vilâyeti tey-
kil edildikten sonra bir tek vukuat
kaydolunmamıştı. Malaziyada, Çapak-
çurda, diğer komşu vilâyetlerle hep
aynı sükun vaziyeti görülüyordu.

İlk sene içinde silâhlarla gelerek
hükümete dehalet edenlerin sayısı
yedi yüz kişiyi bulmuştu. Herkes vilâ-
yetin her tarafında artık silâhsız ol-
arak geziyordu. Arada umumî mü-
fettiş ve vali General Abdullâh haber

vermeksiz vilâyetin muhtelif yerle-
rini teftişe gidiyor, yollarda herkesin
silâhsız olarak gezdiğini görüyordu,
en nihayet (Seyid Rıza) da gelmiş,
devletin kanunlarına her suretle mu-
tali olduğuna dair söz vermişti.

General Abdullâh Seyid Rızanın
bu mülahazatını memnuniyetle kabul
etmiş, kendisine iltifat göstermiş, ya-
nma adını katarak (Elâziz) i gezdir-
miş, burada kurulmuş olan sinemayı
göstertmişti.

(Seyid Rıza) şehri gezip gördük-
ten sonra umumî müfettişin:

— Elâziz nasıl olmuş?

Sualine karşın:

— Çok güzel olmuş. Cennet ka-
dar güzel olmuş!

Demek suretile ihtisastarın hülâ-
sa etmişti. Bu arada sinemada görür-
gü silâhı olan Amerikalı yıldızın hakî-
katen yaşamakta olan bir insan olup
olmadığını sormuş:

— Evet, yaşıyan insandır. Silâh
atmakta mahirdir!..

Diye cevap alınca:

— Ne yazık! Şimdi genç olmalı-
ydın. Eğer genç olsaydın hütün var-
mı, yoğunu feda eder, bu kadını a-
lırdın...

Demişti. (Seyid Rıza) bu türlü
hal ve hareketile hüsâsiniyetini gös-
teriyordu. Hükümete dehalet etmekle
bundan sonra devletin kanunlarına
itaat ederek yaşıyacağı hissini veri-
yordu.

Hakikaten Seyid Rızanın Elâzize
gelerek General Abdullâh ziyaret
etmesi Dersim muhtakasında hükû-
metçe başlanmış olan ulubat progra-
mının muvaffakiyetini gösteren en
kuvvetli bir delil diye telâkki edile-
bilirdi. Şu itibarla ki Seyid Rıza kö-
rükürüne şeyhlerin ve derebeylerinin

arkasından gitmeği itiyad eden Dersimlilerin tâ imparatorluk devrinden beri şabsına tapındıkları bir adam olarak tanınmıştır.

Seyid Rıza Karaballi, Abbas, Ferhad, Lağın Uşağı, Kırgav gibi Dersim aşiretlerinin başı sayılır. Dersimin bel li başlı aşiret reisleri tanınmış ve cahl oldukları halde Seyid Rıza bir dereceye kadar tahsil görmüştür. Bu cihetle ikinci derecede olan diğer reisler arasında da nüfuz kazanmıştır.

Kendilerine mahsus din ve mezheb telâkkileri olan cahl Dersimliler nazarında Seyid Rızanın mânevî rütbe sabibi sayılması da bu nüfuzun artmasına sebebiyet olmuştur.

Nihayet Seyid Rızanın Dersim muhitinde büyük bir kuvvet ve nüfuz kazanmasının bir sebebi de 1908 harpte Ruslara karşı kendilerine askeri bir vazife verilmiş olmasıdır.

Filhakika Büyük harp senelerinde

de Rus Cephesine karşı Dersimliler başlarıyla Seyid Rıza ile diğer bir takım aşiret reisleri olduğu halde çalışmışlardır. Fakat bu çalışmaların memleket hesabına olmaktan ziyade kendi menfaatlerine olduğu sonradan anlaşılmıştır. Zira Seyid Rıza ile arkadaşları Büyük harpte Ruslara karşı kullanılmak üzere Osmanlı ordusundan aldıkları silâhları ve cephaale, i Dersimin sarp dağlarını taşınmışlar, bu dağların arasındaki interini bir nevi silâh deposu haline getirmişlerdir. Bu silâhları Dersimlilerin ellerinden almak mümkün olmamıştır. Haricî düşmana karşı memleketi müdafaa için kendilerine verilmiş olan bu silâhlar sulhtan sonra fırsat buldukça civar vilâyetlerin namuslu halkına vermek, memleketin kuvvetlerine karşı mukavemet âleti yapılmak suretile kullanılmaya başlanmıştır.

Başbetke

Tuncelinde

Falih Rifki ATAY

Anadolu birlik ve sükûn yüzü görmemiştir. Devlet nüfuzunun Kocaeli dağlarının eteklerinde nihayet bulduğu devirleri bizler hatırlarız. Yerli zorbalarla asaray ceberutları arasında daimî bir iç harb, osmanlı saltanatının son zamanlarına kadar Anadolu halk yığınlarını tahrib edip durmuştur.

Bir veya birkaç haydudu tenkil etmekten ne çıkar? Haydudluğun sebeblerini giderecek tedbirler bulmak lâzımdır. Bu tedbirler yoldur, mekteptir, bayındırlıktır, geçimdir, toprak, kasaba ve insanın şartlarını değiştirmektir. Yani bütün bir medeniyet savaşıdır. Bugünkü garb Anadolusuna bakınız: bir de aynı bölgeye dair, hattâ meşrutiyet gazetelerindeki gündelik havadisleri okuyunuz. Oralarda zorbalığa yalnız jandarma zoru değil, Kemalizmin her bakımdan giriştiği medeniyet mücadelesi nihayet vermiştir. Cumhuriyet hükümeti yerleştiği yerde, yirminci asrın devleti gibi, bütün vazife ve mesuliyetleri ile, ve halkın sahibi olarak yerleşiyor.

Osmanlı gazeteciliği kamusunda Dersim, âdeta Yemen gibi bir kelime idi. Düşününüz, burası bir türk ilidir. Burada da halk yığınları ekmekten, işten ve sükûndan gayri bir şey istemez. İsmet İnönü hükümeti, en sonra, onlara da sükûn, ekmek ve iş götürüyor: kuv-

vet, terbiye, bayındırlık, ekonomi ve ziraat adamları elele vererek, bu meseleyi de cumhuriyetçiler gibi halledeceklerdir. Biz ne bir osmanlı tenkili, ne de bir sömürge teskinciliği yapıyoruz: cumhuriyet işsizlere iş, topraksızlara toprak, devlet yüzü görmiyen dağlara kanun, mekteb. yol, ışık, ve asla uslanmıyan zorbalara ceza götürüyor. Bu bir kurtuluş kavgasıdır: halkı, yalnız sürükliyen haydudların değil, onu bu sürüklenmeğe mahkûm bırakan bütün mahrumiyetlerin elinden kurtarmak!

Bütün dediklerimizi yapmağa imkân verecek hazırlıklar tamam olmadıkça, vatandaş kanı döktürmekten, bir müddet sükûn ve durluğa kavuşmak ümidini verdiğimiz halkı gene zorbaların keyfine ve zulmüne teslim etmekten ne çıkardı? Tunceli inşa plânımızın içinde yerini almıştır. Birkaç sene sonra onu da çalışan köyleri, işlenen toprağı, tüten bacaları ile vatan birliğinin hakiki çerçevesi içinde göreceğiz. Dünkü zafımız, orduyu, ziraat istihsalini, kültür cephesini besliyen unsurları ile yarın, kuvvetimiz olacaktır. Anadoludaki millî tecanüsün vadettiği yurd birliğini, bütünlüğünü ve tamliğini bulandırır gibi görünen son pürüzlerden biri de bu suretle ortadan kalkıyor.

PAZARTESİ

21

HAZİRAN

1937

T A N E V İ

İstanbul Ankara caddesi

TELEFON : 24318, 24319, 24310

TELGRAF : TAN, İSTANBUL

ÜÇÜNCÜ YIL — No. 781

5 K U R U Ş

BAŞMUHARRİRİ: AH

BASVEKİL DERSİMDE

Tunceli Vilâyeti İçin Yeni

Bir Maarif Programı

Tesbit ve Tatbik Edilecek

Millî Müdafaa Vekili Kayserideki Fabrikaları Tetkik Etiler

Ankara, 20 (TAN muhabirinden) — Başvekilimiz İsmet İnönünün Tunceli seyahatinden dönüşünde Dersimin medenileştirilmesi için yeniden mühim kararlar verileceği anlaşıyor. Hükûmet bilhassa bu mıntakada maarife ehemmiyet veriyor. Maarif Vekâleti önümüzdeki ders yılı başından itibaren tatbik edilmek üzere Tunceli için yeni bir terbiye sistemi takip etmeyi düşünmektedir. Açılacak hususî kurslarda bu muhitin sert şartları içinde vazife görebilecek muallimler yetiştirilecektir.

Ankara, 20 (Tan Muhabirinden) — Başbakan İsmet İnönü ile birlikte Kayseriye kadar giden Millî Müdafaa Vekili General Kâzım Özalp Kayseride ve Kırıkkalede askeri fabrikaları teftiş etmiştir. Vekil yarın şehrimize dönecektir.

Kayseri, 20 (Tan Muhabirinden) — General Kâzım Özalp bugün Kayseriden Kırıkkale yoluyla Ankaraya dönüyor. Kendilerinin Kayserideki teftişlerinden edindikleri intibalarını ve son vaziyet hakkındaki mütalealarını rica ettim. Sayın General (TAN) a şunları söyledi:

“— Başbakan İsmet İnönü Tuncelin dedir. Ben Kayseride Tayyare Fabrikasıyla Bez Fabrikasını gezdim. Çok güzel buldum. Dönüyorum. Bu geceyi Kırıkkalede geçirecek ve oradaki fabrikalarımızı da gezeceğim. Yarın da Ankaraya hareket edeceğim.,,

İsmet İnönü

Dünya Sesimizi Duymalı

Ahmet Emin YALMAN

Londra radyosu evvelki akşam yaptığı neşriyatta Dersimdeki mevziî hâdiselerden Kürtlük timsali bir isyan diye bahsetmiştir.

Londra dost bir merkezdir. Her işte bizim iyiliğimizi ister. Her sahada menfaatleriniz muvazidir.

Londra radyosunun, Dersim meselesini dünyaya bu suretle aksettirmesi, yalnız birgeye delâlet edebilir: O da memleketimize ait hakikatleri barice duyurmak için icap eden teçhizatımızın noksan olduğudur.

TAN, 24 Haziran 1937

A N

RIRI: AHMET EMİN YALMAN

Yeni Çocuk Ansiklopedisi

23

Cilt
Kuponu

30 kupona mukabil bir
cilt (300) kuruştur.

Çüz

Kuponu

169

16 kupona mukabil bir
cüz 7½ kuruştur.

Sergörde

Seyit

Rıza

Melûnu

Çapulcu Baş Şaki Seyit Rıza Aman Diledi

Elâzizde Muhakeme Başlıyor

Elâziz, 23 (TAN muhabiri bildiriyor) — Tunceli vilâyetimizin mahdut bir kısmında kendini gösteren çapulculuk ve şekaveti sona erdirmek vazifesile meşgul olan âsaiiş müfrezelerimiz melûn Seyit Rıza ve avenesini artık iyice sıkıştırmış bulunuyor. Bu vaziyet karşısında sergerde Seyit Rıza teslim olmaktan başka bir çare kalmadığını anlamış ve âsaiiş müfrezelerimiz kumandanına aman diliyen bir mektup gönderip teslim olmak ricasında bulunmuştur. Son gelen haberlere göre, çapulcuların bu son döküntüleri çok müşkül bir vaziyette kalmıştır. Kaçmalarına imkân yoktur. Hepsinin iltica ve teslimi artık bir gün meselesidir.

*Birtakım cahilleri etrafına toplayan Seyit Rıza,
âsaiş müfrezelerimize aman diliyen bir
mektup gönderdi*

SON DAKİKA

Tuncelinde

Bellibaşlı

Reisler teslim oldu

Kıtalarımıza silâhlarını teslim eden reisler, kanımız devlete halâldır, bir iştir oldu, çok pişmanız diyorlar

Elâziz, (Sabaha karşı saat dört sureti mahsusada giden arkadaşlarımızdan) — Plömer, Çimişkezek, Pertek, Oacık kazalarında hiç birşey yoktur. Nazimiyenin Haydaran, Lazkirdin Mahmut, Hozatın sin nahiyelerinde küçük arzide muhalefet var, bunların çoğu silâhlarını getirerek teslim oldular.

Suçlular korkarak geri çekildiler. Bunların kurtuluş imkânsızlığı karşısında yakında teslim olacakları anlaşılıyor.

Muhalisler şunlardır: Sin nahiyesinde Abbas uşağından Bahtiyar Kırgan Abbastır, Haydaran da Harilli, Kahmutta kâmilan iştirak vardı. Fakat, Yusuf han grupu harekete başlarken kâmilan teslim oldular.

Burada iki aşiret yaşıyor: Biri Demenan diğeri Yusufhan.

Yusufhanlılar silâhtan tecrid

dildi. Demenanda suçlular geri çekildi. Muhalislerin sayısı üç yüzü geçmiyor. Asi rüesası altıdır. Bunlar, Abbasuşağı reisi Seyid Rıza, Haydaran reisi Ağatrili Kamer, Demenan reisi Cebail, Yusufhan reisi Boznaklı Kamer, Bahtiyar reisi Şahin. Bahtiyar aşireti kâmilan teslim oldular. On iki kişi silâhlıdır. Zaten suçtan takibleniyorlarsa da esası yedi kisidir.

Kureysanın Syhan reisi Hisso da isyancılar arasındadır.

Roznaklı Kamer, Demenanlı Cebail, Yusufhanlı Ağdatlı Kamer, Syhan Hisso ve Bahtiyardan Şahin Elâzizde mevkufturlar.

Kendilerile görüştüm. Diyorlar ki:

Biz hükûmete mutiiz, devlete hizmetlerimiz çoktu, büyük harpte ve Sait isyanında hükûmete milis olarak yardım ettik. Muhalisler adi suçlular olarak cahille

rin takibatından korkarak köyle-
rinin yakınında kurulan karakol-
ları uzaklaştırmak için bu fena-
lığı yapmışlardır. Yusuf han reisi
Kamer diyor ki: Bu işe çare bu-
lup önleyemedim. Onun için dev-
let beni assa kanım helâl olsun.

Bugün kırmızı dağda, Deme-
nan aşiretinden biri kapkara göğ-
sünü açtı ve dedi ki:

"Bu aç bu doycak!... Devletin
efendi olmasını isteriz. Devlet efendi-
miz olursa karnımız doyar..

Muhafızalayı cephe tutarken asir-
ler şunları söylemişlerdir: Ankaradan
zırlılı askerler geldi. Bunlara kurşun
işlemez teslim olalın. Tayyareler hu-
gün keşifte devamdadır. yiyecekleri
yiyecekleri bitiyor. Mezru arazi kıta-
larımız altındadır. Açlık onları sıkış-
tırıyor. Temdin siyaseti geniş şekilde
sürüyor. Asker tesisat yaparak ilerli-
yor. 26 da çete tekrar sıkıştırılacak-
tır.

Seyid Rıza mektup göndermiştir.
Bu teyid ediyor. Asilerin yaptığı Mun-
zur köprüsü yeniden yapıldı.

Niyazi Ahmed

Yakalanan şakile- in Elâzizde muha- kemeleri başlıyor

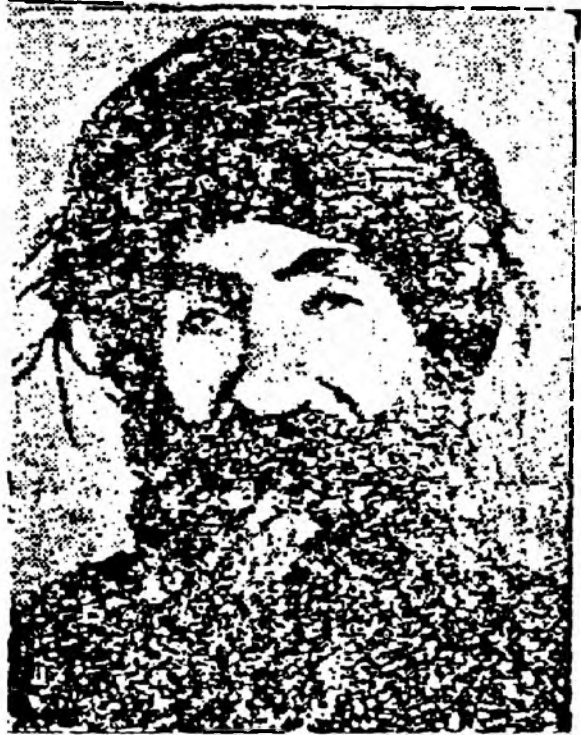
Sergerde Seyit Rıza gönderdiği mek-
uba rağmen hâlâ gelip teslim olmadı

*Bu yakınlarda çeteye karşı ikin-
ci bir sıkıştırma hareketi yapıl-
ması ihtimali vardır*

Tuncelinde teslim olan ve ele ge-
rilen şakilerin muhakemelerine
bugünlerde başlanacaktır. Elâziz-
de muhakeme hazırlıkları bitiril-
mek üzeredir. Geniş bir mahkeme
duru hazırlandığı gibi, adliye
adrosu da muhakemenin sür'atle
tirilmesi noktasından takviye e-
lmektedir.

Muhakemeleri yapılacak olanlar-
ın Roznaklı Kamer, Demenanlı
Ebrail, Yusufhanlı Agdatlı Kamer,
han Hisso, Bahtiyardan Şahin E-
zizde mevkuf bulunmaktadır.
Bunlar diyorlar ki:

— Biz hükûmete mutiiz, devle-
şimdiye kadar çok hizmet ettik.
Yah Said isyanında hükûmete mi-

Şakilerin elebaşısı Seyit Rıza

kuvvetleri verdik.

Yusufhan reisi Kamer de diyor :

— Bu işe çare bulup önliye-
mem. Onun için devlet beni assa-
nım helâl olsun.

Muhalefete kalkanlardan bazıla-
rı, adli takibattan ve ceraimi adli-
ye takibatından kurtulmak için
öylerinin civarında karakol yapıl-
masına rıza göstermiyenlerdir.

Demenan âşiretinden biri de kar-
nını göstererek şunları söylemiştir:

-- Bu aç! Bu doyacak! Devlet e-
fendimiz olursa karnınız doyar.

Pürmer, Çımışgezek, Pertek, O-
vacık kazalarında hiç bir şey yok-
tur.

Nazımiyenin Hırran, Lâzkirdin
Mahmut, Horanın Sin nahiyelerin-
de küçük arazide muhalefet var-
dır. Bunlar da silâhlarını getirerek
teslim olmaktadırlar. Bir kısmı da
korkarak dağa çekilmişlerdir.

Kuvvetleri dağılan ve kendileri
muhalefette kalan reisler şunlar-
dır:

Sin nahiyesi Abbas otağından
Bahtiyar Kırkan, Hırrandan Ha-

rilli, Abbas uşağı reisi Seyid Rıza,
Ali Şirin, Hidran reisi Agatrili Ka-
mer, Yusufhan reisi Boznaklı Ka-
mer, Bahtiyar reisi Şahin.

Bahtiyar âşireti hemen kâmilin
teslim olmuştur. Reisin yanında
on, on iki kişi kalmıştır. Henüz
teslim olmıyan muhaliflerin üç,
dört yüzü geçmediği anlaşılmakta-
dır. Teslim olmak için kıta kuman-
danına mektup gönderen Seyid Ri-
za henüz gelip teslim olmamıştır.
tathirat devam etmektedir.

Takip kıtaatımız imar ve tesisat
ile meşgul olarak, ilerlemektedir-
ler. Bu suretle ihata çemberi sıkış-
tıkça sıkışmaktadır. Şakilerin çeki-
lirken yaktıkları Munzur köprüsü
yeniden yapılmıştır.

Kutuderesine sığınmış olanların
da âşiret usulü üzerine ettikleri ye-
minden vazgeçmek için aralarında
bir cereyan başladığı anlaşıyor.
İltica eden kabileler her gün Elâzi-
ze gönderilmektedir.

Yeni nafıa işleri hızla ilerlemek-
tedir, yollar uzamakta, kurulan
köprülerin sayısı artmaktadır.

Başvekilimizin Tuncelindeki müşahedeleri Eşkiya yatağı olan dağlarda tam bir sükûn hüküm sürüyor *İsmet İnönü büyük bir müjde verdi*

Başvekil, zabitlerle hasbıhaller yaptı, şakavet bakiyyesinin tenkili ve teessüs eden emniyetin devamı için çok esaslı kararlar alındı

Solda İsmet İnönü Komutan General Abdullaha görüşüyor, sağda General Başvekilin arz etmek üzere 50 yaşlarında bir Tuncelliden izahat alıyor

Elâziz 20 (Hususi muhabirimizden) — Bugün Başbakanın refakatinde hareket eden Sıhhat Vekili Refik Saydam, Ordu Müfettişi Kâzım Urbay, Tunceli Kumandanı General Abdullah Alpdoğan, Jandarma Unum Kumandanı General Naci, Kolordu Kumandanı Galib Deniz ve maiyeti erkânıharbiyesile birlikte Tunceline hareket ettim. Sabah saat 8 de Elâzizden kalkarak bilâtevakkuf; tedib hareketinin icra edildiği Kızıldağ eteklerindeki Mameki karargâhına gittik. Munzur suyu dubalı köprü ile geçildi.

Terakki eden bir medeniyetin azamelli manzarası

Büyük gayretler sarfile garıbden şarka doğru uzatılan şose boyunca yüzlerce a-mele çalışmaktadır. Yol devamınca sık, sık motörlü vasıtalar rasgelinmektedir. Munzurda terakki eden bir medeniyetin azamelli hususiyeti var. Büyük Başvekil serapa alâka kesilmiş, çalışan köylüleri, yol boyundaki çocukları ve insanları inceden inceye tetkik buyuruyor. Burarda tabiat harikulâde güzeldir. Tabii ormanlar, şelâleler, büyük nehir, ırmağ ve derelerle tezyin edilmiş olan bu muhitin tek günahı, cahil ve cehalet neticesi günahkâr insanlarla meskûn olmasıdır. Mütemediyen ilerliyoruz. İçbir tarafta çıt yok. Anlaşıyor ki sakinlerin bu sükûneti fitratlarının mülâyemetinden değil, nili kanunlara, devlet otoritesine saygı beslememenin sebeb olduğu haklı bir emniyet ve âsâyiş teessüs etmiş de ondan.

İssiz dağları süsliyen Mehmedcikler

Mamekiye vâsıl olduğunuz zaman Allahın ıssız dağlarını süslendiren, yeni

bir ruh, yeni bir hayat veren tunc yüzlü Mehmedciklerle karşılaştık. Hepsi beşuş, hepsi ciddiyetli bir sevinc içinde, mağrur mağrur İnönünü selâmlıyor, sağ olmasını istiyorlar. Şoseyi takiben Munzurla Harçık suyunun birleştiği noktayı aşarak yeni kurulmuş bir köprüünün başına geldik. Bu köprü askerlik san'atı bakımından acıbi seb'âiâlemden sayılsa yeridir. Başbakan bu köprüyü inceden inceye tetkik etti ve Alpdoğanın izahatını derin bir hâz içinde dinledi. Köprüünün macerası bir şeref ve şan sergüzeştidir. Serkeşler köprüleri tahrib ve ihrak ederek muvasalayınkıtâa uğrattınca Kumandan Alpdoğan derhal salâhiyettar mütchassısları faaliyete getirterek, fakat fen ve san'at bakımından kendi eseri olarak bu köprüyü çok az zamanda kurdurmuş ve isyanın belkemiğine bu köprü ile ilk darbeyi indirmişti.

Köprü kalın iki telin uzatılmasından ve ayrı sırtıkların istinadgâh olarak kullanılmasından, tahta ve kalastan vücade getirilmiştir. Evsafi ise betondan hiç de geri değildir. Dünyada en seri yapılan köprülerden biridir. En az malzeme ile ortaya getirilmiştir ve denebilir ki memleket için çok iftihar edilecek bir kumandan olan Alpdoğanın bir şaheseridir.

Nafia işleri

Başvekil burada nafia işlerini uzun uzun tetkik etti ve bizzat kumandanandan mufassal izahat aldı. Yeniden kurulacak Mameki kazasının yeri, suyu, elektriği hakkında esaslı mütalealara müracaat etti. Bu kaza yalnız Tuncelinin değil, belki Türkiyenin en modern şehirlerinden biri olacaktır. Muhitin her zerresile ve onların bütün icabları ile alâkadar olacak kadar hususi ve mümtaz vasıflar gösteren

Başvekil, köprü başındaki çelik yüzölçümlemedikle karşılaştı. Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk tarihinin Büyük Başbakanı İsmet İnönü bir nefer gibi sadeleşmiş ve büyük şahsiyetinden tecerrüd ederek tavazunun hududsuzluğu içinde neferlere şöyle hitab etmiştir:

— Oğlum nerelisin?

Nefer babayı unuttu ve harikulâde çevik ve emsalsiz bir çalâklık ve daima asaletli sertliğini muhafaza ederek:

— Amasyalıyım komutanım, dedi.

— Askerliğin ne zaman bitiyor?..

Beşikten mezara kadar asker olan bu Türk çocuğu, sanki tenbih etmişler gibi gene necabetli ve emsalsiz bir tevazu ve saflığın şahikalarında uçuşarak Türkün en büyük sözlerinden birini söyledi:

— Sen biliyorsun komutanım.

Başvekil ile beraber bütün muhterem ve mümtaz hazırları mütehassis eden bu basit ve fakat haddizatında çok büyük söz tunc erin ezeli saffet ve asaleti yanında bir hiç kalıncı.

Başvekilin müjdesi

Londradan, karışık beynelmilel vaziyetlerin dinamikleştirdiği diplomatlar muhitinden Tuncelinin patikasız, ormanlı ve sarp zirvelerine tımanarak oraya biriken Türk medeniyeti pıtlarına durumunu gözden geçiren Büyük İnönü bu Mehmedciğe bir ay sonra gideceksin demekle harekâtın ve son çapulcuların tedib işinin bir ayda hitama ereceğine zımnen işaret buyurmuş olması itibarile bizim için çok ehemmiyetli idi.

Bütün köprüleri, malzemeleri ve yolları teftiş ederek uzun izahat aldılar. Garnizon kumandanlarını ve hu meyanda tuğ kumandanını etraflica dinliyerek

fikir edindiler. Yeni bulunup tahlile gönderilen iki maden suyu ikram edildi.

Tuncelinin yeni merkezi

İstikbalde Tunceli Vilâyetine merkez olması mütemmel Mameki kazasının kurulacağı yer tesbit edildi. Tensih edilen yerde yapılan hafriyata ve Kumandan Abdullah Alpdoğanın bu hafriyat üzerinde verdiği tafsilâta göre buralarda Hitit medeniyetine aid bazı taşlar üreydana çıkarılmıştır. Bu mevzuda sözüne devam eden Alpdoğan:

— Başbakanımı, dedi. Bu Hitit devrini gösteren yere kazayı kuracağız ve burasını Tuncelinin medeniyet merkezi yapacağız. Tuncelindeki Türk medeniyetine makar olacak Mameki Munzur suyu ile Harçık sularının iltisak noktasına yakın bir yerde kâin olup tabii ormanlarla mahsur ve Allahın bahçeleri içine kurulacak bir Türk diyanı olacaktır.

Kuş uçmıyan dağlarda bugünkü vaziyet

Kuş uçmıyan Tunceli dağlarında tam bir sükûn hükümandır. Bir zamanlar eşkiya yatağı olan şu kovuklar, karışık kayalık ve ormanlıklarda şimdi yalnız kuşların sesi ve Mehmedciklerin sevgi şarkılarındaki hevesleri işitiliyor. Yol boyunca milli kartallar semalarımızı da emniyet altına almış, dibimizde yer bir köle gibi mutileşmiş, üstümüzde gök bir kul gibi münkad.

Burada halk son derece geridir. Çocuklar, köy kızları otomobillerimize hayret ve dehşetle bakıyorlar. Dağından ötesini görmemiş ve son zamanlarda istimandan başka çare bulamamış olan Haydaran aşiret reisi Kaner kamyona bindirilerek hareket ettirildiği zaman hayret ve dehşet içinde kalarak:

Tuncelinde sür'atle kurulan meşhur köprü

— Acaba beni böyle görülmemiş bir sür'atle nereye kaçınıyorlar veya düşmiyeyim diye sıkı, sıkı tutunmağa ve telâş göstermeğe ve tıpkı yabancı bir geçi gibi ürkmeye başlamıştır.

Ögle yemeği Mamekideki tuğ karargâhında yenildi.

Yolda 90 lık ihtiyarları sorguya çekiyor, müşterek, umumi ve ferdi derdleri teşhis için kendisine mahsus öyle uşulleri var ki hayran kalmamak elde değil. Flaydaranlı Kamer 96 yaşında olduğuna halde iki yaşında bir oğlu var. Alpdoğan, doktorlara muayene ettirip, tıbbî tat olmasa kalbi 20 - 30 sene daha mukavemet edecek kadar kuvvetli. İşte ikinci bir misal: Harçık köyünde bir ihtiyarla karşılaştık. General Kâzım Urbay sorumağa başladı:

— Baba kaç yaşındasın?

— Doksan.

Halbuki gösteriş 50 var, yok. Uzun ömürlüler diyarı diyeceğim geliyor.

Alınan esaslı tedbirler

Başbakanın bütün günü Tuncelinin umumi vaziyetini tetkik, mütalea ve münaaka ile geçmiştir. Şakavet bakiyesinin tenkili ve terassüs eden kuvvetli emniyetin en ufak bir sarsıntısına müsaade edilmekten temini görülmüş ve çok esaslı tedbirler ittihaz edilmiştir. Başvekil neferle, zabitle ayrı ayrı hasbihal yapmıştır. Kendisini selâmliyan askeri küt'alardan birkaç nefere nereli olduğunu sordu ve Karadeniz havalisinden oldukları anlaşılmaya başladığı vaziyetini, Çarşambadaki bataklık kurutulduğunu anlatarak onlara on

lardan bahsetti, hepsinin ellerini sıktı, teşekkür etti.

Adli tahkikat

İstinan eden reislerin tahkikatına biz-
zat Tunceli Müddeiummuni Hatemi el
koymuştur. Sükûnet berdevamdır. Kutu
deresine sığınan şakilerin iaşesizlikleri gün
geçtikçe artmaktadır. Muhasaranın de-
vam edeceği anlaşıyor. Tuncelinin be-
hemahal medenileştirilmesi için mühim
kararlar verilmiştir. Bu kararların tatbiki
arifesinde bulunuyoruz. Büyük Başve-
kilin refakatile mübahi olduğun dakika-
dan itibaren değerli kumandan Alpdo-
ğanla erkânıharb reisi sayın Remzinin ve
muhterem arkadaşlarının hakkımda gös-
terdikleri yüksek nezakete burada Cum-
huriyet namına teşekkür etmeği vazife
bilirim.

Bahri Turgud

Tunceli mintakasında dehaletler devam ediyor

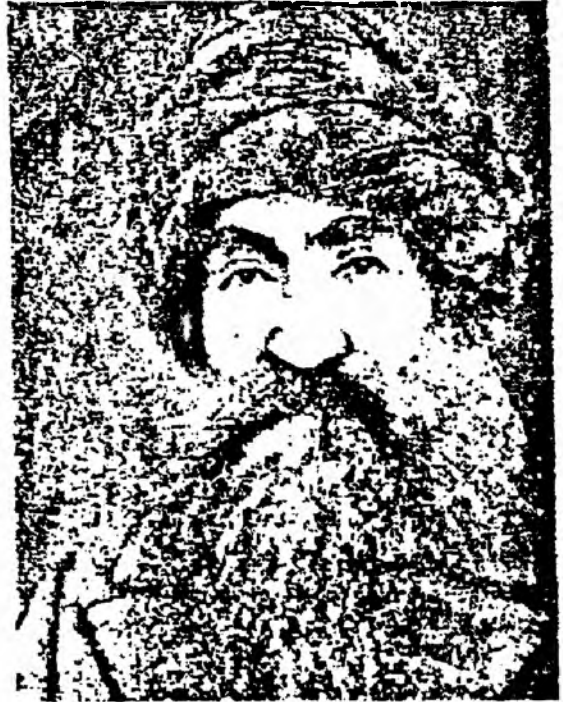
Yetmişlik Seyid Rızaya genc ve güzel karısı Beşi tarafından teslim olmaması için mütemadiyen telkinler yapılmış

Horen adında şüpheli bir Ermeni terkif edildi

Elâziz 27 (Hususi muhabirimizden) — Haber alındığına göre Seyid Rıza etrafındaki çapulcuların dağılmasına meydan vermemek için bir takım uydurma fermanları kurbanlar keserek hususi ayinle açmakta ve ziyaret ettirmekte bu suretle çapulcular üzerinde manevi tesirler husulüne çalışmaktadır.

Seyid Rızaya karısı Beşi tarafından teslim olmaması için mütemadiyen telkinler yapıldığı bildirilmektedir. Üç etekli kaftan üstünde beline Trablus kuşağı, başında gümüş ve ipek püsküllü fesle, ipek sırmalı cepkenli çok artistik kıyafetle genc Beşi yetmişlik sergerdeyi teshir ve teşyie muvaffak olmaktadır.

Buna rağmen dehalet devam ediyor. Kıt'alarımız tarafından köyleri zapt edilen muhalifler öteye beriye dağılmış — [Arkası Sa. 3 sütun 3 te]

Ele geçmesi bir gün meselesi olan sergerde Seyid Rıza

Tunceli'deki harekât

Seyit Rıza, yanındaki şakilerin kaçmamaları için bunlara seyitlik fermanını okutuyor!

'İslâhat programının askerî harekâta muvazi olarak tatbiki devam ediyor

Elâziz, 27 (Hususî surette giden arkadaşımız bildiriyor) — Seyid Rıza etrafında toplanan, fakat askeri kıtalarımızın ağır basışları karşısında kaçmağa başlayan çapulcuların dağılmasına meydan vermemek için kendisinin Seyidlerden olduğunu gösteren fermanları bu cahillere merasimle okutmakta ve bu suretle üçbeş cahili iğfale çalışmaktadır. Seyid Rızanın çok süslü giyinen genç karısının, yetmişlik kocasını ve çapulcuları teşci ile uğraştığı haber alınmıştır. Köyleri ve yaylaları kıtalarımız tarafından işgal olunan muhalifler öteye, beriye dağılmışlardır. Bunların araştırılmalarına devam olunmaktadır. Takib neticesinde kıtalarımız tarafından

yakalananlar veya kendiliklerinden gelenler adliyeye teslim olunmaktadır. Kirmiş ve Kondancı köyleri teslim olmak için 24 saat mühlet istemişlerdir.

Bayındırlık ve ıslahat programımızın daima askerî harekâta muvazi olarak büyük bir intizamla tatbikine devam olunmaktadır. Bu cümleden olarak Tunceli nafrası modern silindirlerle teçhiz edilmiş, bayındırlık işlerine yeniden hız verilmiştir. Yeni ziraat programının tatbikine de başlanılmıştır.

Keşif kollarımız Seyid Rızanın izi üzerinde bulunmaktadır. Haydaran ve Abbaslılardan yenden 34 şaki teslim olmuşlardır.

Tunceli'deki harekâta iştirak eden subaylarımız bir istirahat esnasında

Tuncelideki ileri hareket devam ediyor

Seyid Rıza yaralandı

Hozat. 28 (Hususi surette giden arkadaşımız sabaha karşı gönderiyor) — Muhalif elebaşılardan Seyid Rıza, tayyarelerimizin Sirpot'ta yaptıkları muvaffakiyetli bir hava hücumu esnasında omuzundan yaralanmış ve etrafındaki çapulcular tarafından Munzur'un şimaline kaçırılmıştır. Aynı bombardıman esnasında muhalif sergerdelerden Şahin de yaralanmıştır.

Kıtalarımızın ileri hareketi mukavemete uğramaksızın inkişaf etmekte ve şakiler kaçmaktadırlar.

Geceleyin iki nöbetçimize taarruz eden şakiler cezalarını bulmuşlardır. Vaziyetin yeni inkişaflarını yarın bildireceğim.

Tunceli'de

Seyid Rıza aman diliyor

Kıtalarımız Kızıldağ ve çevresini temizlediler

Elâziz, 29 (Tunceline giden arkadaşlarımız Beyazdağ garnizonundan sabaha karşı saat dörtte telgrafla bildiriyor.) — 2150 metre yüksekliğinde ve bütün Deriş muntakasına hâkim olan Beyazdağ garnizonunda harekâtı takib etmekteyim. Çapulcuların, gittikçe darlaşan çemberimiz karşısında sığındıkları Artadağ, Serge, Sincik ve Kızıldağ: kıtalarımız tarafından şakilerden tamamen temizlenmiştir. Çapulcuların son döküntüleri, gene

çemberimiz içinde olan Munzur şimaline doğru kaçmışlardır. Ağır surette yaralanmış olan Seyid Rıza son bir mektubla Sin merkezine müracaat ederek günahsız olduğundan bahisle aman dilemiştir.

Harekâta bitmiş nazariyle bakılabilir. Askeri harekâtın yanında ve ona muvazi olan Tunceli ıslah programı tatbikleri faaliyetle devam ediyor.

Gündelik

Tunceli Hâdiseleri

Türkyienin her tarafına olduğu gibi, Tunceli mıntakasına da cumhuriyetin nimetlerini götürmek maksadiyle hükümetçe hazırlanan ıslahat plânını akamete uğratarak eski derebeyliklerini ellerine alıp halkı sömürmek sevdasına kapılan bazı şehirlerin, işgal edebildikleri birkaç bin zavallı ile birlikte, itaatsizliğe kalkışmış olmalarından ibaret, ve tamamen mevzii bir takım şekavet vakaları silsilesi olan Tunceli hâdiselerinin, içerde ve dışarda, izyam edilmiş olduğunu görüp ıstiliyoruz.

Aldıkları yanlış ve eksik haberleri büyüterek neşretmek bazı haber yayma teşekküllerinin kazanç vesilesi olduğu gibi, bu teşekküllerden aldıkları bu çeşid havadis, bilir bilmez, Türkiye asâyişi aleyhinde tefsir etmek de, heyecan sınırsız bazı yabancı basının ötedenberi istismar ettikleri bir usuldür. Ancak, Türkiye cumhuriyeti kurulduğundan beri ve hattâ kuruluş sırasında vuku bulmuş olan isyan hâdiselerinin âkibeti hatırlanacak olursa, mahiyetini bu sütunlarda kaç defa izah ettiğimiz Tunceli hâdiselerinin, Türkiye bünyesi için, delinip kati olarak temizlenecek küçük bir çıbandan fazla bir şey sayılamıyacağı anlaşılar.

Memleket kamoyu ve bütün dostlarımız, artık sona ermekte bulunan bu hâdiseleri soğukkanlılıkla ve ancak lâıyk olduğu ehemiyetle takib etmekte ve nihayet, Anadolu'da, coğrafi vaziyetin çetinliği dolayısıyla geri kalmış bir mıntakanın yola, mektebe, karakola, kışlaya ve diğer bütün medenî vasıtalara kavuşacağını göreceklerinden emin olarak sevinmektedir.

Hâdiselerin hakikatini ve cumhuriyet hükümetinin prensiplerini göz önüne getirecek olanlar hükmetmelidir ki müsellaş şakiler ele geçirilecek ve cumhuriyet adliyesine verilecektir; o mıntakada bulunup da bu hâdiselere iştirâk etmeyen masum vatandaşlar hakkında hiçbir idarî tedbir alınmayacaktır.

Bütün mesele - bir defa daha tekrarlıyalım - temdin hareketine karşı gelmek isteyenlerin son kozlarını oynamak gafletinde bulunmuş olması, ve fakat bu temdin hareketinin de, her engeli yıkarak, cumhuriyetin şıarı olan azim ve imanla, devam etmekte bulunmasıdır. * *

Tuncelinde büyük ıslâhat programı

Köprüler kuruluyor kışlalar mektepler binalar yapılıyor

Elâziz (Hususî surette giden arkadaşımız yazıyor) — Eski Ankarayı bilenler ve yeni Ankaranın nasıl kurulduğunu görenler Tunceli'deki bayındırlık hareketinin manasını anlamakta güçlük çekmiyeceklerdir. Yerin altından kaçan suyu gökten düşenle birleştirerek Orta Anadolu yaylasında deniz yaratan cumhuriyet azmi; şimdi burada âsi ve serkeş bir tabiatle cenkleşmekle meşguldür.

Murad'ın yaz ve kış daima karlı olan dağlardan beslendiği, bir tarafı belki 2000 metrelik yalçın bir dağ, bir tarafı bākarken başınızın döndüğü bir uçurum olan yerlerinden birinde bir köprü kuruluyor. Bir köprü, Tunceli için bir *medeniyet geçidi*'dir.

Temmuz başlarında olmamıza rağmen buralarda palto giydiren bir iklim içinde askeri ve sivil teknik kollarımız azgın sulara gem vurmakla meşgul. Elindeki projenin üstündeki hatlara kendini vermiş gibi, kafasındaki bilgiden bu çetin çalışmaya yeni bir kolaylık ve imkân arayan genç mühendise sordum:

"— Çok zor değil mi?

O: size, bütün bu işlerin neticesini anlatan şu tek cümleli cevabı verecektir:

"— Biz Filyos yolunu, Ergani yolunu, Çubuk barajını yaparken de böyle söylüyorlardı..

***

Tunceli'de bayındırlık; cumhuriyetin diğer büyük işleri gibi dev adımıyla ilerlemektedir: bir taraftan azgın suların birbirinden ayırdığı iki toprak parçasını bağlayan beton köprü kurulurken diğer tarafta yeni bir hayata sembol olan bir mekteb binası yapılmaktadır.

Yol, kışla, karakol, doktor, ziraatçı, makina, telefon; bir tek tabirle medeniyet kadrosu Tunceline cumhuriyet damgasını vuruyor.

Rakam mı istiyorsunuz? Meselâ dün burada bir milyon liraya yakın bir mikdar üzerinde oynayan bayındırlık işleri-

nin ihalesi yapıldı: 52 kilometrelik Mamaki - Pertek yolu Makadam şose yapılacak, ayrıca 40 kilometrelik bir tesviye tura biye... 220.000 lira.

Sin. Mamaki ve Nazımiyede askeri kışlalar 600.000 lira. Ovacık'ta 10 çift subay dairesi inşaatı 44.000 lira.

Son üç ayın bilançosu: bu rakamları kat kat aşacaktır. Artık Tuncelide silâh sesi yerine radyo sesi, telefon sesi, destere ve çekirge sesi geliyor: Tunceli Ankara kadar bizim olmuştur.

Bütün bölgede kalkınma

Yalnız Tuncelide değil, bütün şark bölgesinde kalkınma vardır: Meselâ şu hareketlere bakınız: Ağrı'nın Patnos kazasında bir ilk mekteb binasına 11.000 lira sarfedilmiştir. Ağrı'da güzel bir halkevi binası yapılıyor. Karakösedeki 20 bin liraya bir şehir gazinosu kurulmaktadır. Karaköse, şehir gazinosu ve 20 bin lira on beş sene evvel bu üç kelimeyi bir arada söylemek sayıklamanın açık ve münakaşa götürmez vesikası sayılırdı. Besnide asrî bir belediye binası, Şadında Vanda içi su içirtmek için yalnız 20 kilometresine 45 bin lira harcanan kanal....

Şarkın bayındırlığını anlatacak hâdiseleri yazabilmek için sütunları büyültmek ve sayıfaları çok genişletmek lâzımdır.

İrşat ve Tetkik Heyetleri

Elâziz, Bingöl, Tunceli kaza ve nahiyelerinde, köylerinde değerli tetkikler yapacaklardır.

Dördüncü umumî müfettişlik, mıntıkası dahilinde asî tetkikler ve irşadlar yapılmasını yurd menfa'atına çok uygun bulmuştur.

Elâziz, Bingöl, Tunceli muâlimlerinden hava shlikesinden ve zehirli gazlardan korunma kuruna devam edenler arasından seçilenler Temmuun 10 nundan itibaren kendilerine verilen mânâlı ve değerli vazifeyi ifa etmek üzere hareket etmişlerdir.

Kaza ve nahiye merkezlerinde, köylerde musababeler yapılacaktır. Gidilen yerlerde büyük Türk milletinin tarihi ve umumî muhaceretleri anlatılacak. Tunceli — Dersim ülkesinin en eski bir Türk yurdu olduğu tebarüz ettirilecektir.

Türk dilinin güzelliği, genişliği ve bugünkü Tunceli — Dersim dilinin esası da Türkçe olup Osmanlıcada olduğu gibi biraz da Farsça karışımından husule geldiği izah edilecektir.

Bundan başka, hükümet, millet, devlet mefhumunun milî birliğin ve devlet otoritesine saygının mabâni üzerinde durulacaktır.

Hükümet halka olan faydaları, hükümet olmasının yerlerde halkın maruz kaldığı ve kalacağı acı haller canlandırılacaktır.

Tuncelinde hükümet şimdiye kadar yaptığı ve bundan sonra yapacağı işler üzerinde durulacak ve bunun halkın hissiyatına ve menfaatına uygun düştüğü de anlatılacaktır.

Cumhuriyet devrinde başarılan işler, kurtuluş mücadelesi ve onu takip eden inkılâp hamleleri ve kalkınma devri, fabrikalarımız, madenlerin işletilmesi, ziraatın inkişafı üzerinde ehemmiyetli bir surette durulacaktır.

Bundan başka gezilen yerlerin menşeleri, evler insanlar köyün hayat tarzı, geçinme vasıtaları, okuyup yazma bilen ve bilmiyenler hakkında da tetkikat yapılacaktır.

Hülâsa, gönderilen öğretmenler, gittikleri yerlerin tarih, coğrafya ve folklor bakımından tetkiki ile de meşgul olacaklardır.

Dördüncü umumî müfettişliğin çok yerinde olan bu kararını alkışlamak memleket menfa'atına bir kadirşinaslık olur.

Tunceli, Bingöl ve Elâziz vilâyet ve kazaları ile nahiyeleri ve köylerinde irşat ve tetkikler için gönderilen öğretmenler.

Atatürk heykeli önünde

Tuncelinde imar işlerine üç milyon tahsis edildi

Büyük bir köprünün temeli atıldı, her tarafta
kışlalar, karakollar ve yollar yapılıyor

Büyük köprünün temel atılma merasiminden sonra General Alpdoğan
nutuk söylüyor, büfede misafirler izas ediliyor

Elâziz (Hususi) — Elâzizle Tuncelinde muvasalasını temin edecek olan büyük betonarme köprünün temelleri atıldı.

Köprü, Perteg'in garb istikametinde ve Muradın kayalıklar içinden geçen en dar yerinde, Hakminer geçidinde kurulmaktadır. 140 metro uzunluğunda ve 100 metro açıklığında tek gözle vücutte getirilmekte olan bu köprü, İsmet İnönü köprüsü ile Keban köprüsünden sonra Ankaranın en büyük köprülerinden biri olacaktır.

Merasime riyaset eden Tunceli Vali ve Kumandanı General Alp Doğan merasimle temele harcı atıktan sonra kısaca Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün yüce adlarını ve şahsiyetlerini saygı ile andı, bu büyük eserin, Cumhuriyet nafhasının bir zaferi olduğunu kaydetti ve Muradın tarihini ve tarihte nerelerinden geçilerek şarktan garba, garbdan şarka aşıldığını anlattı. Bundan sonra Tuncelinin temdin hareketi etrafında beyanatta bulunarak:

— Tuncelini yurdun en müterakki köşesi haline koyacağız. Bu sene son-
ra doğru ve muntazam şoselerle Ho-
ve Plura gideceğiz. Plurda kış-
memur ve zabitan evleri, Plumerde
kışla, subay ve memur evleri, Nazi-
ede bir kışla yaptırmaktayız. Sinde
kışlanın temellerini attık. Nazımiye,
Mameki kışlaları kıştan evvel ikmal
ecektir. Elimizde temdin ve imar için
milyon lira var. Bunun 2 milyon dört
bin lirası işe bağlanmıştır. Altı yüz
lira da Tunceli, Bingöl, Elâziz be-
köprüleri için harcanacak ve iki sene
de 3 milyon lira ile devlet, büyük bir
işine giriperek başarmış olacaktır.
zamanda her tarafa gidilebilecek
gün yolar, subay ve memur evleri,
karakollar, kışlalar göreceğiz dedi.

Tunceli imar hareketine Kayse- rili taşçılar iştirak ettiler

Mütehasıs taşçı olan Kayserililerden
150 kişilik bir grup gelmiş ve merkeble-
rini de trenle Elâzize getirmişler ve bu-
radan Tunceline naklederek işe başla-
mışlardır. Kayserililerin Hayavanatı Hi-
maye cemiyetile rekabet edencesine mer-
keblerine gösterdikleri alâka cidden çok
derindir. Temin edildiğine göre her is-
tasyonda merkeblerine avcile su içiren
Kayserililer nihayet bu şefkat havası
içinde hayvancıklarını Tunceline yetiştir-
miş. Köprü, kışla, karakol taşlarını
yontmağa başlamışlardır. Bu vatandaş-
lardan çok istifade edilmektedir. İmar
hareketinin en devamlı çalışanları,
en çok kazananları bu unsurdur.

Tuncelinin Türklüğü

Orta Asyanın ve Anadolunun Türklüğü kadar eskidir

Cumhuriyet, yurdun her köşesini muvazi bir surette inkişaf ettirmişti ölkü edinmiştir. Bu temiz düşüncenin az bir zaman zarfında tahakkuk etmesini görmek her Türk için bir bahtiyarlık ve hakikî bir zevktir.

Memleketin bazı mntakalarında umumî müfettişlikler ihdası da bu hakikatın biran önce meydana gelmesi içindir.

Dersim, uzun yıllar imparatorluk idaresi tarafından ihmal edilmiş, bakımsızlık yüzünden yurdun asi bir ülkesi olarak tanınmıştır. Çok yüksek dağların, korkunç uçurumların, vahşi kayalıkların insana başiyet veren inlerin ve mağaraların kapladığı bu sahayı ileri bir memleket haline getirmek cumhuriyetin kurulduğu günden itibaren düşünülmüş ve bazı zaruri sebebler dolayısıyla yapılması icabeden islahat geciktirilmiştir.

Büyük millet meclisi ve onun geniş ve hararetli itimadına mazhar olan Muhterem İsmet İnönü hükümeti geçen yıl, dördüncü umumî müfettişlik teşkilatını ihdas etmekle Dersim islahatının zamanı geldiğini anlatmış oluyordu.

2884 numaralı kanunun sarahatı dairesinde yeniden vücuda getirilen Tunceli vali kumandanlığına sıvın generallerimizden Hüseyin Abdullah Alpdoğan tayin edilmiştir.

1936 yılı şubahın birinci günü Elâzize gelen korgeneral Alpdoğan, umumî müfettişlik işleriyle vali ve kumandanlık işlerini aynı zamanda yürütmeye başlamıştır.

Alpdoğan, imanlı bir kumandan, vatansever bir general, temiz duygulu bir Türk çocuğu olduğundan tayin edildiği muhitte inzulmaz bir sempati ile karşılanmıştır. Bu sevgiyi, itimadı meydana getiren şüphesiz korgeneralin dürüst hareketi, isabetli görüşü, alıcınap bir ruh taşımasıdır.

Dersim aslan Türktür

Tunceli teşkilatının vücuda getirildiği Dersim sahası aslan ve neslen, öz bir Türk diyarıdır. Kö dağ, dere, su ve aşiret isimleri, mezar taşları v şurada burada göze çarpan Türk eserleri, ırk v âdetleri, lisan kökleri hep bu mntakanın Türklüğü nü herkese haykıran birer, bariz hakikatlerdir.

Bugün Tuncelinde yaşayan Seyit adını takına kimselerin hepsi menşelerinin Horasandan geldi olduklarını söylemekte mütehattirler.

Tabiat zorlukları dolayısıyla anayurdları olan Orta Asyadan muhaceret etmek mecburiyetine kalan Türklerden bir kısmı İran yaylasından geçerek, Van kıyılarını takip eyleyerek, Murat vadilerine gelip yerleşmişlerdir. Bunlar Sumerlerle akrabadırlar. Aynı dili konuşuyorlar, aynı kültürü yaşıtırdı. Kavimler kapısından yanı Hazar denizini şimal ile Ural dağları ve Yayık ırmağı arasında geçerek Avrupa içlerine sokulan muhaceret dalğlarından bir kısmı da Kafkas yoluile Fırat ve Murat vadilerine gelip yerleşmişlerdir.

Tarihlerde, Hititlilerin (Etilerin) Fıratın şarkın geçmedikleri yazılıdır. Fakat son tetkikler, son e: geçen ve göze çarpan eserler, bizde Etilerin Fırat şarkında da yaşadıkları hakikatını uyandırmıştır.

XI nci asırda (26 Ağustos 1071) Şarkî Rom imparatoru Romen Diyojene karşı Alparslanın k: zandığı büyük muzaferiyet, Selçuk Türklerinin ş.a. Anadolusunda bir kerre daha yerleşebilmelerini k: laylaştırmıştır.

IX ncu asırda Abbasilerle birlikte çahşan Türklerden bugünkü Tunceli mntakasına gelip yerleşerler de olmuştur. Kafkaslardan inerek Abbasileri doğuşen Hazar Türklerinden burada kalanlar u vardır. Maden kazasına yakın Hazar Baba dağı:

a kendi adlarını vermişlerdir.

XIII üncü asırda Asyada büyük bir imparatorluk kuran Mogollar, bir çok Türk kabilelerini kendilerine ıstıdramamışlar ve bunlar da yurdlarından ayrılarak şark Anadolusuna gelip yerleşmişlerdir.

XIII üncü asırdan sonra Anadolunun herhangi bir köşesi devamlı bir istilâ yüzü görmemiştir. Türklüklerini bütün saflığıyla, temizliğiyle muhafaza etmişlerdir. İranda kurulan İlhanlılar devleti bu mıntaka üzerinde hâkim olmuş, fakat bir Türk idaresi olduğundan buranın hüviyeti değişmemiştir. Niha-yet Osmanlılar ve onlardan sonra Timur istilâları hep bu yerlerin Türklüğünü katmerlendirmiştir.

XVI ncı asrın ilk rub'unda İranda devleti eline olan Şah İsmail Safevi şii mezhebini benimsemiş ve bunu Anadolu içerilerine kadar yaymak için kâfi derecede propaganda yapmış ve kısmen de muvaffak olmuştu. Şii hocaların ve şeyhlerin hakikat kisvesi altında yaptıkları yanlış telkinler iki devleti birbirine düşürmüş ve Yavuz Sultan Selim meşhur Çaldıran seferini bu maksatla yapmıştır.

Yavuz, İran üzerine giderken bu mıntakadan geçmiş, Şiiliği kabul eden Türkler o büyük Padişahın gazebinden korkarak dağlara kaçmışlardır. Bunlar Tunceli dağlarına sığınmakla ölümden zorlukla kurtulabilmişlerdir.

Ozamandanberi Dersim diye anılan bu mıntaka ehemmiyet kazanmağa başlamış, timar adile buraya gönderilen kimseler de devlet nüfuzundan istifade ederek yerleşmeğe ve kökleşmeye çalışmışlar ve sonra bir nevi derebeylik devri açmışlardır.

Daha sonra bu derebeylik başka bir mahiyet almış, dinî sultayı ellerinde tutanlara intikal etmiştir.

Tunceli — Dersim yıllarca, yolsuzluktan, mektepsizlikten mahrum kalmış ve dışarı ile alâkalanamamıştır.

Bu vaziyet, şeyhlerin seyitlerin ekmeğine yağ sürmüş, cehalet koyulaştıkça orada yaşayanlar daha feci vaziyete düşmüşler ve başlarındakilerin tam mânasile kölesi olmuşlardır.

Burada kapalı yaşamak, ırfandan mahrum bulunmak daima kendileri için zararlı olmuştur. Kendikendini idrak edememiştir. Bir hak sahibi

olamamış, insanca yaşayamamak bahtsızlıktır. Onların iptidai bir tarzda yaşamaları kendilerinin kabahati değildir. Türkleri hu hale koyan, gözlerinin açıldığını istemiyen Osmanlı padişahları idi. Onlara yol yapıldı, mektep gösterildi de mi bu kabullenmediler? Hayır!

Cumhuriyet, halk idaresidir. Yurdun her köşesine aynı ehemmiyeti verir. İşte o düşüncedir ki bugün Tuncelini ileri bir hale koyuyor. Tunceli yollarında duyduğumuz kazma sesleri, yükselen kışla ve mektep binaları hep cumhuriyet eseridir. Çünkü burası da öz Türkler diyarıdır. Cumhuriyet çetin işleri başarmakta öncüdür.

Biz, bugünkü Tuncelini, dünkü geri saltanat devrinin bir yeri değil, cumhuriyetin feyizli ve mamur bir ülkesi görmeğe hazırlanıyoruz.

İşler ilerlemiş, eserler dile gelmiştir.

Ortamektep tarih muallimi
Ömer Kemâl Ağar

ULUS. 13 Eylül 1937

Tuncelinin sarb dağlarında cumhuriyet askerleri

Tuncelinde emniyet

Seyid Rıza nihayet teslim olmağa mecbur kaldı

Tuncelinde muhalefet tamamile bitmiş inzibat kurulmuştur

Pertek, 12 (Hususi muhabirimiz bildiriyor) — Tuncelindeki muhalefet hareketinin elebaşı ve en azılı reisi Seyid Rıza, şimdiye kadar saklanmakta olduğu Ovacık kazası dahilindeki dağ ve ormanlarda daha fazla barınmayacağını ve cumhuriyet ordusunun şiddetli takibatından kurtulamayacağını anlayarak, bu sabah saat ikide iki adamı ile beraber Erzincana gelerek hükümete teslim olmuştur.

Bütün bu muntakada köylüler, sergerdelerin elinden tamamiyle kurtulmuş olmalarından dolayı cumhuriyet hükümetine şükranlarını sunmaktadırlar. Tuncelinde şimdi baştan başa yeni bir hayat, bayındırlık ve kalkınma başlamıştır. Her tarafta köprüler, kışlalar, mektebler inşa edilmekte ve halkın cumhuriyetin feyzinden azami derecede istifadesi temin olunmaktadır. - *Bahri Turgud*

Seyid Rıza kimdir?

Seyid Rıza eski Dersim'de ağa ve soyidliği nefsinde topladıklarını iddia eden mütegalibelerdendi Kureyşan aşiretine mensubtu. Bu aşiretten olanların hepsi bu havalide seyid adını takınırlar ve zorbalıkla "ağayız" diye halkı soya - rak geçinirlerdi.

20 - 21 mart cumartesi gecesi saat 23.30 da Dersim'in şarkında Kazım köprüsünün yıkılmasıyla başlayan mu - halefet bu adamın teşvikiyle yapılmıştı. İlk günlerde kendisine diğer bazı aşiret - lerin sergerdeleri de iltihak etmişlerdi. Fakat, kıtalarımız Tunceli muntakasına gelince, bunlardan biri verdiği sözü tut - mamıştı. Bunun üzerine Seyid Rıza aşı - retlere şu haberi göndermişti:

"— Mevcud düşmanlıklarımız baki kalmak üzere prdulara karşı duralım!"

Meşhur Kutüderesinde verilen bu ka - rarla aşiretler orduya karşı koyacaklar; sonra da aralarında boğuşacaklardı. Ta - bii arada saf ve temiz halk ezilecek, ser - gerdelerin oyuncağı olacaklardı.

Bu karar, aşiretlerden birinin cayma -

sı üzerine suya düştü. Çünkü, vaktiyle kendilerinin muhalefetlerine iştirak et - mediğinden dolayı Seyid Rızaya muğber olan bu aşiret, diğerlerini de hükümet kuvvetlerine karşı koymamağa ikna et - mişti.

Seyid Rıza, kuvvetlerimizin Tuncelindeki hareketlerinin günden güne inki - şat etmekte olduğunu görünce Sırpat kışısında Düzükbaşı etegine sığınmış - tı ve oğlu Şahinle bu sarp yerleri çok iyi bilen Ali Şir'i daima ileri sürüyordu.

Oğlu ve Ali Şir imha edilince Seyid Rıza muhalefetine gene devam etti. Su - çunun büyüklüğünü ve cezalandırılaca - ğını bildiği cihetle teslim olmaktan korktuğu anlaşıyordu.

Akrabasından ve muhalefete katıl - mayan haydaranlı rehberin bir ka - gere kendisine haber göndermesine rağmen sergerde teslim olmamıştı. 40 yaşında olan ikinci karısı Besinin ken - disini teslim olmamağa teşvik ettiği söyleniyordu. Halbuki hükümete itaat etmesini isteyen birinci karısı Puli sö - zünü dinletemeyince kuvvetlerimize dehalet etmişti.

Hareketler sırasında Seyid Rızanın evi bombalanmış ve o da dağlara kaç - mıştı. O esnada evde yapılan araştırmal - larda safsatadan ibaret bazı fal kitab - ları bulunmuştu. Seyid Rıza bunlarla cahil halkın saffetinden istifadeye ça - lıyır; büyük davalarını görmek muka - bilinde mühim miktarda para sızdırı - r. Hozat ile Sin arasında bir köyde o - turan sergerde seksen yaşını geçkin bulunmaktadır.

Dersim muhalefетinin başı nasıl adamdı, neler yaptı

20 — 21 mart cumartesi gecesi saat 23,30 da Kahmut köprüsünün yakılması ile başlayan Dersim muhalefетinin trihe karıştığını bir yazımda yazmış ve Dersimi muhalefete teşvik eden Seyid Rızanın henüz yakalana mamasının hiç bir ehemmiyeti kal - manmış olduğunu belirtmiştim.

Bugün, Seyid Rıza korkunç Dersim dağlarında sığınacak bir kaya parçası da bulamayarak teslim ol - muştur. Temiz kanlı, merd ve cesur Dersimlilerin cahilliklerinden istifa - de ederek büyük bir felâkete sürükle - sını görecektir. Ben bu satırlarda mek isteyen Seyid Rıza, elbette ceza onun Dersimdeki nüfuzunu ve mu - halefетin sebeblerini kısaca kaydede - ceğim.

Seyid Rıza Dersimin en nüfuzlu ve tarihi bir simasıdır. O, hem Seyid ve hem de ağa idi. Dersimde şimdiye kadar bu iki vasfı nefsinde cemedен başka hiç bir kimse görülmemiştir. Çünkü Seyid Rıza aynı zamanda hü - tün mensupları, seyid olan Kureyşan aşiretindendi.

Dersimin "arkânı harbi.. ve "milli şairi.. diye adlandırılan maceraperest bir serseri olan Ali Şir ve diğer bir kaç ağa ile birleşerek hükûmete kar -

şı durmak isteyişinin sebebi cahil hal kı artık istismar edemiyeceği korku - sundan ileri geliyordu.

Kahmut köprüsü ile nahiye binası yakıldığı vakit taraftarlarına:

— Bu köprüden Türk askerini sokmamalıyız. Yoksa bizi yaşatmaz - lar.. Demiş, nahiye binasının açılma merasimine davet edilenler gene Seyid Rızanın teşviki üzerine iştirak et - memişlerdi. Dersim, Cumhuriyet hü - kümeti ile hiç bir suretle münasebet te bulunmak istemeyen bir ülke ha - linde kalacak, Seyid Rıza, kan dava - larını hallederek, cahil halkın günah - larını affederek saltanat sürecekti.

Kahmut köprüsü yakıldıktan son - ra Haydaran, Demenan, Yusufan, Şihan ve Bahtiyar aşiretlerinin birer kısımları Seyid Rızanın emri altında toplanarak muhalefete başlamışlar, Mazgird tepelerine kadar ilerliyerek ja - larıma kuvvetlerini uzaklaştı - mak istemişlerdi. Fakat kitalarımız Dersime girdikten sonra Şihan aşire - ti Seyid Rızaya verdiği sözde dur - namış hükûmete tabi olmuştu.

Seyid Rıza, mukavemet için kâfi derecede kuvveti bulunmadığını gör - rünce bir çok aşiret murahhaslarını Kutu deresine çağırmış ve:

— Mevcut düşmanlıklarımız baki kalmak üzere birleşerek orduları top raklarımızdan uzaklaştıralım. Biz aralarımızdaki düşmanlıklara bundan sonra gene devam ederiz.

Demmişti.

Bu teklif, kendisine iltihak etmiş olanlardan başka hiç bir aşiret tarafından kabul edilmedi. Bilhassa Seyid Rızanın birinci derecede düşmanı olan Kalın aşireti şu cevabı verdi:

— Vaktiye biz ısrar etmiştik. O vakit siz yardım etmediniz. Şimdi de biz yardım etmeyeceğiz.

Bununla beraber Seyid Rıza etrafında bulunanlara karşı nüfuzunu kırmak istemiyor, her şeye rağmen mukavemet ederek muvaffak olacıklarını telkin etmek istiyordu.

Evi Türk tayyareleri tarafından bombalanarak arandığı vakit bir Muhammediye, bir Yıldızname ve birkaç bektâşî'ye aid şiir bulunan Seyid Rıza, son günlere kadar cahil halkı aldatmağa uğraşıyordu. Birinci karışıklı onu hükûmete teslim olmağa teşvik etmiş, fakat muvaffak olamamış

tı. İkinci ve genç karısı 40 yaşında Besi'nin Seyid Rızay'ı mukavemete teşvik ettiği söylemekte idi. Oğlu Şahin ile yegâne güvendiği adamı Ali Şir öldürüldükten sonra Seyid Rıza Sırpat karşısındaki Dujikbaha dağından Munzur eteklerine doğru uzaklaşmağa başladı ve en nihayet hükûmete teslim oldu.

Dersimde bir aylık tetkiklerimi esnasında şunu gördüm:

Hükûmetin yol, kılla, mektep yaptığı köylüyü çalıştırarak para verdiğini gören Dersimli hayret ve sevinç içindeydi. Birkaç ay evvel hükûmete karşı eilâhlanmış bulunanlar, Cumhuriyet Hükûmetinin sevgi ve alâkasını gördükten sonra Seyid ve ağaların baş düşmanı kesilmişlerdi. Bunun birinci misali, Ali Şiri gene Dersimlilerin öldürmeleridir.

Bugün, Dersim ehedi refahına kavuşmuş asırlardır devam eden Seyid ve ağa tagallubu, cehalet ve sefalet de tarihi gömülmüştür.

Niyazi Ahmed

Tunceli isyanı niçin ve nasıl çıktı?

Altı aşiret reisinin verdiği karar

«Hükûmet bizi askerle ıslah edebilseydi çoktan işe başlardı, asker gönderemez. Neden burada kışla ve karakol yapıyorlar o halde bırakmıyalım

Elâzır (Hususi muhabirimizden) — Seyid Rızanın Tunceli Cumhuriyet Müldeiumumisi Hatemi tarafından dört gün devam eden isticvabı sona ermiş - tir. Gayriresmî ve fakat mevzu mem - balardan sıran haberlere göre, ilk mer - haledede inadlı bir inkâr içinde beyanat ve izahatta bulunan Seyid Rızanın göz - lemek istediği hususun kendisine tas - vir edilmesi karşısında hocalemiş ve nihayet tevilli itiraflarda bulunmuştur.

İki mühim hâdise, isyan ve muhalefe - te başlangıç olmuştur:

1 — Reislere inat ve yekdiğerle - rine yemin ederek ahid ve misak tesis etmeleri.

2 — Köprüyü yıkmak suretile muva - salayı inkıtaa uğratmaları ve böylece kararlarını tatbika koymaları.

Sakim ve sabık an'anelerini muha - faza ve hükûmet otoritesinden, kanun nûfurundan uzak kalmış olan aşiret, ha - yatlarını idame için giriştikleri bu mu - halefetten evvel Rızan, Hahdaran, Yu - sufan, kısmen Kureyşan, Abbas uşağı

ve Bahtiyar uşağından teşekkül eden altı aşiretin reisleri bir araya gelerek şöyle bir karar vermişler:

«Hükûmet, bizi askerle ıslah etseydi, çoktan başılamıştı. Asker gönderemez. Diğer işlerle meşguldür. Vaziyet böyle olunca, neden gene içimizde kışla ka - rakol yapıyorlar. O halde bırakmıya - lım, demiş ve bırakmamak için de mu - halefet lâzım olduğunu ve yekdiğerle - rine yardım ve müttefiklik ve müselle - han karşı duracaklarına yemin etmiş - ler.»

Seyid Rıza, buna karşı aşiret reisleri - le muhalefet kararını vermediğini ve reislere:

— Hükûmet ağır taştır, bu ağır taşı yerinden oynatamayız, vâgeçiniz, dedi - ğini her vesile ile ispata kalkışmışsa da diğer reislerin tevilli itiraflarına naza - ran muhalefet fikrinin evvelâ Seyid Rı - za tarafından ortaya atıldığı peklinde - dir.

Allçeri bir tarafa bırakmak ve bu ruh habisini şimal etmemek lâzım. Allçer,

muhalefet ve ısrarın hakiki ve biricik nüvesidir. İhtisarı fikri tarafını yapan, umumî efkârı ve aşiretleri muhalefet mevzuu üzerinde zehirliyerek hazırlayan yegâne tip; habaseti alûd ruhla kara toprağa gömülen ve bir toprağı bir kat daha karartan bu hain ve sefil insandır.

Haber alındığına göre, Seyid Rıza, tamamen akıl hocası olan yılan ruhlu Alişeri tenzihe çalışmakta ve onun menfur ve zelli hatirasına bile leke kondurmak istemektedir. Tahmin edildiğine göre Seyid Rıza:

— Ben silâhlı muhalefette bulunmadım. Diğer aşiretlerle damadlarım, amcazadelerimdi, demiştir. Bellibaşlı musademeleri tadad ettüklerine atfeden Seyid Rıza, her şeyi unutmuş ve kendisi için ideal bir varlık olan karısı maktul Besinin hayalîle haşır ve neşir olmağa başlamıştır.

Besi'yi Cumhuriyet okurları hatırlarlar sanırım. Besi, genç ve güzeldi, tam manasile bir dağ dilberi idi. İhtiyar şaki ile aralarında dehşetli yaş farkı vardı. Besi, uzunboyu ve zeki idi. İhtiyar şakiyi cidden fetih ve teshir eden bu fetan ve füsunî dağ güzeli harikulâde cesurdu. Hatta, Seyid Rıza, muhalefette ısrar ve inadı ve teslim olmamakta taannüd göstermesini Besinin sihirli tesirine atfetmektedir:

— Besi, bana, aman gitme, seni öldürürler. Evimi yıkarlar. Bunlara itina olunmaz. Kaç kurtul diyordu. Ben de sözlerini biraz doğru buluyordum.

Başında gümüş bir taç, açık nakiyesini yarım kutur halinde çerçeveliyen ziynet altınlarının kenarlarından sarıkan parlak siyah süsler hakikaten Besiye hususî bir ihtisam vermişti. Üzerinde Şam kotnisinden üç etekli bir entari, kısa ve gümüş sırmadan işlemeli bir çepken vardı. Ayaklarında Erzin

can kundurları. Başında, vücudun kısmı ulyasını tamamen kaplayan siyah pekten bir puş taşıyordu. Bu yarlı ve tarihî ihtisama tapan tek adam Seyid Rızadır. Başkalarının takdirkâr nazarları tevcih etmesine bile imkân yoktu. Çünkü Seyidin karısı anadır ve anaya ana olarak bakılır. Besinin bu fıtrî ve boyasız güzelliğine harikulâde keşkin bir zekâ da inzimam etmişti. En muğlak işlerde derhal Besinin şeytani rekâmeti müracaat edilir ve istifadeye çalışır. Seyidin bu dilber Seydeci, aşiret içinde sayılır bir otorite ihtisab etmişti. Hatta temin edildiğine göre, Sarıoğlan montakamında Seyid Rıza ve ailesi efradile avaneleri mahsur kaldığı zaman İki kükriyen ve silâha sarılan Besi olmuş tur. Ordumurun yüksek alîcenablık ve şefkatinden koparı;

— Teslim olunuz, kan dökülmesin!

Hitabına karşı ilk silâh onlardan peşlanmış ve Besinin, dışı kaplanın cesur ve fakat canavarca cesareti bir hayli strayet etmiş ve Besi bu muharebede maktul düşmüştür.

Bu musademede Seyid Rızanın büyük oğlu Şeyh Hasan ve diğer müteaddid oğulları inad göstererek defaatle vuku bulan teslim teklifine mutavaat etmedikleri ve Besi de dahil olduğu halde maktul düştükleri, Seyid Rıza da esaslı tesirler vücade getirmemişken Besi çok hususî ve emsalsiz bir yanıklık husule getirmiş ve Seyidin mahpeste bile hayatını hicran ve figan dolu cehennemler cehennemine çevirmiştir. Seyid Rıza şimdi tamamen sayıkıyor. Besinin cazib şahsiyetinde yalnız kendisi için emsalsiz olan bir hayaletin güzel hulyalarını değil, yayla yoğurdunu, ayrandan ayrılınca dağların sert havasına dayanamıyarak sertleşen terayağını, çökelliğini arıyor.

Besi'yi hatırlayınca gözlerinden katre,

katre yaşlar akan Seyid Rıza, görülen lüzum üzerine iki gün evvel tevkif edilen oğlu Syid Hüseyinle gayrimunfazar bir karşılaşmada hiç de isticfai bozma - muştur.

Şimdilik kuvvetli ve mevsuk olan pariyalar halinde devran eden Seyid tevilli itiraflarını ve isyanının enerjili yüzlerini çok yakın olan muhakeme sahneleri tamamen meydana çıkaracaktır.

Dersim suçlularının muhakemesi
başlanıyor

Elâziz 25 (Husuf muhabirimizden)---

Dersimde muhalefet hareketinin elebaşları olan mevkuf suçluların muhakemeleri, Belediye sineması salonunda yapılacaktır. Bütün hazırlıklar bitirilmiş, izdihama mâni olmak için icab eden tedbirler alınmıştır.

Seyid Rıza, son bir defa daha isticvab edilmiş, muhalefet hareketinin içyüzüne ald bazı mühim noktalar tesbit olunmuştur. Muhakemeye bu hafta içinde başlanmasi kuvvetle muhtemel - dir.

Seyit Rızanın İstavrozu Ankarada!

Sergerde Seyid Rızanın çadırında neler bulabileceğinizi tahmin edersiniz?

Bir "Kuran,, "hâdis,, "ayet,, "Enâmı şerif,, "Mahmudiye,, "Seyri-nebi,, üfürükçü keşkülü, mavi boncuklar, içinde hayat eksiri bulunan renkli bir desti, bütün günahların yok olduğu Ekberin meşlahı ve saire saire..

Fakat, hayali en genç olanlar hile, şu din hokkabazı Seyit Rızanın çadırından Ermenice kitap, Almasca lûgat, çeşit çeşit, boy boy, renk renk istavroz; üzerinde Ermenice yazılan olan taşlar, içinde İsanın başparmağının kemiği olan "eizzei nasrâ,, dan birine ait bir kutu, diş tedavisi için bir kerpeten serisinin bulunacağını nasıl tahmin edebilir?

Seyit Rızanın çadırında işte bunlar çıkmıştır.

Seyit Rızanın çadırında bir sürü Ermenice kitap çıkmıştır. Bunlar, en çok din kitaplarıdır. Birkaç şiir kitabı da vardır.

Bu kitapların ele alınmış, okunmuş olduklarına dair bir çok deliller var. Sayfalarının içlerinde bazılarına işaretler yapılmıştır. Notlar vardır. Yanıda kalanların kenarları bükülmüştür.

Almanca lûgate gelince: Seyit Rızanın yakınları, şeyhin bu büyük kitabı - lûgat gerçekten beş yüz sayfadan fazladır. - ancak başı pek sıkıya geldiği zaman açıp okuduğunu söylüyorlar.

İstavrozların hikâyesi

Rivayete göre. Seyit Rıza; gümüş,

altın kaplama, demir ve çeşit çeşit maden, muhtelif boylarda, üzerinde türlü türlü resim olan istavrozları, bir yağmadan sonra ele geçirmiştir. Her eline geçeni istismarı pek iyi bilen Seyit Rıza, bu istavrozları da her birini ucunda saadet getiren bir vasıta, sıhhat, para, kuvvet ve hayat dağıtan birer kaynak halinde kullanmıştır .

Her derde deva taç!

Masallarda bir dudağı yerde bir dudağı gökte bir arab" vardır. Efsanenin kahramanı başı sıkıya gelince elindeki tavus tüyünü yakar, karşısına çıkan arabaya bir saniyede sıraylar yaptırır; Hind'den, Çinden haberler alırdı.

Seyit Rıza da bu arap yerine kendisine bir taç bulmuş ki, başına giydiği zaman fena giden bütün işler düzelir - miş!

Bu tacın üzerinde Ermenice bazı yazılar vardır. Tacı kim yaptırmış ve neden yaptırmıştır? Malûm değil. Fakat onun da bir yağma malı olduğu besbellidir.

Cumhuriyet kuvvetleri, kendisini sıkıştırmaya başladığı zaman, şeyh, başına bu süslü demir kavuğu geçirmiş ve gece gündüz çıkarmadığı halde Cumhuriyet adaletine hesap vermekten kurtulamamıştır.

Taç, ele geçtiği zaman Seyit Rızanın başına uygun gelmemiş olacak ki, bir köşesi genişletilmiştir

Seyit Rızanın çadırında bulunan eş

ya arasında İsanın baş parmağının ke-
miği vardır. Bu baş parmak, kapalı bir
kutu içindedir. Kutu hiç açılmamıştır.
İçinde ne olduğu malûm değildir. Fa-
kat Seyit Rıza buna da bir hikâye uy-
durmakta gecikmemiştir: Elinde İsanın
bu parmağı olan kabilesine, İsa ümme-
tinden gelecek bütün kötülükleri de ön-
lemiştir.

Kerpelen lakınları ve şifa örtüleri

Şimdi çadırın, en çok yer kaplayan
eşyasını sayacağız; büyüklü küçüklü
bir sürü kerpeten ki bunlar, dişi ağı-
yanlar içinmiş. Fakat Seyit Rıza, bunla-
rı hiç kullanmamıştır. Bunları nereden
aldığı ve nasıl ele geçirdiği de ayrı bir
sualdir. Şeyh bunları her zaman temiz-
letir, parlatır ve her gelene gösterirmiş.
Tuncelili, Seyidin çadırındaki bu ker-
peten takımının mazisini bilmediği ka-
dar ne işe yaradığını da bilmiyor.

Fakat onun pek iyi bildiği şifa örtü-
leridir. Hastalık, yara, sancı, ne olursa
olsun vücudundan huzuru olmıyanlar
Seyide gelir, parasını ve hediyesini ve-
rir, Seyid de onları, verilen para ve he-
diyelerin derecesine göre bu örtüler-
den birine sarar, bir saat kadar bekle-
nirmiş. Bu örtüye sarılmış olan muhak-
kak kendinden geçer, olduğu yerde bay-
gın kalırmış. Sonra da tamamen iyile-
şirmiş.

İşin yalnız baygın kaldığı tarafı doğ-
rudur. Çünkü bu örtüler o kadar kötü
kokuyorlar ki, bayılmamaya imkân
yoktur.

• • •

Seyit Rızanın bu hepsi mucize dolu
eşyası, şimdi Dersimde değildir. Anka-
radadır.

Evvelki gün açılmış olan polis ensti-
tüsü müzesinde bunlar halka teşhir edil-
mektedir. (Ulus'tan)

görüp düşündükçe:

Istavrozlu Seyid!

YAZAN: S. Gezgin

Munzur dağlarını, sırtlarına birer arslan postu gibi giyen haydudlardan, çek tandır haber yoktu.

Diyarbakir, yahut Elâziz mahkemele rinde davaları sürülen bu mahlûklarla, artık halkın ruhunda bir heyecan uyan dırmadıkları için olacak, hâkimlerler başka kimse uğraşmıyordu.

Yalnız dün, gerçekten beklenmez şeyler işittik.

Öğrendik ki, resuller soyundan geldiğini öne süren, bu yeşil saraklı, yeşil cübbeli yobaz, bir katolik papazından daha çok put taşıyormuş.

Çadırında bir istavroz koleksiyonu, her yerde deva taşlar, bütün ayıp ve günahları örten maşlahlar, ermenice din kitapları bulunmuş.

Seyid Rıza, boynunda putları, elinde silâhı, belinde kılıcı ve koynunda incili ile yepyeni bir "piyer Lermite, i andır mıyor mu? Yalnız aralarındaki ayrılığı da unutmamak gerek. Çünkü, kılık kıyafet bakımından birbirlerine pek benzeyen bu iki varlık, ruh ve viddan bakımından bambaşka tiplerdir. İsanın çarpmasını omuzlayan papaz, keskin bir çarpıntı ile yitreğinin döndüğünü duyardı.

Kendi inanışından ayrılanlara sönmez bir hıncı besler, bir kaplan yırtıcılığı ile saldırırdı. Çıplak ayaklarını uzun, dikenli yollar kanattıkça, gayrı bilenir, kana susar, bir kuduz hayvan azgınlığı ile köpürürdü.

O, korkunçtu. Zalimdi. Yüreğinde merhamet güneşlerinin şefağı sökmezdi. Fakat samimi idi.

"Dersim, in yalçın dekorları içinde asırlardanberi, komedyaya oynayanlar ise, hem zulümde onlardan üstün, hem de imansızdılar. Yüzlerce yıl cehaletin kara madenini işlettiler. Ruhları birer kuyu gibi kazdılar. Adam öldürmeği, ker van vurmayı, csak söndürmeyi, koca bir yurdun göreneğı (ananesi) haline soktular.

Oradaki zavallı halkın ne kara bir alın yazısı varmış, ki bu zünharlı, istavrozlu, bu kıpkızıl melunlara "Seyid,, diye tapmışlar!

Peygamber soyundan geldiklerine inanmışlar. Ağzından dökülen sözlerini, gökten inme tanrı emirleri saymışlar. İbretin bu türlüüne, bin yılda bir kere bile güç rastlanır.

Dersim Şakilerinin Sorgusu

Seyit Rıza Vaktile Tehditler Savurmuş

Suçlular Hakkındaki Kararın Pek Yakında Verilmesi Bekleniyor

*Dersim hâdisesi suçlularından
bir tip*

Elâziz, 7 (Tan muhabirinden) —
Dersim şakilerinin elebaşı mahut
Seyit Rıza, çok bitkin bir vaziyette-
dir. Muhakemenin son celselerinde
suçlular, tamamen gışalamış bir va-
ziyettedirler. Birbirlerini itham edi-
yorlardı.

Seyit Rızanın mahkemede okunan
mektuplarında, çok küstahça ve ah-
makça satırlar vardır. Seyit Rıza,
takip müfrezeleri çekilmediği takdir-
de çok kan döküleceğini, kendisinin
70 aşiretile başka yere gideceğini, hü-
kûmete katiyen teslim olmayacağını
yazmaktadır.

Aşiret elebaşlarından Kamer ta-
rafından tabur komutanına yazılan
mektupta da hakikatler öğrenilmekte
dir. Bunda suçluların nasıl birleştik-
leri meydana çıkmaktadır.

Müddeiumuminin geçen celsede o-
kuduğu iddianamede yalnız dokuz
kişinin beraeti istenilmektedir.

Kararın şu günlerde tefhim edil-
mesi muhtemeldir.

Seyid Rıza ile 6 avenesi dün idam edildiler

Diğer 33 suçlu ağır hapis cezalarına mahkûm oldu, 14 kişi beraet etti

Elâziz 15 (Hususi) — Hükûmete karşı müsellâh muhalefet ve isyan cürümlerile muhakeme edilmekte olan Seyid Rıza ve arkadaşlarına dair muhakeme bitmiş ve 58 mücrim hakkında verilen karar kendilerine tefhim olunmuştur.

Maznunlardan 11 i idama mahkûm edilmiş, lâkin içlerinden dört tanesi yaşları çok ilerilemiş olduğu için haklarındaki ceza otuzar sene ağır hapse çevrilmiştir. 14 suçlu beraet etmiş, diğerleri hakkında muhtelif ağır hapis cezaları verilmiştir.

İdama mahkûm olan diğer 7 kişi şunlardır:

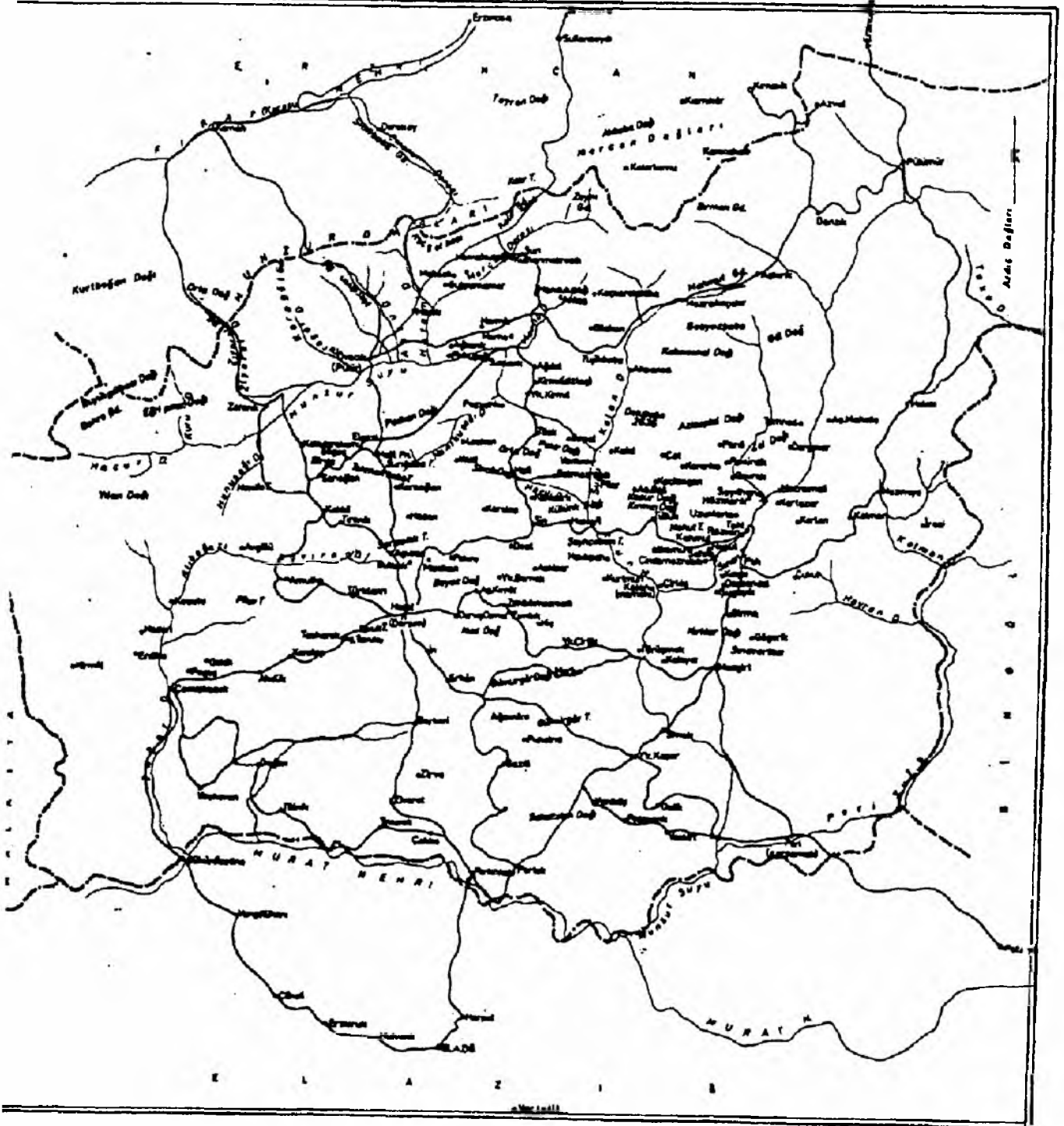
Seyid Rıza ile oğlu Hüseyin ve Seyhanlı aşiret reisi Hasso, Seydi ve Yusufhanlı aşiret reisi Kamer oğlu Fındık ve Demenenli aşiret reisi Cebail oğlu Hasan, Kureyşanlı Ulikiye oğlu Hasan ve Mirza Ali oğlu Alidir.

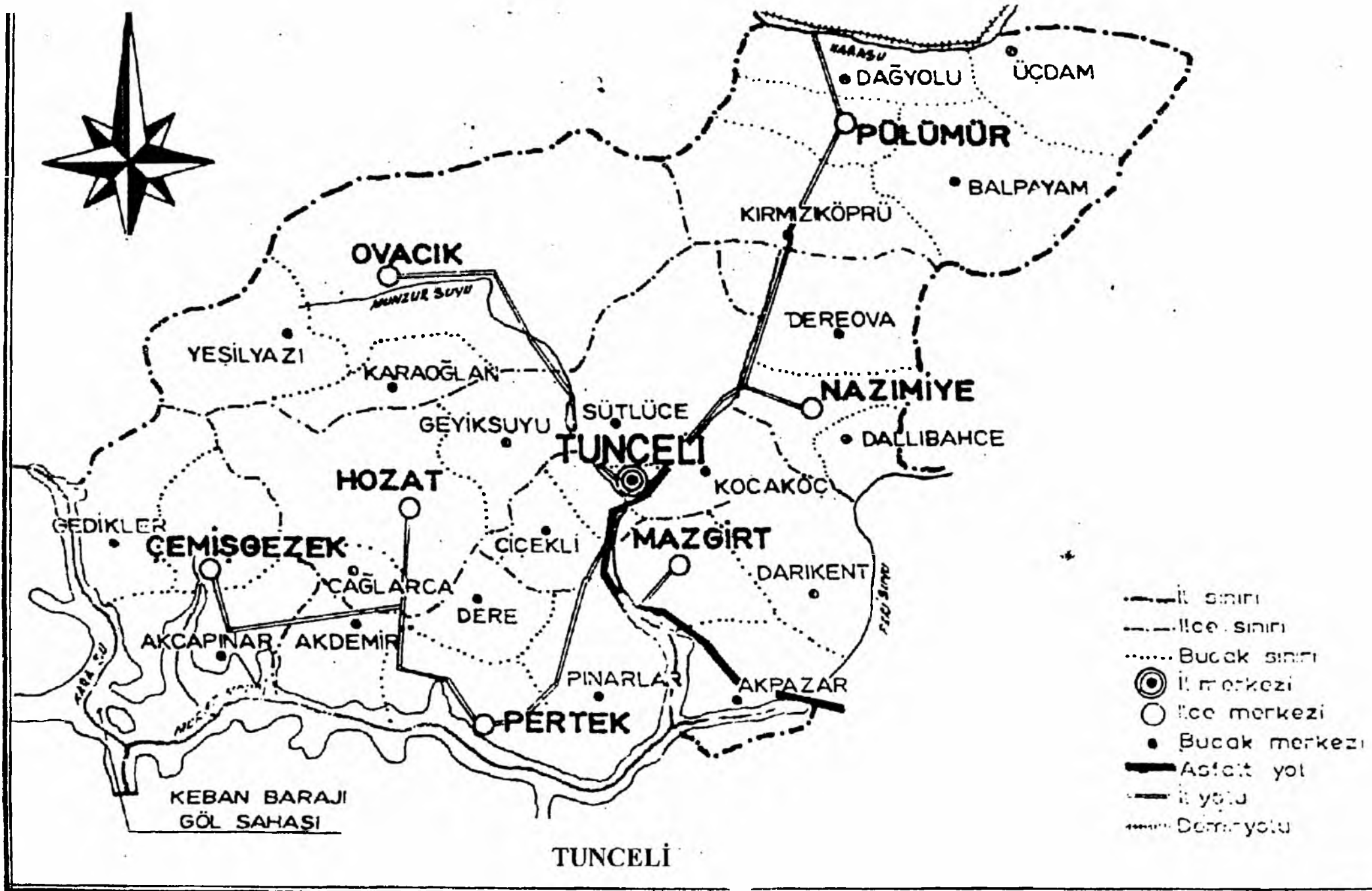

Tunceli isyanının elebaşısı maslub
Seyid Rıza

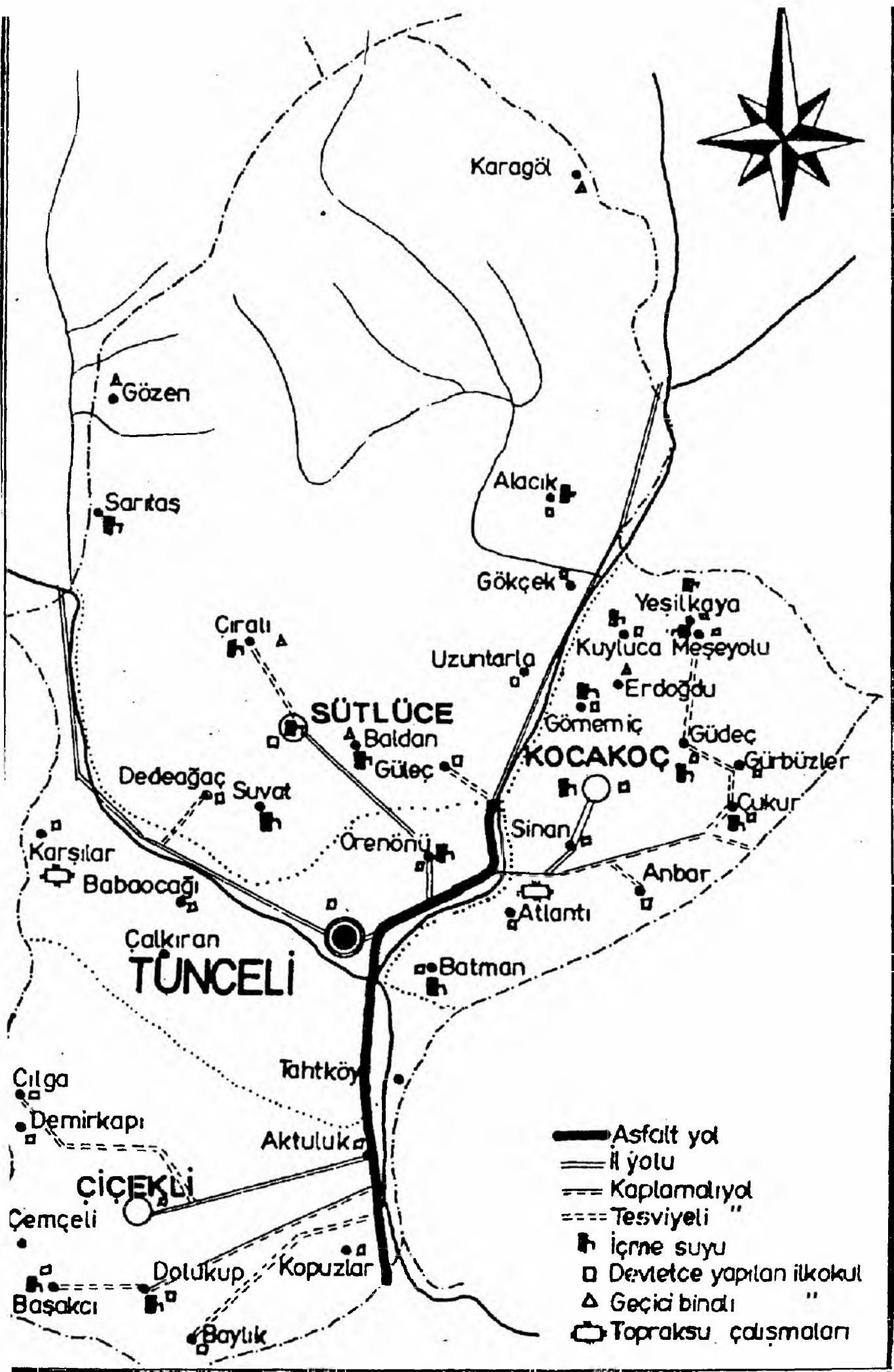
İdam hükümleri bu sabah erkenden infaz edilmiştir

Tunceli

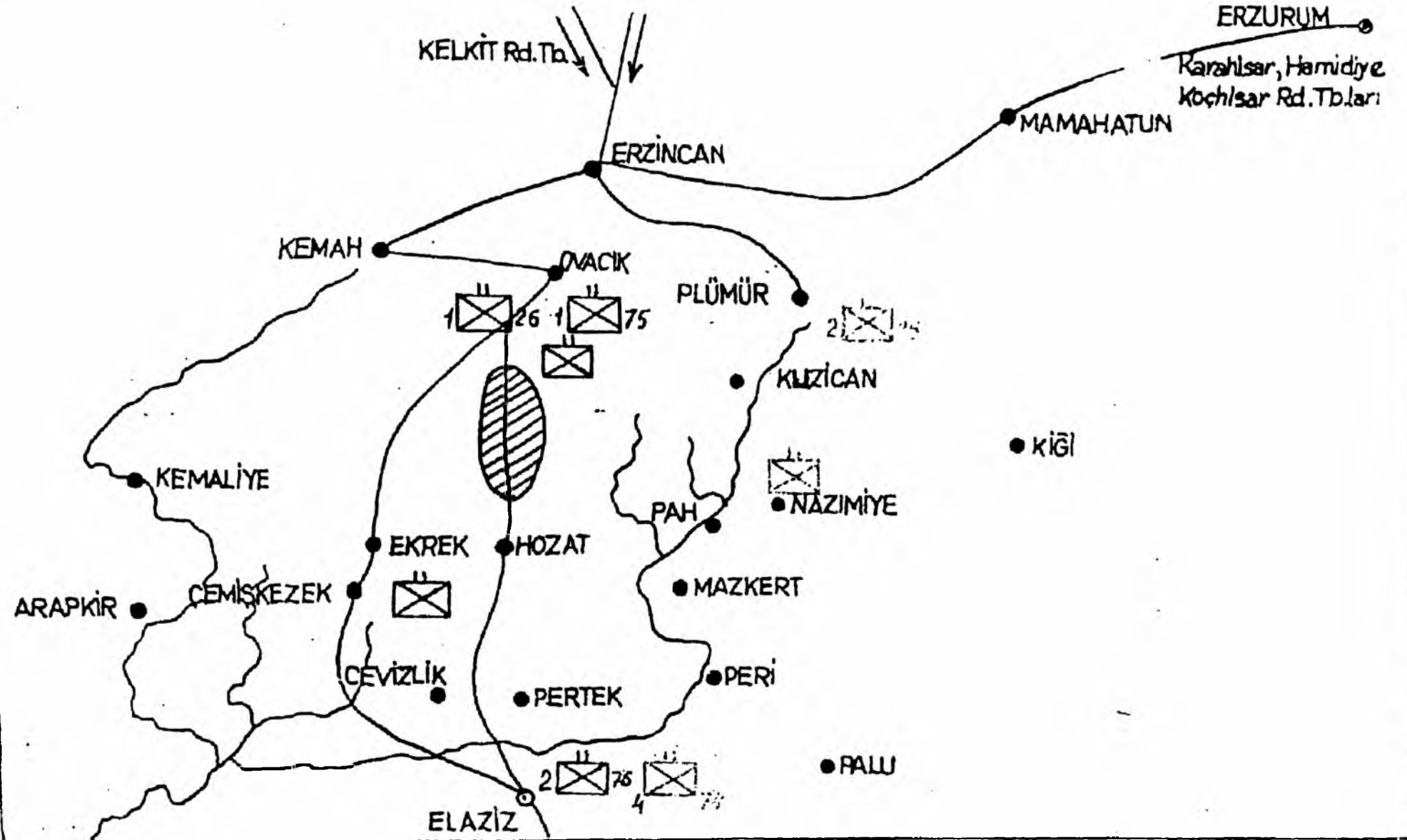

TUNCELİ HAREKATI (1 Haziran 1908)

TUNCELİ HAREKATI (17 Temmuz 1908)

ERZİNCAN

Kerkit

Hamidiye

Kozhisar

Erzincan

Gümüşhane

Refahiye

Yercan

Karahisar

Hamidiye

KİGİ

Yenikan

KİGİ

NAZİMİYE

MAZKERT

PERİ

PALU

ELAZİĞ

CEVİZLİK

Munzur Çayı

ZİLE

PERTEK

HARPUT

HOZAT

EKREK

ÇEMİSKEZEK

Arapkir

Divrik

Niksar

Ovacık

1

26

1

2

73

75

77

79

81

83

85

87

89

91

93

95

97

99

101

103

105

107

109

111

113

115

117

119

121

123

125

127

129

131

133

135

137

139

141

143

145

147

149

151

153

155

157

159

161

163

165

167

169

171

173

175

177

179

181

183

185

187

189

191

193

195

197

199

201

203

205

207

209

211

213

215

217

219

221

223

225

227

229

231

233

235

237

239

241

243

245

247

249

251

253

255

257

259

261

263

265

267

269

271

273

275

277

279

281

283

285

287

289

291

293

295

297

299

301

303

305

307

309

311

313

315

317

319

321

323

325

327

329

331

333

335

337

339

341

343

345

347

349

351

353

355

357

359

361

363

365

367

369

371

373

375

377

379

381

383

385

387

389

391

393

395

397

399

401

403

405

407

409

411

413

415

417

419

421

423

425

427

429

431

433

435

437

439

441

443

445

447

449

451

453

455

457

459

461

463

465

467

469

471

473

475

477

479

481

483

485

487

489

491

493

495

497

499

501

503

505

507

509

511

513

515

517

519

521

523

525

527

529

531

533

535

537

539

541

543

545

547

549

551

553

555

557

559

561

563

565

567

569

571

573

575

577

579

581

583

585

587

589

591

593

595

597

599

601

603

605

607

609

611

613

615

617

619

621

623

625

627

629

631

633

635

637

639

641

643

645

647

649

651

653

655

657

659

661

663

665

667

669

671

673

675

677

679

681

683

685

687

689

691

693

695

697

699

701

703

705

707

709

711

713

715

717

719

721

723

725

727

729

731

733

735

737

739

741

743

745

747

749

751

753

755

757

759

761

763

765

767

769

771

773

775

777

779

781

783

785

787

789

791

793

795

797

799

801

803

805

807

809

811

813

815

817

819

821

823

825

827

829

831

833

835

837

839

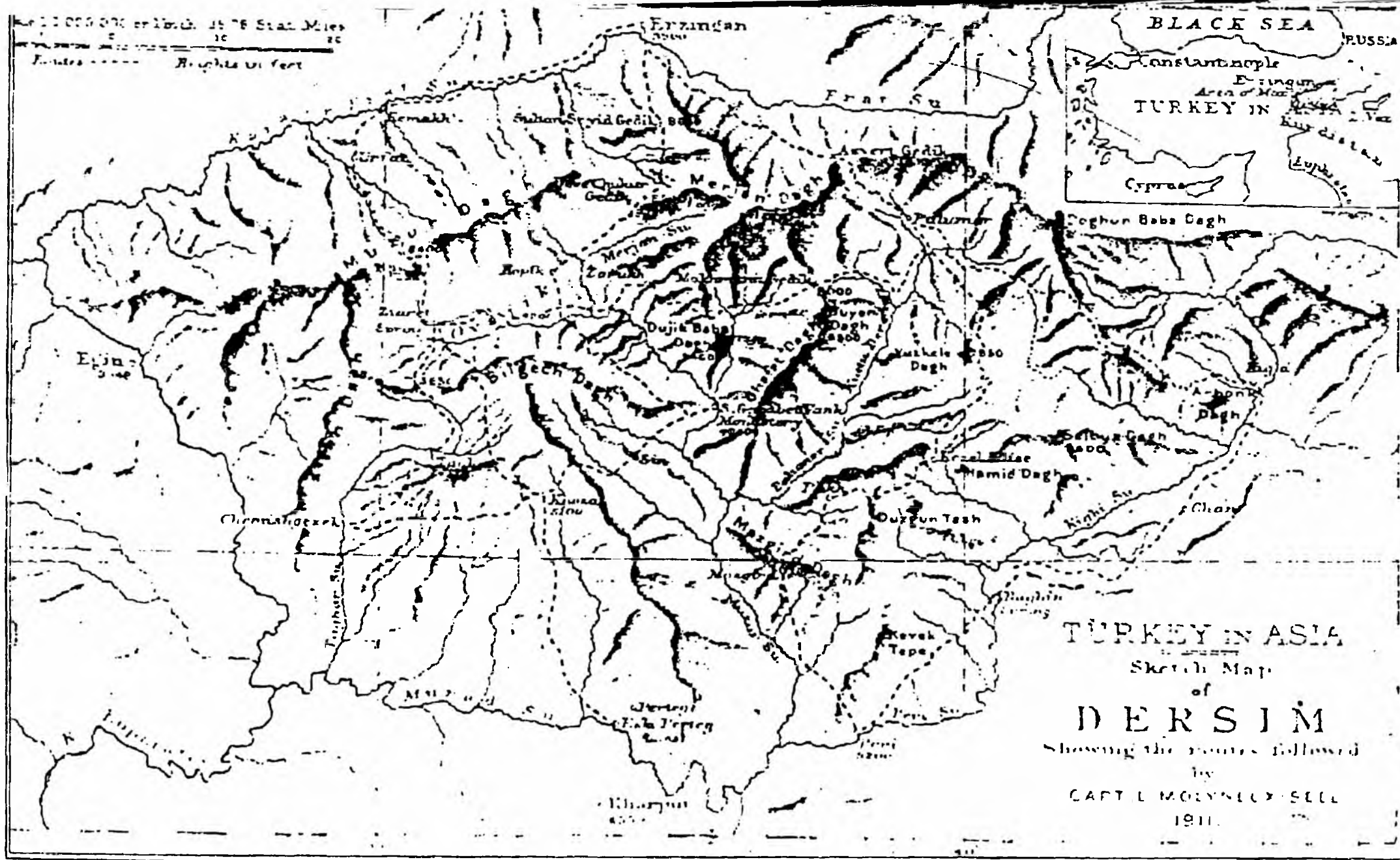
841

843

845

847

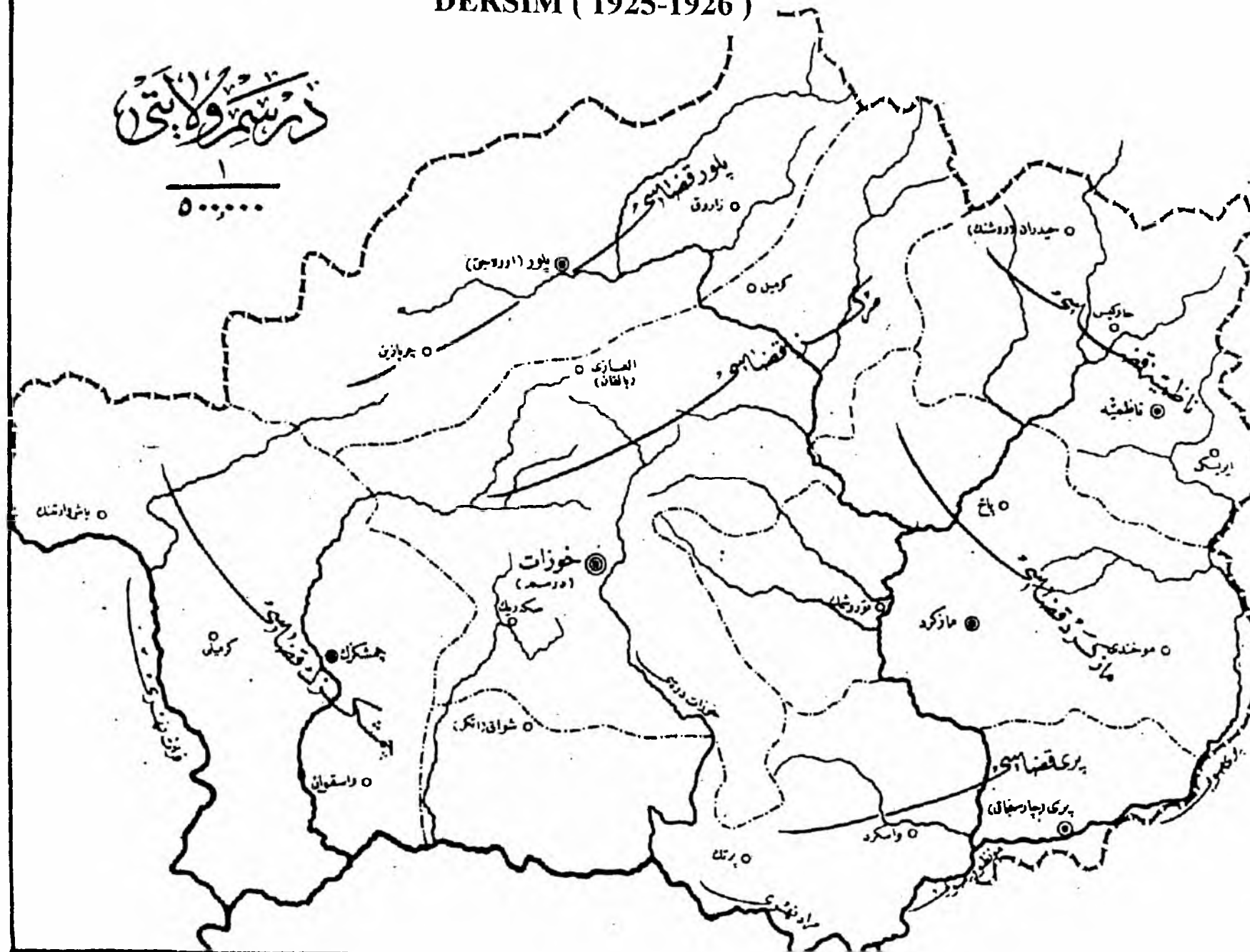
20 Redif Taburu

DERSİM (1925-1926)

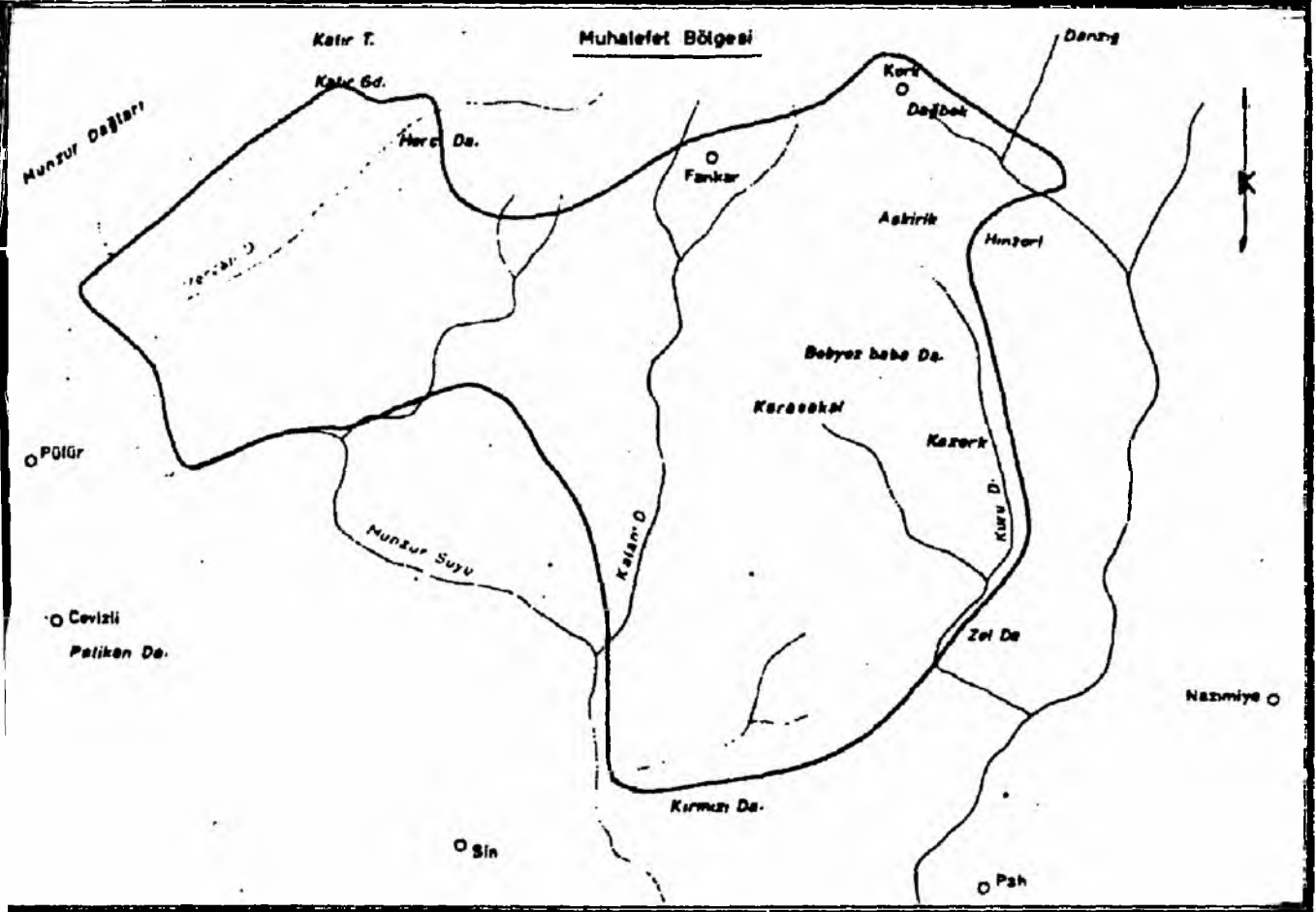
دەرسیم وێڵاتی

1
50,000

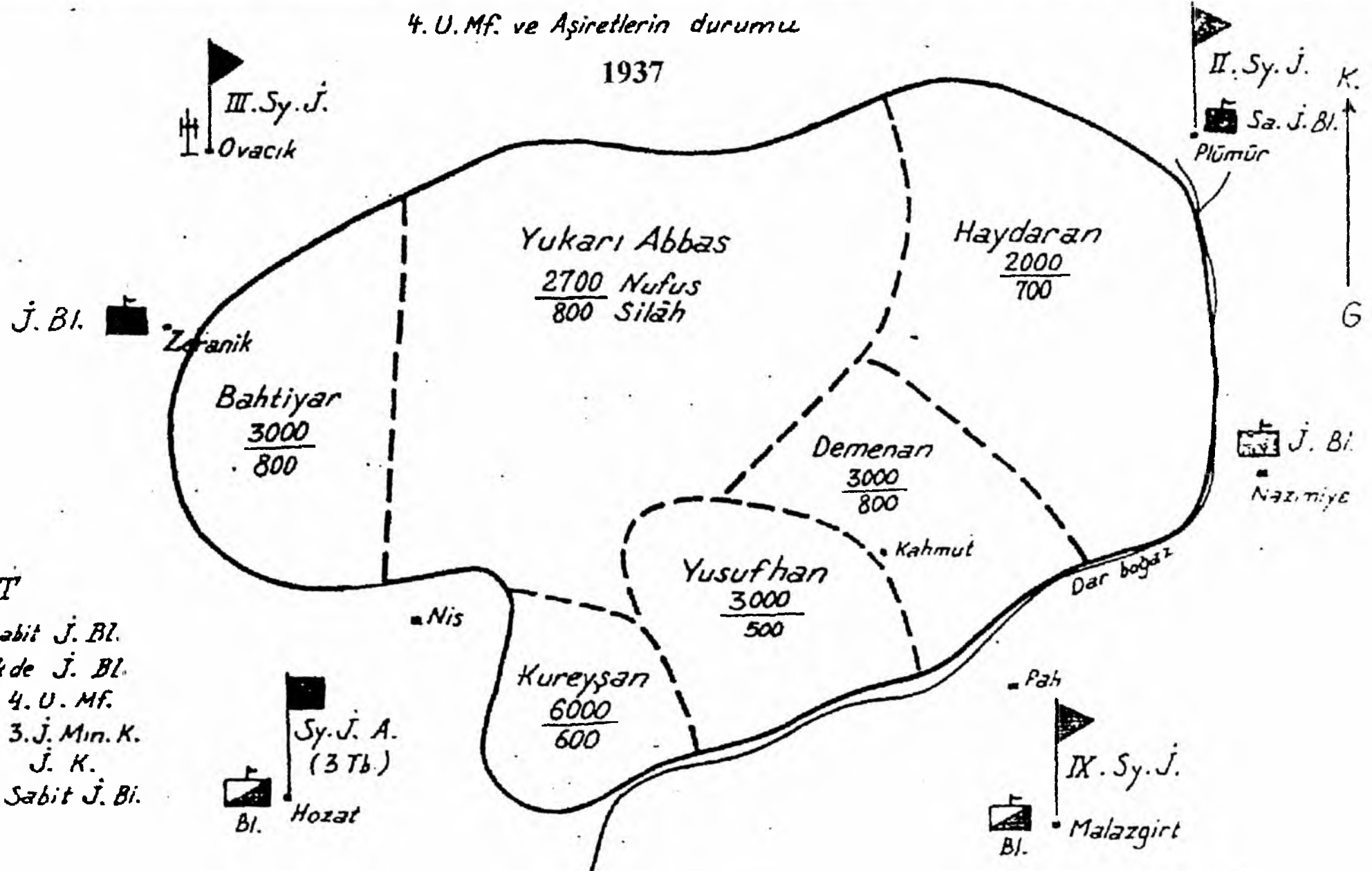
[illegible]

4. U. Mf. ve Aşiretlerin durumu

1937

DİKKAT

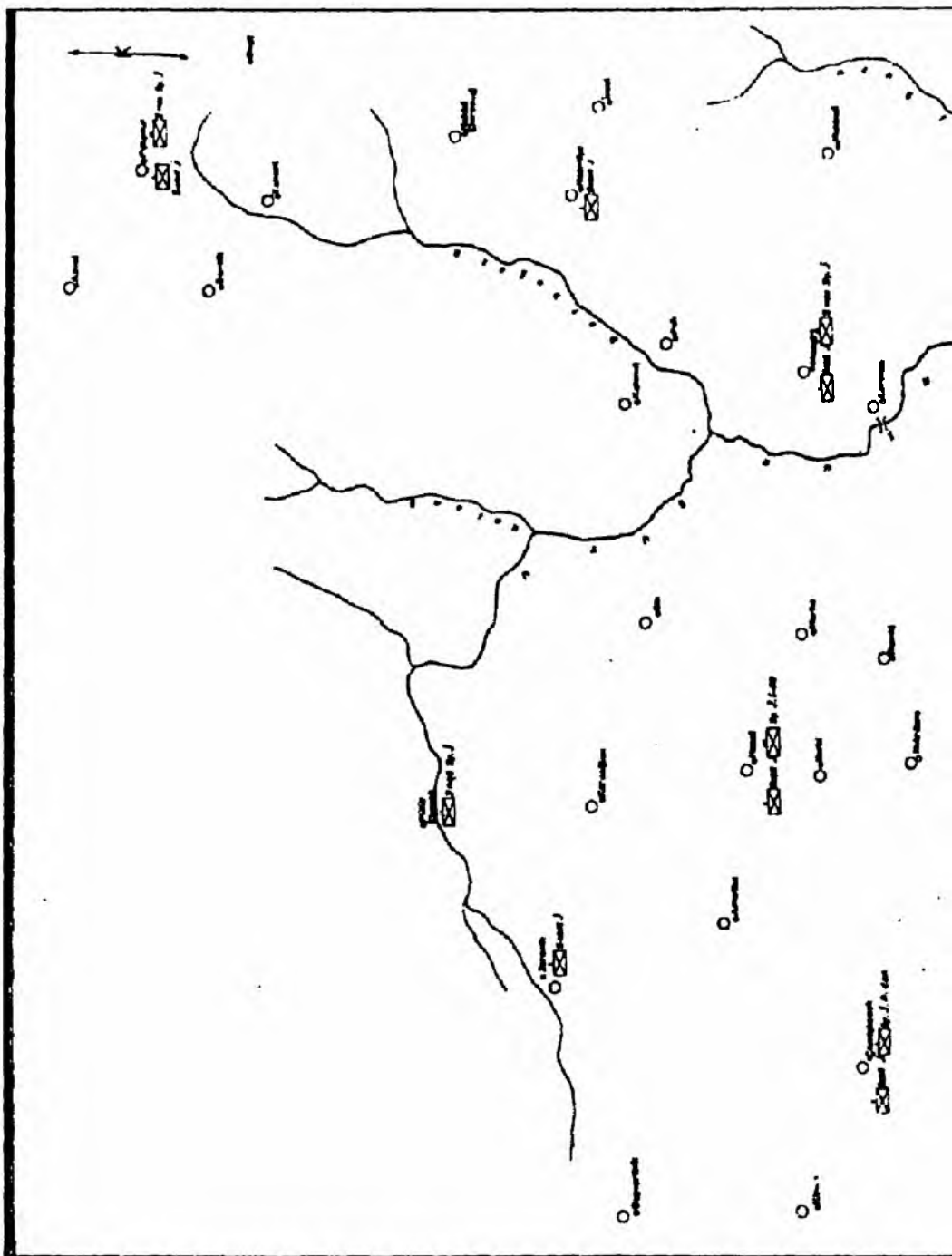
Pertek'te Sabit J. Bl.
Çemişkezekde J. Bl.
Elazığ'da 4. U. Mf.
3. J. Min. K.
J. K.
Sabit J. Bl.

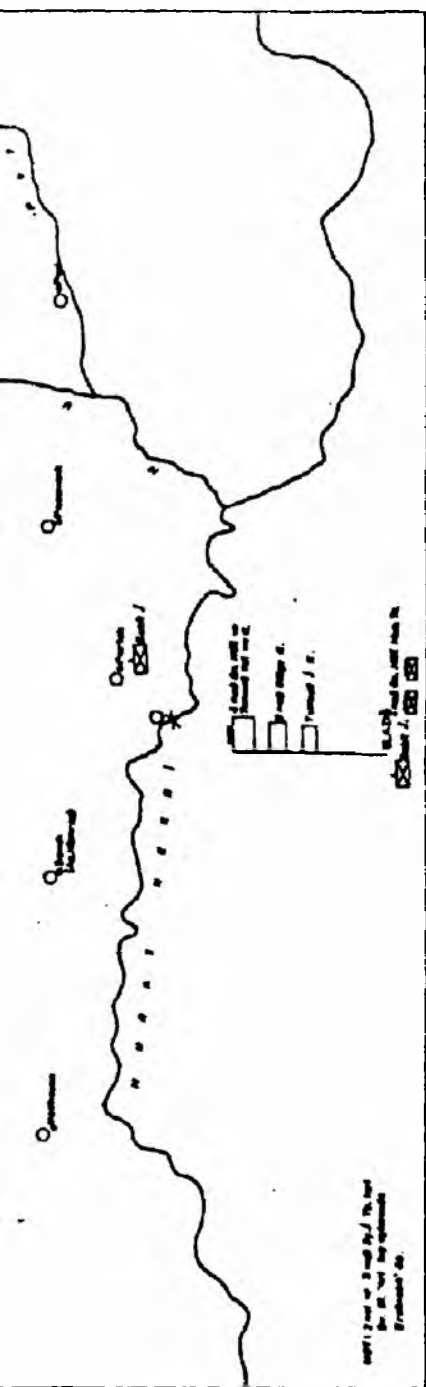
Sy. J. A.
(3 Tb.)
Bl. Hozat

Bl.

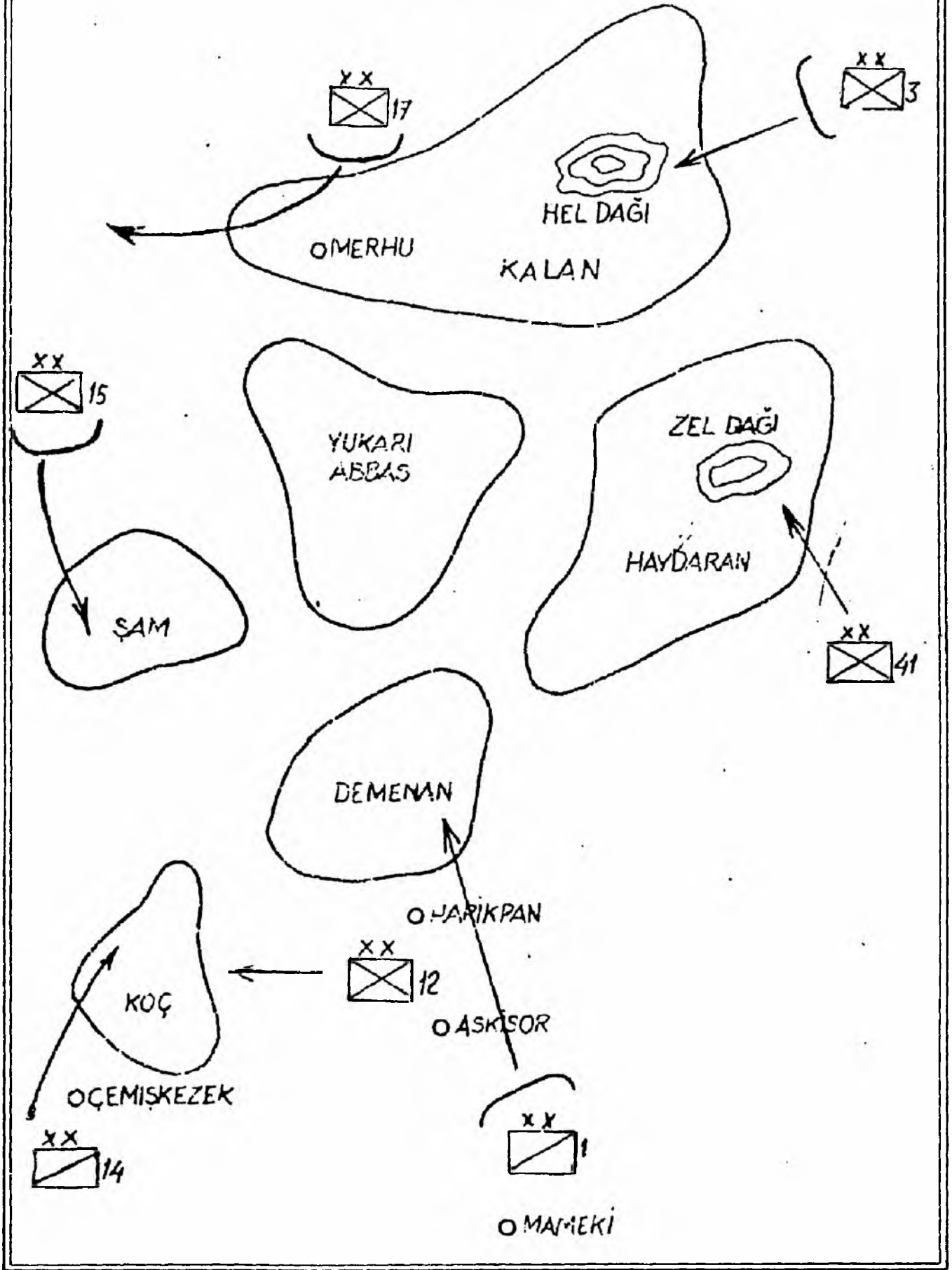

1405 Road Migration Enroute Station
 May 1977 During

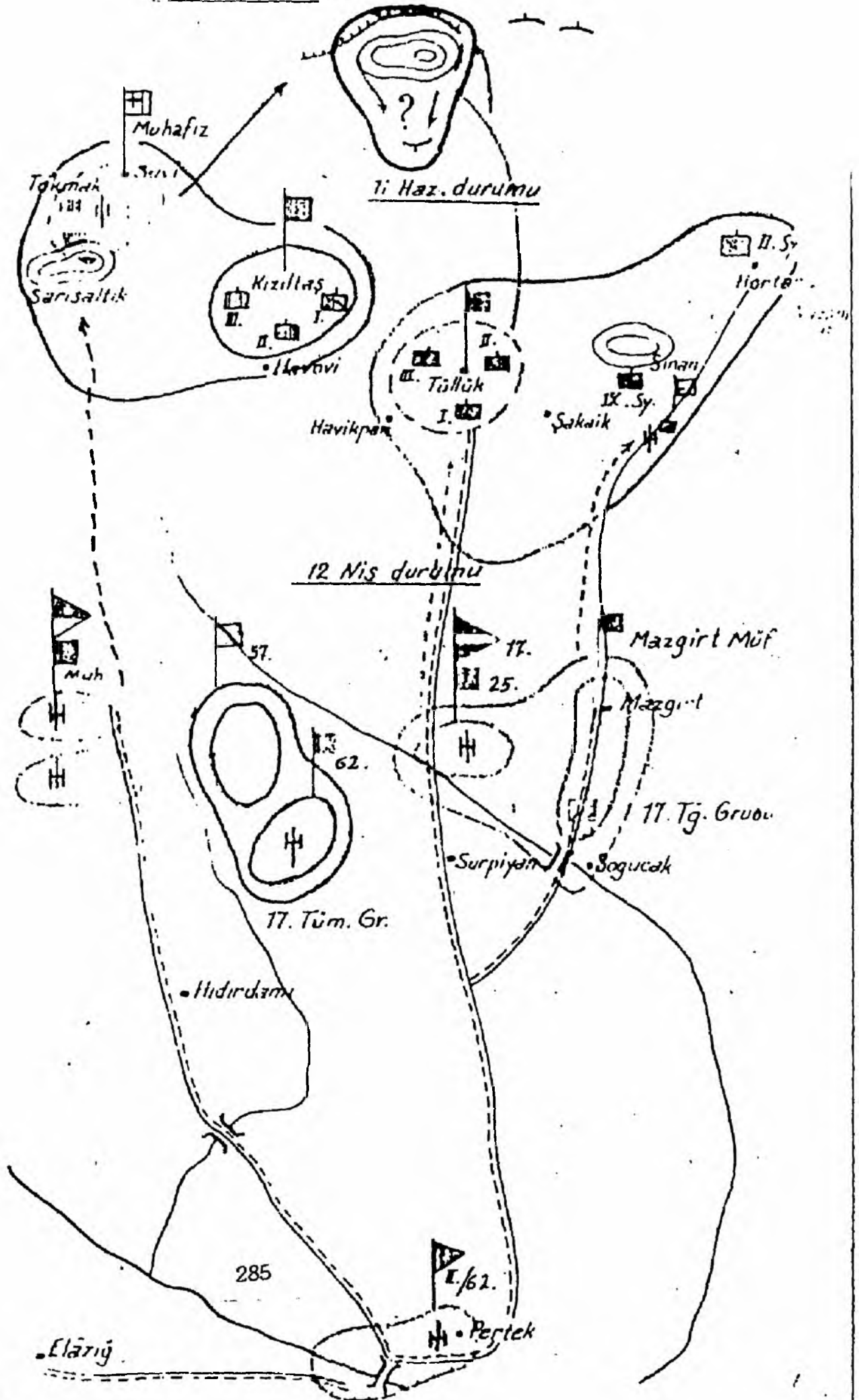
TUNCELİ HAREKATI

1 wiceli Harekati

25 Tem. durumu

Amutka karakolunu muhasara eden haydutların durumu ile
seyyar alayın gelişini gösterir kroki:

1 - 200,000 Mk.

Mahsus işaretler

- ⊙ Amutka karakolu
- ⊙ Haydut muhasarası
- ⊙ Haydut mukavemeti
- Haydut fear
- .....→ Abdullah hadur'un
gidiş istikameti
- - - - -→ Sy. A. Geliş